6
41-6
36

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
25 G
13

Google

6-41-d-36

Digitized by Google

XXXIII.6.13

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

JACOBI SADOLETI

S. R. E. CARDINALIS

EPISTOLÆ PONTIFICIÆ.

JACOBI SADOLETI
S. R. E. CARDINALIS
EPISTOLÆ
LEONIS X. CLEMENTIS VII. PAULI III.
NOMINE SCRIPTÆ.

ACCESSIT

ANTONII FLOREBELLI
DE VITA EJUSDEM SADOLETI

COMMENTARIUS

ET EPISTOLARUM LIBER.

ROMÆ, CIƆIƆCCLIX.

EXCUDEBAT GENEROSUS SALOMONIUS
SUPERIORUM FACULTATE.

PETRO HIERONYMO
GULIELMIO
S. R. E. CARDINALI

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

JO: GENEROSUS SALOMONIUS F.

COmmodum JACOBI SADOLETI Cardinalis has Epiſtolas typis meis edebam, cum repente, ampliſſimo Senatu novis Patribus per CLEMENTEM XIII. Pont. Max.

aucto, Teque in primis in eum Ordinem cooptato, cœpit urbs Roma tamquam ſedibus convulſa ſuis, tota geſtire, & inuſitata quadam lætitiæ voluptate commota exſultare. Videbat enim & Tuorum plane ſingularium meritorum habitam eſſe rationem, & ſuperiorum Pontificum Clementis XII. ac Benedicti XIV. qui Te ſummis Reipublicæ muneribus præfecerant, præclara de Tua præſtanti virtute judicia ſapientiſſimi Successoris ſententia atque auctoritate eſſe confirmata, & maximum Catholicæ Eccleſiæ cum ſtabilitatis præſidium in Te, tum dignitatis ornamentum eſſe comparatum. Teſtor meam erga Te mirificam veteremque obſervan-

tiam,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

tiam, me non aliter atque cæteros ſenſiſſe, mihique non minus, quam univerſis, jucundum atque exoptatum optimi ac ſapientiſſimi Principis id factum, Tuumque iſtum, Tibi jamdiu debitum, & in publica commoda redundaturum honorem acciſſe. Illud vero præter cæteros lætatus ſum, quod paratam atque adeo in manibus haberem occaſionem ac facultatem lætitiæ hujus ipſius meæ, ejuſdemque obſervantiæ non obſcuro aliquo ac brevi; ſed publico ac perenni monumento teſtificandæ. Itaque properavi illas ipſas, quas dixi, Sadoleti Epiſtolas prælo expedire atque ſubducere, quas Tibi continuo in addictiſſimi geſtientiſque animi

mei argumentum libens merito dedicarem. Quod quidem ita me nunc facere profiteor, ut ea, quæ ad meam erga Te fidem ac clientelam declarandam reliqua mihi in omni vita eſſe intelligo, non modo non ſim prætermiſſurus, ſed ſumma cum voluntate ſtudioſiſſime perſequuturus. Interea Deum immortalem precor, Te ut ſoſpitem atque incolumem; opibus ac gloria circumfluentem, hominum caritate & prædicatione commendatum, Chriſtianæ Reipublicæ ſalutarem, quamdiutiſſime mihi, liberiſque meis eſſe Patronum velit.

Romæ ex meo Typographio Idibus Novembris CIƆIƆCCLIX.

AP-

APPROBATIO.

MAndante Reverendiſſimo Patre Joſepho Auguſtino Orſi perlegimus librum ita inſcriptum : *Jacobi Sadoleti S. R. E. Cardinalis Epiſtolæ &c.* nihilque in eo reperimus aut Catholicæ Fidei, aut bonis moribus abſonum : quinimo Opus ipſum multarum rerum geſtarum notitia, & latina inprimis locutione per ſeſe nitidum atque illuſtre, ab eruditiſſimo & clariſſimo viro Vincentio Alex. Conſtantio, qui epiſtolas illas nuper collegit ediditque, ſplendidius ac ornatius redditum, dignum cenſemus quod litteratorum commodo typis excudatur & evulgetur.

Romæ XIV. Kal. Octobr. MDCCLIX.

Philippus Laurentius Dioniſi.
Raymundus Alberici Presbyter.
Secularis Oratorii Romani.

IMPRIMATVR.

Si videbitur Reverendiſs. P. Sac. Pal. Apoſt. Mag.

F.M. De Rubeis Patriarcha Conſtantinop. Viceſgerens.

IMPRIMATVR.

Fr. Vincentius Elena Ord.Præd. Reverendiſs. Pat. Sacr. Pal. Apoſt. Mag. Socius.

VIN-

VINCENTIUS ALEXANDER
CONSTANTIUS

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ERUDITO LECTORI S.

PAucis accipe, Lector Benevole, noſtræ hujus editionis conſilium atque occaſionem. Nec enim quidquam de Jacobi Sadoleti *S. R. E. Cardinalis laudibus præfabimur, quum tanta ſit ejus apud emunctæ naris viros nominis celebritas, tanta eruditionis opinio, ut inter cultiſſima illa probatiſſimaque eloquentiæ lumina, quibus auctoribus ſeculo a reparata humani generis ſalute decimo ſexto pene priſtinus latinis litteris honor eſt redditus, principem ferme locum obtinuerit. Quapropter cum ab omnibus eruditis hominibus ejus opera eximiis ſunt ſemper laudibus cumulata, tum præſertim illius ætatis doctiſſimi eloquentiſſimique ſcriptores, tot de præ-*

ſtantiſſimo viro tamque præclara judicia ac teſtimonia poſteris reliquerunt, ut vix alius aureis illis temporibus extiterit, quem aut tanto ſtudio vivum ornaverint, aut mortuum tam honorificis verbis fuerint proſequuti. Porro inter cetera Jacobi *Cardinalis* Sadoleti *opera, quibus immortalitatis ſibi gloriam comparavit, magno præcipue habentur in pretio ejus Epiſtolæ. Et jure quidem merito. Nam præterquamquod multa ex ſeverioribus diſciplinis deprompta, multa rem civilem ac litterariam illuſtrantia, multa etiam in illis invenias, quibus ad veræ pietatis ſtudium excitentur legentium animi; ea in iiſdem eſt latini ſermonis ſuavitas atque elegantia, ut nativus quidam non adſcititius lepos in Cardinale eloquentiſſimo fuiſſe videatur.*

Quum igitur permultas tanti viri Epiſtolas, & argumentorum pondere, & dictionis elegantia præſtantes, quæ in editis vel ſeorſum

ſum (a), vel una cum aliis ejuſdem operibus (b) deſiderantur, partim ex manuſcriptis codicibus nunc primum erutas, partim ex editis quidem, ſed rarioribus libris exſcriptas, ſtudioſe collegiſſem; operæ pretium me facturum eſſe exiſtimavi, ſi earum evulgandarum conſilium laboremque ſuſciperem. Quis enim, non dicam eloquens, ſed qui vix primis, ut ajunt, labiis deguſtaverit rerum ſcientiam pulcherrimarum, dum tot æternis digna tenebris ſcripta efferri in lucem videmus, quibus nulla litterarum jactura celatis, hominum illorum, quorum nomine proferuntur famæ melius conſuleretur; quis, inquam, ferre poſſet, diſertiſſimi Cardinalis SADOLETI *Epiſtolas bene multas, quæ Veronenſium diligentiam*

(a) Lugduni apud Sebaſtianum Gryphium anno 1550. & 1554. in octavo. Item eadem forma apud Petrum Horſt 1575. ibidemque apud Petrum Colinium anno 1608.

(b) Moguntiæ typis Balthaſ. Lippii an. 1608. in octavo, & Veronæ apud Tumermanum an. 1737. tomis quatuor in quarto.

tiam effugerunt (a), *vel abditas in tenebris latere, vel diſperſas pluribus in libris, quorum aliquem comparare ſibi quivis haud facile poſſet, circumferri, neque in majorem aliquam hominum lucem celebritatemque venire?*

Quamobrem properanti mihi hanc novarum SADOLETI *Epiſtolarum collectionem typographo tradere, poſtea graviſſimi ſapientiſſimique viri conſilio e re magis viſum eſt, veteres etiam ſive jam antea editas, præcipue quod rariores eſſent, haud omittere, ſed eas ita novis adnectere, ut omnibus præſtantiſſimi Cardinalis litteris ſimul collectis editiſque, inte-*

(a) Laudata Veronenſis SADOLETI operum editio præter XVI. Epiſtolarum libros ſæpe jam antea, ut vidimus, impreſſos, novas continet Epiſtolas Latinas XXIV. (nam vigeſima quinta quæ eſt ad Senatum P. Q. Genevenſem, etiam in Moguntina citata editione habetur) ex quibus Veronenſes librum decimum ſeptimum ſexdecim reliquis additum confecere. Omnes hæ XXIV. epiſtolæ, ſi decimam octavam excipias, editæ jam antea erant, partim inter Eraſmi ac Longolii, partim inter Epiſtolas clarorum virorum. Italicas autem Jacobi & Pauli Sadoletorum eidem Veronenſi editioni inſertas, inter litteras XII. virorum illuſtrium iterum iterumque typis evulgatas haberi, nemo eſt qui ignoret.

integrum ac numeris omnibus abſolutum ejuſdem Epiſtolarum, ut ita dicam corpus, conficerem. Id ut melius aſſequeremur, non modo quotquot reperiri potuerunt, SADOLETI *ipſius litteras, verum etiam quamplures clarorum virorum ad eum datas colligere, atque addere ceteris placuit: quæ quoniam a Bembis, Longoliis, Corteſiis, Polis, Bonamicis, Nigris, Paleariis, aliiſque diſertis probatiſque auctoribus conſcriptæ ſunt elegantiſſime, magnum ſane ab iis noſtræ huic collectioni lumen atque ornamentum allatum iri confidimus.*

Quum autem in duplicem veluti claſſem omnes SADOLETI *Epiſtolæ diſtribuantur: aliæ enim ſunt Publicæ ſeu Pontificiæ, aliæ Privatæ ſive Familiares; optimum exiſtimavimus ab illis edendis initium ducere, quas* SADOLETUS *Leonis X. Clementis VII. & Pauli III. nomine exaravit, ut eæ unico hoc tomo comprehenſæ, & nunc primum ſeor-*

ſeorſum editæ auctæque, tamquam ceterarum deinceps evulgandarum ſpecimen in manus hominum pervenirent. Harum pleræque licet quinque abhinc annis, partim ex Codice manuſcripto Bibliothecæ Collegii Romani, partim ex Tabulario Vaticano ſint in lucem prolatæ a viro clariſſimo, deque litteraria republica optime merito, Petro Lazeri Soc. Jeſu (a), *reliquæ tamen a nobis nunc primum vel publici juris ſunt factæ vel collectæ. Hiſce complures aliæ addi facile potuiſſent* SADOLETI *nomine inſignitæ, quæ in Bullariis præſertim Caſſinenſi* (b), *ac Dominicano* (c) *occurrunt. Verum quum eæ nullam præſeferant venuſtatem atque elegantiam, quippe quæ non ad perfectæ latinitatis normam exactæ, iiſdem ferme verbis ſive formulis*

(a) Tomo primo *Miſcellaneorum ex manuſcriptis libris Biblioth. Collegii Romani Soc. Jeſu*, Romæ apud Palearinos 1754. in octavo pag. 197. & ſeqq.

(b) Tom. I. pag. 113. 121. Tom. II. pag. 446.

(c) Tom. IV. pag. 296. 361. 317. 318. 323. 329. 332. 341. 345. 360. 381. 387. 433. 437. Tom. VII. pag. 127.

mulis expreſſæ ſunt, quibus ejuſcemodi Diplomata ac Brevia deſcribi conſueverunt; libenti a nobis animo ſunt prætermiſſæ; quod quidem conſilium noſtrum & a ſapientiſſimis viris probatum novimus, & a nemine improbatum iri confidimus. Nonnullas tamen hujus generis Epiſtolas addere, & ad calcem rejicere voluimus, quod & elegantius ſcriptæ eſſent, & illius temporis hiſtoriæ cum civili, tum litterariæ quidquam lucis afferre poſſe viderentur.

Ceterum quanta a Pontificiis hiſce Epiſtolis utilitas ac jucunditas percipi poſſit, quid attinet dicere, quum rudiores etiam facile intelligant? Nam & geſtarum ab illis Pontificibus, quorum nomine ſcriptæ ſunt rerum memoriam continent, & ad eorum temporum hiſtoriam dignoſcendam plurimum conferunt, & latinum illum ſermonem non fucatum non corruptum, ſed nativum & ingenuum ſapiunt ac redolent.

At-

Atque utinam SADOLETUS *noſter ; quemadmodum Petrum Bembum ejus in Epiſtolarum ſcribendarum munere apud Leonem X. Collegam præſtitiſſe videmus , has aliaſque lucubrationes ſuas colligere , collectaſque antequam diem ſuum obiret , emendare ac expolire potuiſſet : profecto nihil in hoc ſcribendi genere præſtantius , nihil abſolutius haberemus . Et ſicuti* SADOLETUS *ipſe in iiſdem Pontificiis Epiſtolis , ob Eccleſiaſtici ſermonis ſanctitatem majeſtatemque , omnium eruditorum judicio Bembum longo poſt ſe intervallo reliquit , ita propter quemdam latinæ dictionis veluti florem , quo a Collega ſuperatus fuiſſe videtur , eumdem* SADOLETUM *aut Bembo anteferre , aut ſaltem cum illo comparare poſſemus .*

Porro quas laudatus P. Lazeri Pontificiis SADOLETI *Epiſtolis abs ſe editis ſubjecit eruditas adnotationes , ad calcem volumini adponere , argumenta vero Epiſtolarum , ipſis Epiſtolis præfigere maluimus .*

Quæ

Quæ autem idem editor præclariſſimus in inſignioribus SADOLETI *vitæ annis breviter deſignandis, enumerandiſque ejuſdem operibus, diligenter eleganterque eſt perſequutus (a); ea fere omnia in adnotationibus reperies, quibus ipſius Cardinalis Vitam ab Ant. Florebello eleganti ſſime ſcriptam (b), atque huic volumini præpoſitam, illuſtravimus; quaſque ita ex* SADOLETI *Epiſtolis inſtituimus, ut temporis potiſſimum rationem habendam, annoſque quibus inſigniora ſaltem facta conſignanda erant, deſignandos eſſe duxerimus. Nã præterquamquod ad hiſtoriam confert maxime hominis noſſe geſta in magnis Reipublicæ muneribus diu multumque verſati, eſt etiam doctis vi-*

(a) Miſcellan. tom. 1. pag. 236. & ſeqq.

(b) Hinc cl. Philippus Bonamicus vir his in rebus acerrimi exquiſitique judicii in Dialogo *de claris Epiſtolarum Pontificiarum Scriptoribus* pag. 117. „ Et Florebellus (inquit) cujus liber eſt de Vita Cardinalis „ Sadoleti accurate ſane ſcriptus, Cornelium ille quidem Nepotem ſequitur, & aſſequutus videretur, ſi „ nitidiſſimi auctoris lenitatem quamdam orationis exprimere omnino potuiſſet, quam mirari licet omnibus, imitari ne paucis quidem „.

viris jucunditati, quorum ingenium admirentur, eorum eventus moreſque cognoſcere. Quare, ne quidquam ad perfectam rerum a ſummo viro geſtarum cognitionem deeſſet, Fragmentum quoque ſive Proemium operis, quod ipſe SADOLETUS *meditabatur, adjecimus; propterea quod multa in eo de inita a ſe vitæ ſtudiorumque ratione ab authore præclariſſimo tradantur. Graviſſimos etiam laudatores excitavimus, qui* SADOLETI *ſingularem eloquentiam, eruditionem, doctrinam poſteris teſtatam reliquerunt, ut ſcilicet authoritatem, qua ipſi caremus, ex aliorum ſententiis mutuaremur. Indicem quoque rerum memorabilium adjunximus, iis qui totum volumen perlegere noluerint propemodum neceſſarium. Denique nonnullis Antonii Florebelli ſuperius laudati, iiſque elegantiſſimis Epiſtolis nunc primum a nobis collectis, volumen hocce claudendum curavimus; præeunte de ejuſdem Florebelli ſtudiis,*

ami-

amicitiis, fortuna, rebuſque geſtis Cōmentario ex iiſdem potiſſimum Epiſtolis a nobis breviter deſcripto. Quid in ceteris præſtiterimus, eruditorum judicium eſto. Illud certe omni ope perficere conati ſumus, ut nihil eloquentiæ ſtudioſis hominibus deſiderandum in hac publicarum SADOLETI *Epiſtolarum editione relinqueretur; quam ſi illis acceptam fuiſſe cognoverimus, ſtatim ad omnes Familiares tanti viri Epiſtolas duplo fere editis auctiores & in tria volumina diſtributas, eadem ratione evulgandas, ſtudium noſtrum operamque conferemus.*

SERIES

SIVE

CONSPECTUS RERUM OMNIUM

Quæ in hoc volumine continentur.

I. Antonii Florebelli de Vita JACOBI SADOLETI Cardinalis Commentarius. Notis auxit & illuſtravit Vinc. Alexander Conſtantius. pag. I.

II. Fragmentum operis JACOBI SADOLETI, quo ejus vita potiſſimum illuſtratur. p. CIX.

III. Selecta doctorum virorum de JACOBO SADOLETO, ejuſque ſcriptis Teſtimonia. pag. CXXI.

IV. Anonymi Epiſtola Nuncupatoria ad Præſulem Florentinum nunc primum edita. pag. CXLIII.

V. Index eorum ad quos datæ Epiſtolæ Pontificiæ. pag. CXLV.

VI. Series & argumenta Epiſtolarum Pontificiarum. pag. CXLIX.

VII. JACOBI SADOLETI Epiſtolæ Leonis X. Clementis VII. & Pauli III. nomine ſcriptæ. pag. I.

VIII. Novarum Epiſtolarum Appendix. p. 194

IX. Notæ in Epiſtolas Pontificias. pag. 205.

X. Index Rerum in Epiſtolis Pontificiis obviarum. pag. 233.

XI. Antonii Florebelli Vita a Vincentio Alexandro Conſtantio deſcripta. pag. 3.

XII. Antonii Florebelli Epiſtolæ nunc primum collectæ. pag. 15.

IACOBVS SADOLETVS CARDINALIS

Vt Plato facundâ decoravit dogmata linguâ,
De priſcæ Sophiæ dogmata ſumpta ſinu:
Eloquij ſic tu decoraſti flumine blando,
De ſacro CHRISTI dogmata ſumpta ſinu.

Bened. Arias Montanus

JACOBI SADOLETI

V I T A.

NOTIS AUXIT ET ILLUSTRAVIT

VINCENTIUS ALEXANDER

CONSTANTIUS.

ANTONII FLOREBELLI
DE VITA
JACOBI SADOLETI
S. R. E. PRESBYTERI CARDINALIS
COMMENTARIUS.

JACOBUS SADOLETUS Mutinæ * natus eſt loco honeſto, & urbe Ciſalpinæ Galliæ inprimis nobili. Parens ei Joannes Sadoletus fuit: homo ea vitæ ac morum integritate, eaque juris civilis ac Pontificii ſcientia,

a ut

* *Natus eſt.*] Etſi omnes fere auctores, qui de Sadoleto aliquid literis mandarunt in natalitio ejus anno aſſignando rem non uſquequaque acu tetigerint, facile tamen eſt non modo annum quo ipſe natus eſt, verum etiam men-

ut judicari haud facile poſſet, utrum melior eſſet, an prudentior. Is cùm Fer-

menſem ac diem extra omnem dubitationis aleam ſtatuere. Quum enim in ejuſdem Sadoleti Epitaphio (quod inferius proferemus) legatur: VIXIT ANNOS LXX. M. III. D. VI. & deceſſiſſe eum conſtet XV. Kal. Novembr. an. 1547. calculo inito clariſſime patet, eumdem natum fuiſſe IV. Idus Julii anno 1477. Colligitur id etiam ex ipſo SADOLETO qui in Epiſt. 18. lib. V. data ad Angelum Collotium Carpent. an. 1539. teſtatur *annum ſe attigiſſe quinquageſimum* quum Romana direptio accidit, atque ipſe Roma diſceſſit. Jam vero quum ex epitaphio allato, dies fuerit ejus natalis IV. Idus Julii, & Romana clades acciderit prid. non. Maii, quando jam viginti diebus ante Romæ Sadoletus ſalutem dixerat, neceſſe eſt, ſi quinquageſimum annum non quidem expleverat, ſed attigerat, ortum duxiſſe anno 1477. Verum, ne quis obiiciat, nos uti in re non dubia teſtibus non neceſſariis, animadvertendum eſt, annum ejus mortis ita tradi a multis atque in primis a Florebello, ut nondum ille ætatis annus decurſus ab eo fuiſſe videatur. *Obiit annum agens ſeptuageſimum*, ait Florebellus; *ſeptuageſimum annum agens obiit*, ſcribit J. C. Capacius in Elog. p. 265. atque ita etiam Spondanus ad annum M. D. XLVII. num. XXVII. & Ghilinus Theatr. vol. 1. p. 76. *Morì in Roma ornatiſſimo di tutte le virtù del meſe d'Ottobre dell'an.* 1547. *nel* 70. *anno dell'età ſua*. Difertius etiam Boiſſardus Icon. tom. 1. num. XLIV. Quin imo Sammarthani in Gallia Chriſtiana Tomo 2. pag. 497. (quod pariter in noviſſima Galliæ Chriſtianæ deſcriptione factum eſt a Dionyſio Sammarthano) Jacobum Sadoletum ortum narrant anno 1 78. idemque habet Bailletus Judic. erudit. tom. 4. p. 3. num. 1280. Dupinius &c. A Ciacconio vero t. 3. col. 610. anno 1476. natus ponitur. Hos ideo omnes, & qui eum anno LXX. nondum completo diem ſuum obiiſſe affirmant, ſuperius erroris manifeſti convincendos duximus, tum ex Epitaphio, tum ex ipſius Sadoleti Epiſtola.

Ferrariæ, ubi apud Herculem ejus civitatis Ducem, authoritate & gratia multum valuit, jus civile magnis præmiis, majore nominis ſui celebritate & laude publice * doceret, filium ſuum iis diſciplinis ac literis, quibus puerilis imbui ætas ſolet, diligenter inſtituendum curavit. Erant tum in ea urbe omnium liberalium artium magiſtri ac doctores egregii. In his Nicolaus Leonicenus, qui non ſcientia ſolum medicæ artis excelluit, ſed philoſophiam etiam magna cum laude ** profeſſus eſt. Eum Jacobus pene etiam puer Ariſtotelis libros de moribus publice interpretantem audiit. Tantum enim jam pro-

* *Doceret.*] De majoribus ſuis ipſe Sadoletus hæc Hippolito Cardinali Eſtenſi narrat in Epiſt. 19. lib. XII. data Carp. an. 1539. „ Maximum porro (inquit) illud „ meæ in te obſervantiæ & voluntatis vinculum, quod „ ſub ditione familiæ veſtræ omnes mei fere & nati & „ educati, neque ſolum hi qui nunc ſunt, verum etiam „ antea qui fuerunt, & ſuam ipſi fidem conſtanter at- „ que integre vobis præſtiterunt, & a vobis civilibus „ ſæpe honoribus & præmiis, virtutis cauſa ſunt ho- „ neſtati „.

** *Profeſſus eſt.*] Condiſcipulum habuit Bembum ſub eodem Leoniceno, ut Bembus eidem Sadoleto ſcribens narrat Epiſtolar. fam. lib. III. Epiſt. 19.

pter admirabilem ingenii vim profecerat, ut qua ætate ceteri laborare in linguis diſcendis ſolent, ea Græcas ipſe & Latinas literas egregie callens, nobiliſſimi omnium philoſophi præcepta cognoſceret. Hunc tali ingenio præditum, atque ita inſtitutum, pater amplecti juris civilis ſtudium voluiſſet (plerunque enim hoc fit, ut parentes quibus ipſi artibus & ſtudiis dediti fuerint, eiſdem liberos ſuos operam dare cupiant) ſed tamen naturæ eum, & ſtudiis ſuis obſequi paſſus eſt. Etenim egregius adoleſcens majorum jam & graviorum artium ſtudio tenebatur: eloquentiæ enim & philoſophiæ amore exarſerat. Itaque Ciceronem ſibi, & Ariſtotelem penitus cognoſcendos propoſuerat: quorum ex altero philoſophorum omnium principe, rerum cognitionem, ex altero Latinæ eloquentiæ parente, orationis elegantiam & copiam hauriret. Nec vero non poetices etiam ſtudioſus fuit: in qua quidem quan-

quantum excellere potuerit, ſi ei ſe ſtudio penitus dedere voluiſſet, complura quæ ab eo adoleſcente facta ſunt poemata declarant: atque illud inprimis, quod *Curtius* inſcribitur: ex quo intelligi licet, gravem eum, & grandiloquum (ut ita dicam) poetam * evaſurum fuiſſe. Is cum ætate jam aliquantum proceſ-

* *Evaſurum fuiſſe.*] Veram fuiſſe Florebelli vocem, oſtendunt virorum doctorum de Sadoleti poematibus judicia, quorum nonnulla inferius poſt vitam in medium proferemus. Scripſit autem Sadoletus poema quod heic laudat Florebellus, antequam Romam ſe conferret, hoc eſt ante an. 1503. Hoc aliaque præterea ejus carmina *de Lacoontis ſtatua, & ad Octavium & Fredericum Fregoſos* edita ſunt tom. 2. Carmin. Illuſtr. Poetar. quæ Joan. Matthæus Toſcanus recenſuit pag. 113. edit. Pariſien. Item in *Delit. Italor. Poetarum collectore Ranutio Ghero* part. 2. pag. 582. & *Carmin. Illuſtrior. Poetar. Italor.* edit. Florentiæ 1721. tom. 8. pag. 228. Eadem reliquis Sadoleti operibus editis Moguntiæ anno 1607. Tom. uno in octavo, & Veronæ an. 1738. tomo 4. in quarto: atque in hac recentiori editione Veronenſi, additur etiam Epigramma ex libro *Coryciana*. Verum non eſt prætereundum, *Curtium* poema illud a Sadoleto miſſum Angelo Ubaldo, adjecta Epiſtola, quæ in Moguntina ac Veronenſi editione deſideratur; quamque nos in hacce noſtra SADOLETI Epiſtolarum editione proferemus, quemadmodum præfixa reperitur eidem Poemati edito a Veneta Accademia in libro, qui inſcribitur: *Duo tum graviſſima tum lepidiſſima poemata heroica Illuſtriſſimi Jacobi Sadoleti, & Franciſci Sfondrati, quorum alterum inſcribitur Curtius, alterum vero de raptu Helenæ. In Academia Veneta* M. D. LIX.

ceſſiſſet, & ipſam ætatem virtute ac doctrina longe anteiret, patris voluntate Romam ſe contulit, * Alexandro Sexto Pontifice Maximo. Ampliſſimi tum Romanæ Eccleſiæ ordinis virtute atque exiſtimatione princeps, & erat, & omnium judicio habebatur, ** Oliverius Carafa Neapolitanus: ab eo cupidiſſime ſtatim

* *Alexandro VI. P. M.*] Pontificatum tenuit Alexander ab anno 1492. ad ann. 1503. Non multo ante hunc poſtremum Alexandri annum eum Romam veniſſe, liquet ex Bembi Epiſtola 21. lib. III. Romæ ergo quum eſſet, Scipioni Carteromacho, qui latino nomine ſive potius Italico *Fortiguerram* ſe voluit appellare, vel eum alii ita nominarunt, Græcarum literarum doctori, operam dedit. Id ipſe ſcribit in Epiſt. 18. lib. v. ad Angelum Collotium, quocum una cum ceteris doctiſſimis viris amicitiam ea tempeſtate conjunxiſſe liquet.

** *Oliverius Carafa Neapolitanus.*] Reddebant quidem ea tempeſtate Romæ inter ceteros clarum Cardinalem Carafam Franciſci Diomedis Carafæ Magdaloni Comitis filium, non modo illuſtres majorum imagines, ſed propria omnium ornamenta virtutum. Hic poſtquam litterarum ſtudiis, ac juris præſertim utriuſque facultati egregiam operam navaſſet, Canonicus primum fuit Neapolitanæ Eccleſiæ; cujus poſtea Archiepiſcopus a Pio II. die 18. Novembris anno 1458. eſt renunciatus. Inde precibus Ferdinandi Regis Neapolitani, in ampliſſimum Cardinalium Collegium cooptatus a Paulo II. Pont. Max. die 18. aut 20. Septembris anno 1467. deinde a Sixto IV. ad Ferdinandum Regem Neapolitanum legatus de latere ſemel atque iterum miſſus, mox ab eodem Pontifice Legatus itidem ac Dux maritimæ

tim in fidem & contubernium receptus eſt : atque hoc primum prudentiæ ſpecimen ea in urbe dedit, quod ad eum ſe potiſſimum contulit, non qui opibus & divitiis maxime præſtaret, (multi enim Romæ tum ditiores opulentioreſque ejus ordinis viri erant, quorum illi omnium domus patuiſſent) ſed qui integritate, qui prudentia, qui religione

timæ adverſus Turcas claſſi præfectus ; in tantis reipublicæ muneribus egregie obeundis, magnum ſtrenui prudentiſque viri nomen ſibi comparavit. Præterea idem Pontifex Sixtus IV. eum Epiſcopum Theatinum nominavit. Cajacenſi quoque aliquando præfuit Eccleſiæ, quam poſtea in manibus Julii II. Romani Pontificis reſignavit. Ariminenſis ac Terracinenſis Epiſcopatuum quoque aſcitus eſt adminiſtrator an. 1496. & 1507. At poſt tres annos Terracinenſi nuncium remiſit ; & Ariminenſem uſque ad obitum retinuit. Quamvis enim an. 1497. hac ſeſe exſolviſſet Eccleſia in favorem Vincentii nepotis ; illo tamen ad Archiepiſcopatum Neapolitanum translato, Ariminenſis Eccleſiæ adminiſtratio rediit ad Oliverium, eamque uſque ad obitum retinuit. Obiit autem anno 1511. ſive ut Ughellio placet 1512. qnum fuiſſet Epiſcopus Albanenſis, Sabinenſis, Oſtienſis, ac Velitranus, & Sacri Collegii Decanus ; ejuſque oſſa condita ſunt Romæ in Eccleſia S. Mariæ ſupra Minervam in ſacello S. Thomæ a ſe ornato. Qui plura de hoc Cardinali ſcire deſiderat, præter Ciacconium ejuſque continuatores tom. 2. col. 1097. adeat Ughellium in Italia ſacr. Chioccarellum de Archiep. Neapolitan. Bernard. Coirum in Hiſt. Mediolanen. & Antonium Summont in Hiſt. Neap.

gione ceteris antecelleret. In ejus caſtiſſima domo multos annos ita vixit, ut & ad optimarum artium ſtudia aſſidue incumberet, & cum reliquis omnibus, tum illi graviſſimo viro probatiſſimus eſſet: a quo etiam honeſto in urbe Roma * ſacerdotio ornatus eſt. Erat autem in eo juvene præter excellens ingenium, incredibilis quidam pudor, ac ſingularis modeſtia: quæ non modo in ejus ſermone extabat, ſed in vultu etiam ipſo, & oculis eminebat. Commendabat eum præterea omnibus iis, qui illum noſſent, gravitas quædam, major quam quæ ab illa ætate poſtulanda eſſet, eximia humanitate temperata. Referta tum ea urbs

erat

* *Sacerdotio ornatus eſt.*] Sacerdotium hoc quod Oliverii Card. Carafæ precibus a Julio II. Pont. Max. obtinuit SADOLETUS, eſt *Canonicatus*, ut vocant inſignis vetuſtiſſimique Templi SS. Laurentii & Damaſi. Id colligi videtur ex Pet. Bembo, qui in libro de Guido Ubaldo Feretrio, & Eliſabetha Gonzaga Urbini ducibus hæc habet. „ Et SADOLETO quantum tribueret „ (*Julius II.*) quanti ejus incredibilem probitatem, „ præſtantiſſimamque doctrinam faceret, quamque ſibi „ culta ejus ſplendentiaque poemata probarentur, „ oſtendit Sacerdotio illi tradito Romæ templi honeſtiſſimi Laurentiani „.

erat eruditiſſimis, & in omni doctrinæ ac literarum genere præſtantiſſimis hominibus. Eos ille omnes celeriter amicitia & conſuetudine comprehenderat, ex quo celebre jam ejus nomen, & principibus quoque viris, iis præſertim, qui eiſdem ſtudiis delectabantur, notum erat: quorum brevi tempore omnium gratiam ſibi & benevolentiam conciliavit: in primis autem * Federico Fregoſio Salernitano Pontifici familia-

* *Federico Fregoſio Salernitano Pontifici.*] Fuit hic natione Italus, patria Genuenſis, Auguſtini Fregoſii ex Gentili Montefeltria Guidubaldi Urbini Ducis Sorore filius, frater Octaviani Genuæ Principis; qui quum divinarum humanarumque literarum ſcientia unus omnium maxime floreret, ac pietate, religione, profuſa in pauperes liberalitate magnopere excelleret, dignus a Paulo III. Pont. vere maximo habitus eſt, ut in ampliſſimum Cardinalium Collegium cooptaretur: idque factum eſt die 12. Decembris anno 1539. quum jam Salernitanam primum, ac deinde Eugubinam Eccleſiam in adminiſtrationem accepiſſet a Julio II. Pont. Max. anno 1508. die 28. menſis Julii. Scripſit Fregoſius Cardinalis librum de modo orandi, meditationes in pſalmum trigeſimum & quadrageſimum quintum ſupra centeſimum, orationem ad Januenſes, & Epiſtolas aliquot ad Sadoletum, Corteſium, alioſque. Extremum diem clauſit Eugubi die 12. Julii an. 1541. eumque mortuum laudavit SADOLETUS noſter funebri Homelia, quæ extat inter ejuſdem SADOLETI opera; extatque ejuſ-

liaris fuit, viro cum genere ac nobilitate, tum virtute doctrinaque præſtanti: cujus etiam contubernio aliquandiu poſt Oliverii Carafæ obitum, una cum * Petro Bembo optimo & doctiſſimo viro uſus eſt. Ho-

ejuſdem SADOLETI carmen ad Federicum & Octavianum Fregoſios fratres. Ejus vitam habes apud Ludovicum Donium d' Attichy in Flor. hiſt. Card. tom. 3. pag. 255. & Ciacconii continuatores tom. 3. col. 650. Ejus cum laude meminerunt Ubertus Folieta in Elogiis clar. Ligur. Ferdinand. Ughellius in Italia ſacra, Guicciard. in Hiſt. Italiæ, Felix Contelorius in Elencho, aliique.

* *Petro Bembo optimo & doctiſſimo viro uſus eſt.*] Tanta eſt apud omnes de Petri Bembi doctrina, eruditione, eloquentia nominis celebritas, ut de eo aliquid hoc loco dicere, ſupervacaneum eſſe omnino videatur. Illud ſufficiat animadvertere inter doctiſſimos viros, quibus tunc temporis abundabant Athenæ Venetæ, principem ei locum aſſignari ab Eraſmo in Epiſtola MCCXIII. data anno 1532. ad Vigilium Zuichemum. Is adita Italia eruditionis cauſa, Patavio Eraſmo ſcribens, mirifice extulerat Egnatium. Hujus quidem commemorationem ſibi admodum jucundam accidiſſe Eraſmus reſpondet, quod eum virum *ad unguem factum* admodum amaret: at ſubdit ſe mirari, in literis illis Bembi non meminiſſe, *quem audio* (inquit) *iſthic omnium felicium ingeniorum agere patronum*. Quoniam vero ex iiſdem Zuichemi literis Eraſmus didicerat, iſtum cum Ciceronianorum turba velitari; & juſto ſeſe parare conflictui, ſatis ſapienter quid ea de re ſentiret, Eraſmus explicavit, maxime ſcilicet ſibi cum Ciceronianis convenire, ſi nil aliud velint, quam ut juvenes ad imitationem ſeſe componant; ab iiſdem vero ſe

Horum inter ſe amicitia Romæ poſtea maxime illuſtris fuit. Etenim jam inde ab eorum adoleſcentia inſtituta, per omnes ætatis atque honorum gradus, uſque ad ſummam ſenectutem ſanctiſſime conſervata eſt: erat enim virtute, & ſtudiorum ſimilitudine, firmiſſimis animorum vinculis, juncta & conſtituta. Jam quantopere Sadoletus eo tempore virtutis & eloquentiæ gloria floreret, ex eo facile judicari poteſt, quod * Leo Decimus, acerrimo ingenio, & gra-

ſe diſcrepare, ſi ne hilum quidem a Cicerone recedendum, neque quidquam ab aliis, licet probatis auctoribus ſumendum arbitrentur. Paſſim Eraſmus tum in Epiſtolis, tum præſertim in Ciceroniano ſuo, & in aliis quoque libris adverſus ſectam ab ipſis inſtitutam invehitur, & præcipue Chriſtophorum Longolium, ceu ejuſdem ſectæ principem redarguit. Bembo tamen parcit æque ac SADOLETO, eos haud dignos reputans, qui turbæ miſceantur. Verum, ut ad Bembum revertamur, quum nuncius de ejus obitu Sadoletus recepiſſet (obiit autem Bembus eodem anno 1547. quo Sadoletus, paucis ante menſibus) ſcripſit Gabrieli Paleoto v.non.Febr. ejuſdem anni Epiſt. 14. lib. XVI. „ Nihil mihi potuit „ eveniſſe acerbius, quam divelli ab eo, cujus ego „ amicitiam fraternamque conjunctionem quatuor & „ quadraginta annos inviolatam tenueram „. Nimirum ab anno 1503.

* *Leo X.*] Hic anno 1513. v. Id. Martii Pontifex re-

& graviſſimo judicio princeps, ſimul ac creatus eſt Pontifex Maximus, eum ſtatim, & Petrum Bembum ex omni doctorum hominum copia delegit, quorum in conſcribendis epiſtolis opera & ingenio uteretur: quod apud Romanos Pontifices munus longe * honeſtiſſimum eſt. Is autem eo ita munere functus eſt, ut

renunciatus, quum ad fovenda optimarum artium ſtudia animum convertiſſet, Coſmi proavi, & patris Laurentii exemplo: „ Ante omnia (inquit Jovius in ejus „ vita lib. 3.) ab Epiſtolis ſingulari judicio ſibi de„ ſumpſit Petrum Bembum & JACOBUM SADOLETUM, „ qui ceteros omnes litteratos Romanæ eloquentiæ lau„ dibus anteibant „. Hoc illis munus Leonem demandaſſe antequam e *Conclavi* exiret, teſtatur ipſemet Bembus in fine Venetæ hiſtoriæ hiſce verbis: „ Joan„ nem Medicem annos natum triginta ſeptem Ponti„ ficem Maximum creaverunt, iſque, priuſquam e „ Conclavi exiret, me & JACOBUM SADOLETUM, qui „ Romæ tunc eramus ſibi ab Epiſtolis adſcivit „.

* *Honeſtiſſimum eſt.*] Eſt hic honeſtiſſimus ille locus, quem tenuiſſe ſe apud Leonem, Georgio Saxoniæ Duci narrat in Epiſt. 1. lib. XI. data Romæ XIV. Cal. Julii an. M. D. XXXVII. & in proemio lib. *de Republica Chriſtiana* ad calcem hujus Commentarii adjecto; (cujus quidem fragmentum primum edidit *Epiſtolæ* nomine Philippus Bonamicus in lib. de claris Pontificiarum Epiſtolarum Scriptoribus pag. 225. deindeque abſolutius Petrus Lazeri Soc. Jeſ. tom. 2. Miſcellan. ex manuſcriptis Biblioth. Colleg. Romani pag. 608.) in hoc, in quam, proemio SADOLETUS: „ Sequuta ſunt (ait)

„ tem-

ut non ingenio modo, & ſcribendi facultate, qua nemo ætate noſtra ad illam antiquorum ſcriptorum laudem propius accedere * exiſtimatus eſt: ſed

„ tempora cum a Leone X. primum, deinde a Clemente VII. Pontificibus maximis ad negotia publica „ vocatus, factuſque Epiſtolarum principalium, h. e. „ earum, quæ vel ad reges a Pontifice ſummis de rebus mitterentur, vel a regibus eiſdem ad Pontificem „ afferrentur, & lucubrator & cuſtos. Quod munus „ magni ſane in urbe & honoris & nominis, ſuperioribus temporibus Magiſterium Scrinii, nunc a populo „ Romano Secretarium domeſticum appellari video „. Inter Petri Bembi Epiſtolas Leonis X. Pont. Max. nomine ſcriptas, una extat lib. IX. num. 28. ejuſdem Pontificis ad Alphonſum Ferrarienſium Ducem, in qua JACOBUM SADOLETUM ſibi ab Epiſtolis laudans, Tadeum Gilinum SADOLETI ſororis virum, eidem Duci commendat. Hoc eſt autem hujus Epiſtolæ exemplar: „ JACOBUM SADOLETUM civem tuum, cujus egregia „ & fideli opera ſcribendis epiſtolis quotidie utor, ob „ ejus excellens atque præclarum ingenium, optimarumque artium ſingularem doctrinam, & præſtantem omni virtutum genere animum, magnopere amo, „ facioque ſane plurimi. Ejus ſororis vir, Tadeus Gilinus, cupit impetrare abs te magiſtratum aliquem „ tuis in locis, quem triennium aut biennium exerceat: ut & honeſtius eos dies traducere, & familiam ſuam alere facilius atque commodius poſſit. Itaque te non ſolum hortor, ſed etiam rogo, velis „ præclari hominis mihique chariſſimi propinquo, prudenti, ut intelligo, viro, & virtute prædito ſatisfacere: qui tamen rem omnem deſideriumque ſuum „ tibi coram ipſemet diligentius explicabit. Dat. quinto Id. Sept. Anno ſecundo. Romæ.

* *Exiſtimatus eſt.*] Teſtantur id Sadoleti Epiſtolæ ſcriptæ

ſed induſtria etiam & fide Principi illi maxime ſatisfaceret. Itaque apud eum authoritate & gratia multum valuit: & ea re facillime augere honeſtatem & facultates ſuas potuit: verum uſque eo ab hac cupiditate remotus atque abhorrens fuit, ut (quod vix credibile viſum iri puto, his præſertim temporibus & moribus) nullum ſibi unquam ſacerdotium a liberaliſſimo, & ſui amantiſsimo Pontifice petierit: cum tamen amicis ſuis probis idoneiſque hominibus, & alienioribus etiam, permulta & peteret & impetraret. Tanta idem abſtinentia fuit, ut cum pro loci ejus quem apud Principem tenebat authoritate, munera ei multa & ampla mitti ſolerent, ea ſemper repudiarit. Hac ille continentia ita

ptæ nomine Summorum Pontificum Leonis X. Clementis VII. & Pauli III. quæ primum hoc volumen nonnullis aliis adjectis conficiunt. Eas in Miſcellaneor. ex manuſcriptis libris Bibliothecæ Collegii Romani Societatis Jeſu Tomo 1. an. 1754. publici juris fecit vir cl. Petrus Lazeri ejuſdem Bibliothecæ præfectus: quo quidem nomine doctiſſimo illi viro, & publice cum univerſa literatorum republica, & privatе plurimum ſane debemus.

ita delectabatur, ut plerique pecunia, aut elegantiore veſte ac ſupellectile delectari ſolent. Sua porro commoda negligentem, aliorum utilitati inſervire, eum authoritatis & gratiæ fructum eſſe putabat maximum. Cum profectus eſſet, voti & religionis cauſa ad Lauretanæ Virginis templum, Carpentoractenſis Eccleſiæ Pontificatus in Gallia vacavit: eum delatum ultro ſibi abſenti a Pontifice Maximo * aliquandiu recuſavit: cum interea eundem Leo flagitantibus aliis denegaſſet. Ut rediit, diutius illi eum recuſare non licuit. Itaque ut illud magni animi fue-

* *Aliquandiu recuſavit.*] Affirmat id ipſemet SADOLETUS tum in Epiſtola 12. lib. XII. ad Paulum III. data Carpent. XII. Cal. Febr. 1545. tum in ea lib. XV. num. 12. quam paucis ante diebus, hoc eſt XIV. Cal. Februar. ſcripſit Joanni Toletano Cardinali & Epiſcopo Burgenſi: in hac inquit „ Poſtea voti cauſa ad Lauretanum divinæ Virginis templum profectus, cum abſens a Leone Epiſcopus pronuntiatus eſſem, ut primum in urbem redii, onus illud a me, quoad potui, excutere conatus ſum „. In illa vero ad Paulum III. „ Pronuntiatus ſum (ait) a Leone Epiſcopus cum eſſem abſens. Hoc quoque meminit profecto Sanctitas tua, recuſaſſe me illud onus, quoad potuerim, & quietam ac privatam vitam honoribus ſemper præferre cupiiſſe „.

fuerat, tam honeſtum ſacerdotium ultro a Pontifice Maximo delatum, a ſe reijcere: ita hoc moderati & Chriſtiani, vocanti ad ejuſmodi munus Deo, * obtemperare. Hoc ille ſacerdotium adeptus, primo quanta maxima potuit abſens diligentia, commiſſam ſibi Eccleſiam per idoneos homines rexit. Poſt cum ex hac vita ** Leo exceſsiſſet, ſtatim rebus Romanis relictis, *** Carpentoracte migravit eo conſilio, ut populis

* *Obtemperare.*] Carpentoractenſis Eccleſiæ Pontificatum illi fuiſſe delatum anno M. D. XVII. tradit Dionyſius Sammarthanus Tom. I. Gall. Chriſt. col. 910.

** *Leo exceſſiſſet.*] Obiit autem Kalend. Decembris an. 1521. & ſequente anno v. Idus Januarii creatus eſt Pontifex Maximus Hadrianus VI.

*** *Carpentoracte migravit.*] Magnum ſane mihi negocium faceſſit, quod heic ait Florebellus, SADOLETUM ſcilicet poſt Leonis Pontificis obitum, quod an. 1521 contigiſſe vidimus, *ſtatim rebus Romanis relictis, Carpentoracte migraſſe.* In epiſtola enim data Carpent. Idib. Junii an. 1523. narrat Card. Ægidio ſe Carpentoracte veniſſe poſt quartum & trigeſimum diem quam Roma diſceſſerat. Quum autem hæ literæ, ut legenti conſtabit, ſcriptæ ſint, quum recens Carpentoracte veniſſet, facile colligitur diſceſſum SADOLETI ex urbe a Florebello ſtatim poſt obitum Leonis ſtatum, rejiciendum eſſe ad annum 1523. Id etiam confirmare videtur Hieronymus Niger, qui in Epiſtola data VII. Idus Aprilis an. 1523. ad M. A. Michaelem,

quam

pulis fidei ſuæ creditis boni & diligentis Epiſcopi officium præſtaret: neque principibus amplius, ſed Deo uni, & rectiſsimis ſuis ſtudiis inſerviret. Exceptus eſt adventus ejus maxima lætitia & gratulatione illorum hominum: tantam illis jam abſens de ſe opinionem, expectationemque commoverat: cui tamen expectationi poſtea egregie ſatisfecit. Nam & rebus divinis procurandis, & vitæ innocentia, & admirabili in primis quadam in eos homines charitate, optimi & religioſiſsimi Epiſcopi munus obiit. Vixit in ea vitæ quiete ac tranquillitate quoad Hadrianus Pontifex Maximus, qui Leoni ſucceſſerat, vixit. Creato enim poſt

quæ extat Tom. I. Epiſtolar. ad Princip. SADOLETI Româ migrationem veluti inſtantem deſcribere videtur, cum præclaro ejuſdem urbis erga eum benevolentiæ teſtimonio hiſce verbis. „ Pur il noſtro amantiſſimo Monſignor SADOLETO ſe ne và con ſommo diſpiſcere di „ queſta corte. E credo che ſe in queſti tempi ſi ſervaſſe l'uſanza antica di mutar le veſti per meſtitia, „ egli non trovaria forſe manco di ventimila huomini, „ che lo facciano, ſi come trovò M. Tullio. Pare ad „ ogni huomo da bene, che la bontà e la virtù di Roma „ ſe ne vada inſieme con ſua Signoria, ed in vero „ così è.

poſt Hadriani mortem * Clemente Septimo Pontifice Maximo, ab ipſo ſtatim evocatus, accerſituſque eſt; quem cum eximie diligeret, multiſque & magnis ejus officiis obſtrictus eſſet: quin ei pareret, tam amanter & tam acriter evocanti, facere non potuit: neque adeo rectum, neque fas eſſe exiſtimavit, tam benemerito de ſe Pontifici, præſertim optimum animum in Chriſtianam Rempublicam præſeferenti, operam ſuam denegare. Itaque etſi invitus fecit, ut ab Eccleſia ſua diſcederet: tamen ad eum ſe contulit: verum ea lege, ut ne plus triennium abeſſet: utque eo exacto tempore, remigrare ſibi Carpentoracte voluntate ipſius ** liceret. Roma igitur cum ve-

* *Clemente VII. Pontifice Maximo.*] Accidit id XIII. Kalend. Decembris, anno M. D. XXIII.

** *Liceret.*] Narrat id ipſe SADOLETUS in Epiſtola ad Joan. Toletanum hiſce verbis. „ Facto (inquit) „ Pontifice Clemente, ſtatim ab illo evocatus ſum, „ cui optime antea de me merito fidem operamque „ meam denegare non potuit. Hoc cum eo tamen pactus, ut operam illi meam triennium navarem; „ quod reliquum vitæ meæ tempus, non jam homini-
„ bus,

veniſſet, verſatus eſt in intima ejus Pontificis amicitia & familiaritate. Nec vero ingenio hominis ſolum Clemens, ſed conſilio etiam in adminiſtranda republica uſus eſt. Ad deliberationes eas, quas habebat de maximis & graviſſimis rebus, eum una cum aliquot aliis amicis adhibebat: curas illi omnes & cogitationes ſuas impertiebat: tantum denique ejus fidei, tantum prudentiæ tribuebat, ut multa quæ ad Chriſtiani nominis quietem, & ad morum ac diſciplinæ publicæ correctionem pertinebant, ejus potiſſimum admonitu & conſilio ſibi agenda conſtitueret. Atque utinam is Pontifex ea quæ interdum præclaro quodam animi impetu agere meditabatur, ad

„ bus, ſed uni Deo in Eccleſiæ meæ cuſtodia tribuere „ ſtatuiſſem. Quod ille, ut erat natura bonus, & „ mihi pollicitus eſt, & præſtitit „. Idem ferme in Epiſtola Paulo III. quam ſuperius laudavimus, niſi quod conditionem illam, ſive pactionem omittit. „ Factus eſt (ait) Clemens Pontifex. Is ſtatim vehementer a me contendit, ut me ad eum conferrem. Itaque Romam reverſus ſum. Non potui enim Pontifici optime de me merito operam & obſequium meum denegare „.

ad exitum perduxiſſet: profecto cum univerſa Chriſtiana Reſpublica meliore loco eſſet; tum ipſa Italia, atque urbs Roma, eas quibus poſtea afflicta oppreſſaque eſt, calamitates effugiſſet. Non enim in eo Pontifice rectum in Republica ſenſum requiſiviſſes: conſtantiam potius, & perſeverantiam majorem in bonis conſiliis deſideraſſes. Itaque cum ſalutaribus Sadoleti conſiliis ſæpe uſurus eſſe videretur, flectebatur poſtea aliorum quorundam, qui longe plurimum apud eum poterant, oratione. Intimus erat Pontifici illi Maximo Sadoletus: amplificandæ fortunæ ac dignitatis ſuæ facillimam rationem in manibus habebat: colebatur præterea, & magno honore afficiebatur ab omnibus: pro ſua tamen in Rempublicam voluntate, nullam commodorum ſuorum rationem ducens, ex ea temporum ac rerum perturbatione, maximo animi dolore aſſidue tangebatur: qui quidem ad extremum, cum rem in
eum

eum locum adductam intelligeret, ut nihil bene monendo & ſuadendo proficere amplius poſſet: ſtatuit, quando Reipublicæ prodeſſe jam nihil poſſet, ſuæ ſaltem Eccleſiæ proſpicere atque conſulere. Itaque cum operam ſuam triennium jam Clementi ſumma cum fide & integritate * navaſſet: etſi nonnulla concordiæ & compoſitionis ſpes inter eum Pontificem, & Carolum Imperatorem allata erat, jamque inter eos induciæ pactæ fuerant: tamen in ſententia permanſit. Nec vero non movebatur animo, cum ab eo Pontifice eſſet diſceſſurus, quem cum ob eximiam quandam ejus humanitatem, tum ob perpetuam erga ſe

* *Navaſſet.*] In hoc *triennii* tempore aſſignando, quod neceſſe quidem fuiſſet aliquanto liberalius ſupputare, Florebellum omnino decipi; ipſe SADOLETUS me inducit ut credere valeam. Quum enim Leo X. in Pontificatu confecerit annos octo, & menſes inſuper octo, dieſque viginti, & SADOLETUS ipſe in proemio operis *de Rep. Chriſtiana*, affirmet, annos XIII. *Epiſtolarum Principalium lucubratorem cuſtodemque fuiſſe*, Pontificibus Leone, & Clemente; ſequitur neceſſario quatuor ſaltem annorum ſpatio, non autem *triennio*, ut ait Florebellus, eo munere apud Clementem VII. fuiſſe functum.

ſe benevolentiam mirifice amabat. Sed cum cogitaret quanto Eccleſiæ ſuæ officii ac neceſſitudinis vinculo obſtrictus eſſet, cumque Carpentoractenſis populi deſiderium ferre diutius non poſſet, longiorisque in urbe Roma commorationis cauſam, ambitionem jam potius, quam officium viſum iri ſuſpicaretur, omnino ſibi abeundum eſſe ſtatuebat: cujus juſtæ voluntati ac precibus, ad extremum Clemens * cedere coactus eſt. Comprobavit ejus conſilium is profecto qui intimos hominum ſenſus perſpicit, neque unquam non re-

* *Cedere coactus eſt.*] Anno Clementis quarto in Eccleſiam ſnam rediiſſe, ipſe SADOLETUS Paulo III. ſcribit. Anno ergo 1527. & quidem xv. Kal. Maj. (ut paullo inferius conſtabit) urbem reliquit. Iter autem ſuum ita deſcribit in Epiſt. 1. lib. 1. ad Matthæum Gibertum data xvi. Cal. Junius an. 1527. „ Nos a portu Centumcellis Nicæam uſque navibus pervecti fuimus, nihil ipſa illa, quod appareret, maris agitatione offenſi; cum ceteri omnes fere, qui erant mecum, gravi nauſea conflictati eſſent. Niceæ duos dies manſimus. Inde digreſſi a Valdemontio, cujus mihi humanitas magnæ voluptati fuit, jumentis pretio coactis iter terra fecimus: ſeptimo die Nicæa pervenimus Carpentoracte ad diem v. non. Maii „ Magna populi lætitia & gratulatione exceptum, ſequentibus in Epiſtolis narrat.

rectis bonorum voluntatibus favet, Deus. Etenim tam opportuno tempore diſceſſit, ut vix dies viginti ab ejus diſceſſu interceſſerint, cum urbs Roma, decepto a Caroli ducibus per inducias Clemente, abſente ipſo ignaroque (ut opinio fuit) Carolo, capta atque * direpta eſt: ut is ſingulari Dei erga ſe beneficio horribili illi cladi ſubtractus fuiſſe videatur. Tum vero, quanquam ſero intellectum eſt, quam & pruden-

* *Direpta eſt.*] „ Roma igitur profectus (ſcribit ipſe Sadoletus Julio Toletano) viginti diebus ipſis „ antequam urbs caperetur, eo animo Carpentoracte „ redii, ut hic domicilium non ſolum corporis & fortunarum, ſed omnium rationum conſiliorumque meorum, totius denique meæ vitæ perpetuum collocarem „. Et in literis Duci Saxoniæ, datis Romæ XIV. Cal. Julii an. 1537. lib. XI. epiſt. 1. „ Hic ego „ (inquit) ſpe erepta, poſſe amplius per me Reipublicæ conſuli; privatum autem meum commodum, neque in honore, neque in fortuna admodum quærens, potiuſque eligens & Deo & mihi, & peculiaribus populis meis ſatisfacere, trans Alpes me meam „ ad Eccleſiam Carpentoracte contuli, adjutus tum „ etiam ſingulari Dei beneficio, quod viginti diebus „ ipſis ante Roma ſum egreſſus, quam cladis horribilis ac direptio huic urbi incideret „. Incidit ea clades pridie Nonas Maii anno 1527. irrumpentibus in urbem hoſtibus per Sixti pontem ſub occaſum ſolis. Hujus autem cladis hiſtoriam latinis literis mandavit Cæ-

denter ſentire Sadoletus, & fideliter monere ſolitus fuiſſet. Ille enim & initio diſſuaſor belli adverſus Carolum, & poſtea deponendorum armorum aſſiduus hortator, paciſque quibuſvis conditionibus accipiendæ author ſemper extiterat: qui quidem cum ſæpe alias, tum eo tempore, quo Chriſtianis Principibus inteſtino bello implicatis, bellum a Turcarum Rege Pannoniæ illatum eſt, cum regnum illud, quod Chriſtianæ Reipublicæ firmiſſimum ad eam diem propugnaculum fuerat, maximo in diſcrimine verſaretur: honeſtiſſime ab ipſo Pontifice Maximo pacis mentionem fieri, & de deponendis ac potius abiiciendis armis agi poſſe cenſuit: idque eum admonere non deſtitit. Sed nimirum Deus nobis ob

Cæſar Glorierius Gallus. Sed ut ad SADOLETUM revertamur, colligitur ex his, eum xv. Kalend. Maii Roma exceſſiſſe. Venit autem Carpentoracte ad diem v. Non. Maii, ut ipſemet ſcribit Matthæo Giberto Veronenſium Antiſtiti, xvi. Cal. Junias an. 1527. lib. 1. epiſt. 1. eademque die Lazaro Bonamico, lib. 1. ep. 2. & iii. Non. Novembris ejuſdem anni Petro Bembo lib. 1. epiſt. 3. aliiſque.

ob peccata noſtra iratus atque infenſus, cum illa urbi Romæ ac ſacerdotum ordini infligenda plaga, nos ut reſipiſceremus, admonere ſtatuiſſet: eam illi Pontifici mentem minime dedit, ut tam honeſtam conſtituendæ concordiæ occaſionem arriperet. Clade hac cognita, Sadoletus eum quem par erat dolorem cœpit, cum urbis longe omnium nobiliſſimæ direptione & vaſtitate vehementer doluit, tum varii & graves multorum clarorum virorum, ac ſibi amiciſſimorum hominum caſus, quos tempeſtas illa oppreſſerat, inprimiſque ipſius Pontificis Maximi calamitas magnum illi * mœrorem attulit. Non tamen angoribus

 ſeſe

* *Mœrorem attulit*.] Summo quidem, audita Romana direptione affectus eſt dolore SADOLETUS, cum urbis ipſius cauſa, tum Romani Pontificis: „ Cum & is „ Pontifex, (inquit in laudata Epiſtola 3. lib. I. ad „ Bembum) in crudeliſſimorum hoſtium veniſſet poteſtatem, quem ego ſumme amarem, & ea urbs op„ preſſa eſſet ac direpta, a qua ego eſſem & fortunæ „ meæ ſubſidia, & artium optimarum ornamenta, ſi „ quæ modo ſunt in me, omnia conſecutus „. Plura hac de re ſcribit Hieronymo Nigro, Jo. Franciſco Bino in

ſeſe dedidit: ſed cum Pontifici Maximo, ac multis præterea amicis tali eorum tempore literas amiciſſime & prudentiſſime ſcriptas miſiſſet: tum ipſe

in Epiſtola Italica, aliiſque: addit etiam de privatis calamitatibus ſuis atque amicorum; „ Nam me, etſi „ eadem quæ tam multos peſſumdedit, fortuna afflavit, quod meis & meorum familiarium non tam fortunis, quam reliquiis veterum fortunarum amiſſis, „ omnes ad me nudi, atque egentes convolaverunt, „ &c. „ Idem ferme Thomæ Cardinali Cajetano in Epiſt. 13. lib. 2. data Carpent. Nonis Novembris an. 1529. Atque Eraſmus quidem ad eum ſcribens in Ep. data anno 1528. (quæ eſt xxv. in ejus Epiſtolar. collectione lib. xxii.) dolet *periiſſe magnam partem Sadoleti ipſius*, ut ipſe ſcribit, *videlicet Bibliothecam utriuſque linguæ monumentis exquiſitiſſimis opulentam*. Imo id Eraſmo narrat SADOLETUS in Epiſt. 11. lib. 1. data Carpent. xii. Calend. Decembris an. 1528. „ Meas, (inquiens) „ fortunas omnes acerba mihi urbis fortuna eripuit. „ In his ipſam Bibliothecam, quam ego Græcis & Latinis libris magna diligentia undique comparatis reſerferam, quæ omnium fuit, ut & tu exiſtimas, & „ & ipſe ſentio jactura graviſſima „. Atqui falſum hunc direptorum librorum rumorem ad eum perveniſſe dici poſſet, quod contrarium ſcribat Hieronymo Nigro in literis datis Carp. v. Id. Septembris anno 1527. lib. 1. ep. 5. niſi Epiſtola Eraſmi poſt hanc ad Nigrum ſcripta fuiſſet. Utcumque ſe res habuerit, hæc SADOLETUS Nigro in literis laudatis: „ Cum direptis rebus „ ceteris, libri ſoli ſuperſtites ab hoſtium injuria intacti, in navim conjecti, ad Galliæ litus jam pervecti eſſent, incidit in rectores & in ipſos familiares „ meos peſtilentia; quo metu ii permoti, quorum „ ad litora navis appulſa fuerat, onera in terram exponi non permiſere. Ita aſportati ſunt in alienas „ & igno-

ipſe doloris ſui levamentum a Deo, & ab iis ſtudiis, iiſque actionibus, quæ cum Deo inprimis gratis, tum etiam animis ſalutares ſunt, petivit: ad ſacrarum enim literarum ſtudia toto tum (ut ajunt) pectore incubuit: quæ poſt aliarum literarum & artium cognitionem a ſe vehementer culta * temporibus quibuſdam, propter occupationes remiſerat. Nec

„ & ignotas terras; exceptiſque voluminibus paucis „ quæ deportavi mecum huc proficiſcens, mei reliqui „ illi tot labores, quos impenderamus, Græcis præ- „ ſertim codicibus conquirendis, & undique colligen- „ dis, mei tanti ſumptus, meæ curæ omnes, iterum „ jam ad nihilum reciderunt „. Idem ferme in lite- „ ris ad Bembum datis III. nonas Novembris an. 1527. „ lib. 1. epiſt. 3. Ceterum utcumque ſe res habuerit illud conſtat, Sadoletum ita litterarum amore in omni vitæ tempore flagraſſe, ut in libris tum Græcis tum Latinis omnigenæ eruditionis perquirendis, nullo neque ſumptui, neque labori parcendum ſibi exiſtimaret. Hinc in litteris ad Franciſcum Attar Ciprianum Italice ſcriptis' *adì* xxv. *di Febraro* 1508. ſive potius 1505. hæc habet. „ Io vi priego ſe mai alcun libro „ greco, maſſimamente in Filoſofia vi capira nelle ma- „ ni, quando ſenza voſtro incommodo far ſi poſſa, vi „ vogliate ricordar di me „.

* *Temporibus quibuſdam*]Coluit quidem antea Sadoletus ſacrarum literarum ſtudia. Quo enim tempore Clementis VII. nomine literis conſcribendis operam navabat, ſcripſit interpretationem ſive enarrationem Pſalmi L. Laudat P. Lazeri librum in quarto, qui extat in Bibliotheca Bar-

vero legendo ſolum, ſed commentando etiam & ſcribendo, tum ſibi, tum aliis prodeſſe conatus eſt. Nam cum religionem videret ſeditioſorum quorundam hominum impietate magnopere ubique perturbatam: tuendæ

Barberina, hoc titulo*: *Jacobi Sadoleti Epiſcopi Carpentoractis Interpretatio in Pſalmum Miſerere mei D. S. m. m. t.* Ad calcem vero: *Romæ in ædibus Franciſci Salvi anno* 1525. Hujus libri aliæ ſunt poſteriores editiones, qualia ea, quæ ex Biblioth. Colleg. Romani idem P. Lazeri citat *Apud Sebaſt. Gryph. Lugduni* 1533. Item ibidem alia Gryphii ejuſdem, quæ annum præfert 1537. Cogitaſſe Eraſmum hanc Pſal. L. interpretationem in Germania excudere, ipſemet narrat ſcribens SADOLETO poſtrid. Kal. Julias 1525. & mirifice eam laudans. Ubi enim illam nondum ſe perlegiſſe dixit, ſed deguſtaſſe; ſubdit: „ Primo ſtatim guſtu mire me cœ-
„ pit candor ille ac facilitas ſimplicitaſque dictionis,
„ cum ſumma pietate conjuncta. Nihil abs te præter-
„ miſſum, quod ad eruendos explanandoſque Prophetæ
„ ſenſus pertinet; qui Græcos etiam nonnumquam con-
„ ſulis, interim & Hebræos. Si tales libellos nobis ſu-
„ binde mittat Roma, confido futurum, ut pleríque
„ mortales aliquanto melius ſentiant de veſtra urbe,
„ in qua perſpiciant eſſe viros, qui libros arcanos non
„ eloquenter ſolum, verum etiam ſancte pieque tra-
„ ctare norint.... Geſtio libellum hic typographis
„ excudendum committere, quo latius per orbem ſpar-
„ ſus, plures accendat ad ſtudium pietatis. Sed ſcru-
„ pulum injecit libello annexa excommunicatio, quam
„ arbitror tamen nihil aliud ſentire, quam ut Salvus
„ iſthic a damno vindicetur „. Hanc Pſalmi L. interpretationem, ſequuta eſt alia interpretatio Pſalmi XCIII, miſſa Friderico Fregoſio Archiepiſcopo Salerni, quem

qui,

dæ ejus ſtudio incenſus, Divi Pauli ad Romanos epiſtolam maxima religionis noſtræ myſteria continentem, & obſcuriſſimis quæſtionibus refer-

 tam,

quidem poſt illud tempus ſe aggreſſum eſſe profitetur, quo exſolutus Reipublicæ curis & eis occupationibus, quibus ſe nimium diu in Romana urbe apud Summos Pontifices diſtrictum tenuerat, aliquando licuit in ocio eſſe, & ſacrarum literarum, omniumque artium optimarum ſtudio, ac vera delectatione perfundi. Nimirum eſſe ab eo ſcriptam hanc interpretationem quum primum an. 1527. Roma digreſſus, Carpentoractenſem Eccleſiam ſuam adivit, in Epiſtola 5. lib. VIII. ad Jacobum Simonetam indicare videtur, data XVI. Cal. Jun. 1529. ubi etiam narrat ſuſtuliſſe *ſe vetus proemium*, atque omne argumentum alia quadam ratione explicaviſſe. Quodnam autem eſſet hoc *vetus proemium* ſuſpicare non poſſumus. Illud vero, quod nunc legitur poſt ſermonem ad Fregoſum, eſt de Epiſcoporum oneribus eorumque moribus & vita; ubi nonnulla de Clemente VII. habens, ærumnas annorum 1526. & 1527. innuere videtur. Scripta ergo eſt hæc in Pſalmum XCIII. interpretatio poſt eos annos, atque ante annum 1529. ut diximus. Et anno quidem 1530. XV. Cal. Aug. Alberto Pio Carporum Principi ſcribens, hæc habet: *Confeci his menſibus Commentarium quemdam in Pſalmum* XCIII. *ſane quam laborioſe*, &c. Eodem anno 1530. eamdem interpretationem Eraſmo ſe miſiſſe ſignificat, lib. IV. Epiſt. 1. ac de ea, ut puto etiam narrat ſequenti Epiſtola eodem an. 1530. ſcripta, cum de Eraſmi adnotationibus in Pſalmum ſuum loquitur. Item alibi, quum Pſalmum ſuum in Germania de integro impreſſum ait lib. III. epiſt. 4. atque ab Eraſmo ceteriſque mirifice probatum. Quod verum fuiſſe, Eraſmi literæ datæ anno 1529. teſtantur, quæ extant in edit. Londinen. lib. XXV. n. XI. In his Eraſmus SADOLETUM vocat *inſigne*

Præ-

tam, tribus libris non minus pie, quam ornate * & dilucide explicavit. Commiſſis vero ſibi populis ita

Præſulum hujus ævi decus; atque inter cetera: *Equidem* (inquit) *ſic exiſtimo, unicum hoc tuum Commentarium ſi quis attente legat ediſcatque, ad omnem vitam recte pieque inſtituendam ſufficere.* Eadem innuit Eraſmus Epiſt. lib. XXII. numero XXV. Narrat præterea SADOLETUS ipſe in literis datis Hieronymo Nigro XVI. Cal. Junii 1529. lib. VIII. epiſt. 6. Pſalmum illum miſiſſe ſe Friderico Fregoſio, qui in Italiam proficiſcens librum imprimendum Venetiis ab Aſulano curaturus ſit. Ceterum extat etiam hujus Commentarii editio ſeparatim anni 1534. in octavo hoc titulo: *Jacobi Sadoleti Epiſcopi Carpentoractis in Pſalmum* XCIII. *interpretatio. Lugd. apud Seb. Gryphium* M. D. XXXIV. P. le Long in Biblioth. S. memorat edit. Lugdunen. an. 1530. Ex Eraſmo, cui editum Pſalmum miſiſſe Sadoletus videtur, elici poteſt antiquiſſimam eſſe edit. an. 1529.

* *Et dilucide explicavit.*] Anteaquam ad ea quæ ad Commentariorum libros in Pauli Epiſtolam pertinent adnotanda animum adjungamus; de duobus Sadoleti operibus, puriſſime inter cetera & latine ſcriptis, ab eo hoc tempore vel ſuſceptis, vel abſolutis, tum de Reginaldi Poli apud eumdem hoſpitio, aliquid eſt dicendum. Primum opus inſcribitur: *Jacobi Sadoleti de liberis recte inſtituendis liber.* M. D. XXXIII. Hoc in fronte libri antiquiſſimæ hujus editionis in octavo; ad calcem: *Venetiis per Joan. Antonium & Fratres de Sabio ſumptu & requiſitione D. Melchioris Seſſa Anno domini* 1533. *menſe Julio.* Alia item Venetiis *per Joannem Antonium & fratres de Sabio* an. 1534. in octavo. Item *Pariſiis apud Simeonem Colinæum* anno 1534. in octavo. Item *Lugduni apud Sebaſt. Gryphium* an. 1535. in octavo, &c. Porro alterum opus inſcribitur: *Jacobi Sadoleti de laudibus Philoſophiæ libri duo Lugd. apud Seb. Gryph.* 1538. *in quar-*

ita præfuit, ut nullum in eos fortis & diligentis Epiſcopi munus prætermiſerit: quos quidem quanti faceret, nulla re potuit apertius declarare, quam quod eorum cauſa,

b 4 am-

quarto. Iterum apud eumdem Gryphium anno 1543. in octavo: *& Venetiis per Bernardinum de Bindonibus Mediolanenſem, ſumptibus vero D. Melchioris Seſſæ anno Domini* M. D. XXXIX. *in octavo*. Decreverat Sadoletus primum horum operum, h. e. librum de liberis recte inſtituendis Bembo tranſmittere, ut ejus judicio antequam in manus hominum prodiret, penderetur: „ Cum mihi (inquit ipſe Bembo ſcribens III. Nonas Septembris 1532. lib. II. Epiſt. 6.) nec opinanti nunciari juſſit homo laude virtutis & nobilitate præſtans Reginaldus Polus, cras ſtatim ſe Patavium proficiſci, & ſi quid ad te vellem me admonuit. Eum ego in craſtinum diem expectabam. Sed talem hominem qui perferret, nactus, quo meliorem & certiorem ne optare quidem potui, præcipitavi tibi deſcriptionem „. Statim ac Polus Patavium primum, mox Venetias appulit, V. Calend. Novembris ejuſdem an. 1532. Sadoleto Epiſtolam dedit, in qua opus illud mirifice extollens: „ Quis enim (inquit) te ipſum melius exprimere potuit, quam tu, quam ſcripta tua, quam liber ille tuus, quem per me Bembo reddi voluiſti? In quo prudentia tua, gravitas, doctrina, quibus maxime delectabar, elucent, &c. „ Conqueritur tamen aliquantulum, quod quum reliquas omnes artes & diſciplinas dignis præconiis ornaſſet in ſuo libro, quem ipſe iter agens perlegerat, & de quo quid ſentiret, ut illi ſcriberet, juſſus fuerat, ſacras tamen muſas illaudatas tacitus præteriiſſet. Huic Poli expoſtulationi ita ſatisfacit Sadoletus in Epiſt. 2. lib. VIII. dat. III. Nonas Decembris 1532. ut dicat, ideo no-

amplifsimi & potentifsimi viri ſimultatem (qui eo tempore legatus , Avenionem , & finitima illi urbi oppida , quæ in fide Eccleſiæ Romanæ ſunt , regebat) homo in injuriis perferendis quæ ipſi fierent , incredibili le-

nominatim de Theologia nihil ſcripſiſſe , quod ea in Philoſophiæ nomine contineatur ; quodque in eo libro tantum tradidiſſet quæ ad adoleſcentiam pertinent , in *Hortenſio* de Philoſophia acturus , eamque in ſuas partes omnes diſtributurus , veluti de qua proprius ibi ſermo eſt inſtituendus , & quidem præcipuus in Theologiæ laudatione , quam propterea in libro illo delibari minime decebat , ut jucundior foret , ſi poſtea in Hortenſio de divinarum rerum ſtudiis integra ac numeris omnibus abſoluta tractatio , nova prorſus adpareret . At Polus his SADOLETI rationibus minime quieſcens , inſtare & urgere perrexit , arbitratus illum iiſdem non ſatis ſe purgaſſe de ea injuria , qua ab eo Theologiam affectam fuiſſe querebatur . Quare SADOLETUS in aliis ad ipſum datis literis prid. Idus Julii an. 1533. lib. VIII. ep. 3. pollicetur ſe operam daturum , ut eidem in eo argumento magis ſatisfaciat . Id tamen non præſtitit niſi an. 1534. deſinente , quum novis ad eum literis datis xv. Cal. Octobr. an. 1534. ipſum Polus provocaſſet , in quibus poſtquam earum ſcribendarum occaſionem dediſſe , quam legerat ad Lazarum Bonamicum ab eo datam Epiſtolam, Polus ſignificaſſet , addidiſſetque cauſas , ob quas tamdiu ſcriptionis officium prætermiſiſſet , rogat eumdem SADOLETUM , ut Lazarum communem amicum ad Theologiæ ſtudia capeſſenda ſuadere hortarique velit . SADOLETUS ſtatim Polo reſpondit , atque ita cauſam ſuam egit , ut verbis tantum, non re , a Poli ſententia diſcrepare videatur . Siquidem ſacrarum rerum ſtudium & diſciplinam rebus ceteris anteponendam fatetur ;

lenitate, ac nimia prope patientia, ſuſcipere veritus non eſt. Multas enim Eccleſiæ ſuæ injurias inferri, multa tum a legato, tum ab ejus magiſtratibus ac miniſtris inique decerni atque agi, pro munere ac pro perſona quam ſuſtinebat, minime

 ſibi

tur; & ſolum negat liberalia ſtudia eſſe contemnenda; ex quibus ſcilicet eam diſciplinam haud exigua accipere ſuæ utilitatis dignitatiſque adjumenta, vel ipſi divinarum literarum Antiſtites, Baſilius, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Hieronymus, ſuis ſcriptis comprobarunt. Adeo autem SADOLETUS ipſe cenſuit ſententiam ſuam cum Poli ſententia minime pugnare, ut eo ipſo die, quo illam epiſtolam Polo tranſmiſit, Lazaro pariter ſcribens eo munere functus ſit, quod ſibi Polus demandaverat: „ Polus ad me ſcribit uberrimis elegantiſſimiſque literis: multa ille quidem digna illo ingenio, & ſanctiſſimis ipſius moribus: ſed plurimum tamen & præcipue de te, quem ipſe admodum cuperet ad Theologiæ ſtudia jam aliquando animum adjicere. Quam ego cupiditatem ejus vehementer probo, tibique ſuadeo, ut hanc divinam in primis facultatem, & ad ſalutem noſtram neceſſariam diutius a tui ingenii theſauris ne habeas ſegregatam, &c. „ Mutuis hiſce Poli & SADOLETI Epiſtolis finem habuiſſe cenſenda eſt amica eorumdem concertatio, quum non aliæ de eo argumento reperiantur. Extat quidem Petri Bunelli una, quæ illius quæſtionis breviarium quoddam conficit, data Odeto Ambroſio Selvæ, *Venetiis* XIV. *Calend. Febr.* M. D. XXXIV. at certe more Veneto, ut notat Eminentiſſimus Quirinus, in diatr. ad Epiſtolar. Card. Poli collect. Tom. I. cap. IV. p. 287. „ Nam „ mutuæ (inquit idem eruditiſſimus Cardinalis) Poli „ & Sa-

ſibi ferendum exiſtimavit. Ac primo quidem illum ab eis inſtitutis, hortando & amice ſæpius monendo, deterrere conatus eſt: ſed cum nihil hac ratione proficeret, cumque ejus,

„ & Sadoleti, quarum illa Synopſim exhibet, ſcriptæ
„ fuerunt, prior menſe Septembris anni 1534. poſterior
„ ejuſdem anni menſe Novembri „. Ex mutuis hiſce
SADOLETI & Poli literis colligitur librum *de liberis
recte inſtituendis* jam editum fuiſſe an. 1534. *Horten-
ſium* vero ſive de *Philoſophia* nondum elucubratum. De
utroque etiam anno 1530. ſermonem habet Lazarus
Bonamicus lib. v. epiſt. 12. „ De Hortenſio cave, ne
„ longius tam præclarum opus ducas, quam in dialogo
„ de educatione puerorum promiſiſti „. SADOLETUS
vero Bonamico ſcribens Nonis Julii 1534. hæc habet.
„ Hortenſium de quo inſtas, abſolvere adhuc non po-
„ tui: fui enim maximis occupationibus impeditus, &
„ id ipſum diu. Retuleram me autem ad eam cogita-
„ tionem atque curam, ut conficerem: ſed jam calores
„ me obturbant. Enitar tamen, ut & fidei in eo meæ
„ & veſtræ expectationi ſatisfiat „. Tandem an. 1535.
perfectum id opus, & ad amicos eorum judicia explo-
randi gratia miſſum, narrat Bembus lib. v. Paulo Sadoleto
ſcribens prid. Calend. Januar. an. 1535. Ex quibus li-
teris egregium de eo opere præconium continentibus,
colligitur illud extremis hujus anni menſibus; nondum
fuiſſe editum. Nec quemquam moveat, quod opus hoc
ipſum, quod nunc ex primo libro ſive ex actoris in eo
perſona *Phædrus* inſcribitur, *Hortenſium* alias compel-
latum reperiat. Quum enim ad *Hortenſii*, qui de eo-
dem argumento Ciceroniani operis titulus fuerat, imi-
tationem ſcripſerit; modo ejus, cujus æmulatione fe-
cit nomine compellat, modo proprio & ſuo. Ceterum
quod pertinet ad judicia eruditorum hominum de alte-

ro

ejus, quanquam abſentis, Romæ magna apud Clementem Pontificem Maximum eſſet authoritas, brevi tem-

b 6 pore

ro libro, eum laudat Jo. Petrus Craſſus Epiſcopus Viterbienſis in Epiſt. 6. lib. IX. ad Sadoletum data Romæ prid. Idus Decembris 1535. multo vero copioſius Bembus lib. III. ep. 27. Decreverat SADOLETUS ſtatim ac Carpentoracte ad ſuam Eccleſiam regendam acceſſerat, totum ſe ſacrarum literarum ſtudiis dedere, cujus ipſe rei fidem facit quam plurimis in Epiſtolis, & inter ceteras, ſcribens ad Lazarum Bonamicum: „ Ego „ (inquit) opus habeo nunc in manibus ex eo gene- „ re, quod eſt in ſacris literis poſitum. Studeo enim „ pro mea parte ferre opem Chriſtianæ religioni, „ quum ea fere ubique periclitetur, quemadmodum in- „ primis quidem & debeo, & opto. Illud utique do „ operam, uti totum argumentum ita tractem, ut „ vobis quoque doctiſſimis hominibus, qui nimium erudi- „ tas aures ad audiendum affertis, illa poſſit commentatio „ non diſplicere; ſed hoc res ipſa poſtea aut redarguet, aut „ probabit „. Quodnam autem eſſet opus illud ad Sacras literas pertinens, quod SADOLETUS tunc temporis in manibus habebat, diſcimus ex Bembi ad eumdem Epiſtola lib. VIII. ep. 6. ſcripta VII. Cal. Novembris 1532. qua reſpondet ſibi a Polo redditæ: „ Quod „ reliquum eſt (inquit Bembus) multa mecum Polus „ de te, de tuis ſcriptis, quæ habes nunc quidem in „ manibus; de Hortenſio etiam tuo: de quo deque „ Pauli Epiſtolis interpretandis, cum ſermo eſſet in- „ ter vos, ut ajebat, inſtitutus, quod tibi ille quæ- „ renti in utro potiſſimum ſcriptionis genere tuam tibi „ operam eſſe ponendam exiſtimaret, in Paulo re- „ ſponderit, ſane non probo. Confici enim illum abs „ te Dialogum quam primum, tua intereſſe valde pu- „ to „. Similiter Matthæo Giberto Epiſ. Veronæ in Epiſt. 9. lib. III. data VI. Cal. Novembris an. 1532.

„ Nos

pore perfecit, ut legatus ſeſe colligeret, & eos quibus præerat populos, magna in poſterum æquitate & diligentia regeret. Qua in re Sadoleti officium, ac pietatem potius, adeo is aliquanto poſt amavit, ut non modo cum eo in gratiam redierit, ſed ex eo tempore illum & vereri maxime, & patrem etiam appel-

„ Nos hic (ait) Commentarios in Epiſtolam ad Ro-
„ manos ſcribimus, opuſque difficile & arduum ira tra-
„ ctamus, ut in eo præcipue laboremus, quod extare
„ poſſit tibi, quod jampridem ſumus polliciti, obſcu-
„ ras ancipiteſque ſententias in ea epiſtola permultas
„ noſtra cura & diligentia dilucidiores fore „. Eodemque anno ſcribens Antonio Prato Card. prid. Calend. Octobris lib. vi. ep. 7. „ Ego (inquit) hoc tempore
„ verſor in opere omnium difficillimo, ut D. Pauli
„ Epiſtolam interpreter ad Romanos „. Addit poſtea tres in libros totam eſſe diviſam commentationem, quumque illac iter haberet Franciſcus Card. Turnonius petiiſſe, ut primum librum ubi confeciſſet, ad eum mitteret; id ſe feciſſe, & miſiſſe ipſum volumen omnium doctorum judicio examinandum: „ Nam quod ad me
„ attinet (inquit) paratus ad utrumque ſum, & pro-
„ bari & reprehendi: quæ etiam reprehenſio ſi fuerit
„ juſta, mihi futura eſt utilior, quando per illam me-
„ lior & conſideratior fiam „. Quam vere hoc atque ex ex animo dixerit, fidem ipſe facit in Epiſtola 9. lib. ix. ad Card. Contarenum, ſignificans ſe ejus humanitate ita eſſe concluſum, ut neque unde incipiat, neque ubi deſinat ſtatuere ſatis poſſit: atque hanc in eo maxime clariſſimeque extitiſſe, quod ingenue, aperte, ac familiariter, quæ in ſcriptis ſuis deſideraret, expoſuerit.

appellare ſolitus fuerit. Recreatis hac ejus actione Carpentoractenſibus & reliquis illis populis, altera ab eo actio non minus pia, nec minus illis grata ac ſalutaris ſuſcepta eſt. Maxima jamdiu Hebræorum multitudo apud eos conſederat: ii Chriſtianos homines imperitos & incallidos circumvenire, & quibus pecunias credidiſſent, eos fœnoris gravitate, & renovandis multiplicandiſque uſuris, ad extremum fortunis omnibus evertere ſolebant. Eorum quoque avaritiam & fraudes, ſuſcepta miſerorum populorum cauſa, eaque diligenter apud Pontificem Max. & magiſtratus urbanos per literas & procuratores acta, magna ex parte repreſſit tandem ac coercuit. Quin etiam orationem in eos pro Chriſtianis compoſuit, & eam quidem omnium, quæ ab eo ſcriptæ ſunt, * diſertiſſimam. Alia præterea multa variis tem-

* *Diſertiſſimam.*] Scribendæ hujus contra Judæos orationis (quæ tamen numquam edita eſt) cauſam habes in Epiſtola 13. lib. XIII. ad Paulum III. data Carpen-

temporibus in Carpentoractenſes & rem eorum publicam officia contulit : quibus plane declaravit , nunquam unum cuiquam cariorem fuiſſe , quam ipſi fuerit univerſa ejus Eccleſia . Uſu ſæpiſſime venit , ut illi aut Pontifici Maximo , aut Gallorum

pentoracti Idibus Februarii 1540. in qua etiam gratias Pontifici agit pro repreſſa & coercita Judæorum avaritia ac fraudibus . Hac de re repetitum ſæpius ſermonem videbis in aliquibus epiſtolis ſcriptis anno 1539. De eadem oratione ipſe Bembo ſcribens xi. Calend. Julii 1531. lib. II. Ep. 3. „ Credo te (inquit) memo„ ria tenere confectam a me olim , cum Romæ etiam „ eſſem , orationem quamdam in Judæos , quam ego „ cauſam in duas actiones partiri inſtitueram ; ſed „ prior fuit pars tantummodo abſoluta , ſi tamen ab„ ſolvere eſt , quod parum polite efficias : eam ego nun„ quam duxi edendam , neque hercule nunc in alia „ ſum voluntate „ . Eamdem Herculi Gonzagæ Cardinali miſſam fuiſſe , patet ex data ad eum Epiſtola 8. lib. II. vi. Calend. Februar. 1531. quum id in eadem ad Bembum Epiſtola ſe feciſſe teſtetur . Verum in literis ad eumdem Bembum ſcriptis vi. Idus Maii 1532. lib. II. ep. 5. ubi : „ Me vero (inquit) in illis cum valde „ delectavit judicii tui teſtimonium , quod mihi de „ mea oratiuncula das , plenum , ut ego perſpicio & „ fidei & amoris , tum vero gravis illa & ſapiens ad„ monitio , &c. „ Non hanc de qua loquimur in Judæos , ſed aliam prorſus orationem intelligere arbitramur . Admonuerat enim Sadoletum Bembus , aſperius aliquanto eum invectum in quemdam , quem neuter nominat : Sadoletus vero argumentum orationis ſatis explicat , dum ſubdit : „ Sordes porro & amentia , vel

„ ſe-

lorum Regi, aut iis qui plurimum apud eos poterant, commendandi fuerint: non dici poteſt quo animi ſtudio, ac potius qua ſollicitudine id egerit, prorſus ut multo vehemen-

„ feritas potius quædam hominis illius, in quem in„ vehebamur, ſuſtinere illiuſmodi orationem videba„ tur; præſertim cum tractarem eum locum, nihil „ magis eſſe pernicioſum Reipublicæ, quam Princi„ pum avaritiam, & nimiam pecuniæ coacervandæ „ cupiditatem. Is autem, in quem ſcribebamus infi„ nitis in eo genere ſordibus non ſolum commaculaſ„ ſet famam Sacerdotii, verum omnia omnino non „ æquitatis modo, verum etiam humanitatis jura con„ turbaſſet „. Deinde opus quoddam ſuum nuncupandum Joanni Salviato ſignificat lib. IX. ep. 12. „ Quod „ autem ſcribis gratum tibi a me fieri, quod nomen „ tuum meis ſcriptis concelebrare ſim aggreſſus; non „ eſt de eo cur mihi gratiam debeas.... Nec me ta„ men oblitum exiſtimes velim ejus orationis, quam „ habui tecum, cum tu apud nos Carpentoracti eſſes. „ Non enim ſi in alio argumento nunc verſor, illud „ propterea abjeci, quod tibi oſtenderam me ſuſceptu„ rum eſſe. Sed cum & difficilius illud opus, & lon„ gioris multo temporis exiſteret, noſtra autem feſti„ natio amoris mei erga te aliquo indicio tibi decla„ randi moram tantam non ferret, ad id elucubran„ dum me converti, quod videbatur mature confici „ poſſe. A quo tamen ipſo & hyemis aſperitate, & „ tenuitate meæ valetudinis aliquandiu ſum retardatus. „ Sed repetam curſum ut opinor; hocque acrius inſta„ bo & connitar, quæ major mea cupiditas perficiendi „ facta eſt. „ His autem indicari a Sadoleto librum de Gloria videtur, de quo eidem Salviato Epiſt. 4. lib. XIV. data V. Idus Decembris anni 1539. „ Ne me for„ te (ait) putes tui oblitum eſſe: & quoniam DE GLORIA „ LI-

hementius, quam ſi ipſius ageretur res, laborare eorum cauſa videretur. Eorum liberi parum idoneis antea doctoribus uſi fuerant: hoc quoque ad officium ſuum pertinere exiſtimans, ut illi optimis & moribus & diſciplinis imbuerentur; curavit, ut doctores ſemper egregii ad eos inſtituendos conducerentur, quibus ipſe quo

„ LIBRUM, quem tuo nomine ſcribendum ſuſceperam „ non ſum perſecutus.... accipe argumentum multo „ gravius, ut ego arbitror, & utriuſque noſtrum perſo- „ næ accommodatius, quod ego DE EXTRUCTIONE „ CATHOLICÆ ECCLESIÆ exorſus ſum, tuoque id no- „ mini dicavi, ut quoquo modo poſſem, tuis erga „ me meritis gratiam aliquam referrem, &c. De hoc alio opere quod heic appellat de *extructione Catholicæ Eccleſiæ*, inferius redibit ſermo in his adnotationibus. Sunt & alia ejuſdem SADOLETI opera, quæ uti hæc interciderunt, nimirum *de peccato originis & de Purgatorio*. De utroque hæc ſcribit Cardinali Gregorio Corteſio v. Idus Junii 1544. lib. xv. ep. 4. „ Cum enim, „ ut tute ſcis, commentarium quemdam de peccato ori- „ ginis jam pridem confeciſſem, hacque maxime re & „ ratione, facultatem in has regiones revertendi a Ro- „ mano Pontifice eſſem conſecutus: quod me, quoad „ poſſem, otium & tranquillitatem nactum, litteris „ & ſcriptis ſanctam fidem Catholicam, decuſque & „ auctoritatem Apoſtolicæ Eccleſiæ defenſurum pollici- „ tus eſſem; ſtatui mihi, ut primum huc me retuli, „ eumdem eſſe librum accuratius retractandum. Quod „ cum diligentiſſime feciſſem, addidiſſemque non pau- „ ca, quæ mihi ad rem uberius explicandam idonea

„ vi-

quo diligentius officio fungerentur, præter eam mercedem quæ eis publice dabatur, non exiguam pecuniam

„ viſa ſunt: illum tamquam meæ diligentiæ teſtem „ Pontifici ipſi Maximo auctori mei otii mittendum putavi, ſcripſique ad ampliſſimum Cardinalem Farneſium, ut eum quibuſdam ex Collegio noſtro, tibi inprimis legendum & conſiderandum traderet. Quod factum fuiſſe, etſi certi nihil dum ſcio, ut confidam tamen adducor. Nunc alterum ὑπόμνημα jam elucubratum in manibus habeo, nondum illud quidem expolitum, quemadmodum & res ipſa, & mea diligentia poſtulat, ſed tamen ejuſmodi, ut ex eo quamquam imperfecto, intelligi poſſit, quid ego habeam de purgatorio perſuaſi atque certi. Quæ res una omnium maxime, hoc perturbatiſſimo tempore, ab Eccleſiæ, ut ſcis, hoſtibus oppugnatur. In quo ego Catholicæ ſuffragor Eccleſiæ; quod ſane mihi in omnibus meis & curis & actionibus ſemper eſt propoſitum. Eum ego librum ſtatui mittendum ad te eſſe, &c. „. Hiſce SADOLETI literis reſpondet Corteſius, *elegantem* ſe *de purgatorio loco libellum* accepiſſe, in cujus commendationem: „ Ex eo tamen „ (inquit) quod primis, ut ajunt, labris guſtare licuit, intellexi maxime obſcurum locum, & a nullo antea ſatis diligenter tractatum, & neſcio an omnium, qui nunc præcipue in controverſiam venere, longe difficillimum, a te & tractari commode, & luculentiſſime explicari „. De libro autem, in quo agebatur *de peccato originis*, ſcribit & Iſidoro Clario Sadoletus XIII. Calend. Februar. an. 1546. lib. XVI. ep. II. narrans ſe ad eum mittere correctum aliquot in locis, ſimulque ejuſdem de illo judicium exquirit, atque aliorum quorumdam, inprimiſque Ambroſii Catharini. Nihil hoc loco dicemus de *Commentario* illo, *in quo de ſacris agitur rebus*, *Venetiis imprimendo*, quodque Lugdu-

nium contulit . In eo vero longe maximam curam ac diligentiam adhi-

Lugduni edendum curavit ; cujus mentionem habet in duabus Epiſtolis ad Bembum , lib. II. Epiſt. 1. & 2. quum facile conjectari liceat , hunc *commentarium* eſſe illum in Pſalmum XCIII. quem alibi quoque , ut ſuperius oſtendimus , ſe Fregoſo inſcriptum eidem dediſſe imprimendum Venetiis ſignificat , ac poſtea ſublato veteri proemio aliud effinxiſſe . Occurrunt potius inter ea SADOLETI opera quæ interciderunt , recenſendæ duæ interpretationes locorum Evangelii , quas tamen an ſcripſerit , dubium eſt ; ſcribere cogitaſſe conſtat ex Epiſtola 6. lib. III. Fregoſo data Id. Novembris 1533. In hac : ,, Scito (inquit) datum mihi negotium a Pontifice Maximo , quem nos viſum & ſalutatum Maſſiliam acceſſimus , ut totum illum ſermonem interpreter , qui eſt a Chriſto habitus cum Nicomedo cap. 3. Joan. ſi rite recordor , in quo de Spiritu ſpirante ubi velit , & quamquam vox ejus audiatur , ignoratur tamen unde veniat ; item & alter locus in extremo Evangelio exponendus eſt , quo Chriſtus Magdalenam ipſum agnoſcentem prohibet ab amplexu ,, . Præter huc uſque recenſitos de Theologicis rebus libros , alia SADOLETUS conſcripſit , præſertim quum in conſilium adhiberetur . Teſtatur hoc ipſe Ambroſio Catharino ; ubi de ejuſdem Ambroſii libro *de perfecta juſtificatione* , & ſcriptis ſuis pagellis quibuſdam ,, Cum legiſſem (inquit) iterum tuum de perfecta juſtificatione librum , atque eodem ſerme tempore binæ ad me ab urbe eſſent allatæ ſchedæ , in quibus erant præſcripta capita , de quibus in conventu Ratiſponenſi inter Theologos noſtros & adverſarios conveniſſe videbatur ; facile intellexi tuam ſententiam ab ejuſmodi concordia diſcrepare . . . . . Et ſcripſeram quidem ipſe quoque ad urbem quod mihi ſentiendum in hac cauſa eſſe videbatur : cujus meæ pagellæ miſiſſem ad te exemplum , ni omnia in tuo libro multo diligentius enodata , declarataque reperiſſem . ,,

hibuit : ut tam turbulentis temporibus , Eccleſiam ſuam in fide , & recta erga Deum *religione contineret . Itaque ſi quos in errorem impulſos , a recto itinere declinaſſe cognoverat , paternis eos admonitionibus

* *Religione contineret* .] Neque ſolum SADOLETI in Deum & Eccleſiam ſtudium intra Diœceſis ſuæ limites continebatur , ſed per univerſum orbem diffuſum , ubique ſumma illius religio elucebat . Teſtes ſunt Epiſtolæ permultæ , quibus quid ab eo ad Eccleſiæ gloriam utilitatemque promovendam , præſtitum fuerit , qua voce , qua ſcriptis , præclare demonſtrat . Enim vero ubi Joanni Cochlæo lib. xi. epiſt. 7. de ſuis adverſus Lutheri blaſphemias ſcriptis , impenſe gratulatus eſt ; de ſe quoque ita ſubjungit . „ Ego quodam alio in „ opere , quod nunc cudo , habeoque in manibus , non- „ nulla inſector Lutherana dogmata , eorum maxime , „ quæ ad revellendam Chriſti religionem intenta ſunt „ Et alio loco . „ Mitto oratiunculam quamdam meam , „ quæ continet modeſtam S. R. Eccleſiæ , & totius Sa- „ cerdotii defenſionem adverſus probroſas , & pene „ quotidianas Lutheranorum vituperationes , &c. „ Similiter quantum de Germania hæreſibus belliſque vexata angeretur , ſatis ſuperque oſtendit ad Gullielmum Bavariæ ducem lib. xi. ep. 10. Romæ vi. Idus Maii 1542. „ Ego (inquiens) qui ob propinqua pericula , „ quæ inſtant nomini Chriſtiano , atque imminent , „ dies noctesque aſſidue ſollicitor , nec ullam partem „ capio quietis , vehementiſſime quidem optarim habere „ quempiam tuorum , quocum ea quæ angunt & ſol- „ licitant , communicare tuto poſſem „ . Et infra . „ Etenim ſcito me graviter angi , quod video nos „ omnes in extremum jam ruere diſcrimen , quando „ iſta auxilia apparatuſque Germaniæ qui feruntur , „ me quidem non conſolentur , ſed perterreant .

minum egentium numerum alebat. Patebat ejus domus ſemper honeſtis ilius præfecturæ ac vicinitatis hominibus. In alios præterea honeſtos ac pios ſumptus, vectigalia ſua ſic ſolebat impendere, ut vertente anno par ratio eſſet accepti & impenſi: neque enim quicquam tantopere deteſtari ſolitus erat, quam in ſacerdotibus ſtudium cogendæ & coacervandæ pecuniæ. Erant ei omnino modica vel exigua potius vectigalia: ſed frugalitate & temperantia in victu cultuque domeſtico, aſſequebatur, ut ejus * liberalitati ſufficerent.

Hoc

data Romæ IV. Non. Novembris 1536. mox ſubjungit: „ Sive ille fuit quorundam error, ſive religio- „ nis, ut videtur defendendæ ſtudium: non enim addu- „ cor, ut malevolentiam fuiſſe credam „. Ita enim vir leniſſimus erat a natura comparatus, ut de aliis id minime judicaret, quod in ſe ipſo non agnoſceret.

* *Liberalitati ſufficerent.*] Hinc ad Card. Quignonium pridie Nonas Octobr. 1539. ita ſcribit lib. XIII. Ep. 12. „ Vectigalia Eccleſiæ meæ, quæ per ſe ma- „ gna non ſunt, dabunt tamen hic mihi aliquid ad „ aliis ſubveniendum facultatis, quæ, ſi in urbe do- „ micilium haberem, ne meæ quidem ipſius familiæ „ neceſſitati ſufficerent, præſertim cum alienis opi- „ bus vivere prorſus indignum ducam, &c. „ Eadem confirmat Thomæ Campegio lib. XV. epiſt. 2. eumdemque

rum ſuarum omnium haberent. Delecti quidem (hoc communis eorum conſilii nomen eſt) ad eum de rebus omnibus publicis referre, ejus ſententiam inprimis ſciſcitari, & exquirere ſolebant: ejus denique unius monitis & conſiliis nitebantur. Nec vero illis modo populis tantopere carus & probatus erat, ſed omni fere Gallia magnum ejus erat nomen, magna virtutis & integritatis opinio. Itaque Franciſcus Rex cum

mis Pontificibus, Cardinalibus, aliiſqe potentibus viris commendat; unde pridie Nonas Octobris an. 1539. Franciſco Card. Quignonio ſcribens lib. XIII. ep. 12. „ Vivo (inquit) inter hos populos, & diligens eos „ patria caritate: & (ut videre mihi videor) ab „ eiſdem etiam dilectus. Quæ amoris mutui conſen„ ſio vitam beatam facit: præſertim cum eſt ad Deum „ & ad ſummum bonum relata. Quos ego nunc po„ pulos, tuæ commendem fidei, juſtitiæ, integrita„ ti, eſt neceſſe .... Eos igitur tuæ æquitati & ſa„ pientiæ ita trado atque commendo, ut majore ani„ mi ſtudio commendare non poſſim. Quicquid enim „ in illos beneficii, patrocinii, auxilii contuleris: id „ mihi ſic futurum eſt gratum, ut ex tuis erga me „ meritis, hoc vel maximum ſemper omnium ſim ju„ dicaturus „. At quo amore, qua cura, quare caritate Sadoletus gregem ſuum complecteretur, oſtendit ipſemet in litteris permultis, ac præſertim in iis, quæ habentur lib. 1. ep. 8. & 11. lib. II. ep. 1. lib. IX. ep. 16. lib. XII. ep. 16. lib. XIII. ep. 3. & 5. lib. XIV. ep. 4. & 5. lib. XVI. ep. 5. &c.

que collaudato, Rex eum amantiſſime dimiſit. Diſceſſit autem illinc cum Regis judicio probatiſſimus, tum collecta multorum ex amicis & purpuratis Regis gratia, quorum ſtudia & benevolentiam erga ſe, variis poſtea Eccleſiæ ſuæ temporibus expertus eſt: velut eo tempore, quo Franciſcus Allobrogum regulo bellum intulit. Ea autem res ita ſe habuit. Per Carpentoractenſe agrum Regis exercitus iter faciebat: in eo exercitu Gullielmus quidam erat, qui magnam Germanorum manum ad regem adduxerat, homo iracundus & præceps. Accidit, ut cum aliquot ejus milites Carpentoracte ingreſſi petulantius ſeſe gererent, eorum contumeliis & inſolentia accenſi commoverentur primo nonnulli opifices, deinde tota fere (ut fit) ci-

„ deamus, infringere in re parva magnitudinem animi noſtri, ne cadere quidem in cogitationem noſtram debet. Si penſio per Pontificem poteſt roborari, honeſta eſt actio, & petere non indecorum: ſi ad regem confugiendum eſt, non eſt tanti penſio, cur hanc demiſſionem animi, alienam a moribus & & natura noſtra ſubeamus „.

vitas concitaretur : quo in tumultu uno alterove ex Gullielmi militibus occiſo, reliqui ex oppido expulſi, ſe ad ducem ſuum receperunt. Eam ille ſuorum cædem & injuriam ulturus, cum ira exarſiſſet, copias ſuas continuo una cum aliquot tormentis bellicis Carpentoracte adducere parabat. Hac re cognita Sadoletus, cum forte tum extra oppidum eſſet, ſuorum periculo exanimatus, paratuſque eandem quam illi fortunam ſubire, propere accurrit. Ad eum ſtatim concurſus factus eſt, illum omnes intuebantur, quid agerent, quo ſe verterent neſciebant. Germanorum enim cohortes jamjam affuturas eſſe nuntiabatur. Is nuntios ſtatim & literas ad præfectum regium pro ea quæ inter eos erat notitia mittit, civitatis periculum exponit, auxilium implorat. Præfectus authoritate hominis & precibus adductus, Gullielmum accerſit; eum ægre ac vix placatum, incœpto cogit deſiſtere. Ita Carpentora-
cten-

ctenſes cum jam prope de ſalute & fortunis ſuis deſperarent, Epiſcopi ſui beneficio ex ingenti periculo erepti ſunt. Geſta autem ea res eſt mortuo jam Clemente Pontifice Maximo, cum * Paulus ei Tertius ſucceſſiſſet. Hujus quoque Pontificis accerſitu Romam Sadoletus * * redire coactus eſt. Etenim is ſui Pontifica-

 tus

* *Paulus ei tertius ſucceſſiſſet.*] Obiit autem Clemens VII. die 2. Octobris anni 1534. & die 13. ejuſdem menſis, quum pridie, ſeu verius biduo ante conclave Cardinales ingreſſi eſſent, renunciatus eſt Pontifex concordibus ſuffragiis Alexander Farneſius ſacri Collegii Decanus, Epiſcopus Oſtienſis, Pauli III. nomine ſibi ſumpto.

* * *Redire coactus eſt.*] Decennium Sadoletum Carpentoracte vixiſſe, hoc eſt ab initio anni 1527. ad exitum anni 1536. ſcribit ipſemet Joanni Toletano: „ In „ hac mihi jucundiſſima & vere beatiſſima conditione „ vitæ cum decem annos fere exegiſſem &c. „. Et Duci Saxoniæ: „ Jam quemadmodum in Eccleſia mea per „ decem annos manſerim, &c. „. Autumno igitur anni 1536. Summi Pontificis accerſitu Romam venit Sadoletus, poſtquam Pontifex creatus fuerat Paulus III. *anno ſecundo*, ut ipſe ſcribens narrat: eumque Maſſiliæ convenerat, ſalutandi gratia; acceperatque ab eo diploma, quo Paulus nepos adjutor illi in regenda Carpentoractenſi Eccleſia dabatur, ut idem Sadoletus Federico Fregoſio ſignificavit in Epiſt. 7. lib. III. Data VI. Calend. Junii 1536. ubi tamen in ejus operum editionibus Muguntina an. 1607. & Veronenſi anni 1738. quas præ manibus in præſentiarum habemus, legitur Paulum ſibi ſucceſſorem datum a *Clemente VII.*, quod

tus initio ſpem atque expectationem omnium mirabiliter erexit: oſtendit enim ſibi in animo eſſe, novis legibus ſolutam ſacerdotum diſciplinam aſtringere: & ſublatis eis, quæ a ſuperioribus Pontificibus Romanis inſtituta, minus probarentur, ſanctio-

quod etiam innuit ipſe Floreb. ad calcem hujus Com. Ceterum de itinere ſuo ſcribit eodem an. 1536. lib. IX. ep. 13. ex urbe Laurentio Granæ Signiæ, & Mario Aligero VI. Nonas Novembris, nec non V. Nonas Novembris Mario Maffæo Volaterrano, atque etiam Antonio Suriano Patricio Veneto IV. Nonas ejuſdem menſis: in litteris vero Georgio Saxoniæ Duci ſcriptis, ſuperius a nobis laudatis: „ Illud, inquit, commemorabo, me, cum animo obfirmato conſtitutum haberem, nunquam amplius abire ex eis locis, in quibus eſſem Deo quaſi conſecratus, nec ſtationem illam relinquere, in qna me volens ipſe libenſque collocaſſem, coactum tamen Concilii nomine, & binis hujus ſapientiſſimi & optimi Pontificis litteris ad Urbem me evocantibus, per cauſam, quæ erat adſcripta, ut tractarentur ante & deliberarentur ea quæ mox in Concilio agi expediret, & ut morum Eccleſiaſticorum honeſtati ac decori conſuleretur; Romam revertiſſe mœrentem quidem & invitum ſi ſpectentur cetera, hoc uno me conſolantem, quod tantæ cauſæ Dei Omnipotentis pro mea parte non adeſſe, alienum mihi ab officio & pietate Chriſtiana eſſe videbatur „. Et in proœmio ſuperius etiam laudato: „ Vocatus enim, ait, ad urbem, a Paulo III. Pont. Max. qui Clementi ſucceſſerat, ac eo nomine vocatus, ut una cum aliis nonnullis electiſſimis viris, corrigendis moribus Sacerdotum, qui negligentia ſuperiorum temporum a veteris curriculo innocentiæ deflexerant, operam & partes meas impenderem, &c.

ctiorem gerendi ſummi Pontificatus * rationem inſtituere. Ejus rei perficiendæ cauſa è longinquis locis acceſſivit, quos doctrinæ, integritatis, & prudentiæ maximam opinionem habere intelligebat; ut cum eis, cumque aliis præterea quibuſdam, quos ex ampliſſimo ordine adhibiturus erat, tantarum rerum conſilia communicaret; eorumque admonitu ea, quæ aut abroganda eſſent, aut ſancienda, ** cognoſceret.

* *Rationem inſtituere.*] Hinc cl. Antonius Pagi in Brev. geſtor. Pontif. Romanorum tom. VI. pag. 5. edit. Venet. „ Paulus, inquit, ſtatim ac Pontifex renunciatus, non expectatis ſolemnibus coronationis in „ prima generali congregatione, non die 13. Novembris, ut ſcribit Card. Pallavicinus in Hiſt. Concil. „ Trident. & poſt ipſum Joannes Palatius, ſed die Sabbathi 17. Octobris, nihil habuit antiquius, quam „ ut ea, quæ ad morum diſciplinam promovendam, „ ad hæreſes extirpandas & coercendos hæreticos ſpectabant, alacri ſtudio proſequeretur; ideo quia inter „ articulos, quos Cardinales jurejurando obſervandos „ decreverant a Pontifice futuro is erat: *ut electus* „ *Concilium Oecumenicum intra annum convocaret* „.

** *Cognoſceret.*] Ut igitur Paulus Pontifex medicam lapſæ diſciplinæ manum admoveret, & conviciandi occaſionem hæreticis præcideret, legere ex omni eruditorum hominum cenſu, ut heic Florebellus teſtatur, viros doctrina, longoque rerum uſu longe conſultiſſimos ſtatuit, qui ad reformandæ Eccleſiæ provinciam ner-

Hi autem qui accerſiti ſunt omnino ſex fuerunt, in quibus Jacobus Sadoletus fuit, qui tam gravem ob cauſam Pontificis Maximi literis evocatus, paruit ei, * ut debuit. Agitata

nervos omnes ac ſtudia intenderent, decernerentque ipſi mature, quod ad revocandos Romanos mores opportuniſſimum judicarent. Ad perducenda autem in opus ea pia propoſita, præfecti primo quidem fuere quinque Cardinales: Senenſis, S. Severini, de Cæſiis, Guinuccius, & Simonetta: item Chriſtophorus Jacobatius, tunc Datarius & Epiſcopus Coſſanenſis, mox purpuratus; Epiſcopi inſuper Nicoſienſis & in Liguria Aquenſis, doctrina, & morum pietate inſignes.

* *Ut debuit.*] Quo tempore Sadoletus Romam venerit, paullo ſuperius diximus. Quinque autem ſpectatiſſimi viri, quos, præter illum, a Paulo III. Romam ex longinquis locis accerſitos fuiſſe, heic narrat Florebellus, hi omnino fuere. Verona accerſitus eſt Joannes Matthæus Gibertus ejus civitatis Epiſcopus, Eugubio Federicus Fregoſius Archiepiſcopus Salernitanus, Venetiis Gregorius Corteſius e Congregatione Caſſinenſi S. Georgii in Alga Abbas, Reginaldus item Polus Anglus, & Joannes Petrus Caraffa Archiepiſcopus Theatinus, qui poſtea Summus Pontifex renunciatus eſt, Pauli IV. nomine aſſumpto. Hi deinceps cum tribus aliis, Gaſparo ſcilicet Card. Contareno, Hieronymo Aleandro Archiepiſcopo Brunduſino, & Thoma Badia Ord. Præd. Magiſtro Sac. Pal. Apoſtolici celebre illud IXvirale Conſilium de emendanda Eccleſia confecere, de quo paullo inferius redibit ſermo. Eos autem omnes diverſis temporibus, ſi Joannem Matthæum Gibertum excipias, idem Pontifex Paulus III. in ampliſſimum Cardinalium Collegium cooptavit, tantiſque eos excelluiſſe virtutum omnium ornamentis ſcribunt ætatis ejus ſcriptores, ut neſcias plane an alii in ea ſanctiſſi-

tata ea res fuit complures dies, Sadoleto & reliquis graviſſimis viris nihil earum rerum obticentibus, quæ ad ſedandam ſacerdotum, inprimiſque ſummi illius Sacerdotii invidiam, * pertinere videbantur. Quo

c 4 qui-

ctiſſimorum doctiſſimorumque hominum feraciſſima tempeſtate, in omni laudum genere præſtantiores extiterint. Eoſdem recenſet Ludovicus Beccatellus in Vita Reginaldi Poli Cardinalis, ejuſque interpres latinus Dudithius, cujus quidem interpretatio edita eſt a cl. Card. Quirino tom. I. Epiſtolar. Reginaldi Poli; Italica autem vita a Beccatello conſcripta, extat ad calcem tomi V. earumdem Epiſt. editi poſt obitum ejuſdem Card. Quirini a præclaris Bibliothecæ Quirinianæ præfectis anno 1757. Ceterum animadvertendum eſt, ex iis ſex ampliſſimis viris, quos per litteras a Paulo III. Romam accerſitos fuiſſe modo diximus, aliquos tantum, non omnes recenſeri a Petro Bembo in Epiſtola ad Franciſcum Molſam, ſeu huic amiciores, ſeu ſibi cariores, gratulatus eidem quod ab Apennini radicibus, Romam uſque una cum SADOLETO iter confeciſſet, quodque ibi in ea luce hominum verſaretur, quæ clarior aliquanto, quam antea foret, propter eorum ſplendorem „ Quos (inquit) ad Urbem Paulus Pontifex „ Maximus evocavit, quibus cum te frequenter eſſe „ non dubito, SADOLETO ipſo meo, Federico Epi„ ſcopo Salernitanorum, Reginaldo Polo, quo eſt uno „ longe Britannia illuſtrior, Gregorio Corteſio opti„ mo doctiſſimoque viro, cive tuo, Priolo etiam no„ ſtro, cujus te conſuetudine, literis, moribus dele„ ctari majorem in modum, cognovi „.

* *Pertinere videbantur.*] Idem affirmant Beccatellus, & Dudithius in Poli vita, adduntque eos omnes præclaros viros communicato inter ſe conſilio, rem

quidem tempore Sadoletus etiam eis de rebus aliquot orationes ſcripſit, quo Pontificis Maximi animum ad rem tam præclaram, tamque Reipublicæ ſalutarem, perficiendam acrius accenderet. Verum cum tota ea

rem aggreſſos; & quæ de communi ſententia probaretur, literis mandaſſe, extareque ea de re illorum ſcriptum in libris Conciliorum. Quibus equidem verbis celebre illud Conſilium indicari patet, quod anno 1538. Romæ evulgatum typ. Ant. Bladi Impreſſoris Cameralis, eodemque anno Cæſenæ apud Conſtantinum, & deinde Conciliorum corpori inſitum fuit a Petro Grabbio, omiſſumque dolet in ſequiori collectione Surii Antonius Poſſevinus, quum tamen, (ut notat Card. Quirinus in diatr. ad Poli Epiſt. tom. 1. cap. ult. pag. 366.) animadvertere potuiſſet locum eidem in Conciliorum collectionibus non deberi, quod hujuſcemodi conſultationes ea auctoritate, quæ ineſt Conciliis, deſtituantur. Num autem hic de reformatione conventus fuerit congregatus anno 1536. an vero 1537. an etiam 1538. haud facile ſtatuere licet. Quamvis enim ex autographis quibuſdam Corteſii ad Polum litterulis, datis Romæ e Monte Quirinali, cœtus illius negotio jam digeſto, in quibus Corteſius ſignificat, egiſſe ſecum *heri* diligentiſſime Contarenum, ut *qui in eo conventu affuere*, omnes de eodem argumento ſcriberent, ipſumque rogat, ut eundem a conſilio illo removere conetur quibuſdam de cauſis, quas inferius ſubiicit; quamvis, inquam, ex hiſce Corteſii literulis, aliquid lucis ad hanc epocham ſtatuendam allatum iri arbitretur Eminentiſſimus Quirinus loc. cit. quod ad Polum nondum Cardinalem ſcriptas eſſe putat; idque ex nuda, quam præſeferunt inſcriptione, nimirum, *All'Illuſtriſſimo Signor Reginaldo*; nihilominus ex hoc ipſo rem in dubium ma-

ea res poſtea ob multas & magnas difficultates, & impedimenta quæ obiici videbantur, vel refrixiſſet,

c 5 vel

magis magiſque verti, facile omnes intelligent, qui animadvertent ea tempeſtate *Illuſtriſſimi* titulum proprie ad Cardinales pertinuiſſe, in cujus locum Urbani VIII. tempore ille *Eminentiſſimi* ſubſtitutus eſt: neque id circo ex omiſſa *Cardinalis* voce eumdem illa dignitate inſignitum non fuiſſe dici poſſet, præſertim quum in aliis litteris ad eum nondum Cardinalem datis hic ſimplex titulus reperiatur: *Al Signor Reginaldo*. Ceterum plerique omnes, hunc de quo loquimur conventum, figunt anno ſaltem 1537. aut etiam 1538. poſtquam ſcilicet Cardinalis renunciatus eſſet SADOLETUS, & cum eo Caraffa, ac Polus, quippe qui illa dignitate ornati eidem ſubſcripſiſſe comperiantur. Nam præter quam quod titulus hujuſmodi eſt: *Conſilium delectorum Cardinalium, & aliorum Prælatorum de emendanda Eccleſia* S. D. N. D. *Paulo III. ipſo jubente conſcriptum & exhibitum*: (ſolus autem contarenus ex IXviris, qui cætui illi adfuerunt, rubro pileo decorabatur, antequam eodem tres illi donati fuiſſent): accedit etiam quod IXvirorum nomina in Cæſenenſi hujus conſilii edit. anni 1538. (de qua tamen miror nullam fieri mentionem a laudato Card. Quirino l. c.) hac ratione atque ordine ſubſcripta reperiantur:

Gaſpar Cardinalis Contarenus.
Joannes Petrus Cardinalis Theatinus.
Jacobus Cardinalis Sadoletus.
Reginaldus Cardinalis Anglicus.
Fidericus Archiepiſcopus Salernitanus.
Hieronymus Archiep. Brunduſin.
Jo: Matthæus Epiſc. Veronenſis.
Gregorius Abbas S. Georgii Venet.
Fr. Thomas Magiſter Sac. Palatii.

vel dilata * in aliud tempus fuiſſet ; Sadoletus non amplius Romæ ſibi terendum tempus exiſtimans , ** de reditu cogitabat : cùm repente una cum quibuſdam optimis & præſtantiſſi-

* *In aliud tempus fuiſſet* .] Conſtat ex Card. Pallavicino Hiſtor. Conc. Trident. lib. IV. cap. V. Nicolaum Schombergium Cardinalem Capuanum dictum , in cauſa fuiſſe , ne emendatio in eo delectorum Cardinalium & aliorum Prælatorum Conſilio ſtatuta , unius Pontificis decreto ſtatim ad exequutionem perveniret ; quod ipſe Schombergius ſatius putaverit eam ad Generale Concilium brevi cogendum , eſſe dimittendam . Animadvertendum hoc loco , a Sleidano in Commentariis memoriæ proditum , eundem libellum ab ipſo Cardinale Schombergio miſſum fuiſſe in Germaniam , idque : „ Non neſcio Pontifice , ut ſic ipſius aliquod ſtudium appareret emendationis , & ut homines intelligerent aliunde , tanquam ipſe fuerit daturus graviora , ſiquidem aliquid ejuſmodi paraſſet evulgandum „ : quod tamen inter ceteras Sleidani fabellas merito amandat Cardinalis Pallavicinus loc. cit. Tantum autem a vero abeſt, quod de Schombergio traditur ab Jacobo Echard in Bibliot. Script. Ord. Præd. ſcilicet ab eo elucubratum fuiſſe *Conſilium delectorum Cardinalium , & aliorum Prælatorum de emendanda Eccleſia* ; ut potius ille hujus emendationis remorandæ , ut diximus , auctor fuerit ; nec certe ſederit cum IXviris ei ſanciendæ delectis . Qui vero agente Schombergio opuſculum illud editum dicunt , nil aliud forte intellignnt , quam fuiſſe ab eo in Germaniam tranſmiſſum .

** *De reditu cogitabat* .] De hoc quem cogitabat reditu ſcribit ipſemet Cardinali Benedicto Accolto XII. Cal. Decembris anno 1536. lib. IX. ep. 17. & Coſmo Gerio Fani Epiſcopo III. Calend. Decembris ejuſdem anni lib. IX. ep. 18.

tiſſimis viris in Senatum Romanæ Eccleſiæ a Pontifice Maximo cunctis illius ordinis ſuffragiis , magna bonorum omnium lætitia & gratulatione * delectus eſt . Tum is Carpentora-

c 6 tora-

* *Delectus eſt* .] *Ignarus* quidem *&* *incogitans* , ut idem narrat Mario Maffæo Epiſcopo Cavallicenſi Ep. 5. lib. x. data v. Nonas Januarii an. 1537. in ampliſſum Cardinalium ordinem cooptatus eſt xi. Calend. Januarii an. 1536. Nam x. Calend. hoc eſt die ſequenti , ſcribens Herculi Duci Saxoniæ : „ Heri (inquit lib. x.
„ ep. i.) nihil cogitans ac ne cupiens quidem , ſed
„ præter omnem opinionem meam , creatus ſum Car-
„ dinalis „ . Rem totam fuſius narrat Germano Brixio lib. x. epiſt. xvii. hiſce verbis : „ Cum ignarus
„ omnium & nihil minus cogitans nocte ea primum ,
„ quæ anteceſſit comitia , certior Pontificis voluntatis
„ ipſius nuntio factus eſſem , nec temporis haberem ad
„ deliberandum ſatis ; animo autem incredibiliter æſtua-
„ rem , quod neque res tota admodum mihi placebat ,
„ & tamen tantam voluntatem Pontificis erga me , il-
„ lumque quod de me faciebat judicium repudiare at-
„ que aſpernari , ſuperbum exiſtimabam ; detuli rem
„ ad amicos , non tam quidem de re , ut ſententias
„ illorum exquirerem (eram enim prorſus ad recuſan-
„ dum paratus) quam ut recuſandi modum honeſtio-
„ rem quærerem , quem ego animo perturbato videre
„ ſatis non poteram „ . Addit , cum illi qui conſulti ab eo erant , graviter eum increpuiſſent , quod divinæ quodammodo voluntati reſiſtere conaretur , oblato honori ac dignitati tandem conſenſiſſe . *Optimi* autem *& præſtantiſſimi viri* quibuſcum Sadoletus ea die in Senatum Romanæ Eccleſiæ delectus eſt , hi omnino fuere . *Joannes Maria de Monte* , Aretinus , ex Apoſtolicæ Cameræ Auditore , Sypontinus Archiepiſcopus , qui poſtea Summus Pontifex fuit , indito ſibi Julii III. nomine ;

toracte ſpectans , & ad Eccleſiam ſuam redire cupiens , cum priſtinam vitæ

mine : *Joannes Petrus Caraffa* Neapolitanus , Epiſcopus Theatinus , Clericorum Regularium qui *Theatinorum* nomen ab ipſo ſortiti ſunt , cum S. Cajetano Thiæneo inſtitutor , Summus poſtea Pontifex Paulus IV. vir linguarum Hebraicæ , Græcæ , Latinæ cognitione , bonarum diſciplinarum , Theologiæ ſacrorumque dogmatum ſcientia , præſtans , omniumque virtutum ſplendore illuſtris : *Ennins Philonardus* Italus , Verulanus Epiſcopus , Arcis S. Angeli præfectus : *Carolus Hemard* Gallus , Matiſconenſis Epiſcopus , Franciſci I. Regis Chriſtianiſſimi ad ipſum Paulum III. orator , deinde Ambianenſis Epiſcopus : *Chriſtophorus Jacobatius* Romanus Epiſcopus Caſſanenſis Sanctitatis ſuæ *Datarius* : ipſe SADOLETUS : *Rodulphus Pius* Carpenſis , Faventinus Epiſcopus , a Clemente VII. Nuntius Apoſtolicus , ut dicitur , in Gallias diſignatus : *Reginaldus Polus* Anglorum regum ſanguine procreatus , unitatis Eccleſiaſticæ ſcriptis actiſque defenſor invictiſſimus , heroicæ magnanimitatis princeps , qui Pontificias legationes obiit in Galliis , in Belgio , in Anglia , ubi Catholicam religionem reſtituit , Maria regnante : *Rodericus* ſeu *Ludovicus Borgia* Hiſpanus , Joannis Gandiæ Ducis filius . Hos novem ea die Cardinales publicatos fuiſſe colligitur ex Actis Conſiſtorialibus Petri Pauli Gualterii Aretini . Duo autem in pectore reſervati , quorum ampliſſima dignitas evulgata fuit anno 1538. die XIII. Martii , fuere hi quidem *Nicolaus Cajetanus Sermoneta* , Bonifacii VIII. Gentilis , Prothonotarius Apoſtolicus , & *Hieronymus Aleander de Motta* , e Comitibus Landri in Carnia , non longe a Foro Julio oriundus , Archiepiſcopus Brunduſinus , Pariſienſis Academiæ quondam ornamentum , Rectoriſque dignitate in ea inſignitus , Ludovico XII. & Franciſco I. Regibus Chriſtianiſſimis gratiſſimus , vir omni litteraturæ genere clariſſimus , variis Sedis Apoſtolicæ Legationibus ,

vitæ ſuæ rationem ea dignitatis amplificatione obturbatum iri intelligeret, eum honorem recuſare in animo habuit: jamque hac de re epiſtolam compoſuerat, quam ad Pontifi-

bus, præſertim in Germania, pro Fidei Catholicæ negotiis præclare functus. Quum enim Paulus III. eum Cardinalem renunciaturus eſſet XI. Calend. Januarii una cum SADOLETO, ceteriſque paullo ſuperius laudatis; objectum a nonnullis Pontifici eſt, Ferdinandum Regem Romanorum, alioſque in Germania principes Catholicos hoc ægre laturos, quod in Lutheranos nimis acris fuiſſet; idque concordiam, quæ tunc agitabatur impedire poſſe, hinc factum eſt, ut Paulus III. ea declaratione ſuperſederit. Quamobrem quum tantum virum de Catholica religione deque Sancta Apoſtolica Sede optime meritum, ab ea excidiſſe dignitate, perquam moleſtum Cardinali SADOLETO noſtro contigiſſet, neque ipſi Pontificem conveniendi, ut ea de re conquereretur, commodum aut facultas tunc eſſet, ſtatim ad Paulum litteras dedit, in quibus Aleandri ſcientiam, virtutes, ac merita commendans: „ Angit me (inqnit) & ſollici„ tum vehementer habet, quod unum opportuniſſi„ mum, & inprimis utile membrum noſtri corporis „ video langueſcere: non utar circuitionibus, neque „ obſcure aut oblique tecum agam, ſed aperte, atque „ ut veritas ipſa & fides mea fert. Incredibile eſt, „ Pater Sancte, quantum dolorem acceperim, quod „ Summus & doctiſſimus vir HIERONYMUS ALEANDER „ Brunduſinus ab honore illo exciderit, ad quem ego „ vocatus ſum, &c. „ Heic obiter animadvertendum, SADOLETUM toto anno 1537. Romæ ſubſtitiſſe, quo incidit in gravem morbum, eoque quatuor menſibus oppreſſus, periculum vitæ non ſemel adiit, ut ipſemet ſcribit Georgio Duci Saxoniæ IV. Kalend. Januarii anno 1537. lib. XI. ep. 2. Atque de hoc quidem morbo, paullo inferius occurret ſermo pag. LXXVII.

tificem Maximum * mittere cogitabat. Sed cum in eo accipiendo honore amicorum conſilio authoritatique ceſſiſſet, ita in Republica verſatus eſt, ut nihil præter ipſius Reipublicæ commodum, & Sedis Apoſtolicæ dignitatem, propoſitum unquam habuerit: ac ſententiam ſuam ea qua decuit libertate & conſtantia ** ſemper dixerit. Hujus adeo animi ac liber-

* *Mittere cogitabat.*] Recuſandi omnino SADOLETUM Cardinalatus dignitatem (ad quam plerique veliſ , ut ita dicam, remiſque contendunt) in animo habuiſſe, ex eo colligi poteſt, quod invitus, reluctans, vehementerque dolens eam acceperit, acceptamque illam gravem ſervitutem appellare ſemper conſueverit. Ex quo enim tanto honore auctus eſt verus Chriſtianæ philoſophiæ profeſſor, nunquam ſeſe querendi, doloremque ſuum explicandi finem ſecit: quod præcipue, paſſim in omnibus ſere litteris poſt eam acceptam dignitatem exaratis feciſſe videmus, ac præſertim in iis quas ſcripſit ad Hieronymum Vidam Albæ Epiſcopum lib. x. ep. 16. ad Card. Contarenum lib. IX. ep. 10. ad Petrum Bembum lib. x. ep. IX. & ad Germanum Brixium lib. x. epiſt. 17.

** *Semper dixerit.*] Hinc mirandum non eſt ſi SADOLETUS vel hoc nomine ab Hieronymo Plato ceteris Cardinalibus in exemplum proponatur his verbis:
„ De JACOBO SADOLETO hoc traditum eſt, cum a
„ Paulo III. factus eſt Cardinalis, nihil propius fuiſſe,
„ quam ut Cardinalatum recuſaret, ſed amicorum con-
„ ſilio & hortationibus victum admiſiſſe tandem. Ve-
„ rum hoc illi fixum ac ſtatutum fuiſſe, ut nihil aliud
„ un-

libertatis ſuæ magnum Reipublicæ pignus dedit, quo primum die ſenten-

„ unquam propoſitum haberet, quam reipublicæ Chriſtianæ commodum & Dei unius honorem. Quare ita „ accepimus, ejus ſemper ſententias LIBERRIMAS fuiſſe, plenaſque dignitatis. Nec tamen id eum minus „ gratum Pontifici reddidit, ſed potius gratiorem, qui „ eum novis auxerit honoribus, & nominatim Gallica „ Legatione „. Verum SADOLETI in dicenda ſententia libertatis atque conſtantiæ judicium, non alia ex re melius ferri poteſt, quam ex ejus epiſtolis. Nam & ad Joannem Cardinalem Bellajum: „ Quod me libere „ (ſcribit) atque integre dicturum in Senatu ſententiam putas, in eo minime falleris. „ Et alia Epiſtola: „ Eſt, (inquit) id noſtri ordinis hominibus a „ Deo omnipotente præcipue propoſitum, ut ſententiis in Senatu dicendis recte & fortiter publicæ ſaluti conſulamus; qua in ratione gerendi honoris, „ promitto me tibi aſſiduum comitem futurum, præeunte ſemper prudentia & virtute tua „. Et aliquibus interjectis, adjungit continuo: „ Quod vero aut mea „ eloquentia, (ſic enim ſcribis) aut apud Summum „ Pontificem auctoritas multum ſit profutura reipublicæ, in neutra re video quid aſſentiri poſſim. Nam „ neque conſilio & oratione tantum valeo, quantum „ fortaſſe eſſet opus: & ſi maxime valerem, tamen „ Pontifex optimus & ſapientiſſimus non aliorum conſilio in rebus agendis utitur, ſed ſuo. Sed tamen „ utcumque eſt; ego certe quod partium eſt mearum, „ neque ſtudio unquam, neque fide, neque opera, neque perpetua mea, ut recte omnia agantur, voluntate Chriſtianæ reipublicæ deero „. Et ſane conſuetum ſemper ac perſamiliare SADOLETO fuiſſe, Pontifices, Reges, ac quoſcunque Principes & Cardinales, cujuſque auctoritatis eſſent, intrepide libereque, aut viva voce, aut per litteras alloqui atque admonere; abunde quidem teſtantur ſcriptæ ab illo ad diverſos epi-

tentiam in ſenatu dixit. Plane enim declaravit, nihil ſibi unquam ſancta illa

epiſtolæ, ac præſertim quas dedit ad Alexandrum Farneſium Cardinalem Pauli PP. III. fratris filium, penes quem tunc temporis erat ſumma rerum; maxime vero in negotio Judæorum, quum urgeret Cardinalis SADOLETUS, vel ipſos a ditionis Pontificiæ finibus eliminandos, vel certe ipſorum uſuras moderandas ac reſtringendas, imminuendaque vel penitus abolenda, ſi fieri poſſet, eorumdem privilegia. Quid enim dici poteſt liberius, aut fortius, quam quod ad eumdem Cardinalem de proprio avo, ſummo videlicet Pontifice, quem alias magnopere venerabàtur, ſcripſit? „ Agam „ (inquit) fortiter, utarque libertate, quam tribuit mihi Deus, neque eum principem, cui omnia „ debeo, & cujus eximiam laudem virtutis, probita„ tis, ſapientiæ, ullis hominum ſermonibus infringi, „ aut imminui iniquiſſimo animo patior, falſis aſſen„ tationibus in errorem inducam; ſed dicam aperte, „ ut ſe res habet. Qui poteſt videri amore religionis „ in ſuis provinciis Lutheranos perſequi, qui in iiſ„ dem provinciis tantopere ſuſtinet Judæos? Suſtinet „ autem? Jmo vero auget, condecorat, honeſtat. „ Nulli enim unquam ullo a Pontifice Chriſtiani tot „ gratiis, privilegiis, conceſſionibuſque donati ſunt, „ quam per hoſce annos Paulo III. Pontifice, hono„ ribus, prærogativis, beneficiis, non aucti ſolum, „ ſed armati ſunt Judæi, &c. „. Deinde poſtquam alia multa in eamdem ſententiam infracto plane Sacerdotali vigore protuliſſet; quodammodo improperans, hæc demum ſubjungit: „ Et hæc vos tandem quomodo „ ab his trans Alpes nationibus (*ſcribebat enim hæc* „ *Carpentoracte*) accipi exiſtimatis, quarum in ocu„ lis, & in conſpectu poſita ſunt? quæ nationes ca„ rent omnes hac Judæorum peſte, nec abominantur „ pejus quicquam, quam Judæorum nomen, quos tan„ topere vident iſtic in deliciis eſſe. In tanta ne defe„ ctione

illa majorum noſtrorum diſciplina, nihil fide ſua & officio futurum anti-

„ ctione animorum omnium jam a nobis gentium
„ (plane enim dico omnium, quod ego ita eſſe in-
„ telligo; vos haud ita ſentitis, propterea quod au-
„ ribus veſtris vulgo homines blandiuntur) in tanta
„ ne, inquam, defectione omnium, & prope execra-
„ tione auctoritatis Eccleſiaſticæ, magno reipublicæ
„ præſidio futurum putatis, ſi ſic alueritis, ſic extu-
„ leritis Judæos? Fideles autem & pauperes populos
„ veſtros ſic lacerari ab illis & deripi neglexeritis? Por-
„ ro in hæc loca, quod tu tranſiens noſſe potuiſti,
„ provinciæ maximæ concurrunt, Italia, Hiſpania,
„ Gallia, atque Anglia, e quibus qui hac iter faciunt
„ homines, conſcios eos eſſe hujuſmodi querelarum,
„ eaſque domum ad ſuos referre, ſane exiſtimationi
„ veſtræ, & communi ſaluti non expedit. Sed ego
„ hæc ad te vere quidem & libere, forſitan autem do-
„ lentius quam neceſſe erat ſcripſi. In quo ignoſce mi-
„ hi, optime Farneſi. Paſtor ſum populorum horum,
„ non mercenarius. Moveor, ſi quiſquam alius, in
„ improbos ſtomacho, erga pauperes miſericordia.
„ Fungor officio meo, & fungar; ſi potero opem fer-
„ re & conſulere meis, habebo Deo omnipotenti, &
„ optimo, maximoque Pontifici gratiam: ſin minus,
„ totum hoc onus rejiciam in vos, qui Principes pa-
„ ſtorum eſtis, vos & meam vicem, & veſtram eidem
„ ſummo Deo rationem reddetis, quando veſtra, non
„ mea omnium rerum eſt poteſtas „. Ad Cardinalem
vero converſus ſic ait: „ Unum quod ad te ipſum
„ proprie pertinet (dat enim mihi ætas mea, non
„ auctoritas quidem, neque prudentia, apud te lo-
„ quendi veniam) unum inquam te admonebo. Cum
„ tu iſtis initiis nobilitatis, fortunæ, honoris, in-
„ genii, ad ſummam omnium hominum commendatio-
„ nem, & ſpem præſtantiſſimæ virtutis productus ſis,
„ ſi tales cauſas, & hujuſmodi patrocinia ſuſceperis,
„ oſten-

tiquius. Forte eo die agebatur de ampliſſimi & nobiliſſimi cujuſdam ho-

„ oſtenderiſque tibi curæ eſſe, æquitatem, juſtitiam, „ pacem populorum, & erga Deum religionem; quæ „ quidem res ſanctiſſimæ ac præclariſſimæ nulla re alia „ magis, quam cupiditate lucri, avaritiæque fœdantur, quam iſti palam præferunt, qui Judæis tantopere ſtudere ſe non diſſimulant: ſtabile (mihi „ crede) & firmum fundamentum in omnem poſteritatem tibi ſubjeceris ad dignitatem & gloriam nominis tui quotidie magis augendam, altiuſque extruendam „. Quod ipſum eodem tenore ac ſpiritu plane vehementi perſequitur in aliis Epiſtolis, tum ad eumdem Cardinalem Farneſium, tum etiam ad Cardinales Guidonem Aſcanium Sfortiam, Alexandrum Cæſarinum, & Jacobum Simonetam, qui hiſce fortaſſe SADOLETI querelis excitati, vel ipſius rei æquitate, modum deinceps Judeorum avaritiæ poni atque remedium a ſequentibus Pontificibus curarunt, potiſſimum vero a Paulo IV. & Pio V. ut in utriuſque actis habetur. Qua vero libertate, divinæ dumtaxat gloriæ zelo abreptus, idem SADOLETUS cum Paulo III. ſeſe doluerit; eumque fere, ſi ita dicere fas eſt, reprehendere viſus ſit, quod Hieronymum Aleandrum Archiepiſcopum Brunduſinum nondum inter Cardinales retuliſſet; vidimus paullo ſuperius pag. LXI. Quare nil mirum ſi idem Paulus Pontifex vere Maximus ac ſapientiſſimus, integerrimi hominis zelo perſpecto optimaque voluntate, non modo ejus loquendi libertatem æqui boniqne fecerit, ſed ejus conſilia ſemper exequutioni mandaverit. Hieronymo enim Aleandro in Sacro Purpuratorum Patrum Senatu cooptato; quum paucis poſt menſibus idem Pontifex pluribus Cardinalibus renunciatis, unum adhuc Venetum legendum ſibi reſervaſſet, eum aliis literis lib. XV. ep. 9. obteſtatus eſt SADOLETUS, ut eo in loco ſufficeret Petrum Bembum clariſſimum virum, & omni virtute, doctrina, eloquentiaque ornatiſſimum: qua re præſtita, *non*

tam

hominis honore & commodo : erat autem Sadoletus non collega ejus recens ſolum, ſed vetus etiam amicus. Itaque non poterat non invitus homini, quem multis de cauſis plurimi faciebat, refragari : tamen cum cauſa eſſet ejuſmodi, ut illum honeſte, ſalvis ſanctiſſimis legibus, ſen-

tam quidem (inquit) *tibi novam comparare gloriam præclari ſui in hominibus deligendis judicii, quam veterem & jam partam confirmare*, eorum omnium judicio Sanctitas ſua cenſeretur, qui in toto orbe terrarum conjectos in hanc ipſam oculos haberent. Dedit has literas SADOLETUS Nonis Januarii 1539. biniſque dumtaxat menſibus cum dimidio elapſis, humaniſſime Paulus III. ſuis illis precibus annuit. Tertiis igitur literis vir de Eccleſiæ utilitate atque ornamentis ſollicitus, eumdem Pontificem paribus votis precari ſibi fas eſſe putavit, dum ſcilicet fama nunciaret, quam primum ſuppletum iri ordinem, in quem adlegere ſoleret Sanctitas ſua optimos ac doctiſſimos viros, de quibus ita loquitur : „ Atque hi ſoli omnino ſunt, qui „ fidem præſtant ſuam honoris ſui authoribus, quique „ eos & in ipſis & in poſteritate eorum ſemper ſalvos, „ honeſtos, florenteſque eſſe cupiunt : ceteris (ut San„ ctitas tua animadvertere ſæpe potuit) qui non ex „ virtute, ſed ex ambitione lecti ſunt, ſtudia & „ actiones ſuas, non officio aut honeſtatis decore, ſed „ emolumenti compendio fere dirigentibus „. Quem autem iis literis Pontifici nominavit, is fuit Gtegorius Corteſius Abbas Benedictinus, quem in hunc modum commendat : „ Nemo eſt profecto qui neſciat, qua„ cunque in magno & bono Sacerdote poſtulanda ſunt, „ omnia in eo excellenter, ineſſe, ingenium, conſilium, elo-

ſententia ſua adjuvare non poſſet : illud quod boni & conſtantis ſenatoris fuit, fecit, ut legibus ipſis potius, & religioni ſuæ conſuleret. Nec vero non eadem libertate & conſtantia uſus eſt, quotieſcunque accidit, ut de ipſius Pontificis Maximi commodis, aut etiam * honore agere-

„ eloquentiam, doctrinam, & quæ his quoque laudabiliora ſunt, quoniam Chriſtianis moribus ſunt propria, pietatem præterea, continentiam, religionem „. Atque huic quoque SADOLETI voluntati Pontifex benigne annuens, Corteſio in ea quæ poſtea ſubſequuta eſt Cardinalium cooptatione, honorem illum volens libenſque mandavit. Porro quam ipſe in ſententiis dicundis præſetulit animi libertatem atque conſtantiam, eam etiam in aliis defendit ac laudavit. Hinc ad Franc. Fregepanem Epiſcopum Agrienſem ſcribens x. Auguſti an. 1540. lib. XI. ep. 16. „ Quod libertatem „ (inquit) tuam homines perperam interpretentur, „ eamque magis velint ſuperbiam exiſtimare, noli mirari, Franciſce optime, tam corrupto ſeculo, tamque ſervilibus moribus. Utinam vero ſemper apud „ noſtros Principes libera vox valeret, cujus inopia „ & egeſtate eſt factum, ut aut nulla, aut rara conſilia ineantur, per quæ decus atque ſplendor, ſalus „ etiam & incolumitas Reipublicæ Chriſtianæ reſtitui „ poſſit „. De ſe ipſo autem iterum : „ Scribo ad „ Pontificem Maximum non tam ſapienter, quam ingenue, ac libere. Quod Pontifex ipſe pro ſua perpetua præſtantique humanitate in bonam partem „ accipiet „.

* *Honore ageretur.*] Quoniam autem Pontificis dignitatem, commodum, honorem, in iis poſitum arbitra-

retur . Libertate autem uti ſic ſolebat , ut neminem ea jure poſſet offendere . Leniebat enim illam ejuſmodi orationis modeſtia , quæ cogebat eos ipſos , quibus adverſaretur , in optimam partem ea quæ is dixiſſet , accipere . Sed ut amicitiæ & gratiæ nihil dabat , cum id fieri ejus fides minime patiebatur ; ita cum e Republica eſſe cenſebat , quempiam in ampliſſimum ordinem aſciſci , aut alio

trabatur , quæ ad Catholicæ Eccleſiæ bonum utilitatemque conducunt ; quoties de his ageretur , tunc præcipue eadem SADOLETI libertas , atque conſtantia magnopere enituit : quod cum alias , tum nominatim in negotio de colloquio Pauli III. Pontificis cum Carolo Cæſare habendo , perſpectum eſt . Quum enim de Sacri Collegii ſententia decretum fuiſſet , ſi Cæſar Bononiam ad colloquium de pace habendum venire recuſaret , ne ulterius procederet ipſe Pontifex : ratio autem ita decernendi inter alias hæc eſſet , quod id Sedis Apoſtolicæ dignitati minus convenire videretur , & Cæſar Parmam uſque ſe oſtenderet Pontificem libenter conventurum , non autem ultra : (properare enim dicebatur , nec ſpatium habere tam longe ab itinere declinandi) re in diſceptationem rurſum adducta in ſacro ſenatu , placeret ne ulterius obviam procedi , an non? quinque Patribus ante SADOLETUM rogatis , in ſententia priſtina manentibus , ipſe in contraria fuit : & de incolumitate corporis judicium ad eumdem Pontificem reiiciens ; ejus & Apoſtolicæ ſedis dignitatem in eo dixit poſitam, ſi quæ ad Europæ pacem ſpectarent , quæque commoda & utilia Chri-

alio quopiam ornamento atque honore affici, cupidiſſime ei ac ſtudioſiſſime favebat. Itaque complures egregios & virtute ingenioque præſtantes viros, quo in Senatum legerentur, aut aliis ſacerdotiis ornarentur, Pontifici Maximo partim coram, partim abſens * per literas commendavit; idque illis ſæpe inſcientibus:

Chriſtianæ Reipublicæ eſſent, agerentur. Hanc unam ſe agnoſcere, neque aliam præterea ullam in Eccleſiaſticis hominibus dignitatem, ut ipſe refert in Epiſtola ad Paulum Sadoletum. Quamvis enim Eccleſiaſtici ordinis ſplendorem majeſtatemque tueri ac ſuſtinere quam maxime ſtuderet, ubi tamen de Dei ac religionis rebus ageretur, tunc id omnibus anteponebat. Quo in genere reprehenſus aliquando, quod hæretico cuidam homini non humanius modo, ſed etiam humilius, quam par erat, ſcripſiſſet; ipſe, qui id volens ſcienſque fecerat, ut illum ad recte credendi normam reduceret, pulchre omnino reſpondit: „ Ego apud homines gravitatem „ conſervo, in cauſa Dei depono, ſiquidem & David „ ante arcam Dei pietatis memor fuit, non dignita„ tis „. Huic ſimile quid refert, ſcribens Georgio Saxoniæ Duci XVII. Cal. Februar. anno 1538. lib. XI. ep. 3.

* *Per literas commendavit.*] Egregii vero ac virtute ingenioque præſtantes viri, quos Paulus III. authore atque hortatore Sadoleto in ampliſſimum Cardinalium ordinem retulit, fuerunt Hieronymus Aleander Archiepiſcopus Brunduſinus, Petrus Bembus Patritius Venetus, & Gregorius Corteſius Abbas Benedictinus, de quibus vide quæ diximus paullo ſuperius pag. LXVI. & ſeq.

Hos

tibus: non enim hoc ambitione adductus faciebat, ſed ſtudio Reipublicæ. Nec vero ſilendum eſt de illis officiis, quæ in quoſdam Germaniæ Principes, ipſorum quidem etiam, ſed multo magis Reipublicæ & communis religionis cauſa contulit: ſemper enim de illa tot Germaniæ po-

Hos præter, eumdem etiam honorem Paulum III. mandaſſe conſtat Hieronymo Capoferreo Nicienſium Epiſcopo, & Thomæ Campegio Epiſcopo Feltrenſi, quos ambos amplo teſtimonio idem SADOLETUS exornaverat in literis ad eundem Pontificem, in quibus ita ſcribit: „ Cum ergo proximis Cardinalium comitiis, quæ inſtare jam jamque, & prope adeſſe ſermonibus hominum circumfertur, ſit Sanctitati tuæ locus, ſuam quemadmodum conſuevit, liberalitatem & beneficentiam in benemeritos exercendi, putavi ad meam fidem atque officium pertinere, duos tibi commendare, quos tibi ipſi non dubito eſſe probatiſſimos. Quod equidem facio, non illorum precibus efflagitatus, (abſunt enim ambo a me longe gentium, meæque hujus cogitationis penitus ignari ſunt) ſed hoc officium atque operam virtuti, & veritati, & amicitiæ ſponte tribuens „. Haud facile quidem dictu eſt, quantum SADOLETUS hominibus virtute ingenioque præſtantibus faveret, quantum eos optaret auctoritate tueri, pecunia ſublevare, amicis commendare, omni denique officiorum genere complecti. Hinc ad ampliſſimos Cardinales Joannem Lotharingum, Benedictum Accoltum, Dionyſium Laurerium alioſque ſcribens: „ Quoties, inquit, mihi datur occaſio, favere ſoleo doctis viris, idque mea ſponte, nulla intercedente nec re, nec familiaritate, quod uno tantum doctrinæ no-

populorum & principum defectione, Eccleſiæ luctuoſa, ipſis peſtifera, * graviſſime doluit: ſemper ut ii, qui & poterant & debebant, tanto illi vulneri mederentur, optavit. Sed cum ſedulitate ſua, iis qui tum ab Eccleſia & Pontifice Romano penitus alienati erant, prodeſſe nihil poſſet, enixe id operam dedit, ut eos ſaltem qui ſua ſponte in recta religione permanſerant, & Sedi Apoſtolicæ amici erant, officiis ſuis aliquan-

„ nomine ad eos amandum & complectendum adducor „. Et alibi: „ Nihil eſt, quod agam libentius, quam ut opituler quoad poſſum doctis viris, & „ eorum animos ita ſuſtentem, ut ne eos ſtudium ſuum „ in optimis artibus poſuiſſe unquam pœniteat. Quod „ ſi meæ huic voluntati fortuna benignius eſſet ſuffragata, nemo me (opinor) iſtam vel laudem, vel voluptatem bene de bonis promerendi, ſtudioſins appetiiſſet. Nunc in hoc meæ vitæ ſtatu, qui etſi multis „ externis rebus deficitur, eas tamen habet inſitas animi jucunditates, ut mea maxime fortuna contentus „ vivam; interdum tamen illud me angit, quod non „ poſſum, quemadmodum quidem cuperem, bonis & „ doctis omnibus prodeſſe „.

* *Graviſſime doluit*.] Id ſatis ſuperque oſtendit Epiſt. 10. lib. XI. data ad Gulielmum Bavariæ Ducem VI. Idus Maii 1542. in qua: „ Ego (inquit) qui ob „ propinqua pericula, quæ inſtant nomini Chriſtiano „ atque imminent dies noctesque aſſidue ſollicitor, nec „ ullam partem capio quietis, vehementiſſime quidem

„ opta-

quanto etiam amiciores & firmiores redderet. Itaque Georgium in primis, & Gullielmum, hunc Bavariæ, illum Saxoniæ ducem, omni ſuo ſtudio officioque complexus eſt: quæcunque ab eo proficiſci potuerunt ad illos ornandos, & cohoneſtandos, profecta ſunt: in eorum negotiis de quibus cum Pontifice Maximo agendum eſſet ipſorum Procuratores, & Legatos, opera, conſilio, authoritate

„ optarim habere quempiam tuorum, quo cum ea, quæ „ me angunt & ſollicitant, communicare tuto poſſem: „ Et infra: „ Etenim ſcito me graviter angi, quod vi- „ deo nos omnes in extremum jam ruere diſcrimen, „ quando iſta auxilia apparatuſque Germaniæ qui ſerun- „ tur, me quidem non conſolentur, ſed perterreant „. Plures autem Epiſtolas in extremis præſertim ſuæ vitæ annis, ad Georgium Saxoniæ, & Gulielmum Bavariæ Ducem ſcripſit, in quibus eos piis conſiliis & hortationibus in ſuſcepta ſemel fidei Catholicæ defenſione confirmat. Et ſane eoſdem Duces SADOLETUM omni ſuo ſtudio officioque complexum fuiſſe, narrat Forebellus. Quum ſciret autem Des. Eraſmum Roterodamum ea tempeſtate inter illuſtres doctrinæ ac ingenii laude viros magnopere eminere, atque adeo cum eo amicitiam coleret, & commercium haberet Epiſtolarum SADOLETUS noſter; haud omiſit, tum illum, ut ſcriptis ſuis pro Eccleſia Catholica pugnaret, excitare, tum amice admonere, ne malevolis ſuis aliquam præberet occaſionem de illius doctrinæ puritate dubitandi, innuens ſe Pontifici Maximo, Clementi nimirum VII. vel Paulo III.

ſua ſemper adjuvit. Ejus porro officia adeo grata illis fuerunt, ut & ami-

lo III. ſuaſiſſe, ut inſigne quoddam Sacerdotium in Germania ipſi traderet; quod præſtitiſſet Pontifex, niſi nonnulli ei ſuggeſſiſſent, Eraſmum haud recte de fide ſentire; ac multa in ejus operibus a Catholicæ Religionis norma abhorrentia irrepſiſſe. Quare SADOLETUS ne Chriſtianæ caritatis officio ulla in re deeſſe videretur; ut eum in Sanctæ Romanæ Eccleſiæ fide contineret, Epiſtolam ad illum ſcripſit prid. Idus Februari an. 1530. lib. IV. ep. 1. in qua verbis ſuaviſſimis hominem hortatus, ut ab his ſcopulis præcaveret: „ Nos (inquit) „ mi Eraſme, quantum poſſumus, uterque pro virili „ parte, feramus opem labenti fidei Chriſtianæ, quæ „ ut vides ipſe, non ſolum vitiorum in hoc tempore „ dominatu, & multitudine facinoroſorum hominum, „ quibus omnia redundant, ſed externis domeſticiſque „ hoſtibus, omnibuſque & bellorum & impietatis machinis oppugnatur: eſtque ad cadendum proclivis, „ niſi eam, qui unus omnia poteſt, fulſerit & ſuſtinuerit Deus „. Et in eadem Epiſtola paullo ſuperius: „ Unum eſt, quod optarim, (quid enim me „ prohibet idem officium amici præſtare tibi, quod ego „ abs te requiro?) unum eſt, inquam, quod velim, „ idque tibi vehementer ſuadeam, ut a contentionibus „ omnibus te avoces: & aliqua in ſcribendo prætermittas, quæ ut non ſint a vera pietate abhorrentia, „ contra tamen inveteratas populi opiniones, & quorundam hominum, ſive etiam ordinum ſtudia tendunt: quibus ſe non opponere, majoris arbitror fore „ gravitatis..... cum præſertim ſacrarum ſcripturarum paratus campus ſit, late in omnem partem patens; ubi te ad tuum arbitrium exercere, & omnes „ in eo ingenii tui divitias explicare poſſis; quas admirentur homines, non de quibus litem tibi intendant „. Et in aliis ad eumdem Eraſmum litteris eodem lib. IV. „ Pſalmum tuum mihi redditum, cum „ in

amiciſſime ei ſcribere ſoliti fuerint, & gratias agere, & Procuratoribus d 2 ſuis,

„ in prandio eſſem, avide perlegi, curſim videlicet: „ Quantum tamen ex illo primo aſpectu percipere po„ tui, duæ me res in eo eximie delectarunt. Una, „ quod ubique fere, & omnibus in locis, ſtimulis „ quibuſdam pietatis ac religionis ex verbis tuis ani„ mum meum pertentari ſentiebam: ita dulcis & pia, „ ac omnes deliniens ſenſus fluebat oratio. Altera „ quod tu in hoc genere factus es conſtantior adverſus „ ineptorum hominum garrulitates non tam refutan„ das quam contemnendas. Quod ego te prioribus li„ teris cum hortabar, idcirco mi Eraſme faciebam, „ quod tuæ me dignitatis ſtudium & cura ſtimulabat. „ Quanquam enim (ut tu ſcribis) altius vitiis indor„ mientes clamare aſperius aliquando ſit neceſſe, tamen „ id ita agere, ut non a ſtomacho neque ab iracundia „ illiuſmodi reprehenſio profecta eſſe videatur, ſi cui„ quam, tibi profecto convenit. Illud autem cenſue„ rim, cum jam accepta vulgo quædam ſint, quæ ſuapte „ natura ita redolent pietatem, ut ſolum in eis, quod „ nimium eſt, ſubaccuſari poſſe videatur (cujuſmodi „ eſt ſanctorum quædam veneratio & picturarum cre„ britas) non eſſe popularibus ſtudiis obſiſtendum. Non „ quin rectius ſit figere in Chriſto cogitationum ſum„ mam, ſed neque iſta a fide noſtra aliena ſunt, & „ non queunt omnes ad ſublimiora illa facile aſcen„ dere „. Quod ſi quis regerat, leniter nimis a SADOLETO hoc loco illum Eraſmum reprehendi, imo proſuſe laudari, quem de Sanctorum veneratione, de ſacrarum imaginum cultu, de purgatorio, deque hujuſcemodi Eccleſiæ Catholicæ dogmatibus, perperam ſenſiſſe conſtat; animadvertat una cum Lud. Donio d'Attichy, SADOLETUM ibi aperte dicere, in iis ſolum quod nimium eſt *ſubaccuſari* poſſe: „ Quod idem eſt ac ſi „ diceret, (inquit auctor laudatus) nequaquam ſancto„ rum, earumque imaginum religioſum cultum reprehendi,

ſuis, ut ejus potiſſimum opera & conſilio uterentur, præſcribere. In gra-

„ hendi, quem Eccleſia commendat, ſed ſuperſtitio-
„ ſum abuſum, quem omnes mente, ac fide ſani re-
„ probant, quanquam ille diminitione verbi facta,
„ non *accuſari*, ſed *ſubaccuſari* poſſe dixit: ne modum
„ rei carpens, ipſi rei ſacræ injuriam facere videre-
„ tur....... Quod autem Eraſmo adblandiri, il-
„ lumque potius palpare, imo laudare viſus eſt, quam
„ increpare, id in cauſa fuit, quod cum eo durius
„ agere nollet, quem benevolentiæ philtro in ſuas, hoc
„ eſt Eccleſiæ partes trahere cogitabat, cavebatque di-
„ ligenter, ne is ad adverſarios tranſiret, quod id
„ cauſſæ fidei plurimum nocitnrum arbitraretur. Quod
„ enim amicus Eraſmo περὶ βωμῶν fuerit SADOLETUS,
„ vel ex eo ſatis liquet, quod aperte illi ſuadet exem-
„ plo proprio, & magnorum virorum, quorum prin-
„ ceps eſt D. Auguſtinus, ut ſi quæ ſunt audacius ab
„ eo ſcripta, illa continuo vel excuſare, vel retracta-
„ re non gravetur „. Et ſane ſcribens ad eumdem
Eraſmum VIII. idus Maii 1532. lib. IV. ep. 3. hac
illum ratione ad ſeſe retractandum ſuadere conatur:
„ Sed ego ſi iſto loco eſſem, una ſemel defenſione, in
„ univerſum omnibus reſponderem: partim juventæ
„ facta conſiliaque excuſans, ſi quid forte eſſet a me in
„ illa ætate liberius ſcriptum: partim etiam modeſte
„ prudenterque retractans quæ hujuſmodi eſſent; ut
„ etiam ſi non vere, at ſaltem veroſimiliter anſam ali-
„ quam poſſent præbere obtrectantibus: quod ſummos
„ doctores ſanctiſſimos homines cernimus feciſſe. Po-
„ ſtremo vero omnem ſenſum meum de fide Catholica
„ ita exponens, ut non poſſet cuiquam eſſe dubium
„ quid ſentirem: hoc opere edito, perenne mihi ſilen-
„ tium ſuſciperem adverſus malevolos, quorum inſo-
„ lentiam iniqnaſque calumnias, cum res ipſa & veri-
„ tas, tum tua excellens ſama virtuſque refutaret.
„ Sed ego hæc non tam monendi tui cauſa loquor (non
„ enim

graviſſimum poſtea * morbum incidit, ex quo nondum plane ſeſe confirmaverat, cum proficiſcentem Paulum Pontificem Maximum ad reconciliandos Carolum Romanorum Imperatorem, & Franciſcum Gallorum

 Re-

„ enim tu eges monitore) quam teſtificandi ſenſus & „ animi mei: Oecolampadium extinctum, utinam „ poſſem dolere jure. Sic enim literæ & doctrina ho„ minis poſtulabat, niſi extitiſſet ille in alio genere „ perniciofus „. Ergo multo magis Eraſmi in fide dubii, quam Oecolampadii hæreſiarchæ notiſſimi, potuit ingenium ac perſonam amare, doctrinam damnare & deteſtari. Quare a Friderico Nauſea reprehenſus, quod cum hæretico (quem Melanctonem fuiſſe conjectare licet, eo quod ad illum in Conventu Schmalcaldiæ litteras humanitatis & benevolentiæ plenas referat Bzovius in Annalib. ad an. 1537. num. IX.) conſuetudinem per litteras habuiſſet; quum de talibus a D. Johanne ſcriptum eſſet: „ Ne quidem ave dixeritis ei; qui enim „ dixerit ei ave, communicat operibus ejus malignis „: SADOLETUS eidem Nauſeæ ſcribens X. Cal. Decembr. 1537. lib. XI. ep. 17. ita reſpondit: „ Ad hominem „ illum ſcripſi, bono ut mihi viſus ſum conſilio: ſan„ cto quidem & pio certe. Neque enim aliud quæſivi, „ niſi conciliare mihi ejus voluntatem. Quod ſi mihi „ ex ſententia ſucceſſiſſet, crede mihi aliquo præclaro „ munere Chriſtianam rempublicam affeciſſem „.

* *Morbum incidit.*] Febribus nimirum vexatus & adductus eſt SADOLETUS anno 1537. (toto enim hoc anno Romæ ſubſtitit) & quatuor pene menſium intervallo periculoſiſſimo illo morbo oppreſſus, periculum vitæ non ſemel adiit, ut ipſemet ſcribit Georgio Saxoniæ Duci LV. Calend. Januarii anno 1537. lib. X. ep. 2. atque etiam Friderico Nauſeæ X. Calend. Decembris ejuſdem anni, lib. XI. ep. 17.

Regem, grave inter ſe & diuturnum bellum gerentes, * ſecutus eſt: quo in itinere cum Placentiam veniſſet, ** de integro ægrotavit. Ibi cum aliquot dies curandi ſui cauſa ſubſtitiſſet, ut primum convaleſcere cœpit, feſtinans properanſque optatiſſimæ illi de pace actioni intereſſe, itineri ſe commiſit, neque deſtitit, quin Nicæam quo conventuri illi erant Principes, *** perveniret. Tum vero

* *Secutus eſt.*] Sequutus quidem eſt SADOLETUS Pontificem, qui jam anteceſſerat ut ipſe ſcribit ad Georgium Saxoniæ Ducem XI. Calend. Octobris an. 1538. lib. XI. ep. 4. quum eſſet Pontifex ex urbe profectus menſe Majo ejuſdem anni 1538. Veritus enim Paulus III. ne bellum quod inter Carolum V. Cæſarem, & Franciſcum I. Galliæ Regem exarſerat, fœdus turbaret contra Solimanum Turcarum tyrannum ſuperiori anno decretum, ut Nicæam ad colloquium accederent, curavit, quo idem Pontifex, quamvis gravi ætate, conferre ſe voluit.

** *De integro ægrotavit.*] Narrat id Julio Peſlugo ſcribens XI. Calend. Octobris anno 1538. lib. XI. ep. 5. excuſanſque tarditatem literarum ſuarum. „ Cum enim „ (inquit) in illo ipſo noſtro ex urbe Roma diſceſſu, „ quo Nicæam omnes contendebamus, eas accepiſſem, „ neque tum ſpatium habui reſcribendi, & toto illo „ itinere incertis febribus doloribuſque inteſtinorum „ graviſſime vexatus, vix vitam potui retinere; quæ „ certe fuiſſet amiſſa, niſi Dei ſumma bonitas & cle- „ mentia opem mihi tuliſſet „.

*** *Perveniret.*] Hinc in laudata Epiſt. ad Georgium

vero tempus illud ratus eſſe, quo bonos omnes pacem urgere oporteret, uti ea fieret pro ſua parte vehementer enixus eſt. Deinde cum ea minime convenire potuiſſet, pactis Pontificis Maximi opera * decem annorum induciis, cum is Pontifex * * Romam reverteretur, ipſe conceſſu ejus Carpentoracte, reficiendi & confirmandi ſui, ac reviſendæ Eccleſiæ cauſa *** ſe recepit.

d 4 Com-

gium Saxoniæ Ducem, hæc ſcribit. „ Nicæam veni, „ quomodo quidem potui, delatus lectica, omni ratione adnitens, ut intereſſem conſiliis, in quibus de „ ſumma Reipublicæ agebatur; cum tamen quotidie „ aliquot horas levi febricula laborarem, eſſemque invalidus, qua invalitudine adductus non ſum, ut deſiſterem a muneribus publicis „.

* *Decem annorum induciis.*] Quamvis Jovius & Panvinius novennales tantum inducias ſolemni tabularum adſtipulatione firmatas fuiſſe dicant; conſtat tamen eas decennales, ut heic Florebellus ait, extitiſſe, quum ipſemet Pontifex diſerte id aſſerat in prorogatione Concilii Vicentini, & in indictione Concilii Tridentini; idemque etiam affirmet Diarii auctor his verbis: „ Die „ decima octava Junii factæ ſunt induciæ decennales „ inter Cæſarem & Gallum „.

* * *Romam reverteretur.*] Pontificem die vigeſima Junii Nicæa diſceſſiſſe, (eum Cæſar comitatus eſt uſque ad Genuam) ac die decima quarta Julii Romam feliciter appuliſſe, refert Paulus Gualterius Aretinus in ſuis diariis.

* * * *Se recepit.*] Eadem ſubjungit ipſe SADOLETUS lib.

Commoratus ibi eſt, ut rem familiarem plane conſtitueret, aliquanto diutius, quam * ſe facturum oſtenderat:

lib.XI.ep.5. ad Peſlugum: atque in literis ſcriptis Alberto Pighio III. Calend. Martii 1539. lib. XVI. ep. I. narrat ſe Carpentoracte eſſe, quo Nicæa venerat, ut ex longo & difficili morbo perditam prope valetudinem recrearet, quibus in locis hyems eum oppreſſerat: remque fuſius aliquanto proſequitur in Epiſt. ad Joan. Cochlæum data prid. Calend. Decembris 1538. lib. XI. ep. 6. his verbis. „ Summum Pontificem ad conciliandos principes Nicæam proficiſcentem, ego ex „ urbe profectus, toto illo itinere, Placentiæ præſertim, graviter ægrotavi. Nec tamen deſtiti, quin „ pervenirem Nicæam, illiſque ſanctis & ſalutaribus „ negotiis intereſſem. Poſt, conventu ſoluto, locorum „ vicinitatem, & cœli ſalubritatem ſecutus, Carpentoracte meam ad Eccleſiam me recepi, ubi etiam „ nunc commoror, nec ante proximum ver in Italiam „ rediturus ſum „.

* *Se facturum oſtenderat.*] Veniam enim ei dederat Pontifex, quo Roma abeſſe ad ſtatutum tempus poſſet. Itaque Pontifici ſcribens idibus Octobr. an.1538. lib.XII. ep. 2. narrat ſe literas accepiſſe III. Idus Octobris Car„ dinalis Farneſii: „ Quibus ille me (inquit) horta„ tur & admonet ac Sanctitatis tuæ verbis etiam man„ dat, ut jam exacto fere eo tempore, quod meæ ab„ ſentiæ a te præſtitum fuerat, ad urbem quampri„ mum me recipiam „. Petit tamen a Pontifice facultatem longius Carpentoracti, hoc eſt in Eccleſia ſua commorandi: de qua etiam re extant ejuſdem ad Cardinalem Farneſium literæ datæ Id. Octobr. an. 1538. lib.XII. ep.8. & pridie Cal.Decembr. ejuſdem anni lib.XI. ep. 6. Ac impetraſſe quidem videtur; & triennium atque aliquanto amplius Carpentoracte fuiſſe. Quum enim illa ſcriberet Idib. Octobris & prid. Calend. Decembris an.

derat: ne tamen operam ſuam interea Reipublicæ navare deſineret, d 5 opus

an. 1538. lib. XII. ep.3. identidem ſcribit eidem Cardinali Farneſio IV. Calend. Auguſti anni ſequentis 1539. lib. XII. ep.5. orans eum roganſque, ut in memoria habeat, excuſetque ſe apud Summum Pontificem, totumque ſe denique & tuendum ſibi, & defendendum ſuſcipiat. Præterea eodem anno 1539. dedit literas Joanni Cochlæo VII. Idus Julii lib. XI. ep.8. & pridie Idus Novembris lib. XI. ep. 9. quarum primis: „ Cum hæc „ (inquit) ad te ſcriberem, aberam ab urbe, deque „ meo illuc reditu nondum quippiam certi conſtitue„ ram: „ in alteris vero literis, ubi doluit, ſuas ad illum non fuiſſe redditas; ſubidit: Eum tamen ab„ ſens adhuc & in Eccleſia mea manens Carpentoracti, „ meis qui in urbe ſunt præcepiſſem, ut omnes meas „ ad te literas per Ambroſium Theutonem, quem tu „ mihi nominas in literis, ad te mittendas curarent... „ Si Romæ eſſem, plura polliceri tibi poſſem; nunc „ cum ſim in his locis, neque illuc (ut nunc eſt) me „ conferre cogitem, cauſis & multis, & neceſſariis „ adductus &c. „ In eamdem fere ſententiam ſcribit Franciſco Fregepani, item VII. Idus Julii ejuſdem anni 1539. lib. XI. ep. 14. „ Qui ſi Romæ eſſem, laceſſe„ rem te crebro meis ſcriptis. Nunc longe gentium „ abſum, neque ſane mihi conſtat, quod ad tempus „ ſim in urbem reverſurus: nam neque quicquam ad„ huc video, quod me illuc attrahat, & multa ſunt „ hic, quæ me detineant. Proinde ſcito labare meum „ illud primum conſilium Romam redeundi „. Eidem ſcribit Carpentoracti X. Calend. Auguſti anno 1540. lib. XI. ep. 16. Continuum ibi fuiſſe uſque ad hoc tempus ſignificat Joanni Archiepiſcopo Upſalienſi ep. 18. „ Ad „ XV. Cal. Januarii cum eſſem in mea Eccleſia Carpen„ toracti, quo poſt diſceſſum a Nicæa Summi Pontifi„ cis me contuleram, accepi tuas literas XIII. Calend. „ Novembris Venetiis datas „. Scriptæ ſunt autem ha

opus præclarum ſane, & Reipublicæ temporibus aptum aggreſſus eſt, de extructione Catholicæ (ita enim inſcribebat) * Eccleſiæ: quod opus Joanni Salviato collegæ ſuo deſponderat, cum propter veterem eorum inter ſe neceſſitudinem, tum ob excellentem ejus viri in ſacris literis & ce-

hæ literæ Carpentoracti IX. Calendas Januarii an. 1540. lib. XI. ep. 18. Hoc tempore munus ei collatum eſt Pontificio diplomate, ut in Lutheranos inquireret atque animadverteret. De eo gratias agit Cardinali Farneſio, in epiſtola paullo ſuperius laudata, ſcripta ſcilicet IV. Calend. Auguſti an. 1539. lib. XII. ep. 5. Porro an. 1541. die XVI. Calend. Septembris ſcribit Antonio Florebello *ex Feliciano noſtræ Diœceſeos* lib. XVI. ep. 19.; atque eodem anno, VII. Calend. Decembris, literas dedit Paulus III. Pontifici Max. pariter ex urbe Carpentoractenſi lib. XII. ep. 10. ubi uſque ad totum fere menſem Februarii anni 1542. manſit, ut infra videbimus. Atque hoc quidem loco, minime prætereundum eſt, Cardinalis noſtri SADOLETI inſigne officii ſive pietatis exemplum in Aeſinum Epiſcopum; cujus teſtamento hæres relictus, etſi jacturæ potius aliquid quam compendii fecerat; ſepulchrum tamen eidem in Templo D. Mariæ ſupra Minervam propriis ut extrueretur ſumptibus deſiderans, quum ipſe Roma abeſſet, hujus rei curam in amicos ſuos Binum & Molzam contulit, ut patet ex Epiſtola Italico idiomate ad utroſque data *a XXIII. di Decembre* 1540.

* *Eccleſiæ*.] Non in omnibus locis in quibus ejuſdem operis mentionem facit SADOLETUS, illud eodem titulo inſcribit. Etenim ſcribens Cardinali Dionyſio & Marcello Cervino idem opus vocat *de ædificatione Catholicæ Eccleſiæ*; in literis vero Ambroſio Catharino *de ordinibus & conſtructione Catholicæ Eccleſiæ*.

& ceteris diſciplinis, quæ magno viro dignæ ſunt, * ſcientiam. Verum

d 6

* *Scientiam*. Patet id ex ejuſdem SADOLETI Epiſtola ad Joannem Cardinalem Salviatum data IV. Calend. Aprilis anno 1536. lib.v.ep.3. cujus fragmentum ſuperius protulimus in his noſtris adnotationibus. Scribens præterea eidem Cardinali Salviato V. Idus Decembris anno 1539. lib. XIV. ep. 4. „ Ne me forte, (inquit) putes tui oblitum eſſe, & quoniam de gloria librum, quem tuo nomine ſcribendum ſuſceperam non ſum perſecutus .... accipe argumentum multo gravius, ut ego arbitror, & utriuſque noſtrum perſonæ accommodatius, quod ego de extructione Catholicæ Eccleſiæ exorſus ſum, tuoque id nomini dicavi, ut quoquo modo poſſem, tuis erga me meritis gratiam aliquam referrem. Hujus ego operis duos jam libros confeci: ſed cum prior liber aliquanto videretur eſſe limatior, non duxi procraſtinandum, quin mitterem eum ad te, ut perſpicere primo quoque tempore poſſes, Salviate ampliſſime, quam in intimis meis ſenſibus fortiter inhæreres. Videbantur duo adhuc reſtare libri, quos ut abſolvam atque perficiam, maximæ quidem mihi curæ eſt. Sed omnino magnitudine rerum impediebatur vis ingenii noſtra, etſi animo quidem ſumus alacres, ſed copiis haud ita firmis „. Porro inter Epiſtolas Cardinalis Reginaldi Poli, ab Eminentiſſimo Quirino primum editas, una extat tom. 2. pag. 146. ejuſdem Card. Poli ad Gaſparem Contarenum Cardinalem, data Carpentoracti XXV. Martii 1539. cujus partem inter clarorum virorum de SADOLETO teſtimonia protulimus pag. CXXIV.; propterea quod in ea agitur de ipſo SADOLETI opere, de quo judicium ſuum aperuerat Contarenus per literas datas ipſi SADOLETO, qui eaſdem Polo legendas tradiderat. Hic autem Contarenum certiorem facit, quæcumque ipſe in eo libro (ſcilicet de *extructione* ſive *ædificatione Eccleſiæ*) amanter prudenterque notaverat, amantius forte & majori

cum

rum propter itinera & occupationes, quæ illum aliæ ex aliis poſtea impeditum tenuerunt, nec tres, quos jam confecerat ejus operis libros, perpolire, nec quartum, quem illi tanquam faſtigium addere in animo habebat, * inſtituere potuit. Revoca-

cum judicio atque animi æquitate a SADOLETO accepta fuiſſe, gratulatumque eumdem ſibi præterea de eo maxime, quod loca quædam ejuſdem libri, quæ nonnulli perperam fuerant interpretati, accurate expendens Contarenus, oculo ſuo columbino, in ipſam rei veritatem, & authoris ipſius ſententiam penetraſſet „. Interim vero (ita poſtea ſubdit) hoc eum merito dolet (quod certe nobis omnibus non minus moleſtum eſſe debet, pro tanti viri fama, & Collegii conjunctione) quoſdam eſſe inventos, qui ex eodem libro, de quo ipſe nondum firmum judicium fecerat, quem paucis communicandum, & his ſolis, quorum judicium exquirebat, eſſe voluit, neſcio quæ excerpſere, & in vulgus protulere, quæ nec cum illius ſententia, cum ſcriberet, conveniunt, & huic infamiam apud ignaros rei veritatis inurere poſſet, tanquam novi, & alieni a conſueta Eccleſiæ doctrina dogmatis author eſſe vellet „. Tandem Contarenum rogat, ut pro tanto viro, & collega, imo pro honore ipſius collegii, defenſoris partes ubique, & apud omnes, atque ipſum etiam Pontificem, ſi opus foret, ſuſcipiat.

* *Inſtituere potuit.*] Duos jam hujus operis libros confecerat anno 1539. in tertio vero lucubrando occupabatur anno 1541. *nec laboribus, nec vigiliis parcens*, ut Cardinali Dionyſio ſcribit, & Bened. Accolto Cardinali Ravennæ cal. Auguſti eodem anno 1541. Porro ex his oritur dubitandi locus, tuam opus hoc *de extra-*

vocatus enim * Romam, vix dum ibi conſtiterat, cum renovato quibuſdam de cauſis inter Carolum & Franciſcum bello, & ob eorum diſcordias Republica Chriſtiana iterum in

tructione Catholicæ Eccleſiæ, idem ſit an illud *de Republica Chriſtiana*, quod aggreſſus ille erat, ſive meditabatur, & cujus proemium primum editum a P. Lazeri S. I. ad calcem tom. I. Miſcellan. ex manuſcript. Biblioth. Colleg. Romani p.608. habes inferius p.CVIII. Quum enim in hoc proemio affirmet opus ſe aggredi *ſenectute jam gravem; quippe qui ad LXX. annum acceſſerit*: (erat autem ei annus LXX. Rep. Sal. 1547. qui fuit etiam vitæ poſtremus) ex Epiſtola autem ad Cardinalem Accoltum paullo ſuperius laudata conſtet, eum an. 1541. in tertio libro operis *de extructione Catholicæ Eccleſiæ* elucubrando detentum fuiſſe; ut hanc temporis repugnantiam conciliemus, vel dicendum eſt, duo hæc fuiſſe opera diverſa, vel ipſum libris jam confectis proemium ſcripſiſſe, in quo illa dixerit.

* *Romam*.] Anno 1542. Romam ſe veniſſe acceerſitum a Paulo III. teſtatur idem SADOLETUS in literis Gulielmo Duci Bavariæ ſcriptis VI. Idus Maii eodem anno lib. XI. ep. 10.: „ Cum ab Carpentoractenſi Eccleſia mea „ Romam rediiſſem Pontificis Maximi juſſu, non mo- „ do evocatus, verum etiam compulſus „. Erat tamen adhuc Carpentoracti XIII. Calendas Martii. Nam ea die indidem ſcribit Gulielmo Pojeto lib. XIII. ep. 9., ſignificans tamen, ſe cum aliis Cardinalibus evocatum: „ Puto te audiſſe nos omnes, qui de Cardinalium Collegio „ ſumus, Summi Pontificis litteris ad urbem eſſe accitos. „ Itaque etſi ægre ab Eccleſia mea divellor, mihique „ cum hoc iter, tum vero in urbe manſio in omnem „ partem incommoda futura eſt, tamen quando ex- „ cuſatio, qua uſus fueram accepta non eſt, ea quæ huic

in maximum diſcrimen adducta, quippe cum Turcicum bellum impendere videretur: Paulus Pontifex Maximus per legatos cum utroque eorum de pace agendum eſſe exiſtimavit. Itaque delectus ipſe eſt, qui legatus ad Galliæ * regem iret: qui

„ huic itineri neceſſaria ſunt comparo, meque his viginti circiter diebus profecturum hinc arbitror „. Porro extant litteræ apud Raynaldum in Annalibus ad hunc annum num. XLVII. quibus Cardinales ad urbem accerſuntur, cauſaque profertur præcipue illa, quod Concilii inſtaret celebratio: „ Superiore anno conſiderantes, quod S. R. E. Cardinales ad id creantur, „ ut Romano Pontifici in participatione curarum præſentes aſſiſtant, eaque eſſe tempora, ut ſi quando „ antea illorum opera & conſilium cuiquam prædeceſſorum noſtrorum opportuna fuiſſent, nobis maxime „ neceſſaria tunc eſſent, cum univerſalis Concilii inſtaret celebratio, ac de ſumma rerum totius Chriſtianitatis, maximoque illius periculo ageretur, vocavimus ad ſuum officium Circumſpectionem tuam, „ &c. „

* *Regem iret*.] Hanc Gallicam Legationem commemorat ipſe SADOLETUS Joanni Morono Card. ſcribens IX. Calend. Julii 1544. præcipue vero in quadam ad Paulum fratris filium Epiſtola data XV. Calendas Julii 1 43. ubi: „ Anceps igitur (inquit) animi, & „ dubius, quid caſurum eſſet, Bononiam perrexi Nonis ipſis Juniis; diverti ad Paleotos, quorum vetus „ hoſpitium nobiſcum, hac nova familiaritate renovatum eſt. Poſtridie mane Pontificem Summum conveni. Acceptus ſum ab eo perbenigne; laudavit operas noſtras legationis Gallicæ, adventum noſtrum „ ad

qui quanquam affecta jam ætate eſſet, tamen nullum pro Republica laborem aut periculum recuſans, legationem eam ſuſcepit: adhibitaque diligentia, quantam maximam ferre ſeni-

„ ad ſeſe ſibi imprimis gratum eſſe affirmavit „. Porro in alia ad eumdem Epiſtola paucis diebus ante conſcripta accerſitum ſe fuiſſe a Pontifice Bononiam, iterque ſuum narrat: „ Decimo octavo (inquiens) die „ poſtquam a te diſceſſeram Mutinam veni Idibus ipſis „ Maiis: ibi Alfonſum fratrem offendi valentem . . . „ Sed illi pene inopinatus fuit adventus meus. Etſi „ enim imperium noverat, quo ego accerſebar, de mea „ tamen voluntate fuerat dubius . . . . Ego illo triduo „ Florebellum Bononiam miſi, & ad Farneſium litteras, „ nihil diſſimulans de mœſtitia mea, & ſimul exponens „ quam mihi grave extitiſſet venire in Italiam, & „ alieniſſimo meo tempore, iter illud ſuſcipere. Petebam autem, ut tranſacto cum Cæſare colloquio, „ liceret mihi Carpentoracte reverti, quod jam unum „ atque ſolum a Summo Pontifice expeterem beneficium. Erat & illa excuſatio in litteris me non „ continuo Bononiam profectum eſſe, quod de via feſſus, aliquot dierum quiete, reficiendi mei cauſa indigerem; me tamen quod ipſi impetraſſent eſſe facturum. Reſponderunt poſſe me Mutinæ ipſorum voluntate reſidere, donec vocandi adeſſet opportunitas. Quo ego nuntio accepto in Cornelianum noſtrum „ me contuli, ubi ſextum diem jam ago &c. „ Ceterum ex Italica Epiſtola Florebelli ad Cardinalem Bembum data *di Pernes alli* xi. *di Gennaro* 1543. colligitur Sadoletum ſub initium menſis Decembris an. 1542. ex Gallica Legatione ad Eccleſiam ſuam revertiſſe. Ibi enim hæc habet. „ Egli (Card. Sadoletus) Dio grazia ſtà ſano: giunſe quà alla fine del meſe paſſato, „ partitoſi dalla corte con buona gratia del Rè, & di „ quelli Signori &c.

ſenile corpus poterat, mature in Galliam pervenit. Talis viri authoritate regem permotum eſſe, res poſtea declaravit. Nam cum ei Sadoletus Pontificis Maximi mandata ac monita expoſuiſſet, poſt aliquot congreſſus, animum ejus, quanquam armati & viribus ſuis fidentis, ad pacem flexit. Itaque ex magna deſperatione concordiæ, ſubito in ſpem compoſitionis ventum erat, ſi modo alterius legati qui in Hiſpaniam ad Carolum * miſſus fuerat, felicior fuiſ-

* *Miſſus fuerat.*] Legatus ad Cæſarem hac de re primum miſſus eſt Gaſpar Cardinalis Contarenus, quo interim vita functo, Michael Silvius Cardinalis Viſenſis Luſitanus, eodem munere functus eſt. Poſtulat autem locus iſte quoniam de SADOLETI & Contareni legationibus eſt ſermo, ut una cum Card. Quirino adnotemus, tanti ea ætate fieri conſueviſſe bujuſcemodi legationes, in quibus Cardinales doctrina & moribus præſtantes exercebantur, ut præ ſtrenua illa Reipublicæ adminiſtratione, quotquot negotia a reliquis, qui Romæ interea ſubſiſterent, gererentur, non alio paſſim, quam otii nomine nuncupari conſueverint. „Ur-
„ banas occupationes (inquit idem eruditis. Cardina-
„ nalis de geſt. Paul. III. cap. v. p. 87.) nemini for-
„ te ex' provectioribus Cardinalibus Paulus Pontifex
„ copioſius deferebat, quam Contareno: eas tamen
„ laboris vacuas reputaſſe viſus eſt Poius, dum cupiens
„ ad reſtituendam in Germania rem religionis admo-
„ dum

fuiſſet legatio. Non eſt autem omittenda illa in legatione ſingularis ejus abſtinentia: nam cum legatorum qui a Romanis Pontificibus mitti ſolent, quandiu extra urbem Romam ſunt, varia & multiplex ſit poteſtas, & eam ob cauſam facultatem habeant magnæ conficiendæ pecuniæ, neque id propter inveteratam aliorum conſuetudinem turpe habeatur; ea tamen poteſtate ipſe ad quæſtum abuti minime ſuſtinuit, neque niſi gravi ex cauſa uſus eſt: ac ne comites quidem ſuos quicquam, præter mercedes pro ſcriptura, aut hujuſmodi quapiam opera debitas, quas ipſas etiam imminuit, accipere paſſus eſt. Ut a rege autem diſceſſit, Carpentoracte venit, quo reliquam ibi hyemem maneret, ſeque ex aſſiduis laboribus reficeret: id enim ei Pont. Maximus, ætati hominis & va-

„ dum proclinatam eumdem ablegari, ita ipſi ſcribit: *In hac vero Germaniæ cauſa nunquam amor meus erga te, quem ſcio ſuum otium libenter amplecti, tantum apud me poterit, ut non modo multo magis pro mea erga Eccleſiam pietate optem, ut tu ad illud negotium te dignum, & idoneum maxime extrudaris.*

valetudini parcens, permiſerat. Hoc quoque Sadoleti integritatis exemplum ſit, quod cum extremo legationis tempore integri menſis ſumptum accepiſſet, atque ante exactum menſem Carpentoracte perveniſſet; decem dierum ſumptum (tot enim dies reliqui fuerant) * referri utique ad quæſtorem Pontificis Maximi, quanquam diſſuadentibus amicis, & nimiam ejus religionem accuſantibus, juſſit. Eodem tempore clientes domeſticos, quorum opera ſtrenua & fideli in legatione uſus fuerat, alium alio præmio, & quidem ſupra facultates ſuas remuneratus eſt. Inſequenti æſtate in Italiam

* *Referri ad quæſtorem .... juſſit.*] Id etiam innuere videtur SADOLETUS ipſe in citata modo ad Paulum Epiſtola his verbis. „ Viaticum hujus itineris pro
„ ratione dierum, qui in itinere conſumpti ſunt, miſi
„ ad Carolum noſtrum Gualteruccium uti peteret: res
„ æqua & legitima nihil habuit difficultatis: trecenti
„ ſtatim numerati ſunt, in quo opera Ardinghelli exi-
„ mia, & amor erga me ſingularis. Illud ex hac mea
„ poſtulatione mihi accidiſſe gaudeo, quod deſierunt
„ mirari ac reprehendere, quod ducentos illos reddi-
„ diſſem, poſtquam viderunt me trecentos repoſcere:
„ non enim jam illa moroſitas mea, ſed religio ju-
„ dicatur „.

liam non ſine magno Carpentora-ctenſium * dolore diſceſſit. Eo cum ve-

* *Dolore diſceſſit.*] Bononiam ergo ad Pontificem venit, ut paullo ſuperius vidimus, eique cauſis commemoratis quibus ad veniendum effectus fuerât difficilior, inſtitit eadem petere, quæ petiverat antea per litteras, nimirum ut redire ad Eccleſiam ſuam ſibi liceret, quod ſignificat in eadem ad Paulum Sadoletum epiſtola ſcripra xv. Cal. Julii an. 1543. Pontifex rei conſtitutionem in aliud tempus diſtulit. „ Poſtridie „ (ſic enim ipſe cetera refert loco citato) qui fuit dies „ VI. Idus Junii Senatus iterum vocatus eſt. Cauſa „ conveniendi fuit, quod cum ſuperioribus diebus fuiſ- „ ſet de Conſilii ſententia decretum, ſi Cæſar Bono- „ niam venire recuſarct (properare enim dicebatur, „ nec ſpatium habere ab itinere declinandi) ut ne ul- „ terius procederet Pontifex, ſed vel illum Bononiæ „ exciperet, vel ſi id non contingeret, inappellatum „ abire pateretur: cum tamen, ſi quod in congreſſu „ agendum eſſet, id mittendis nuntiis facile poſſet „ farciri. Ratio autem ita decernendi fuerat, quod „ videbatur hoc dignitati & gravitati Sedis Apoſtolicæ „ maxime convenire; ſimulque ætatem Pontificis per „ grandem tot itinerum laboribus obiici non placebat. „ Ergo hæc eadem res iterum adducta erat in diſcepta- „ tionem; placeretne ulterius obviam procedi, nec „ ne. Nam Cæſar quidem Parmæ, ſe oſtenderat Pon- „ tificem libenter conventurnm. Hic quiuque ante me „ rogati in ſententia priſtina permanſerunt; cum ex- „ ceptione tamen, niſi certa ſpes aliqua de pace eſſet „ oblata, quæ iter ſuaderet; tum enim ire oportere „ cenſuerunt. Ego rogatus, contrariam ſententiam „ dixi; de valetudine & incolumitate corporis ad Pon- „ tificis judicium rejeci „. Poſtquam ſententiam hanc ſuam, qua eundum eſſe decernebat, latius explicavit, ſubiicit: „ Hac a me ſententia dicta ab omnibus dein- „ ceps in eamdem eſt diſceſſum. Itaque Parmam ve- „ ni-

veniſſet, interfuit colloquio Pauli Pontificis Maximi & Caroli Romani Imperatoris, qui in agro Parmenſi congreſſi ſunt. Iter tum ex Hiſpania Carolus in Germaniam habebat: oblata ea occaſione, Sadoletus magnum laborum quos in legatione pertulerat fructum captum iri a ſe exiſtimavit, ſi illum quoque ad pacem hortatus eſſet. Redierat enim ex legatione Gallica, animumque ejus regis ad concordiam propenſum cognoverat, vel ipſe potius eſſecerat. Verum adeo Carolus dolore iraque exarſerat, quod a Rege Galliæ bellum renovatum fuiſſet, ut neque accurata Sadoleti oratio, neque ipſius Pontificis Maximi authoritas quicquam profecerit. Is tamen poſtea, lenita videlicet ira, poſt victum & in deditionem acceptum Sicambrorum ducem, qui regis partes,

„ nimus, herique Pontifex ingreſſus urbem eſt; cras „ vero aut perindie Cæſarem expectamus „. Parma hæc ſcripſit SADOLETUS xv. Cal. Julii, quum incertum adhuc eſſet, utrum Parmam Cæſar eſſet venturus; quod tamen præſtitit.

tes ſecutus fuerat, & expugnata nonnulla Galliæ oppida, pacem * cum eo rege fecit: qua ex re Sadoletus tantum lætitiæ ac voluptatis cœpit, ut Deo bonorum omnium authori, ab Eccleſia ſua meritum continuo honorem haberi juſſerit, & ſcriptam ipſe orationem paulo poſt ** ad Carolum miſerit, per quam illius ſapientia & moderatione laudata, gratias ei egit ſuo & Chriſtianorum om-

* *Cum eo rege fecit.*] Sancita fuit pax inter Cæſaream & Chriſtianiſſimam majeſtates die XVIII. Septembris anno 1544. Eleonora Sorore Caroli V. & Franciſci I. conjuge interprete, quam Pontifex anno ſuperiori rogaverat, ut ſuum ſtudium interponeret apud virum & fratrem, quo hæc ſanctiſſima pax conficeretur.

** *Ad Carolum miſerit.*] Extat hæc Oratio inter ipſius SADOLETI opera editionis Veronenſis tom. II. pag. 264. deque ea verba habet in Epiſtola quadam ad Antonium Perronotum Epiſcopum Atrebatenſem, data Carpent. v. Idus Novembris 1545. lib. XV. ep. 7. ubi: „ Ego „ (inquit) poſt pacem factam, qua nullum majus, „ neque præſtantius hoc tempore beneficium a ſummo „ Imperatore Carolo in Chriſtianam Rempublicam potuit proficiſci, ſecutus majorum exempla, qui teſtimonium laudis & judicii ſui, optime meritis principibus libenter dabant; exaravi oratiunculam, qua „ gratias Cæſari communi Chriſtianornm Populorum „ nomine agens, illum præterea ad eas res gerendas „ ſuſcipiendaſque adhortor, quas maxime illius amplitudo & dignitas, reique publicæ ſalus videtur ab „ eo poſtulare, &c. „

omnium nomine: & ad ea quæ pro religione, & concordia, ac libertate Chriſtiani nominis agenda reſtabant, eum accendere atque incitare conatus eſt: cujus optatis magna jam ex parte, optimi & fortiſſimi Imperatoris virtus pietaſque * reſpondit. Fuit enim hic vir incredibili quodam in Rempublicam Chriſtianam

* *Reſpondit.*] Hoc loco Florebellus nihil præterea de SADOLETI rebus geſtis ante obitum ipſius narrat. Conſtat tamen ad Eccleſiam ſuam redeundi obtinniſſe facultatem, quam enixe adeo a Pontifice flagitaviſſe, vidimus. Scribit enim Cardinali Morono Carpentoracte IX. Cal. Julii anno 1544. ejuſdemqne anni V. Idus Junii Corteſio, & Jacobo Sabello Cardinalibus. Carpentoracti erat quoque anno inſequenti 1545. V. Idus Novembris lib. XV. ep. 7. ut patet ex Epiſt. ad Ant. Perronotum paullo ſuperius laudata. Porro ante exitum hujus anni Romam iterum a Paulo III. evocatus eſt, atque ita eidem Pontifici ſe excuſat in litteris datis XII. Calend. Febr. an. 1545. lib. XII. ep. 12. „ Accepi Sanctitatis tuæ litteras, per quas illa dignum me duxit, „ quamquam nullius admodum pretii hominem, perinde tamen ac ſi momenti alicujus futura ſit præſentia iſtic mea ob hæc Reipublicæ tempora, ad urbem Romanam accerſere &c. „ Biduo ante quam hanc ad Pontificem Epiſtolam ſcriberet, eamdem per litteras excuſationem attulerat Joanni Toletano, affirmans, tot itineribus, tam multis & crebris ultro citroque prætervectionibus ex Urbe in Galliam, & ex Gallia rurſus ad Urbem, conſumptis plane rebus omnibus atque detritis, non ſolum equis, mulis, veſte, inſtru-

nam ſtudio ; ut ego quidem , qui pro diuturno contubernio ſenſus ejus ſa-

inſtrumento ad illud iter idoneo nullo munitum eſſe , ſed ne ſpem quidem videre, aut rationem ullam reliquam inſtrendi ſui . Romam tamen advenit, ubi eidem Paulo III. ſcribens VII. Cal. Junias , ideſt paullo poſt quam Urbem eſſet ingreſſus , illum conſolatur de clariſſimæ cujuſdam feminæ obitu . Donato enim Rullo narrat IX. Calend. Octobr. ejuſdem an. 1545. lib. XVI. ep. 9. quintum menſem agi ex quo tempore retulerat ſe Romam , Gulielmo vero Bavariæ Duci XVII. Calendas Auguſti lib. XI. ep. 12. excuſans tot itus reditusque ſuos & domicilii commutationes , non ſua ſed aliorum & maxime Romaui Pontificis voluntate factas , poſtremi hujus adventus ad urbem cauſam exponit fuiſſe Concilii habendi neciſſitatem & cogitationem . Præterea ex litteris ad Joannem Baptiſtam Specianum ſcriptis VIII. Idus Junii 1545. lib. XVII. ep. 9. conſtat illum Romam perveniſſe ineunte Majo . Atque in iis quidem litteris , fuſius etiam agit de cauſa itineris ſui , ac ubi ſe Pontificis Maximi accerſitu Romam veniſſe narravit , omnino & tempore & itinere ſibi perincommodo : „ Sed non potui (inquit) vel auctoritate illius „ bis terve me magnopere vocantis , vel ei cauſæ pro- „ pter quam vocabar non parere . Prætendebatur enim „ huic vocationi comparatio propinqui Concilii , quod „ diu ante indictum poſteaque intermiſſum , nunc pace „ inter Principes facta concordiaque conſtituta , om- „ nium conſenſione expeti , inprimiſque neceſſarium „ Chriſtianæ Reipublicæ eſſe videbatur . Quo ego pu- „ blicis conſiliis intereſſem , ageremque & ſentirem „ pro mea parte ea , quæ judicarem eſſe Reipublicæ „ utilia , idcirco huc accitus , iter meum & adventum , „ ut ante dixi , nec Deo , nec Reipublicæ negare po- „ tui „ . Romam ubi venit , ibi ad obitum ſuum permanſit , ut litteræ teſtantur hoc anno 1545. ſcriptæ & ſequenti , atque anno 1547. qui fuit ejus vitæ poſtremus , lib. XV. ep. 12. & lib. XVI , ep. 14.

ſatis cognitos & perſpectos habui, hoc de eo affirmare non dubitem, plus illum doloris ſemper ex malis hauſiſſe communibus, contraque ex publicis commodis gaudii, quam rebus ſuis vel ſecundis lætatus ſit, vel adverſis doluerit. Idem moribus fuit facillimis, animo aperto ac ſimplici, natura omnino ad iracundiam proclivior, ſed ejus comprimendæ aſſidua meditatione tantum profecerat, ut lentus potius eſſe videretur: ac ſi quando paulo eſſet commotior, tum maxime ſedata & voce & oratione uteretur. Amicitias ſumma cum fide, & quibuſcunque potuit officiis coluit: familiam ſuam ea charitate eſt proſecutus, ut cum de ſuis minimum, de illius commodis plurimum laboraret. Patrem, juvenis: matrem, ſenex, fere * octogenariam amiſit: ambos quoad vixerunt

* *Octogenariam amiſit.*] Contigit id anno circiter 1528. Quamquam enim tom. III. operum SADOLETI edit. Veronenſis p. 30. legatur SADOLETI Epiſtola ad Joannem Camerarium Dalburgium Epiſcopum Vormacienſem hoc titulo inſcripta: *Philoſophicæ conſolationes, & medita-*

runt ſumma pietate dilexit & coluit. Fratribus, qui ei complures fuerunt, partem ſuam primo paternæ hæreditatis donavit, poſt aliis quoque eos * beneficiis affecit. Ad- e ju-

ditationes in adverſis, quæ tum in Veronenſi tum in Moguntina editione annum præfert 1502. errore tamen typographico id factum eſſe, ex eo patet, quod ſcripta ſit Romæ ex Quirinali; & SADOLETUS ſe *Cubicularium Apoſtolicum* vocet. Poſt an. autem 1527. ſcriptam fuiſſe ex eo coniicitur, quod in eadem Epiſt. teſtatur, ſe paucis ante annis dulciſſimæ genetricis ſuæ (Franciſcæ Machiavellæ) crudeliſſima nece graviſſimum vulnus accepiſſe. Atqui Joanni Franc. Binio ſcribens *a* XVIII. *di Giugno* 1527. hæc habet. *Le alligate maſſime a mia Madre ed a Pietro vedete in qualche buon modo inviar fidamente.* Quare dum hoc loco Florebellus affirmat SADOLETUM noſtrum ſenem, amiſiſſe matrem fere octogenariam, id ita intelligendum eſt, ut quum matris obitus acciderit, ipſe quinquageſimum prope ætatis annum attigiſſet.

* *Beneficiis affecit.*] Et ſane Julio Sadoleto ejus fratri germano conferri a Leone X. JACOBUS curavit honeſtiſſimum templi Ss. Laurentii & Damaſi Sacerdotium (*Canonicatum* vulgo dicunt) quod ipſe a Julio II. obtinuerat: idque accidit anno 1517. poſtquam ſcilicet idem JACOBUS a Leone Pontifice, Carpentoractenſis Epiſcopus fuiſſet renunciatus. Conſtat id, tum ex laudati Julii Sadoleti monumento, quod ad Ss. Laurentii & Damaſi viſitur, (illud habes infra pag. CVIII.) tum ex Italica quadam ejuſdem Julii Epiſtola ad Latinum Juvenalem, *data in Roma il primo di Settembre* 1517. in qua hæc habet: „ Non biſognava, Signor M. Latino mio oſſer„ vandiſſimo che V. S. in tante ſue occupazioni pigliaſſe „ fatica di ſcrivere per congratularſi meco del Canonica„ to, che a queſti giorni ebbi da mio Fratello, peroc„ che, &c. „ Unica hæc Julii epiſtola extat in edit. Ve-

jutor ad regendam Carpentoracten-ſem Eccleſiam, cum jam ſenex eſ-ſet, ut ſibi Paulus Sadoletus fratris patruelis filius daretur, a Clemente impetravit: idque non tam propinquitati a ſe datum dicere ſolitus eſt, quam adoleſcentis * ingenio, atque vir-

Veronenſi operum Jacobi Sadoleti tom. 2. pag. 254. Notandum præterea hoc loco eſt, ſororem etiam habuiſſe JACOBUM SADOLETUM nomine Margaritam. Hanc Joanni Baptiſtæ Sacrato nobili Ferrarienſi in matrimonium collocavit, filioſque extulit Jacobum, Paullum, & Philippum, qui paternum, maternumque genus ſatis jam per ſe clarum, pietatis ac eruditionis laude magis magiſque illuſtrarunt. Jacobus enim Sacratus in Pontificatu Carpentoractenſi Paullo Sadoleto patrueli fratri ſuo ſucceſſit, eamque Eccleſiam multos annos pie prudenterque rexit. Paullus autem Sacratus Canonicus Ferrarienſis; præclaris editis ingenii monimentis magnum apud omnem poſteritatem docti eruditique viri nomen ſibi comparavit. Nam ut ejus omittam Commentarios in Pſalm. CXVIII. & in principium Geneſeos, omnium manibus teruntur ejuſdem Epiſtolæ, propterea quod mira latini ſermonis elegantia, ac ſuavitate conſcriptæ ſunt. Neque mirum; quum ex tanti patrui diſciplina ac inſtitutione prodierit. Eum certe Cardinalis SADOLETUS & dilexit magnopere, & quibuſcumque potuit beneficiis cumulavit. Conſtat enim ex ejuſdem Paulli Sacrati Epiſtola ad Card. Navagerium data v. Cal. Decemb. 1564. SADOLETUM Card. in eum quamdam penſionem transtuliſſe, quam Clemens VII. quum Joannem Matthæum Gibertum Veronenſi Eccleſiæ præfecit, eidem JACOBO dedit, cum facultate in fratrum ſororumve filios illam transferendi.

* *Ingenio atque virtuti*.] Et ſane hæc de eodem Pau-

virtuti. In literarum ſtudiis ſumma induſtria * verſatus eſt. Lucubrare

e 2 autu-

Paulo ſcribit Jacobus Card. in Dialogo de liberis recte inſtituendis: „ Cum ſederem olim in meridie domi „ otioſus, neſcio quod tum de meis ſtudiis cogitans, „ acceſſit ad me Paulus Sadoletus, adoleſcens ſane quam „ deditus ſtudiis honeſtiſſimis, quem ego fratris filium, „ traditum mihi a patre, in filii educans loco, omni„ bus eum inſtituere contendebam & litteris bonis & „ moribus. Quem tamen laborem levem mihi & ju„ cundum faciebat, cum ſummum ejus ingenium, tum „ voluntas natura & conſuetudine jam ad omnem opti„ mam partem rationemque propenſa „. Diploma autem Pontificium, quo idem Paulus nepos adjutor illi in regenda Carpentoractenſi Eccleſia dabatur, accepit a Paulo III. quem an. 1536. Maſſiliæ ſalutandi gratia, convenerat, ut idem Jacobus teſtatur lib. III. ep. 7. Vide quæ hac de re adnotavimus ſuperius pag. LI. Nonnullas Pauli Sadoleti aliorumque ad eum epiſtolas, a nobis nunc primum collectas, una cum Jacobi Card. Familiaribus, Deo dante, publici juris quam primum faciemus.

* *Verſatus eſt.*] Qua induſtria in litterarum ſtudiis omni vitæ tempore verſatus ſit Sadoletus noſter, quæ poſteris reliquit præclara ingenii monumenta teſtantur. Præcipuum certe homo prudens vitæ hujus miſeræ ſolatium, in otio litterario poſitum eſſe exiſtimabat: quod otium cum Hieronymo Nigro verum ac ſolidum dici poteſt, atque ipſe honeſtiſſimum ac fructuoſiſſimum appellare conſueverat. Placuit propterea mihi nonnulla ex ejus epiſtolis loca ſeligere, atque heic in medium proferre, in quibus initam hanc a ſe vitæ rationem laudibus extollit, tum ut viri præſtantiſſimi in ſtudia literarum amor clarius appareat, tum ut ad ea lectorum animi vehementius impellantur. Itaque Thomæ Cajetano Card. ſcribens an. 1530. lib. II. epiſt. ult. „ Ego heic (in„ quit) in literis & libris aſſiduus ſum: neque intelli„ go jam quid ſit aliud beate vivere, niſi quod prædi-

„ ca-

autumno ineunte bene mane incipiebat, hyeme vero multo etiam maturius: id tempus gravioribus ſtudiis aut ſcriptioni dabat: quod ſupererat temporis, id totum literarum ſtudiis reddebat. Hactenus ea quæ de vita ejus memoriæ prodenda eſſe viſa ſunt, ſcripſimus: nunc de ejus obitu pauca ſcribemus; qui qui-

„ care ſolebat Solon, quotidie aliquid ſeneſcentem addiſcere, quod nos hoc melius facimus & præſtantius, „ quod ea conſectamur addiſcimuſque, per quæ ad noſcendum fruendumque ipſum Deum ſpe firma exoptatæ immortalitatis adducimur „. Et ad Gullielmum Bellajum Langeum lib. IV. epiſt. II. „ Dedi me penitus & dicavi literis, neque aliud quidpiam jam cogito dies noctesque, quam quemadmodam poſſim veram & dignam Chriſtiano homine immortalitatem conſequi: cujus rei indicium & fructum etiam aliquem velut otii mei primitias celeriter, ut ſpero, in manibus es habiturus „. Et ad Franciſcum Guicciardinum XIII. Cal. Aprilis 1533. lib. V. ep. 6. „ Quamquam procul abſum a veſtris gravioribus iſtis actionibus atque curis, quæ ſonitum atque turbam & pompam quamdam præſeferunt: habeo tamen & ipſe heic quoque delectationes meas, quibus tranquillo animo mirifice fruor: quod aſſiduus ſum in ſtudiis artium optimarum & plæclariſſimarum, quæ me tanta jucunditate afficiunt, ut nihil omnino ſollicitudinis neque moleſtiarum ad animum meum ſinant introire. Quam ego vitam etſi minus illuſtrem, aliquanto tamen beatiorem eſſe judico „. Eadem paſſim repetit in aliis epiſtolis, puta lib. I. ep. 4. lib. IV. ep. 9. lib. VI. ep. 9. lib. IX. ep. II. lib. XII. ep. 20. & lib. XIII. ep. 4.

quidem vitæ ejus integerrime atque innocentiſſime actæ plane conſentaneus fuit. Habitare trans Tyberim cœperat, in ædibus D. Mariæ templo adjunctis: ibi autumni initio in febrem incidit, quæ levis primo, ac prope contemnenda eſſe videbatur: ſed cum nunquam plane decederet, morbus ingraveſcere cœpit. Tum is ſtatim accerſiri ſacerdotem juſſit: eo adhibito, rite & ſumma cum religione, omnia quæ divinitus ad expiandos animos & placandum Deum inſtituta ſunt, ſervavit: re quidem divina coram eo facta, antequam ſacrum illud & ſalutare Domini noſtri corpus acciperet, cum Chriſtum Deum ac conſervatorem noſtrum, ſublevatus a ſuis, venerari, & ſupplici quadam oratione affari cœpiſſet; tantam ſubito lacrymarum vim profudit, ut eam precationem præ fletu ac ſingultibus abſolvere vix potuerit; ſupremis prope vocibus ac mandatis Paulo Sadoleto, qui ei ſumma pietate aſſi-

debat, * Eccleſiam ſuam commendavit: ac paulo poſt magno ſuorum luctu, magno bonorum omnium mœrore ac deſiderio, ** animam Deo reddidit. Doluit ejus morte Paulus Pontif. Max. doluit Senatus: a Joanne quidem Petro Caraſa Sabinorum Epiſcopo, quo primum die poſt ejus obitum Senatus habitus eſt, ea de illo habita eſt magno cum aſſenſu, cùm reliquorum patrum, tum ipſius

* *Eccleſiam ſuam commendavit.*] Teſtatur ipſemet Paulus Sadoletus in epiſtola nuncupatoria epiſtolarum Jacobi Patrui ad Alexandrum Farneſium Cardinalem hiſce verbis: „ Cum SADOLETI patrui mei obitus, „ ampliſſime Farneſi, eum mihi luctum ac mœrorem „ attuliſſet, quem paterna ejus in me beneficia, mea„ que perpetua erga eum pietas, poſtulabat: nullum „ doloris mei expertus ſum melius aptiuſque ſolatium, „ quam quod extremo illius mandato, & meo una of„ ficio conor, Deo infirmitatem meam adjuvante, ſa„ tisfacere. Nam cum is & ſæpe alias, & cum jam „ pene animam exhalaret, hanc mihi Carpentoracten„ ſem Eccleſiam, quam ipſe præſens quoad ei licitum „ fuit ſumma cura & diligentia rexerat, pro ſua pa„ terna in eam charitate diligentiſſime commendaſſet, „ meque ut ab ejus cuſtodia nulla re unquam avellerer „ diligentiſſime hortatus eſſet: nullam moram poſt „ ejus mortem interpoſui, quin ad parendum tam ſa„ lutaribus præceptis, & ad obeunda tam ſancti & præ„ clari muneris officia, me conſerrem: cujus mei con„ ſilii majorem in dies fructum capio „.

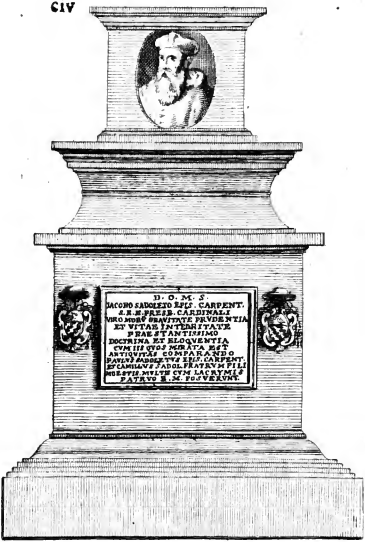
** *Animam Deo reddidit.*] Contigit id die xv. Calend. Novembris an. 1547.

ipſius Pont. Max. oratio, ut neque uberius cujuſquam vita laudari, nec mors dolentius deplorari potuiſſe videretur. Laudavit eum item luculenta oratione, maxima honeſtiſſimorum cujuſque ordinis hominum frequentia, in æde D. Laurentii, * Jacobus Gallus, civis Romanus in primis honeſtus. Obiit ** annum agens Septuageſimum. Sepultus eſt ſine ulla funeris pompa (ita enim ipſe præſcripſerat) in æde, quæ curationis ejus fuerat, *** Divo Petro in Exquiliis ſacra.

* *Jacobus Gallus.*] Hæc Jacobi Galli in SADOLETI obitum oratio fruſtra a nobis diu multumque perquiſita eſt.

** *Annum agens ſeptuageſimum.*] Decurſo ſcilicet anno ſeptuageſimo. Vixit enim SADOLETUS annos ſeptuaginta, menſes tres, dies ſex. Vide hac de re notas ſuperius pag. 11.

*** *D. Petri in exquiliis ſacra.*] Sive, ut vulgo dicitur in Templo S. Petri ad Vincula, & quidem cum inſcritione, quam habes pagina cv. Ea autem inſcriptio exſculpta erat in marmoreo quodam monimento, quod forte inter monumenta & elogia illuſtrium virorum cura & ſtudio Marci Zuerii Boxhornii edita Amſtelodami apud Joannem Janſſonium an. 1638. pag. 58. a nobis repertum, in ſedenti aenea Tabula incidi ac repreſentari curavimus; præſertim quum in eadem D. Petri aede vel temporis injuria, vel hominum vitio nuſquam appareat.

Monumentum Iacobi Sadoleti olim positum Romae in templo S. Petri ad Vincula.

D. O. M. S.

JACOBO SADOLETO EPISC. CARPENTORACTIS
S. R. E. PRESB. CARD.
VIRO MORVM GRAVITATE PRVDENTIA
ET VITAE INTEGRITATE
PRAESTANTISSIMO
DOCTRINA ET ELOQVENTIA
CVM IIS QVOS MIRATA EST ANTIQVITAS
COMPARANDO
PAVLVS SADOLETVS EPIS. CARPENTORACTIS
ET CAMILLVS SADOLETVS FRATRVM FILII
MOESTISSIMI MVLTIS CVM LACRYMIS
PATRVO B. M. POSVERVNT
VIXIT ANNOS LXX. M. III. D. VI.

JACOBI SADOLETI *monumento in medium prolato, duo alia ab eo confecta Epitaphia addidiſſe juvabit: quorum ſcilicet alterum Joanni parenti optimo Mutinæ in Templo D. Auguſtini, alterum Julio Fratri Romæ ad SS. Laurentii & Damaſi ipſe poſuit; vel quod ſuperius de iiſdem epitaphiis in noſtris adnotationibus mentio incidat, vel quia ad ejuſdem Cardinalis vitam illuſtrandam plurimum conferant. Ea autem in hunc locum ideo rejecta ſunt, quod ſero, prioris deſcribendi facultatem, poſterioris otium habuimus.*

DEO IMMORTALI S.
JOANNI SADOLETO JACOBI FRATRI
I.V.SCIENTIA OMNIBVS PLANE ANTECELLENTI
MEMORIA INCOMPARABILI
INGENIO PRAESTANTISSIMO
FIDE RELIGIONE TEMPERANTIA
SVPRA VEL EXIMIAM LAVDEM
AD VSQVE DIES EXTREMOS
INCOLVMITATE PERPETVA ET INTEGRA
PROVECTO
JACOBVS SADOLETVS
OB PIETATEM ET REVERENTIAM
QVOD EX EO NIHIL VNQVAM ASPEXIT
QVOD IMITANDO NON OPTIME
ET TEMPERANTISSIME
SE GERERET
CARO APVD CIVES
MEMORATO APVD EXTEROS
OPTIMO PATRI VITA FVNCTO B. M.
ET FRANCISCAE MACHIAVELLAE
EJVS VNICAE VXORI
MATRI SVAE CARISSIMAE VIVENTI
ET SIBI FECIT
VIXIT PATER ANN. LXXXI.
ET OBIIT ANNO M. D. XI.

LOCVS DECRETO COLLEGII SACERDOTVM
DATVS
SENATV POPVLOQVE MVTINENSI
PROCVRANTE
HVIC MONVMENTO PRAETER HOSCE III.
INFERATVR NEMO.

D. IMMORTALI SAC.
PIETATI ET MEMORIAE JVLII SADOLETI
SACERDOTIS LAVRENTIANI DE COLLEGIO
CANONICORUM
GRAECIS ET LATINIS LITERIS
SINGVLARITER ERVDITI
OMNIBVS OPTIMIS ET DISCIPLINIS
ET MORIBVS
ITA ORNATI
VT EJVS INGENIVM COMITATEM
LIBERALITATEM
ET ANTE ANNOS PRVDENTIAM
NVLLA SATIS AEQVARE POSSIT ADMIRATIO
JACOBVS SADOLETVS
FRATRI CONCORDISSIMO
ET SPE DE EO MAXIMA ORBATVS
MVLTIS CVM LACHRYMIS POSVIT
VIXIT ANN. XXVI.

FRAGMENTUM OPERIS

JACOBI SADOLETI

Quo ejus vita potiſſimum illuſtratur. *

CUpienti mihi agere ſemper aliquid, quod eſſet dignum iis ſtudiis, in quibus a puero, non modo liberaliter, verum etiam magna cum ſpe fueram educatus, multa ſæpe obſtiterunt, quæ non tam interrumperent quidem hunc omnino meæ voluntatis curſum, quam retardarent. Nam cum mearum initio actionum, quas in media ipſa adoleſcentia, conſiliis poſteræ & conſequentis vitæ capiendis ſuſceperam, clariſſimis in urbe Ro-

* Extat ad calcem tom. I. Miſcellaneor. ex manuſcript. Biblioth. Colleg. Rom. pag. 608. ubi cl. editor hæc animadvertit. „ Proemium hoc eſſe operis, „ quod Sadoletus moliebatur *de Rep. Chriſtiana* ex ipſa „ ejus lectione patet & ſtylo, qualis proemiorum eſſe „ conſuevit. Auctor dialogi *de claris Pontificiarum Epi- „ ſtolarum Scriptoribus* in Sadoleti vita, quam dialogo „ ſubjecit *pag.* 225. partem hujus producit, atque *epi- „ ſtolam* ſemel iterumque vocat „.

Roma & potentibus viris obſervandis me dediſſem (quod is fere ad lucem & ad cognitionem hominum omnibus ingenuis , & præſtantibus animis aditus primus atque introitus eſſe videbatur) uſus illorum auctoritate & conſilio ad eam vitæ rationem me contuli , quæ ſoluta & cælebs , ac Sacerdotum ordini legibus noſtris præſcripta , magis etiam cum meis optimarum artium ſtudiis & occupationibus congruebat . Quarum ego artium amore inflammatus, cetera omnia vilia & mihi poſthabenda eſſe ducebam . Itaque quantum mihi ab obſervantiæ officiis vacui & liberi temporis relinquebatur , quod erat tum quidem plurimum , totum in Philoſophia , & in volutandis ſummorum Auctorum libris monumentiſque terebam , dieque ac nocte Græcis & Latinis inſudabam litteris ; ſemper id mihi , quod illa ætas tum ferebat , præcipue habens propoſitum , ut eis imitandis quos aſſidue legebam , immortalitatem aſſe-

que-

querer eamdem ſi poſſem, quam illos videbam eſſe conſecutos; & in cognitione quidem rerum atque doctrina, ad omnem excellentiam; in parandis vero rei familiaris copiis, ad mediocritatem aliquam pervenirem. Secuta ſunt tempora, cum a Leone X. primum, deinde a Clemente VII. Pontificibus Maximis ad negocia publica vocatus, factuſque epiſtolarum principalium, hoc eſt earum quæ vel ad Reges a Pontifice ſummis de rebus mitterentur, vel a Regibus eiſdem ad Pontificem afferuntur, & lucubrator & cuſtos; quod munus magni ſane in Urbe & honoris & nominis, ſuperioribus temporibus Magiſterium Scrinii, nunc a populo Romano Secretarium domeſticum appellari video; gratam illam admodum, & mihi non inopportunam occaſionem accepi, quæ mihi datura exercitationes videretur, ex quibus ad ea doctrinæ ſtudia, quæ colueram, maximarum quoque rerum uſum adjungerem. Igitur tredecim

decim annis in eo negotio verſatus, cum ita & fidem meam Pontificibus ipſis, & ceteris comitatem liberalitatemque probaſſem, ut omnibus perſpicuum factum eſſet, nihil a me neque in uberrima re illiberalis compendii, neque in illo honore faſtus, ſed tantum integritatis fructum & bonam exiſtimationem eſſe quæſitam; cupivi me illinc aliquando abſtrahere, & ad mea exoptata ſtudia me referre, in quibus magnum profecto damnum & quamdam veluti vaſtitatem eram paſſus; cumque aliquot annis ante, ſummum Sacerdotium Carpentoractenſem, quem Epiſcopatum vocamus, a Leone accepiſſem, nactus idoneam cauſam commeatum petendi a Clemente VII. quod me meam inviſere Eccleſiam omnis & divina & humana ratio cogebat, alacri & læto animo ex Urbe egreſſus ſum, hac mente trans Alpes in provinciam Galliam proficiſcens, ut omni abjecta voluntate in Urbem unquam re-

revertendi, perpetuum illic vitæ ſtudiorumque meorum domicilium ponere conſtituerem. Sed profecto altior eſt illa, & longe potentior noſtris omnibus conſiliis vis & ſuprema Dei omnipotentis dominatio, quæ hæc humana ſuo arbitratu agit atque verſat, neque ſinit fere cujuſquam hominis conſilia & deliberationes ad ſuos & deſtinatos exitus pervenire. Nam cum decimum jam annum in mea Eccleſia aſſiduus degerem, beatus (ſi cuiquam homini e genere mortalium hac voce uti licitum & conceſſum eſt) beatus inquam, quod & divinæ religionis munerumque Eccleſiaſticorum ſanctitas, & hominum illorum benivolentia, & optimarum litterarum in primiſque ſacrarum ſtudium attentum & diligens, & ceterarum curarum cupiditatumque omnium vacuitas animum meum ſummis ſemper gaudiis delectationibuſque reſarciebant, nullus ut unquam eſſe poſſet in eo neque deſiderandi quippiam, neque pœ-

pœnitendi locus ; illinc tamen ex illo beatiſſimo ac jucundiſſimo vitæ ſtatu , meiſque jam fundatis conſiliis & rationibus migrare etiam , ac recedere compulſus ſum . Vocatus enim ad Urbem a Paulo III. Pont. Max. qui Clementi ſucceſſerat , ac eo nomine vocatus , ut una cum aliis nonnullis electiſſimis viris , corrigendis moribus Sacerdotum , qui negligentia ſuperiorum temporum a veteris curriculo innocentiæ deflexerant, operam & partes meas impenderem , cum id neque homini a me , neque rei ipſi denegari potuiſſet ; haud ita multo poſt ab eodem Pontifice , præter omnem quidem expectationem meam , in ampliſſimum Ordinem S. R. E. Cardinalium cooptatus ſum . Si memorem , quanta cum animi mei moleſtia , fidem fortaſſe non faciam , quod ex conſuetudine ceterorum de mei ipſius voluntate judicabitur : ſed tamen ego Deum teſtem advocans , optima fide hoc affirmo , nihil mihi viſum eſſe meis poſſe

poſſe accidere inſtitutis rationibuſque inimicitius. Etenim qui primum natura ipſa vere liber, deinde etiam mente atque animo ſtudiis optimarum & præclariſſimarum artium totus deditus, cuique præſertim neque honoris ambitio nec cupiditas opes facit optabiles, ſed tantum ardor quidam inhærens & penitus inſitus eum ad contemplandi & intelligendi incredibilem quamdam voluptatem rapit; is ferat æquo animo, fructuoſiſſimum ocium impeditiſſimo negocio, ſuavitatem libertatis, ſervitutis moleſtia commutare? Atqui perſtringit fortaſſe oculos minus acriter intuentium hujus ſplendor honoris; angores vero & ſolicitudines, quæ inſunt in eo & aſſidue hærent, cum non cuivis in promptu ſit diſpicere, curritur certatim ab hominibus leviter judicantibus ad eum ambiendum, flagitandumque, de quo nos plene longa obſervatione rerum antegreſſarum eramus edocti, nihil eo fieri poſſe placatæ & tranquillæ

quillæ vitæ repugnantius. Itaque & fugeramus eum ſtudioſe per Leonis & Clementis tempora, quorum uterque mihi honorem illum deſponderat. At poſteaquam nihilominus in eas plagas, quas diu vitaveramus fuimus compulſi, permiſimus quidem noſmetipſos Deo, noſtroque officio & muneri non deeſſe conſtituimus; decrevimus tamen, id quod fuit neceſſe, intermiſſionem ſtudiorum commentationumque noſtrarum, quarum jucundiſſima exercitatione cum antea teneremur, & ſcripta jam aliqua partim divinæ, partim etiam humanæ Philoſophiæ in lucem edidiſſemus, incredibile dictu eſt, quantum his deinde decem annis, quibus ad Cardinalatum fuimus evecti in omni genere litterarum jacturæ detrimentique fecerimus, quod in iis (quando alterutrum ſcilicet neceſſe eſt, aut acquirere in illis quotidie aliquid, aut deperdere) propter moleſtiſſimas quidem multarum rerum occupationes atque curas, &

pro-

progrediendi erepta nobis facultas, & neceſſitas retrogradiendi fuit allata. Sed tamen, cum viri non ſit debilitari animo, quamvis difficillimis in rebus, neque cum fortuna colluctantem in terram ſe abiicere atque proſternere, ſed contra niti fortiter atque conſtanter, ſi nihil aliud, ſaltem ut non inſtrenue neque indecore cadatur, conſtitui animo, anteaquam ea, quæ diu & multo cum labore collegeram, veterum lectionum rerumque pulcherrimarum monumenta ex mente mea prorſus effluerent, ipſum illud opus, ad quod efficiendum primo accerſiti fuimus, correctionem videlicet morum atque emendationem, quæ in cuncto quidem populo Chriſtiano, ſed maxime in Sacerdotibus Dei videtur neceſſaria, libris & litterarum cuſtodia comprehendere; quando, ne eam re & opere exequi peragereque poſſemus, temporum iniquitas fuit nobis impedimento. Quamquam autem & ſenectute jam graves;

ves; quippe qui ad ſeptuageſimum annum acceſſerimus, & quotidianis diſtributionibus impediti, & non ſatis firma valetudine, tantum hoc onus tollere gerereque inſtituamus, quod magis videatur florenti validæque ætati, quam noſtræ affectæ ac debilitatæ convenire; tamen Dei clementia & bonitate confiſi, qui pias fovere voluntates eſt ſolitus, idque ante oculos poſitum intuentes; de quo ſupra dictum eſt, nos, non ignave; ſed fortiter conantes extremum diem fati expectare debere; non deterrebimur, quin omni noſtra & animi contentione, & laboris, ſubciſivis horis dumtaxat (neque enim aliter nobis eſt licitum) nitamur uſque ac elaboremus, donec cudamus e vetere forma, quantum in nobis erit, aptum idoneumque velut ſimulacrum, in quo, tamquam in ſpeculo, cerni & agnoſci ab omnibus poſſit quæ Chriſtiani hominis vita, & cujuſmodi ſpecimen morum ac ſtudiorum in Dei

præ-

præſertim Sacerdotibus eſſe debeat, a quibus vivendi exempla potiſſimum petuntur, & quorum imitatio aut infundit vitia in populos, aut extrahit illa ab eiſdem atque purgat; quod opus inſcribere de Republica Eccleſiaſtica decrevimus: magnum negotium & perdifficile aggreſſi, ſed in quo perpoliendo omnium dierum curas & noctium ponere conveniat. Quod ſi mihi, divina ſuffragante ope, ex ſententia proceſſerit, erit ex illo aliqua fortaſſe & ea non aſpernanda hominibus utilitas; a me quidem certe magna & multa Deo habebitur gratia. Sin autem noſtrum interim laborem atque conatum aut mors præciderit, aut occupatio valetudine oppreſſerit; nihilominus tamen & gratias Deo agemus, & poſteris teſtatum de noſtra voluntate relinquemus, quæ profecto ejuſmodi in nobis innata eſt, ut quicquid unquam ope, ſtudio, auctoritate, gratiaque valuimus, totum id, neglectis etiam & poſthabitis

bitis commodis noſtris, ſicut & præterita vita & præſens noſtra fortuna ſatis indicat, ad aliorum commoda utilitateſque contulerimus: in quo quidem juvandi & ceteris commodandi genere, hanc in primis ingenii & doctrinæ operam cenſemus oportere ....

SE-

SELECTA
DOCTORUM VIRORUM
DE
JACOBO SADOLETO
EJUSQUE SCRIPTIS
TESTIMONIA.

PETRUS BEMBUS

Epiſtolar. Leonis X. nomine ſcriptar. lib. IX. *ep.* 28. *ad Alphonſum Ducem Ferrarienſium*.

JACOBUM SADOLETUM civem tuum, cujus egregia & fideli opera in ſcribendis epiſtolis quotidie utor, ob ejus excellens atque præclarum ingenium, optimarumque artium ſingularem doctrinam, & præſtantem omni virtutum genere animum, magnopere amo, facioque ſane plurimi.

Idem libro de Guido Ubaldo Feretrio, deque Eliſabetha Gonzaga Urbini Ducibus.

ET SADOLETO quantum tribueret (*Julius Secundus Pont.*) quanti ejus incredibilem probitatem præſtantiſſimamque doctrinam faceret, quamque ſibi culta ejus ſplendentiaque poemata probarentur, oſtendit Sacerdotio illi tradito Romæ templi honeſtiſſimi Laurentiani.

Idem ad calcem Hiſt. Venet.

JOannem Medicem annos natum triginta ſeptem Pontificem Maximum creaverunt, iſque priuſquam e Conclavi exiret, me & JACOBUM SADOLETUM qui Romæ tunc eramus, ſibi ab Epiſtolis adſcivit.

Idem Epiſtolar. Fam. lib.v. ep.12 ad Card. Polum.

EQuidem ab illis Auguſti temporibus, quæ profecto maxime omnium ſummis & præſtantibus ingeniis claruerunt, nullum legi librum ſcriptum * ut mihi quidem videtur appoſitius, ſplendidius, nullum melius, nullum Ciceroniano mori, ſtylo, facundiæ denique vicinius.

Idem Epiſtolar. Fam. lib. v. ep.13. ad Gul. Budeum.

VIr graviſſimus, omnibuſque virtutibus, omni diſciplinarum genere, omni literarum cultu noſtra ætate longe præſtans JACOBUS SADOLETUS collega meus.

Idem Epiſtolarum Fam. lib. VI.
ad Franciſcum Molſam.

SUbinvideo tibi mi Molſa primum, quod ab Apennini radicibus Romam uſque una cum SADOLETO iter, ut ſcribis, confeciſti. O jucundos veſtros, & feſtivos dies! Neque enim vereor, quin te ille optatiſſimum ejus vitæ comitem habuerit, æque atque illum tu: deinde quod te ad Romani cœli temperiem hac hyeme contuliſti, eaque frueris, dum nos hic nivibus obruti, pene obriguimus gelu: poſtremo quod in ea luce hominum verſaris, quæ aliquanto eſt nunc, quam antea fuerit, clarior, propter eorum ſplendorem, quos ad Urbem Paulus Pont. Max. evocavit, quibuſdam te fre-

* *Loquitur de eo Sadoleti libro, qui de laudibus Philoſophiæ inſcribitur.*

frequenter eſſe non dubito, SADOLETO ipſo meo, Federico Epiſcopo Salernitanorum, Reginaldo Polo, quo eſt uno longe Britannia illuſtrior, Gregorio Corteſio optimo doctiſſimoque viro cive tuo, Priolo etiam noſtro, cujus te conſuetudine, literis, moribus delectari majorem in modum cognovi. Quibus cum viris eſſe tibi quotidie cum liceat, miror te eam ægritudinem, quam Medicis tui morte contraxeras, adhuc non abjeciſſe. Sed de eo tu videris. Illud tot, atque tantis bonis frui te, quis omnino tibi non invideat? Præſertim cum hoc tempore pauci ſint, qui unum modum, tantulumque bonum teneant &c.

DES. ERASMUS ROTERODAMUS

Dialogo qui inſcribitur Ciceronianus.

SADOLETUS fere æqualis Bembo, in Commentario, quem elegantiſſimum edidit in Pſalmum L. non adeo affectat haberi Ciceronianus, ut non perſonæ decorem tueatur (eſt enim Epiſcopus Carpentoractenſis) ut non materiæ ſerviat, ne in Epiſtolis quidem abhorrens a vocibus Eccleſiaſticis.

Idem Epiſtolar. lib. XXVII. *ep.* 38. *ad Dam. a Goes.*

COmmentarios in Epiſtolam ad Romanos edidit illud eximium hujus ætatis decus JACOBUS SADOLETUS admirabili ſermonis nitore & copia plane Ciceroniana; nec deeſt affectus Epiſcopo Chriſtiano dignus. Fieri non poteſt, quin tale opus a tali viro profectum bonorum omnium ſuffragiis approbetur: vereor tamen ne apud complures ipſe phraſeos nitor nonnihil haberet aculeos ad pietatem.

REGINALDUS POLUS

In vita Chriſtophori Longolii.

PLurimum vero ex omnibus detulit (*Longolius*) JACOBO SADOLETO, & Petro Bembo viris cum auctoritate & gratia inter eos, qui tunc Romæ erant maxime

xime florentibus, tum vero doctrina & omni politiore humanitate prope ſingularibus. Quorum opibus & gratia quamdiu Romæ fuit in omnibus rebus uſus eſt.

Idem Epiſtola ad Gaſparum Cardinalem Contarenum. *

EX meo animo judicium facio, qui jamdiu deſiderio teneor de te aliquid audiendi, non minus te habere, ut de me etiam aliquid litterarum accipias, qui non minus amare ſoleas tuos, quam ipſe ſis digniſſimus, qui ab omnibus colaris. Meo vero deſiderio magna ex parte ſatisfactum eſt ex his litteris tuis, quas Reverendiſſimus Collega noſter SADOLETUS ad ſe ſcriptas mihi legendas dedit, ex quibus hoc primum ſumma cum voluptate intellexi, te commoda valetudine frui, id quod maxime ſignificabant, quæ tua manu in extrema Epiſtola ſunt deſcripta, cum te animi cauſa in Villam Reverendiſſimi SADOLETI conceſſurum ad aliquot dies dicas. Reliquæ vero tuæ Epiſtolæ partes, in quibus ſententiam tuam profers de eo libro, quem idem Reverendiſſimus Collega *de Subſtructione Eccleſiæ* ſcriptum, tuo, & aliorum ampliſſimorum virorum judicio examinandum Romam miſit, cum per ſe gratæ fuerunt, quæ mirificum illum animi tui candorem, omnibus amabilem in judicandis aliorum ſcriptis expreſſere, tum vero, quod eædem mihi occaſionem dedere, non minorem animi æquitatem experiundi in eo, ad quem ſcripſiſti, mirabiliter fuerunt jucundæ. Nec vero judicare poſſum, utrum majore animi æquitate, quædam in illo libro notaveris, de quibus admonendum hunc doctiſſimum virum judicaris, an ille, quæ abs te amanter, & prudenter ſunt admonita, amantius & majore cum judicio, & animi æquitate acceperit; adeo ut ſæpe apud me de tanto viro, cujus judicium maxime æſtimat, quocum tanquam ſecum de rebus maximis loqui, & conferre poſſet, plurimum ſit gratulatus; de eo vero ma-

* *Extat inter editas ab Ang. Mar. Quirino Card. tom. 2. pag.* 147.

maxime, quod cum in aliquibus locis ex verbis ejus perperam interpretatis, aliqui occaſionem accepere, ſecus quam rei veritas ſe habet, & ejus ſententia eum ſcriberet, judicandi, oculo tuo columbino in ipſam rei veritatem, & authoris ipſius ſententiam penetraſti. Quales vero illi loci ſint, ex ejus litteris intelliges, cum fuſius in omnibus ſuam ſententiam, ut decrevit, eſt explicaturus. Interim vero hoc eum merito dolet, quod certe nobis omnibus non minus moleſtum eſſe debet, pro tanti viri fama, & Collegii conjunctione, quoſdam eſſe inventos, qui ex eodem libro, de quo ipſe nondum firmum judicium fecerat, quem paucis communicandum, & his ſolis, quorum judicium exquirebat, eſſe voluit, neſcio quæ excerpſere, & in vulgus protulere, quæ nec cum illius ſententia cum ſcriberet, conveniunt, & hanc infamiam apud ignaros rei veritatis inurere poſſet, tanquam novi & alieni a conſueta Eccleſiæ doctrina dogmatis author eſſe vellet. Quod quo magis ſit alienum ab ejus pietate & doctrina, atque judicio, quæ omnes in eo eximia eſſe novimus, eo certe gravius ferendum eſt, impune hæc ſpargi, vel in infimum noſtri ordinis, nedum in eum, quem inter præcipuas columnas habemus. Me certe tanta rei indignitas ita movet, ut licet minime omnium tu ſis in tali cauſa pro tanto viro, & Collega rogandus, ut omni ratione, qua fieri poſſit, quantum in te eſt procures, ne talia ſpargantur, quæ in communem etiam Collegii ampliſſimi infamiam redundent, ſi aliquid ejuſmodi de eo credatur, quem non tam a Collegio honorem accipere, quam eidem reddere maximum novimus, ubique, & apud omnes, atque apud ipſum Pontificem, ſi opus ſit, defendas; ſi, inquam, injuriam quaſi facere videor pietati tuæ, cum hoc rogo, tamen, ut non rogem, pietas mea, & in hunc tantum virum obſervantia non patitur. Quare ignoſces, ſi id facias, quod abs te tua divina natura impetrabit, &c.

PAULLUS JOVIUS

Vitæ Leonis X. lib. III.

ANte omnia (*LeoX.*) ab epiſtolis ſingulari judicio ſibi deſumpſit Petrum Bembum & JACOBUM SADOLETUM, qui ceteros omnes literatos Romanæ eloquentiæ laudibus anteibant.

Idem in Elogiis virorum literis illuſtrium.

TEnemus enim adhuc, (ſi fas eſt vel modeſte gloriari tota pene libertatis poſſeſſione ſpoliati) ſinceræ & conſtantis eloquentiæ munitam arcem, qua (ſi caſiis muſis placet) ingenuus Romani candoris pudor, adverſus externos inexpugnabilis conſervatur atque defenditur. In hac enim ſtatione ad perenne decus, optimo cuique civi intente vigilandum erit, ut Bembo SADOLETOQUE ſigniferis, quod reliquum eſt è tanta majorum ſubſtantia tueamur, &c.

COSMUS GHERIUS
Fanenſis Epiſcopus.

Epiſt. ad Card. Contarenum.

UNiverſam Eccleſiam majorem in modum tibi devinxiſiſti, eique juſtiſſimam lætitiæ cauſam attuliſti. Quis enim non recte ſentiens ex Theatini, SADOLETI, Poli ſumma dignitate,ſumme non lætetur, &c.

L. GREGORIUS GYRALDUS.

Dialogo I. de Poetis ſuorum temporum,

Poſtquam dixiſſet neminem meliora attuliſſe de eam diem Joviano Pontano ita Julium Sadoletum JACOBI *fratrem alloquitur:*

NIſi ſi quis fratrem tuum, Juli, JACOBUM SADOLETUM attulerit, cujus poemata Laocoon, Curtius, nec non ocii & tranquillitatis carmen, mirabilem

bilem illius gravitatem ac ſingularem modeſtiam declarant : quem in hac facultate auxerunt, & reliqua bonarum artium & ſapientiæ ſtudia, quæ ab unguiculis ille pleno pectore hauſit. Neque enim in præſentia ejus ſolutam orationem, in qua ſupra ceteros excellit, commemoro.

JOANNES CASA

In vita Petri Bembi.

PRoficiſcitur Romam Bembus, cum annos natus eſſet tres & quadraginta; præponiturque epiſtolis Pont. Max. nomine ſcribendis; eoque in munere gerendo datur illi ſocius & tamquam collega JACOBUS SADOLETUS is, qui poſtea Cardinalis factus eſt. Scripſit eorum uterque eas epiſtolas cum plane Latine...... tum vero ſumma a doctiſſimis exercitatiſſimiſque hominibus adhibita eſt elegantia, ſummaque dignitas, &c.

Idem loc. cit.

CUltus eſt Romæ Bembus cum a bonis pleriſque omnibus Contareno, SADOLETO, Corteſio, Morono Cardinalibus ampliſſimis, hominibuſque eruditiſſimis, &c.

Idem in vita Gaſparis Contareni Card.

ELegit igitur (*Paulus III.*) quem ad Cæſarem in Hiſpaniis tunc degentem mitteret Gaſparem Contareuum, & ad Gallorum Regem ire voluit JACOBUM SADOLETUM; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes, &, ut collegas in ampliſſimo Sacerdotio, ita multis honeſtis artibus inter ſe conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos.

HENRICUS STEPHANUS

Præfat. ad Epiſtolas Petri Bunelli, & Paulli Manutii, &c.

JAm vero ut non de Manutio tantum, ſed etiam de reliquis duobus Italis (*Bembo nimirum* & SADOLETO) verba faciam, eorum unicuique ſuum eſſe nævum, vel potius ſuos nævos, ex nonnullis, qui multum judicio hac in re valerent, me audire memini. Sed audebo ne, cui illorum primas interim tribuerent, profiteri? Audebo ſane. Quiſnam igitur ille eſt? JACOBUS SADOLETUS. Sed nec rationem, ob quam eum ceteris duobus (*Bembo ſcilicet & Paullo Manutio*) anteferrent, dubitabo adjungere. Dicebant igitur hunc lucu-lentiorem illis eſſe, pluſque varietatis ſuo in ſermone habere: denique liberius animi ſui ſenſa explicare. Manifeſtum enim eſſe, illos, quod vocibus Ciceroni dignis diſtitui ſibi viderentur, plerumque non plane mentem ſuam aperuiſſe. Sed mihi iſtud illorum de SADOLETO placere judicium, ideo dicere non auſim, quod ejus etiam, quæ illi debetur laudis, partem ſibi aliquam Gallia, quæ tamdiu eum cum aliis pleriſque viris doctis in ſinu ſuo fovit, non petere, ſed poſcere videatur.

BARTHOLOMÆUS RICCIUS

De Imitatione lib. ſecundo.

SEd jam redeo ad eos, qui nobiſcum adhuc feliciter agunt, quorum ope & ſtudio eloquendi ratio & facultas maxime viget ac floret. Ex quorum numero ii mihi occurrunt, quos ſumme probem tres, qui cumulate ſcribendo quotidie de eloquentia optime merentur, JACOBUS SADOLETUS, Petrus Bembus, Polus Britannus Cardinales.

Idem

Idem lib. II. pag. 455. edit. Baſileæ.

HUjus (*h. e. Ciceronis*) item duo libri ſunt de divinatione diviniſſime conſcripti: ad horum rationem SADOLETUS ſuæ philoſophiæ defenſionem optime inſtituiſſe videtur.

Idem lib. III. pag. 495.

PRæterea cur, ſi ita eſt, tot optimi cives atque adeo Principes latinæ civitatis, nullum verbum temere in ſuam civitatem admittere ſunt auſi, Bembus, SADOLETUS, Romulus, Bonamicus, totus denique Senatus latinus, iis vocibus latine agentes utuntur, quas uſus & conſuetudo majorum eis reliquit, nullam novam ii ad iſtam rationem admiſcentes.

PAULLUS MANUTIUS
Epiſt. ad Paullum Sacratum.

NEc mihi veniebat in mentem, Avunculi tui Cardinalis JACOBI SADOLETI præceptis, & conſuetudine domeſtica, aditum tibi ad omnem gloriam eſſe patefactum. Nam cum ille cunctis virtutibus, quas laudabit poſteritas omnis, aſſequetur fortaſſe nemo, bonorum ac ſapientium judicio virorum excelluerit: hac tamen in primis latine ſcribendi laude ita floruit, ut veteres illos propemodum æquaverit; nos quidem per eandem viam cupientes excurrere, longe reliquerit: ſed, ut ex epiſtola tua conjicio conſervabis hoc quaſi patrimonium familiæ veſtræ proprium, & hæc tibi communis hæreditas erit cum patrueli fratre tuo Paullo Sadoleto, quem omnes homines ad egregia quæque natum intelligunt.

Idem ad Stephanum Saulium Epiſtolar. lib. I.

EQuidem, ut, quod res eſt, aperiam, fateor a prima pueritia ita me in litteris eſſe verſatum, ut unam maxime ſpectarem eloquentiam, unam colerem, unam

unam admirarer, atque hoc me ſtudio ſatis mea ſponte flagrantem, acriter inflammabant ii, qui tum homines vivebant, Bembus, SADOLETUS, Bonamicus: quorum nomina per orbem terrarum celebrata ſermonibus & ſcriptis, extingui nulla vetuſtate poſſe intelligebam.

CAROLUS SIGONIUS

In notis ad Hortenſii Ciceroniani fragmenta.

NOſtra ætate JACOBUS SADOLETUS Cardinalis vir ampliſſimus tum omni litterarum cognitione clariſſimus, cum argumenti hujus præſtantiam animo cogitaret, dedit operam, ut quantum in ſe fuit, eo tractando, Hortenſii Ciceroniani deſiderium æquiore animo perferremus. Scripſit enim libros duos, unum, in quo Philoſophiæ ſtudium accuſavit, alterum, in quo defendit. Quorum utrumque tanta cum ingenii ac judicii laude, tanta demum verborum ac ſententiarum copia eſt adſequutus, ut, acriuſne ab eo reprehenſa, an ornatius laudata Philoſophia ſit, haud facile indicare poſſis.

DANIEL RANSTIUS

Epiſt. nuncupatoria operum SADOLETI *editionis Moguntinæ, ad Aſcanium Cardinalem Columnam Regni Aragoniæ Proregem.*

MEmoria teneo, Ampliſſime Cardinalis, duos inſignes eloquentia Cardinales aureum illud Leonis X. Pont. Max. ſeculum, (quo exiſtere potiſſimum in Italia ac renaſci litteræ, barbarie dudum oppreſſa, in exteraſque gentes propagari cœperunt) extuliſſe: JACOBUM SADOLETUM, ac Petrum Bembum; Venetum hunc & poeticæ atque Etruſcæ linguæ inprimis ſtudioſum, illum vero Mutinenſem, quique Philoſophiæ ſtudio, ſacras etiam litteras, ut Præſulem decebat, adjunxit. Carpentoracti enim Epiſcopus, omnes eo cogita-

gitationes vigiliaſque retulit, ut a fide religioneque majorum aberrantes; ac depravatarum opinionum æſtu abreptos, quoad ejus fieri poſſet, ſalubri conſilio in viam revocaret, ad obedientiamque uni in terris paſtori uno in ovili præſtandam, omni eloquentiæ vi hortaretur.. .... Hominis enim piam eloquentiam, atque eloquentem pietatem, cum a Ciceronis lectione diſceſſero, jam inde a puero admirari & admirando adamare animum induxi meum, ſuadente Gaſparo Charlæo Jureconſulto eruditiſſimo propinquo meo, Ciceronianæ dictionis ſtudioſiſſimo; ut relictum ejus nobis *Myrothecion Ciceronis*, grandius longe, quam Marii Nizolii opus, teſtatur.

JACOBUS AUGUSTUS THUANUS

Hiſtoriar. lib. III. *ad annum* CIↃ. IↃ. XLVII.

ROmæ ſub id obierunt Petrus Bembus patricius Venetus, & JACOBUS SADOLETUS Mutinenſis Carpentoracti Epiſcopus, uterque verſu & pedeſtri oratione politiſſimus ſcriptor: verum illius multa licentioſius, ut temporum nequitia, & domini, cui ſerviebat, mores ferebant, ſcripta extant: hujus contra ſeria fere omnia, & digna perſona, quam ſuſtinebat. Utriuſque in diſpari morum inſtituto, fortuna tamen par fuit. Nam & ambo ſimul a Leone X. ut primum ſummum ſacerdotium inivit, ex omni doctorum numero delecti, quorum in conſcribendis epiſtolis opera & ingenio uteretur: dein & in Collegium Cardinalium eodem anno a Paulo III. allecti ſunt *, ſub quo & fatis conceſſere. Bembus ex vulnere in latere ad parietem accepto, dum equo veheretur, anno ætatis LXXVII. Sadoletus ſub autumni tempus, Bembo ſcilicet ſeptennio minor. Atque

* *Falſum omnino quod* SADOLETUS *&* *Bembus eodem anno fuerint in Cardinalium Collegium cooptati. Conſtat enim ex Actis Conſiſtorialibus Jacobum Sadoletum die* XX. *Decembris an.* 1536. *a Paulo III. Cardinalem fuiſſe renunciatum; Petro vero Bembum biennio poſt, hoc eſt die* XX. *Decembris an.* 1538.

que illi quidem Hieronymus Quirinus Iſmerii F. qui omni officio vivum coluerat, ſtatua nobili artificio ex marmore facta, inque celeberrima S. Antonii æde Patavio locata, parentavit. Hunc Joan. Petrus Carafa Sabinorum Epiſcopus, quo die primum poſt ejus obitum Senatus habitus eſt, coram Pontifice, & mox Jacobus Gallus civis Romanus in Laurentii æde, luculenta oratione laudavere. Sepultus eſt ſine ulla funeris pompa, ita enim teſtamento præſcripſerat, in æde B. Petro in exquiliis ſacra.

PHILIPPUS LABBEUS

Chronolog. Hiſt. part. 3. ad an. 1547. p. 256.

ITem interiit menſe Octobri Septuagenarius JACOBUS SADOLETUS eloquentiſſimus Cardinalis Epiſcopus Carpentoractenſis, cujus extant ſcripta omni laude majora.

JANUS NICIUS ERYTHRÆUS

Pinacotheca III in imagine Joan. Franc. Perandæ.

NEc minorem ſunt gloriam adepti (*in Epiſtolis ſcilicet conſcribendis*) JACOBUS SADOLETUS ac Petrus Bembus, quibus auctoribus pene priſtinus latinæ eloquentiæ honor eſt redditus.

JOANNES IMPERIALIS

Muſæo hiſt. pag. 24.

SI poemata ipſius (SADOLETI) nonnulla, & orationes varias, & Epiſtolarum volumen, & commentatiunculas in Pſalmos, & D. Pauli Epiſtolas æquus rerum æſtimator advertat, ſolidam prorſus eruditi, ſuſcipiendique ingenii laudem attigiſſe fateatur.

OLAUS

OLAUS BORRICHIUS

De Poetis pag. 104.

CElebrior (*Fauſto Sabæo Brixiano*) fama JACOBUM SADOLETUM Epiſcopum Carpentoractenſem ſub initium ſeculi decimiſexti commendat, qui non modo aliis clarus operibus, ſed & inſigni epico carmine de ſtatua Laocoontis, atque altero de Marco Curtio: utrumque enim maturi judicii opus.

JAN. JACOBUS BOISSARDUS

Icon. tom. I. *num.* XLIV. *pag.* 263.

JAcobus Sadoletus Mutinæ urbe Italiæ natus eſt, parentibus nobilibus ac locupletibus, primaque auctoritate & gloria inter ſuos præditis. Hic quum inter Italos famæ ſingularis doctrinæ qua pollebat, celebris eſſet, a Leone X. Pont. Max. Romam vocatus * & Epiſcopatu Carpentoractenſi in Gallia donatus eſt: in cujus adminiſtratione cum aliquot annis integre & fideliter ſeſe geſſiſſet, poſcentibus omnibus Romani Senatus Patribus, a Clemente Septimo ** in ordinem Cardinalium receptus eſt, magna totius Collegii Apoſtolici lætitia, & congratulatione. Scripta reliquit plurima: librum de pueris recte ac liberaliter inſtituendis: De laudibus Philoſophiæ, de regno Hungariæ a Turcis capto: Homiliam, cum oratione exhortatoria ad bellum contra Turcas: Commentaria in Epiſtolam Pauli ad Romanos lib. 3. Interpretationem aliquot Pſalmorum: Homiliæ aliquot, & Epiſtolarum lib. 16. & duo Poemata *Curtius* & *Laocoon*. Cum annum ætatis ſeptuageſimum attigiſſet, in febrim lapſus, magno omnium bonorum dolore & triſtitia, diem poſtremum obiit Romæ, &c.

JA-

* *Quum Leo dictus eſt Pontifex*, SADOLETUS *Romæ jam ab an.* 1503. *morabatur*.

** A Paulo III. *dicere debuit*.

JACOBUS GADDIUS

De Scriptoribus Tom. II. pag. 316.

JACOBUM SADOLETUM Bembo Cardinali parem a Scaligero præteritum in Poetis miror, cum excellens fuerit judicatus poeta, & ſcriptor fuerit multiplex, multiplicisque doctrinæ, ut indicant opera.

Diu vixerat JACOBUS in aula Cardinalis Oliverii Caraffæ magnanimi literatorum mæcenatis, quo abrepto aulam incoluit Frederici Fregoſii * Archiepiſcopi Salernitani, mox purpurati inſignis, quem defunctum gratus orator celebravit. Fuit a ſecretis Summi Pontificis Leonis, a quo electus Epiſcopus Carpentoractis exhibuit ſe perfecti præſulis exemplar, ſi charitas in pauperes munifica, vitæque integritas eloquentiæ, doctrinæ, prudentiæ excellenti conjuncta ſpectetur. Hinc jure meritoque Paulus III. Pontifex prudentiſſimus optimum Epiſcopum evocans, Oſtro Romano ſapienter exornavit. Legatus in Galliam proficiſcitur SADOLETUS ad ſedandum bellum inter Cæſarem Galliæque regem infeliciter excitatum.

Jacobi opera ad eloquentiam, & eruditionem, nec non ad Philoſophiam atque Theologiam ſpectantia prætereo, ut nota ſatis, & relata minute a Ghilino, e cujus eleganti theatro hæc poſtrema nunc excerpo, ac mutuabor elogium ſepulchrale, quod Romæ in æde S. Petri ad Vincula curioſis legitur **. Nicolaus Sadoletus J. Conſult. fuit Orator Herculis primi Ducis Ferrariæ & locum tenentis Generalis Sereniſſ. Luigæ Regis Ferd. Ducis Mediolani, Reique pub. Flor. an. 1480. ita ut Nicolaus potuerit eſſe pater, vel patruus JACOBI ***.

SCE-

* *Haudquaquam incoluit* SADOLETUS *aulam Friderici Fregoſii, ſed uſus eo familiariſſime, commune cum eodem Romæ habuit domicilium.*

** *Heic adfert Gaddius ſepulchrale illud* SADOLETI *elogium, quod habes ſuperius pag.* cv.

*** *Patruus potius, nam Patri Joannis nomen erat, teſte Florebello in vita pag. 2. utque patet ex ejus epitaphio pag.* CVII.

SCÆVOLA ET LUDOVICUS SAMMARTHANI

Galliæ Chriſt. Tom. 2. pag. 497. edit. vet.

JACOBUS SADOLETUS Cardinalis S. Petri ad Vincula tituli Eudoxiæ, Mutina oriundus an. 1478. patre Joanne Sadoleto Juris Civilis & Pontificii cognitione inſigni: qui prima adoleſcentia filium in quo capeſſendarum omnis generis literarum ſpecimina elucebant, ſedulo curavit imbuendum liberalibus omnibus artibus & diſciplinis, præceptore uſus Nicolao Leoniceno, ſub quo philoſophiæ tyrocinium fecit, cum Græcas, Latinaſque linguas apprime calleret. Romam profectus in Oliverii Caraffæ Cardinalis contubernium admiſſus, tunc doctiſſimis viris innotuit juvenis; præſertim vero Petro Bembo, qui una cum SADOLETO noſtro, inter eruditos viros, quorum opera Pontifex a ſcribendis epiſtolis uteretur, a Leone X. deligitur. Eam quidem functionem adeo feliciter obivit, ut nemo ætate ſua ſcribendi facultate & elegantia antiquos æquaſſe videatur: erat enim multis titulis doctus, nempe Theologus, Orator, Philoſophus, Poeta, & in omni ſcientiarum genere excellens. Cum autem ab omni cupiditate Sacerdotiorum eſſet alienus, tametſi valde gratioſus Pontifici apud eum plurimum poſſet, ea ſemper repudiavit, donec profectus voti cauſa ad Lauretanam Virginis ædem, vacante tum Carpentoractenſi Eccleſia, ei ultro non poſtulante, imo aliquandiu recuſanti commendata eſt. At poſt Leonis Pontificis tranſitum,curia abſceſſit,ſtatim Carpentoractem migrans,magna ubique gratulatione exceptus in diœceſi. A Clemente VII. invitus iterum accerſitus fuit, quem cum impenſe diligeret, ejus votis obſecundavit, ne ultra triennium a ſua Eccleſia abeſſet. Romæ ergo intimam Pontificis amicitiam & familiaritatem ſibi promeruit, ejus conſiliis ſæpe uſus in adminiſtranda Republica Chriſtiana: cumque triennium ſuum exegiſſet, ex officio Epiſcopali urbem ſuam regreſſus SADOLETUS, commiſſo ſibi populo vigilanter incu-

incubuit, ac ſalutaribus documentis & inſtitutis divinis gregem ſuum informavit. Per id temporis a Franciſco I. Lugduni comiter & honorifice exceptus, gravitate, prudentia, & eruditione viri perſpecta, eum collaudavit. Paulo III. ad Apoſtolicam Sedem promoto, Romam iterum SADOLETUS graviſſimis de rebus evocatus, Niceam ſequutus eſt Pontificem, cum ad conciliandos Franciſcum regem & Carolum V. eo profectus eſt: paulo mox bello inter eundem Cæſarem, & regem recrudeſcente, deligitur a Paulo Legatus, qui Franciſcum in Galliam conveniret, & pactis firmiſſimis ad concordiam revocaret, in quo munere ſingularis ejus animi vis, auctoritas, & ſolertia emicuit. Poſt multa alia nomine Reipublicæ Chriſtianæ cum laude obita, ab eodem Paulo III. in Purpuratorum Collegium cooptatus jam ab anno 1536. ingraveſcente ætate fatis ceſſit Romæ anno 1547. menſe Octobri. Cadaver ſine funeris pompa, uti præſcripſerat, conditum eſt in æde S. Petri in Eſquiliis ſacra, a Paulo nepote cenotaphio honeſtatus & ſequenti epithaphio *.

JANUS VINCENTIUS GRAVINA

De converſione doctrinarum, Operum t.2.p.150. edit. Neap.

Porro cum hi, horumque ſimiles, (*ſcilicet* Eraſmus, Reuclinus, Budæus, Morus, &c.) illuſtrandæ antiquitati operam darent, extitere in Italia Bembus, SADOLETUS, Bartholomæus Riccius, Jovius, Julius Camillus, Majoragius, Navagerius, Sigonius, Paullus Manutius, in Germania Longolius, in Gallia Muretus, aliique complures, qui præ ceteris ſtudiis latinam eloquentiam complexi ſunt, ac Ciceronis in dicendo divinitatem ita ſuſpexerunt, ut ei ſe totos dediderint, ac in eorum ore temporibus alieniſſimis non modo germana & nativa latinitas, ſed vox etiam Tulliana reſonarit.

Ibem

* *Habes hoc epitaphium ſuperius pag.* CV.

Idem della ragion poetica lib. I. §. XLII.

NE men ſublime e rotonda (*cioè di M. Antonio Flaminio, e di Baldaſſar Caſtiglione*) è la tromba del Cardinal SADOLETO, che la grandezza degli antichi ſentimenti, locuzioni, e numeri, come da natia e libera vena profonde.

JOANNES ANTONIUS VULPIUS

In vita Andreæ Naugerii præfixa ejus operibus pag. XXV.

ROmæ fuit aliquando (Naugerius) ibique Petro Bembo & JACOBO SADOLETO viris eo tempore omnium eloquentiſſimis, valde familiariter uſus eſt.

ANTONIUS PAGI

In Breviar. Geſtor. Pontific. Romanor. tom. VI. *pag.* 27. *edit. Venet.*

JACOBUS SADOLETUS Mutinenſis vir piiſſimus, doctiſſimus, & eloquentiſſimus, Carpentoractenſis Epiſcopus, ingenii monumentis clariſſimus.

PHILIPPUS CARDINALIS DE MONTIBUS

In Elogiis S. R. E. Cardinalium pag. 121.

JACOBUS SADOLETUS, &c. Viri hujus æquæ literis ac virtutibus cultiſſimi, conſilio & opera Leo X. in conſcribendis Epiſtolis, & Clemens VII. in adminiſtranda difficillimis temporibus Chriſtiana Republica uſi ſunt. Paulus III. cum pro condendis legibus ad reſtituendam Cleri diſciplinam ſanctioremque gerendi Pontificatus rationem ineundam accerſeret undique quos doctrinæ, integritatis, & prudentiæ maximam opinionem habere intelligeret, SADOLETUM Carpentoracten-

ſtenſem Epiſcopum Romam evocavit, ut ejus potiſſimum ſententia quæcumque aut ſtatuenda, aut antiquanda eſſent, niterentur, in R. E. Senatum ſumma bonorum ac literatorum omnium comprobatione delectus, nullum in ea dignitate præter Reipublicæ commodum & Sedis Apoſtolicæ majeſtatem propoſitum unquam habuit. Hinc ſententiam ſuam ea, qua decuit libertate, ac conſtantia, nullius unquam humanæ rei ratione reticuit. Legatus ad Franciſcum Galliæ Regem, animum ejus,viribus ſuis fidentiſſimum, ad pacem cum Carolo V. ineundam flexit. Vir religioſiſſimus, tantoque in Sedem Apoſtolicam ſtudio incenſus, ut conſtans ſenſus fuerit auctorum ejus vitæ, qui eum penitus norùnt: plus illum doloris ſemper ex malis communibus, contraque ex publicis commodis plus gaudii hauſiſſe, quam ex rebus ſuis vel ſecundis, vel adverſis. Claris ingenii monumentis, dignis perſ·na, quam ſuſtinebat, cum iis, quos mirata eſt antiquitas comparandis, Italiam, Galliam, atque adeo omnem poſteritatem illuſtravit. Sepultus eſt in Titulo Eudoxiæ.

PETRUS LAZERI S. J.

Diatr. de vita & ſcriptis Petri Joannis Perpiniani pag. 85.

IN manibus eſt omnium eloquentiſſimi viri JACOBI SADOLETI liber *De laudibus Philoſophiæ*.

Idem pag. 548.

CIrcumferuntur ejus generis (*ſcilicet puerilis inſtitutionis*) plurimi libri, quorum nonnullos ab Heterodoxis præſertim hominibus ſcriptos Thomas Crenius * collegit, Joachimi ſcilicet Camerarii, Joannis Fungeri, Arnoldi Clapmarii &c. quibus omnibus anteferendus JACOBI SADOLETI noſtri libellus *de liberis recte inſtituendis*.

PHI-

* De eruditione comparanda *Lugduni Batavorum* 1699.

PHILIPPUS BONAMICUS

Libro de claris Pontificiarum Epiſtolarum Scriptoribus pag. 108.

ETiam in JACOBO SADOLETO, qui Bembi Collega fuit & amicus, plurimæ erant literæ, vis ſumma ingenii, ſcribendi autem ratio, ſi non ita limata, & nitida, ampla tamen ſatis & copioſa, & in Epiſtolis Pontificiis colore illo quodam Eccleſiaſtico, quo Bembus omnino caruit, leviter tincta. Ita Bembo Eccleſiaſtici ſermonis ſanctitas, SADOLETO perfectio illa & latinæ dictionis veluti flos, qumque ſummus uterque fuerit ſcriptor Pontificiarum Epiſtolarum, duæ res maximæ altera alteri defuit.

Idem pag. 112.

ILlud miror potius, cur in mentem Hieronymo Nigro venerit, Accoltum hunc, Collega SADOLETO quum eſſet in eo ſcribendi munere a Clemente Septimo datus, ipſius Sadoleti Bibulum ſubadſurde falſeque nominare: quaſi quemadmodum Cæſar nihil agere Bibulum, ſuum in Conſulatu Collegam, ſic nibil Accoltum ſcribere SADOLETUS ſiverit. Tantum enim abeſt, ut Sadoletus vir optimus invidere cuiquam potuerit, ut ingenue fateri non dubitaverit, epiſtolas nonnullas quæ ſuæ ferebantur fuiſſe Francifci Binii: quem hominem ingenioſum, atque induſtrium in Pontificiis Epiſtolis conſcribendis, ut ego, Bonamice, Te, aſciverat adjutorem ſibi. Atque ipſum Binium video, Sadoleti commendatione *, in hunc ſcriptorum numerum perveniſſe aliquot annis poſt, Julio Tertio Pontifice.

Idem

* *Pauli fortaſſe Sadoleti commendatione, non* JACOBI *Cardinalis, qui ann.* 1547. *Paulo adhuc III. ſuperſtite extremum diem obiit.*

Idem pag. 114.

QUam laudem (*in utraque ſcilicet tum ſolutę, tum numeris ligatæ orationis excellendi facultate*) ne a noſtris recedamus, maximam in Bembo, ne in SADOLETO quidem mediocrem video fuiſſe.

Idem pag. 225.

DE JACOBO SADOLETO Mutinenſi eadem fere, quæ de Bembo fama doctrinæ. Quibus Pontificibus, quandiuque *Secretarius* fuerit Apoſtolicus, ipſe narrat in Epiſtola, cujus partem, quæ ad illuſtrandam hominis notitiam valet, afferimus. Hæc Epiſtola lecta eſt a nobis manuſcripta, atque haud ſcimus, an unquam antea in lucem prodierit. *Cupienti mihi*, &c. * Multa, quæ reliquit, ingenii ſui monumenta doctis omnibus & nota & probata ſunt. Vitam SADOLETI Florebellus ſcripſit eleganter, in qua ſpecimen mihi videtur eſſe docti atque integri Cardinalis. Hanc ei dignitatem contulit Paulus III. Pontifex ſapientiſſimus, quum doctos viros etiam latentes etiam nolentes, ad Rempublicam vocarit. Mortuus eſt Romæ an. MDXLVII. quum vixiſſet annos LXX. menſes III. dies VI. ſepultuſque eſt in Templo S. Petri ad Vincula, cum hac inſcriptione, quæ vitio vel hominum vel temporum nuſquam apparet. D. O. M. S. &c. **

JA-

* *Eam habes ſuperius pag.* CIX.

** *Vide ſupra pag.* CV.

JACOBI SADOLETI

EPISTOLÆ

PONTIFICUM ROMANORUM

NOMINE SCRIPTÆ.

ANONYMI

EPISTOLA NUNCUPATORIA

Ad Præſulem Florentinum, nunc primum edita *.

E*Piſtolæ Leonis X. Summi Pontificis nomine ſcriptæ a Jacobo Cardinali Sadoleto viro doctrina & pietate inſigni, tibi omnis virtutis amantiſſimo, jure debentur, Præſul excellentiſſime. Cum enim eis patronum illarum dignitati non inferiorem quærerem, tu mihi potiſſimum occurriſti, qui muneris hujus vices merito poſſes implere. Amant conciliari inter ſe virtutes & merita, gaudentque viri probi in his rebus, quæ ad veram gloriam conducunt, ſimilibus conſociari. Sed hoc nec juſtius nec opportunius accidere poterat, quam in te: & dum tanti viri opera cedro digna, quæ diu cum blattis & tineis colluctata fuerant, te adjutore & auſpice in publicam lucem prodeunt; nec habent amplius quod de ſua infelici hactenus ſorte querantur, cum te unum omnium præclariſſimarum rerum æſtimatorem digniſſimum invenerint protectorem. Sed ut ſcias, vir præſtantiſſime, quem & qualem virum tibi offeram, magno præſuli omnibus animi dotibus præcellenti, magnum ſiſto Cardinalem & præſulem, cujus eximiam erga populos hujus provinciæ charitatem, tu ipſe videris æmulari, dum tam amanter plebis neceſſitatibus ſubvenis, indefeſſo labore annonæ provides, imminenteſque nuper motus difficillimis temporibus prudentia atque amore populorum erga te cohibes. Hunc ergo moribus ſuaviſſimis atque integerrimis præditum, non ſolum recta religio, cognita erga principem fides, & vitæ innocentia (quod tibi cum eo commune eſt) ſed multæ aliæ virtutes, quæ liberalem hominem decent, commendarunt: ſumma eruditio, omnium bonarum artium*

* Hæc Jacobi Sadoleti Epiſtolarum Pontificiarum dedicatio extat in fronte illius codicis manuſcripti Bibliothecæ Collegii Romani Soc. Jeſu, ex quo Pontificias ipſas Epiſtolas tom. 1. ſuorum Miſcellaneor. edidit. vir cl. Petrus Lazeri ex eadem Societate: cujus humanitate factum eſt, ut ejuſdem epiſtolæ deſcribendæ, inque publicam lucem proferendæ habuerimus facultatem.

tium cognitio & eloquentia cum ea quæ eſt mirata antiquitas comparanda. Tale fuit hoc Leonis X. popularis tui judicium, a quo una cum Petro Cardinali Bembo adſcitus eſt, ut ab Epiſtolis & ſecretis eſſet: cumque ambo apud eum eodem munere fungerentur, multas ad diverſos Principes & Europæ Reges nomine bujus Pontificis Epiſtolas conſcripſerunt. Quas Bembus ſcripſerat ſubinde cum aliis ejus operibus in lucem prodierunt; quas autem Sadoletus, nunquam hactenus apparuerunt, ſed poſt centum & viginti circiter annos in Propalæ apotheca, inter vaſtam papyrorum molem, quæ veſtiendo halec aut piperi deſtinata fuerat, reperta ſunt cura & ſtudio viri de re litteraria benemeriti, quas ab imminenti periculo non minus curioſe quam feliciter eripuit, & ab interitu vindicavit. Has igitur jure tibi offero, vir ſapientiſſime, quas ne æſtimes & ne in pretio tibi ſint, fore non deſpero, cum innatus tuus in litteras & erga Sanctam Sedem Apoſtolicam amor mihi notus ſit. Imo hæ & aliæ multæ rationes eam in ſpem me adduxerunt tibi hoc munus gratiſſimum fore; & quod Summorum Pontificum erga varios principes orbiſque moderatores de graviſſimis rebus conſilia explicent, in quibus majores tui ut plurimum interfuere, & quod in purpura, quæ tibi gentilitia eſt, nata ſint. Habes enim in domo tua Angelum Cardinalem Nicolini virum undequaque eminentiſſimum, cujus virtutem in Aula Romana celebrem tam ſedulo imitaris: habes Othonem tribus maximis Legationibus pro Republica Florentina ad varios Reges & Principes tam feliciter quam ſapienter functum, cujus veſtigiis inſiſtis, ſuntque alii multi inter majores tuos in omni laudis genere viri præſtantes, qui dum tuam nobilitatem aſſerunt, non leve tibi ad grandia quæque capeſſenda onus imponunt, eorumque, ut facis, virtutes imitandi, quibus fretus non æques modo illuſtris familiæ decora, ſed etiam longo intervallo ſuperes, ut meritos dudum paratoſque tibi a juſtiſſimo principe honores conſequi valeas. Hujus igitur operis dignitas & ſumma tua humanitas cum ſingulari in litteratos homines propenſione conjuncta, mihi dant animos & efficiunt, ut ſtudium meum probes, & ſi quid erratum fuerit ignoſcas.

IN-

INDEX

Eorum ad quos datæ Epiſtolæ Pontificiæ.

Romanus numerus Epiſtolam, Arabicus paginam denotat.

A

Actio Syncero Sannazario. cxix. 202.
Ægidio Mattheo, vide *Card. Ægidio*.
Aleandro, vide *Hieronymo*.
Aloyſiæ a Sabaudia. xli. 55. xcviii. 139. xcix. 141.
Antonio Januario Neapolitano. vii. 9.
Archidiacono Florentino, vide *Pro Archidiacono*.
Archiepiſcopo Trevirenſi. cxiii. 188.
Arioſto, vide *Ludovico de Arioſtis*.

B

Althaſſari Caſtilioneo. xxiv. 34.
Baroni, in genere. cvi. 158.
Beroaldo, vide *Philippo*.
Borbonio, vide *Duci Borbonio*.

C

Cæſari, vide *Regi Hiſpaniæ*.
Cardinali Ægidio Mattheo. lvi. 71. lvii. 72. lviii. 73. lix. 76. lx. 77. lxi. 78. lxii. 79. lxiii. 79.
Cardinali Campegio. liii. 67.
Cardinali Eboracenſi. xl. 53. xlvii. 62. xciv. 131. xcv. 132. xcvi. 133.
Cardinali Epiſcopo Nobili. lxxii. 101.
Cardinali Moguntino. xcvii. 136.
Cardinali S. Sabinæ. xxviii. 38.
Carolo Duci Sabaudiæ, vide *Duci Sabaudiæ*.
Carolo Caſtellæ & Legionis & Aragonum Regi. xlii. 56.
Carolo V. Imp. vide *Regi Hiſpaniæ*.
Carthuſiæ, vide *Priori Carthuſiæ*.
Chieregato, vide *Franciſco Chieregato*.
Comiti, vide *Joanni Corbariæ*.
Ad *Concilium*. cxiv. 190.

Confeſſori Regis Hiſpaniæ. LXXVIII. 110.

D

DEſ. Eraſmo Roterodamo. LXX. 94. XC. 126.
Duci Borbonio. XLIII. 57. CIII. 154.
Duci Engoliſmenſi. XIX. 126.
Duci Genuæ. XCIII. 130.
Duci Sabaudiæ. XVI. 21. LXVII. 87.
Duci Saxoniæ, vide *Georgio*.

E

EBoracenſi, vide *Cardinali Eboracenſi*.
Electori. LXXVII. 108. CVII. 159.
Engoliſmenſi, vide *Aloyſiæ a Sabaudia*.
Epiſcopo Lavellino, vide *Petro Epiſc. &c.*
Epiſcopo Pariſienſi. XXXII. 41.
Epiſcopo Verulano. XXIX. 39.
Epiſcopo Veſprimienſi. XXXVII. 51.
Eraſmo, vide *Deſiderio*.

F

FErdinando, vide *Regi Catholico*.
Franciſco, vide *Duci Engoliſmenſi*.
Franciſco Chieregato, & pro eo. LXXXI. 114. LXXXII. 115. LXXXIV. 118. LXXXV. 119. LXXXVI. 119. LXXXVII. 120. LXXXVIII. 121. LXXXIX. 122.
Franciſco I. Francorum Regi. XXXVI. 45. XCII. 128.
Franciſco de Roſis. LIV.

G

GAleatio Butrigario. LXIV. 81.
Georgio Duci Saxoniæ. IV. 3. LXXX. 113.
Gubernatori Urbis. XXXIX. 53.

H

HElvetiis. CXI. 182.
Henrico Regi Angliæ. XLVI. 60. LXXXIII. 116. XCV. 127.
Herculi Gonzagæ. CIV. 155.
Hieronymo Aleandro de Motta. CXVII. 197.
Hieronymo de Medicis. LXXXI. 114.

I

JAcobo Sabello. XXIV. 36.
Imperatori. XXXIII. 42. vide *Regi Hiſp.*
Joanni Corbariæ. XXXVIII. 52.
Joanni Galeatio. I. 1.
Joanni Laſcari. III. 2.

Lau-

L

Laurentio de Medicis. XXVII. 37.
Ludovico de Arioſtis. CXV. 193.
Ludovico Comiti Palatino. LXV. 81. LXVI. 85.
Ludovico de Franco. XXX. 40.
Ludovico Regi Francorum. X. 21. XI. 12. XVIII. 24. XXI. 31.

M

Marchioni Brandeburgenſi. LXXIV. 103.
Marchioni Mantuæ. VIII. 10 CV. 157.
Marchioni Montisferrati. XI. 2.
Margaritæ Auſtriacæ. CI. 146.
Margaritæ, vide *Reginæ Scotiæ*.
Maſſimiliano, vide *Imperatori*.
Mutinenſibus. XXIII. 33.

N

Nobili, *vel Prælato*, in genere. LXXIII. 102.
Nunciis in Hiſpania. LV. 70.

O

Octavio Urſino. LXXXIX. 122.
Officiali Trevirenſi. LXXV. 105.
Oratori Florentino in Gallia. XXXI. 40.

P

Patriarchæ Maronitarum. XVII. 21.
Petro electo Lavillino. XLVIII. 63.
Philippo Beroaldo Juniori. CXVI. 195.
Præſidenti Toloſæ. 61. 67.
Priori & Conventui S. Marci Florentiæ. XLIX. 65.
Priori Magnæ Carthuſiæ. LXIX. 93.
Pro Archidiacono Florentino. XI. 20.

R

Regi Angliæ, vide *Henrico* VIII.
Regi Catholico Ferdinando. XII. 16. XIII. 18.
Regi Francorum Ludovico, vide *Ludovico*.
Regi Francorum Franciſco, vide *Franciſco* I.
Regi Hiſpaniæ Carolo. XLIV. 58. XLV. 60. LXXI. 95. LXXVI. 106. C. 144. CII. 148. CVIII. 161. CIX. 173. CXII. 184. vide *Carolo*.
Regi Poloniæ, vide *Sigiſmundo*.
Regi Portugalliæ. XX. 27. CX. 174.

Regi Scotiæ . XXXIV. 43.
Reginæ Scotiæ . XXXV. 44.
Reipublicæ Venetæ . LXVIII. 90.
Roſtanio Cantelmo . VI. 8.

S

SAnnazario , vide *Actio Syncero* .
In Scotiam . XXXV. 44.
Sedunenſi , vide *Card. Sedunenſi* .
Sigiſmundo Regi Poloniæ . V. 5.

T

THomæ Eboracenſi , vide *Cardinali Eboracenſi* .
Trojano Principi Melphis . IX. 10.
Troilo Sabello . XXVI. 37.

V

VEnetæ Reip. vide *Reip. Venet.*
Viceregi Neapolitano . XIV. 19. L. 65. LII. 67.
Univerſis & ſingulis &c. CXVIII. 300.

CE-

SERIES
E T
ARGUMENTA
EPISTOLARUM PONTIFICIARUM

(Quæ aſteriſco notantur , ceteris nunç primum acceſſere .)

LEO X.

EPIST. I. JOHANNI GALEATIO COMITI.

R*Eſpondet Epiſtolæ , quam ſcripſerat ipſi Pontifici creato .* *pag.* 1.

II. MARCHIONI MONTISFERRATI.

Idem argumentum . *pag.* 2.

III. JOHANNI LASCARI.

Reſpondet epiſtolæ quam ipſi ſcripſerat Pontifici creato , eumque Romam arceſſit . *pag.* 2.

IV. GEORGIO DUCI SAXONIÆ.

Reſpondet binis litteris , quas Georgius Prædeceſſori ſuo Julio II. ſcripſerat , ne quid in

in Miſnenſi Eccleſia novatum vellet , & ut Thomam de Vio Cajetanum Ordin. Prædic. Generalem Magiſtrum Procuratorem ſuum eſſe ſineret in Concilio Lateranenſi. pag. 3.

V. SIGISMUNDO REGI POLONIÆ.

Sacrum enſem & pileum, ut Julius II. prædeceſſor ſtatuerat, ad eum mittit, ejuſque laudes celebrat. pag. 5.

VI. ROSTANIO CANTELMO.

Reſpondet gratulationi acceptæ de Pontificatu. pag. 8.

VII. ANTONIO JANUARIO NEAPOLITANO.

Idem argumentum. pag. 9.

VIII. MARCHIONI MANTUÆ.

Idem argumentum. pag. 10.

IX. TROJANO PRINCIPI MELPHIS.

Idem argumentum. pag. 10.

X. REGI FRANCORUM.

Gratias agit, quod Bartholomæum de Alviano, ex arcta cuſtodia, qua detinebatur, eduxerit. pag. 11.

LU-

XI. LUDOVICO FRANCORUM REGI.

Inducias cum Ferdinando rege Catholico ad annum factas laudat, eumque rogat, ut pacifice lites componat, Italiam ab omni metu liberet, & in Turcas arma convertat. pag. 12.

XII. REGI CATHOLICO.

Ejus pietatem laudat, ſuamque in eum benevolentiam officioſis verbis teſtatur. pag. 16.

XIII. REGI CATHOLICO.

Petit ab eo, ut Burgenſis Eccleſiæ poſſeſſionem tradat Arborenſi Cardinali Epiſcopo Albanenſi. pag. 18.

XIV. VICEREGI NEAPOLITANO.

Troilum de Rubeis ei etiam atque etiam commendat. pag. 19.

XV. PRO ARCHIDIACONO FLORENTINO.

Mandat ſuarum Provinciarum atque urbium præſidibus, præfectis, gubernatoribus, magiſtratibuſque, ut Franciſcum Minerbettum Archidiaconum Florentinum ſuorum negotiorum cauſa iter habentem, omnibus officiis proſequantur. pag. 20.

XVI. DUCI SABAUDIÆ.

Andræam commendat neſcio quem; de quo etiam

*etiam in alia Epiſtola ſe egiſſe ſignificat. ſ*ag. 21.

XVII. PATRIARCHÆ MARONITARUM.

Petentem confirmationem dignitatis ſuæ mitram & cetera ornamenta; hortatur, ut litteris authenticis & nuntiis eum de ſua ſuæque Nationis ad Catholicos ritus S. R. E. conformatione, inſtruat. pag. 21.

XVIII. REGI FRANCORUM.

Ludovico Regi commendat Ludovicum de Rubeis, ut Abbatiam in minori Britannia poſitam adipiſcatur. pag. 24.

XIX. DUCI ENGOLISMENSI.

Idem argumentum. pag. 26.

XX. REGI PORTUGALIÆ.

Emanueli regi gratias agit pro magnificentiſſimis muneribus miſſis. pag. 27.

XXI. REGI FRANCORUM.

Jacobum de Saulis patruelem Bandinelli de Saulis Cardinalis, Ludovico regi commendat. pag. 31.

XXII. CARDINALI SEDUNENSI.

Ei commendat etiam atque etiam Galeatium, & Antonium M. de Pallavicinis, quos laudat, affineſque ſuos dicit. pag. 31.

Mu-

XXIII. MUTINENSIBUS.

Eos laudat, quod egregiam operam navaverint, ut civitatis poſſeſſio facilius acciperetur a ſuis. pag. 33.

* XXIV. BALTHASSARI CASTILIONEO.

Nubilariæ caſtrum a Franciſco Maria Urbini Duce illi conceſſum, eidem confirmat. pag. 34.

XXV. JACOBO SABELLO.

Præfecturam equitum LXX. *ei confert.* pag. 36.

XXVI. TROILO SABELLO.

Ne Senarum civitatem turbet, eum hortatur. pag. 37.

XXVII. LAURENTIO DE MEDICIS.

Hortatur illum, ut ſtudium ſuum ad ea conferat, quibus Senenſis Reipublicæ ſtatus incolumis & illæſus conſervetur. pag. 37.

XXVIII. CARDINALI S. SABINÆ.

Ei, hoc eſt Renato ſeu Reginaldo de Prie Epiſ. Bajocenſi ſcribit, ut Elzearius Geneſius Bajocenſis Eccleſiæ Canonicatum adipiſcatur. pag. 38.

XXIX. EPISCOPO VERULANO.

Ei, hoc eſt Ennio Philonardo mandat, ut res cum Helvetiis Eccleſiaſticæ libertatis defenſoribus adminiſtrare pergat. pag. 39.

XXX. LUDOVICO DE FRANCO.

Ne Firmanam urbem pertubet, hortatur. *pag.* 40.

XXXI. ORATORI FLORENTINO IN GALLIA.

Petit det operam apud Ludovicum Regem Francorum, quo Ludovicus Card. tit. SS. Quatuor Coronatorum Eccleſiæ Venetenſis poſſeſſionem aſſequatur. *pag.* 40.

XXXII. EPISCOPO PARISIENSI.

Ei, nimirum Stephano de Poncher mandat, ut in ejuſdem Card. SS. Quatuor negotio conficiendo, omne ſtudium ac diligentiam adhibeat. *pag.* 41.

XXXIII. IMPERATORI.

Maſſimiliano Imperatori gratias agit, quod Maleſpinis affinibus ſuis feudum reſtituerit. *pag.* 42.

XXXIV. REGI SCOTIÆ.

Jacobo V. Scotiæ Regi gratulatur, quod Procerum ſuorum conſenſu Rex fuerit ſalutatus. *pag.* 43.

XXXV. IN SCOTIAM.

Margaritæ Reginæ Scotiæ Jacobi IV. viduæ, quæ cum duobus Proceribus regnum regebat, petenti, ut nominationes regias Leo reciperet, reſpondet ſe Archiepiſcopatum S. Andreæ, Andreæ Forman Scoto Archiep. Bituricenſi multis de cauſis contuliſſe, hortaturque ut, proviſionem Apoſtolicam de perſona præ-

præfati Archiep. factam libenter admittere velit. *pag.* 44.

XXXVI. REGI FRANCORUM.

Gratulatur Franciſco I. Valeſio, qui Ludovico mortuo Kal. Jan. an. 1515. *ſucceſſerat, de regno accepto, petitque ut aſſentiatur Julio Mediceo fratri patrueli ſuo Eccleſiam Narbonenſem dari.* *pag.* 48.

XXXVII. EPISCOPO VESPRIMIENSI.

Eum laudat de his, quæ in Hungaria Turcarum terrore perculſa, pro republica Chriſtiana geſſerat. *pag.* 51.

XXXVIII. COMITI JOANNI CORBARIÆ.

Ejus munera grata ſibi extitiſſe teſtatur; eique DC. *ducatus auri condonat, ut caſtra, quæ in finibus prope Turcas habet, munire poſſit.* *pag.* 52.

XXXIX. GUBERNATORI URBIS.

Mandat ei, ut una cum urbis Vicario; Laurentii Craſſi Canonici Lateranenſis cauſam expediat. *pag.* 53.

XL. CARDINALI EBORACENSI.

Quid in colloquio cum Franciſco Gallorum Rege pro bello Turcico ſuſcipiendo egiſſet, eum certiorem facit, hortaturque ut Regem Angliæ ad opus perficiendum inducat. *pag.* 53.

XLI. DOMINÆ ENGOLISMENSI.

Aloyſiæ a Sabaudia, Franciſci I. Gallorum Regis matri, multa de Hungariæ periculis ſcribit. pag. 55.

XLII. CAROLO CASTELLÆ ET LEGIONIS AC ARAGONUM REGI.

Gratias agit, quod Hieronymum de Freſcobaldis commiſſarium ſuper exigendis proventibus occaſione Indulgentiarum admiſerit, illumque eidem commendat. pag. 56.

XLIII. DUCI BORBONIO.

Ejus, hoc eſt Caroli III. Gilberti Proregis olim Neapolitani & Claræ Gonzagæ filii, pro Franciſco Maria de Ruvere Urbini Duce commendationi, benigne reſpondet. pag. 57.

XLIV. REGI HISPANIÆ.

Caroli, qui paullo ante accepta avi morte Hiſpaniarum Regem ſe dixerat, litteris reſpondet, eumdemque laudat. pag. 58.

XLV. REGI HISPANIÆ.

Eidem Regi id a Leone poſtulanti, ut Epiſcopum Cameracenſem Cardinalem crearet, reſpondet; neceſſe ſibi eſſe hujuſmodi creationes in longius aliquanto tempus differre. pag. 60.

XLVI. HENRICO REGI ANGLIÆ.

Ludovicum de Rubeis affinem ſuum Coadjutorem Abatis S. Martini Tornacenſis factum, Hen-

Henrico commendat; ut conceſſum munus aſſequatur. pag. 60.

XLVII. THOMÆ CARDINALI EBORACENSI.

Idem argumentum.

XLVIII. PETRO ELECTO LAVILLINO.

Illi, hoc eſt Petro Priſco Guglielmaccio de Amandula Epiſcopo Lavellenſi renunciato, facultatem tribuit poſſeſſionem illius Eccleſiæ per ſe vel per Procuratorem ſuum apprehendendi, fructuſque exigendi, antequam proviſionis litteras ſub plumbo expediat. pag. 63.

XLIX. PRIORI ET CONVENTUI S. MARCI FLORENTIÆ.

Eccleſiæ S. Marci tertia Dominica Quadrageſimæ ſtationem ſacram & peccatorum Indulgentias concedit, quas anno ſuperiore quum Florentiæ eſſet, conceſſerat. pag. 65.

L. VICEREGI NEAPOLITANO.

Eum etiam atque etiam hortatur, ut milites aliquot ſine certo imperio ac lege vagantes, in officio contineat. pag. 64.

LI. P. TOLOSÆ.

Petit ab eo, ut Nicolaum Cantorineum liberet a fide, quam obſtrictam eidem habebat ſuper navi, cui præerat. pag. 66.

LII. VICEREGI NEAPOLITANO.

In idem argumentum. pag. 67.

CAR-

LIII. CARDINALI CAMPEGIO.

Thomam Campegium ſuum apud Cæſarem, ut dicitur, Nuncium, Cardinalem renunciatum, Romam revocat. pag. 67.

* LIV. FRANCISCO DE ROSIS RHAVENNATI.

Ei quoddam Ariſtotelis opus, Theologia, ſeu Philoſophia myſtica inſcriptum, quod typis imprimere volebat, ne alibi excudatur, amplum privilegium tribuit. pag. 68.

LV. NUNCIIS IN HISPANIA.

Mandat eis apud Regem inſtent, ut Cardinali SS. Quatuor Coronatorum, Laurentio Puccio ſcilicet, beneficia quædam reſtituantur. pag. 70.

LVI. ÆGIDIO MATTHÆO CARDINALI.

Marii de Urſinis & fratrum res ei commendat; quos arcto ſibi cognationis vinculo conjunctos affirmat. pag. 71.

LVII. EIDEM LEGATO.

Franciſcum & Rodericum de Rubeis fratres illi commendat. pag. 72.

LVIII. ÆGIDIO MATTHÆO.

Mandat ei, ut Carolum V. ad bellum contra Turcas ſuſcipiendum inflammet. pag. 73.

LIX. EIDEM.

Alexandrum de Lecanis & Benedictum de Cripellis eidem commendat. pag. 76.

EI-

LX. EIDEM.

Gaudet inducias quinquennales a ſe indictas, fuiſſe a Carolo V. approbatas. pag. 77.

LXI. EIDEM.

Mandat ei, apud Carolum V. inſtet, ut Martino de Molina inſignia habitus S. Jacobi de Spata ordinis regii tradat. pag. 78.

LXII. EIDEM.

Idem argumentum. pag. 79.

LXIII. EIDEM.

Eum hortatur, inſtet apud Carolum V. ut annuat ceſſioni regreſſus ad Eccleſiam Conchenſem Raphaelis Oſtienſis. pag. 79.

LXIV. GALEATIO BUTRIGARIO.

Mittit ad eum exemplar litterarum, quas Leo ad regem Catholicum ſcripſerat, pro habendo delectu præſtantium virorum, qui Legato ſuo adeſſent. pag. 81.

* LXV. LUDOVICO COMITI PALATINO.

Hortatur, ut eum Maximiliani in Imperio Succeſſorem eligat, qui pietate & viribus religioni Chriſtianæ prodeſſe poſſit.

pag. 81.

EI-

* LXVI. EIDEM.
Idem argumentum. pag. 85.

LXVII. CAROLO DUCI SABAUDIÆ ET PHILIPPO FRATRI.

Hortatur eos, ne inſtaurationem impediant Monaſterii Cæleſtinorum in oppido Anneſiaci. pag. 87.

* LXVIII. REIPUBLICÆ VENETÆ.

De rebus Orientis, deque bello in Turcas ſuſcipiendo multa ſcribit, petitque ut claſſem & triremium copiam in procinctu habeant. pag. 90.

LXIX. PRIORI MAGNÆ CARTHUSIÆ.

Ei ſcribit, ut Joannem Baptiſtam Priorem Triſulh ad Pontificis negotia peragenda dimittat. pag. 93.

LXX. DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO.

Eraſmi litteris reſpondet, quibus ſe optima in Sedem Romanam voluntate eſſe ſignificabat. pag. 94.

LXXI. CAROLO REGI CATHOLICO.

Hortatur ut Apoſtolicas Bullas *contra Lutherum, ejuſque fautores executioni mandari curet, hæreticoſque plecti.* pag. 95.

LXXII. CARDINALI EPISCOPO NOBILI.
Ejus pietatem laudat, hortaturque ut in ſu- ſuc-

ſceptam ſemel fidei Catholicæ, atque Sedis Apoſtolicæ propugnatione, omne in poſterum ſtudium cogitationemque adhibeat. pag. 101.

LXXIII. NOBILI VEL PRÆLATO.
Idem argumentum. pag. 102.

LXXIV. MARCHIONI BRANDEBURGENSI.

Idem argumentum. pag. 103.

LXXV. OFFICIALI TREVIRENSI.

Idem argumentum. pag. 105.

LXXVI. CÆSARI.

Carolum laudat, quod in Comitiis Wormatiæ ſententiam tulerit adverſus Lutherum, qua cavit, ne palam concionaretur, neve populo prava ſua dogmata inſtillare pergeret, ſtatuitque adverſus eum agere tamquam notorium hæreticum. pag. 106.

LXXVII. ELECTORI.

Hortatur ut in Lutherana hæreſi profliganda omne ſtudium atque operam conferat. pag. 108.

LXXVIII. CONFESSORI.

Quod Cæſarem ad hæreſim evertendam excitaverit, ei gratias agit. pag. 110.

LXXIX. TUDENSI.
Ejus ingenium ac doctrinam laudat, eumque hor-

hortatur, ut Lutherum ejuſque nomen penitus ac totis viribus perſequatur. pag. 112.

LXXX. GEORGIO DUCI SAXONIÆ.

Idem argumentum. pag. 113.

LXXXI. CHIEREGATO ET HIERONYMO DE MEDICIS.

Mandat eis, ut Parochialis Eccleſiæ poſſeſſionem adeant pro Franc. Chieregato, cui illam contulit. pag. 114.

LXXXII. UNIVERSIS ET SINGULIS, &c.

Univerſitatibus, civitatibus, locorum gubernatoribus, &c. mandat, ut Franciſcum Chieregatum cum ſuis famulis, liberum ab onere tranſire patiantur, eique ſi opus fuerit, de ſcorta & ſalvo conductu provideant. pag. 115.

LXXXIII. HENRICO ANGLIÆ REGI.

Commendat Henrico Polidorum, (cui commiſſum munus pecunias nempe pro Romana Eccleſia colligendi) & Cardinalem Hadrianum Caſtellenſem. pag. 116.

LXXXIV. UNIVERSIS ET SINGULIS, &c.

Commendatia pro eodem Franciſco de Chieregatis. pag. 118.

LXXXV. FRANCISCO CHIEREGATO.

Mandat ei, ut in Angliam quamprimum tranſeat. pag. 119.

EI-

LXXXVI. EIDEM.

Ejus diligentiam in Anglica procuratione obeunda ; laudat. pag.119.

LXXXVII. UNIVERSIS ET SINGULIS. &c.

Commendatitia pro eodem Franc. Chieregato Hiſpaniam verſus contendente. pag.120.

LXXXVIII. FRANCISCO CHIEREGATO.

Mandat ei, ut a Rege Hiſpaniarum celeriter expediri curet cauſam ſuper Aoripaldi Marchionatu pro Roberta & Camillo de Urſinis. pag. 121.

LXXXIX. FRANCISCO CLERECATO ET OCTAVIO URSINO.

Exortis Fabriani turbis ad eas ſedendas illos cum ampla poteſtate Commiſſarios mittit. pag. 122.

* XC. ERASMO ROTERODAMO.

Ejus litteris, quibus ſe bono in Romanam Sedem ipſumque Pontificem animo eſſe profitebatur, benigne reſpondet. pag.126.

* XCI. HENRICO VIII. ANGLIÆ REGI.

Eraſmum Roterodamum in Anglia commorantem ei commendat. pag.127.

CLEMENS VII.

XCII. REGI CHRISTIANISSIMO.

Joannem Matthæum Gibertum Datarium ſuum, Legatum ad eum mittit. pag. 128.

DU-

XCIII. DUCI GENUÆ.

Eumdem Matthæum Gibertum Legatum Reipublicæ quoque Genuenſium mittit. pag. 130.

XCIV. EBORACENSI.

Thomæ Vulcæo Cardinali Eboracenſi ordinem Fratrum S. Franciſci de Obſervantia commendat. pag. 131.

XCV. EIDEM.

Ejus epiſtolæ reſpondet; qua ille ſua erga Clementem officia ſignificaverat. pag. 132.

XCVI. EIDEM.

Hortatur ut det operam, quo Rex Angliæ conventionem & fœdus concordiæ a Carolo V. factum, approbet, pag. 133.

XCVII. CARDINALI MOGUNTINO.

Albertum Cardinalem Moguntinum ad perturbatam in Germania Catholicam Religionem tuendam, multis verbis excitat. pag. 136.

XCVIII. MATRI REGIS CHRISTIANISSIMI.

Eam ob filium Franciſcum I. a Carolo V. captum, multis verbis ſolatur. pag. 139.

XCIX. MATRI REGIS CHRISTIANISSIMI.

Querenti, quod Joan. Salviatum Legatum ad Carolum V. miſſum, maritimum iter ſuſcipere

pere juſſiſſet, multis rationibus ſatisfacit, deque aſſerendo in libertatem filio nonnulla habet. pag. 141.

C. CÆSARI.

De victoria, quam de Franciſco I. Rege Galliæ retulerat, gratulatur, præſertim quod ea ratione facilius pax conſtitui poſſit. pag. 144.

CI. DOMINÆ MARGARITÆ.

Margaritam Auſtriacam Maximiliani Imp. filiam ad coercendos Lutheranos hæreticos hortatur. pag. 146.

CII. CAROLO ROMANORUM IMP.

Diligentiſſime de pace ſcribit, & quod a Turcis periculum immineat, & quod turbis hæreticorum ferveat Germania. pag. 148.

CIII. DUCI BORBONIO.

Nuncianti ea quæ acciderant, officioſe reſpondet. pag. 154.

CIV. HERCULI GONZAGÆ.

Eum de Sigiſmundi patrui Cardinalis morte, verbis officii ac benevolentiæ plenis conſolatur. pag. 155.

CV. MARCHIONI MANTUÆ.

Idem argumentum. pag. 157.

CVI. BARONI.

Contra Solimanum ad ſuſtinendum bellum in Hungaria, pecuniarium ſubſidium mittit. pag. 158.

ELE-

CVII. ELECTORI.

Agit de iiſdem Hungariæ periculis, quum Spiræ conventus habendus eſſet. pag.159.

CVIII. CAROLO V. ROMANORUM IMP.

Multis oſtendit, quo uſque ab initio Pontificatus ſtudio, quibuſque curis & actionibus tum pacem communem totius Chriſtiani nominis, tum privatam ejus amicitiam & conjunctionem procuraverit atque appetierit. p.161.

CIX. CÆSARI.

Hortatur ut ad Baldaſarem Caſtilioneum Nuncium Apoſtolicum de magni momenti negociis ſecum acturum auſcultandum, animum & curam adhibeat, utque publicæ ſaluti conſulere, pace æquis conditionibus amplectendo, continendiſque ſuorum cupiditatibus ac injuriis intra legum & æquitatis fines, velit. pag. 173.

CX. REGI PORTUGALLIÆ.

De calamitatibus a Turcarum Rege Chriſtianis importatis ſtrictim; uberius vero atque accratius de Romana clade, quæ hoc anno 1526. contigit, narrationem inſtituit. pag. 174.

CXI. HELVETIIS.

Ennium Philonardum Epiſcopum Verulanum Nuncium ſuum ad eos mittit. pag. 182.

PAU-

PAULUS III.

CXII. CÆSARI.

Cæſari ex iis, quæ ſibi a Joan. Antonio Pulleono Nuncio ſcripta fuerant de Hungariæ periculis narrat, commemoratiſque ipſe quæ fecerat, Carolum ad æmulationem quamdam miſericordiæ virtutiſque excitare conatur. pag. 184.

CXIII. ARCHIEPISCOPO TREVIRENSI.

Joanni Ludovico ab Hagen Archiepiſcopo Trevirenſi ſcribit, ut Carolum V. in bello hæreticis inferendo adjuvet. pag. 188.

CXIV. AD CONCILIUM.

Tridentinæ Synodi Patribus ſcribit, quæcumque ab iis rite atque ordine fuerint circa reformationem ſtatuta, (etſi aut juri communi, aut aliorum Conciliorum ordinationibus, aut etiam privilegiis ab Apoſtolica Sede conceſſis aliqua in parte videantur repugnatura) ſe rata habiturum, ita ut plenam & perpetuam retineant roboris firmitatem. pag. 190.

APPENDIX.

LEO X.

* CXV. LUDOVICO DE ARIOSTIS.

Primum veterem ejus erga ſe familiamque ſuam obſervantiam commemorat, poſtea ne quis

quis abſque ſuo juſſu & conceſſione ullis in locis, ejus libros vernaculo ſermone & carmine Orlandi Furioſi *titulo inſcriptos, imprimere, aut imprimi facere, aut impreſſos venundare, vendendoſve tradere audeat; amplum privilegium tribuit, idque ſub excommunicationis pœna, librorum omnium amiſſione, ac ducatorum centum.* *pag.* 193.

* CXVI. Philippo Beroaldo Juniori.

Eum Bibliothecarium Palatii Apoſtolici creat. *pag.* 195.

* CXVII. Hieronymo Aleandro de Motta.

Idem argumentum. *pag.* 197.

* CXVIII. Universis et Singulis &c.

Joanni Mazocho Bergomati edenti libros Xenophontis de factis, & dictis Socratis a Beſſarione S. R. E. Cardinali Niceno latine verſos, idem ferme privilegium ad ſeptennium tribuit. *pag.* 200.

CLEMENS VII.

* CXIX. Actio Syncero Sannazario.

Quod librum de Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti rebus ſcriptum, ad ſe miſerit, gratias ei ſumma benevolentiæ ſignificatione multas agit. *pag.* 202.

JA-

JACOBI SADOLETI
EPISTOLÆ
Leonis X. Clementis VII. et Pauli III. Nomine Scriptæ.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EPISTOLA I.

Johanni Galeatio Comiti.

Dilecte Fili. Accepimus a multis id quod nobis gratum vehementer fuit, te ex hac noſtra ad Apoſtolatus apicem aſſumptione ſummum quoddam gaudium & incredibilem cœpiſſe lætitiam; quod quidem nos ita fore ſperavimus. Vel enim noſter erga te, dum in minoribus eſſemus, amor, vel tua perpetua in nos obſervantia dabat nobis tale teſtimonium tuæ voluntatis. Nunc, quando in eum honoris gradum divina providentia ſublati ſumus, ex quo homines de virtute, de religione, deque nobis benemeritos liberaliter acc[illegible] poſſimus; debes exiſtimare, in iis rebus, quæ ad commodum tuum, & honorem pertinebunt, omnia nos propenſe & libenter eſſe facturos. Te itaque in Domino

no hortamur, ut illi agas gratias, qui omnium bonorum auctor, & largitor eſt: ceteris in rebus quæ a nobis erga te, ſalva Romanæ Eccleſiæ majeſtate, proficiſci poterunt, omnia tibi parata eſſe confidas. Datum Romæ anno primo.

II. Marchioni Montisferrati.

Dilecte Fili. Gratæ litteræ tuæ fuerunt, quæ declararunt tuum gaudium, ſummamque lætitiam, quam ex noſtra ad Apoſtolatus apicem aſſumptione cœpiſti; quæ res tamen nec nova nobis, nec inexpectata fuit. Noſtra enim, dum in minoribus eſſemus, erga Nobilitatem tuam affectio, tuaque in nos obſervantia, hoc nobis de te promittebat, ut quæ ad noſtram dignitatem pertinerent, ea tibi tantæ lætitiæ eſſe exiſtimaremus, quantæ alicuique. Quare nobilitas tua exiſtimet, noſtrum erga te animum talem eſſe, qualem antea ſemper intellexiſti, quæque ad commodum, & dignitatem pertinebunt, omnia nos libenter, & propenſe eſſe facturos. Datum Romæ anno primo.

III. Johanni Lascari.

Dilecte Fili. Cum hæc ad te ſcribenda mandavimus, jam fore exiſtimabamus, ut tu, bona parte itineris confecta, ad nos appropinquares; tamen voluimus has litteras ire tibi quaſi obviam, ſignificantes, te, quod ſcribis gaudere & gratulari vehementer hac amplificatione noſtræ dignitatis, jure ac merito id agere: non enim amiciorem, vel tibi ipſi

ipſi nominatim, vel iis artibus optimis atque honeſtiſſimis, quibus tu egregie præditus, atque ornatus es, audire potuiſti ſublatum eſſe ad ſummum faſtigium tantæ poteſtatis. Quare, ſi Deus, cui omnia noſtra ſemper accepta tulimus, noſtris cogitatis adfuerit, intelligent omnes boni, fortunam atque potentiam bene inſtitutis mentibus rectiſque animis dare facultatem benignitatis potius, quam temeritatis exercendæ. Sed hæc ſperamus nos coram propediem collaturos. Tu ſi valebis, noſque cito inviſes, rem pergratam nobis feceris. Datum Romæ anno primo.

IV. GEORGIO DUCI SAXONIÆ.

Dilecte Fili. Binas a te litteras quas ad felicis recordationis Julium II. Prædeceſſorem noſtrum Nobilitas tua direxerat, nobis poſt eundem in apice Apoſtolatus, licet immeritò conſtitutis, reddidit dilectus filius Thomas de Vio Cajetanus Ordinis Prædicatorum Generalis Magiſter, idemque ſuo ſermone mirifice ſubſecutus eſt humanitatem, & prudentiam litterarum tuarum, necnon animum tuum integrum ac fidelem, perpetuamque in hanc Sedem voluntatem plane expoſuit. Quæ omnia nobis grata admodum fuerunt, atque hoc etiam magis, quod eadem nomini, & nobilitati tuæ ſint conſentanea. Quanquam enim, & ſplendore majorum tuorum, & animi virtute, ampliſſimiſque fortunis abundes, & polleas; tamen nullam habemus quam tibi juſtiorem, & veriorem tribuamus laudem, quam hanc in ſummum Deum pietatis, & in ſanctam matrem Eccleſiam ve-

nerationis. Quare quod alteris litteris ab eodem Prædeceſſore noſtro ſuppliciter poſtulas, ut ne quid novetur quod ad Miſnenſem Eccleſiam pertineat, neve a vetere conſuetudine ejus civitatis, & a jure per Capitulum Antiſtitis eligendi recedatur; præſentique Epiſcopo, ſi contra fas moremque majorum, ſucceſſorem ſibi a S. Sede coadjutoremque concedi poſtulaverit, ut ne concedatur; nos hac tota de re te animo ſoluto & pacato eſſe volumus, nihilque omnino a nobis iniquæ novitatis expectare: quod etſi omnibus in rebus, Deo largiente, obſervaturi ſumus, tamen in hac ipſa cauſa tua, quò libentius id agamus, facit perſona tua virtuſque animi tui ſingularis, necnon noſtra erga Nobilitatem tuam paterna affectio, quam tibi omnibus in rebus, quæ ex Deo erunt perpetuam tribuemus. Alteris vero in litteris quod ſcribis, audita fama Concilii Lateranenſis, quamquam tibi nihil nominatim de eo indictum & denuntiatum fuerit, tamen a Congregatione fidelium, & cœtu eorum Principum, qui de Eccleſiæ unitate recte ſentiunt, abeſſe nolle, teque idcirco, & Procuratorem conſtituere, & litteras mittere obedientiam ac fidelitatem tuam eidem ſacro Concilio indicantes; plane cognoſcimus omni ex parte fidem, & religionem tuam, teque in Domino valde commendamus; nec ſolum egregiam hanc tuam voluntatem, ſed & Procuratorem tuum nobis dilectum Filium Fratrem Thomam ſupradictum, alioquin etiam nobis propter virtutes ſuas, & excellentem litterarum ſcientiam vehementer gratum, litteraſque tuas benevolo animo ſuſcipimus, quas & in proxima ſeſſione, poſt-

quam

quam perveuerint, ſi Deus permiſerit, legi, divulgarique curabimus, tuamque optimam mentem ſacro Concilio præſente, digna commendatione proſequemur. Te quidem hortari & paterno affectu monere non deſinimus, ut in hac bona voluntate, & erga hanc ſanctam Sedem devotione perſeveres, eaque agas ſemper, & cogites, quæ a tua virtute, tuoque genere, quæque a Dei maximi honore non ſint aliena; a nobis ea ſperes, & expectes, quæ ab indulgentiſſimo Patre ſperare debet is, qui neque iniquum quidpiam petiturus, & omnia honeſta impetraturus eſt. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

V. Sigismundo Regi Poloniæ.

CHariſſime in Chriſto Fili noſter. Cum more majorum noſtrorum, & ſolemni ritu S. R. E. inſtitutum ſit, ut quotannis in ſacratiſſima die Dominici Natalis enſem, & pileum benedictum Romanus Pontifex, cui viſum fuerit ex Chriſtianis Principibus, aliqua tamen præſtanti virtute, aut meritis erga hanc ſanctam Sedem inſignito, jubeat deſtinari; eoſque, qui proximis Domini Noſtri Jeſu Chriſti natalitiis conſecrati fuerunt, felicis recordationis Julius II. Prædeceſſor noſter tuæ Serenitati dicaverit, nec tamen miſerit: nos qui nuper divina providentia ad ſummum Apoſtolatus faſtigium provecti ſumus, ejuſdem Prædeceſſoris noſtri voluntatem, & judicium attendentes, tuamque animi magnitudinem maximis in rebus cognitam intuentes, nullam moram interponendam putavi-

mus, quin ipſos enſem, & pileum tranſmitteremus tibi, vel tamquam præmium tuæ virtutis, vel tamquam teſtimonium noſtræ in te opinionis. Quanquam quidem tuæ res geſtæ, quarum fama per omnes gentes, nationeſque pervagata eſt, eo gloriæ, & celebritatis provectæ ſunt, ut humanis præmiis non apte decorari poſſe videantur, quæ ſunt ſemper in divinis honoribus augendis, fideque, & religione noſtra propaganda fortiter ſimulque feliciter verſatæ. Sed tamen ſi non tam munus ipſum, quam muneris myſterium interpretari volueris, intelliges profecto nihil eſſe tam amplum a magna virtute expectandum, quod non tibi in eo ipſo dono aut aperte datum aut myſtice ſignificatum ſit. Nos enim qui vicariam Dei poteſtatem in terris obtinemus, pileo, te quaſi in participationem Sacerdotalis dignitatis adſciſcimus, tibique nobiſcum una patronum, ac defenſorem adoptamus: enſem vero cum porrigimus, ſatis aperte denunciamus, ut eo uti velis, tum ad propugnationem eorum, qui tibi fide, ac religione, veroque Dei cultu conjuncti ſunt, tum ad exciſionem illorum, qui obſint ipſi ſanctæ Fidei, & omnibus fidelibus hoſtes inimicique ſunt, ac ſemper fuerunt; ita, quod ad meritum tuæ pietatis pertinet, te in Dei omnipotentis ſinu, ac patrocinio collocamus; quod ad fortitudinis laudem, tibi propugnationem ſanctiſſimæ Fidei committimus: in altero te a Deo, in altero nos a te adjuvari velle ſignificamus, & poſcimus. Sed hujus totius doni atque myſterii vim atque ſententiam ſic pro tua prudentia facile cognoſces. Nos quidem una cum ſupradicto Præde-

deceſſore noſtro, cur te potiſſimum in hoc munere tradendo ceteris antetulerimus, facilis ad reddendum ratio. Nam ut omittamus nobilitatem generis & ſanguinis, qua tibi pares multi ſæpe extiterunt; ut nihil de regia poteſtate dicamus, quæ fortunæ plerumque eſt, non virtuti debita; illa certe nullis laudibus æquari poſſunt, quæ tu adverſus Scythas Chriſtianæ Fidei hoſtes pro vero Dei honore atque gloria magna præclaraque egiſti, agiſque, ut audimus, prope quotidie; ita aures noſtræ crebris atque inſignibus victoriis tuis jam caluerunt; ea porro propria ſunt tui; a Deo tamen auctore omnium bonorum ad te profecta, cui tu ſoli, nec ulli præterea debes. Nam, & is fecit, ut præclare de eo poſſes promereri, & idem faciet, ut laborum, & periculorum omnium, quæ pro illius nomine defendendo ſubiiſti, ſint tibi, & in cœlo, & in terris parata præmia ſempiterna. Nos ad Serenitatem tuam Patris affectu, & nova quadam charitate erga virtutes tuas inflammati, perſcripſimus, ut te in Domino noſtro Jeſu Chriſto hortaremur, nihil deflectere ab inſtituto itinere tantæ virtutis, & pietatis, ſed conſiderare Deum, eaque agere, quæ illi grata, & probata eſſe intelligas. Dilecto quidem filio Paulo electo mandavimus, ei qui ad te enſem, & pileum ſupradictos attulit, ut in eis conſignandis, Miſſa ſolemniter celebrata, plenariam indulgentiam omnibus qui præſentes adfuerint de noſtra, & Beatorum Apoſtolorum Petri, & Pauli auctoritate confiſus concedat, & largiatur. Ceteris in rebus, quod ad dignitatem & commodum Ma-

jeſtatis tuæ pertinebit, noſtram cum Domino ſanctæ Apoſtolicæ Sedis liberalitatem, & benignitatem tibi paratiſſimam fore prompto animo pollicemur. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

VI. Rostanio Cantelmo.

Dilecte Fili. Non erat dubium nobis, pro priſtina noſtra, dum in minoribus eſſemus, erga virtutes, & nobilitatem tuam dilectione, quin omnino noſtræ dignitatis amplificatio tibi eſſet futura jucundiſſima; ſed tamen hunc animum tuum erga nos, plenum amoris & devotionis, dilecti filii Sanctius, & Fabricius Nuncii tui, quos nobis nomine tuo gratulaturos miſiſti, ſuis verbis declaraverunt; quos nos quidem libentiſſime vidimus, grateque ſuſcepimus. Neque enim obliti ſumus, nec vero unquam obliviſcemur noſtram veterem inter nos benevolentiam, atque adverſis aliquando in rebus maximorum periculorum ſocietatem. Nunc, quando divina providentia, licet immeriti in tanto culmine conſtituti ſumus, potes exiſtimare, quæ ad tuum commodum, laudem, honorem pertinebunt, modo ſi eadem ſanctæ Romanæ Eccleſiæ honeſta, & utilia ſint, nos tua cauſa libenter propenſeque facturos. Sed noſtrum animum erga te bonamque voluntatem iidem Nuncii ad te referent, qui nobis multa de te retulerunt. Te nos in Domino adhortamur, ut valetudini conſulas, tuamque iſtam ſenectutem diligenter conſerves. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

AN-

VII. ANTONIO JANVARIO NEAPOLITANO.

DIlecte Fili. Etſi dubium nobis non erat, quin hæc noſtra per divinam providentiam, licet impares eſſemus, ad ſummum culmen Apoſtolatus provectio tibi magnam lætitiam eſſet allatura; tamen jucundum nobis fuit ex tuis litteris agnoſcere, & quamdam in illis quaſi effigiem intueri veteris tuæ erga nos obſervantiæ perpetuique amoris, cujus nos quidem præteritis temporibus non mediocria multis in rebus teſtimonia accepimus. Quapropter, ſi eo animo ſumus, quo debent eſſe ii, qui ad omnem fortunam præſidia in ſe ipſis habuerunt parata, ut profecto eſſe cupimus; potes exiſtimare nos nequaquam oblitos eſſe veterum neceſſitudinum, neque horum hominum, quorum nobis opera, & benevolentia fidelis præſto ſemper fuit. Itaque quantum cum Domino licebit, neque bonorum virorum vetera erga nos merita immunerata patiemur, neque nova promereri noſtra liberalitate ceſſabimus: tantum omnipotentem Deum deprecamur, ut quemadmodum nobis nihil tale meritis maximum beneficium tantæ poteſtatis præbuit, ita facultatem tribuat ea cogitandi, eaque agendi, quæ ad bonorum virorum utilitatem atque decus cum ipſius honore, & ſanctæ Sedis Apoſtolicæ dignitate ſint conjuncta. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

VIII. Marchioni Mantuæ.

Dilecte Fili. Nihil ad nos novi, atque inexpectati attulit dilectus filius Aloyſius Gonzaga tuæ Nobilitatis Orator, qui ut litteras tuas nobis reddidit, & ipſe dexteritate, & prudentia ſua expreſſit plane nobis effigiem amoris erga nos, ac veteris obſervantiæ tuæ; quantumque ex hac noſtra ad ſummum culmen Apoſtolatus per divinam providentiam aſſumptione, gaudii lætitiæque ſuſcepiſſes, nobis expoſuit: nos vero memores tuorum erga nos officiorum, quæ nobis variis noſtris temporibus multa, & magna præſtitiſti, tuamque mentem paterna benignitate proſequentes, quam ſemper cognovimus huic ſanctæ Sedi Apoſtolicæ devotam, & deditam fuiſſe, tibi his noſtris litteris ſignificavimus, jure te ac merito lætari omni amplificatione noſtra, quæ ad tuum commodum, quantum cum Domino, in honorem ſanctæ Sedis Apoſtolicæ poterimus, reditura ſit: teque adhortamur, ut, ſervata tua priſtina erga nos, & S. R. E. voluntate, ex nobis expectes, quæ juſtus gratuſque Princeps, bene de ſe, & privatim, & publice merito poteſt tribuere. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

IX. Troiano Principi Melphis.

Dilecte Fili. Gratæ nobis admodum fuerunt litteræ tuæ: nam, & animum amiciſſimum tuum, ſtudioſiſſimumque noſtri, & non mediocrem, quam circa nos ſuſcepiſti, læ-

lætitiam nobis ſignificaverunt, quorum utrumque nobis admodum jucundum fuit. Neque enim obliti ſumus, quemadmodum nos, dum in minoribus eſſemus, amaveris ſemper, atque obſervaveris; nec vero tibi in dubium venire poteſt, te a nobis diligi, & paterna in Domino charitate amari. Illud quidem etiam recordamur, nos in noſtris adverſis fortunis ſocium habuiſſe, non te quidem, ſed effigiem animi atque ingenii tui filium tuum: cujus infeſti, quoad Deo placuit, caſus & eventus noſtri recordatio, ſi non mediocre vinculum eſſe ſolet benevolentiæ conſervandæ, exiſtimare debes, nos & conſuetudine noſtra, & tuis plurimis officiis adductos tibi fore ſemper propitios: quam quidem erga te mentem noſtram, paternamque voluntatem dilectus filius Caracciolus, qui nobis tuo nomine gratulatus eſt, tibi viciſſim referre, & ſignificare poterit. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

X. REGI FRANCORUM.

DIlecte Fili. Poſtquam nobis renuntiatum fuit, dilectum filium Bartholomæum de Alviano, quem antea Majeſtas tua ſub diuturna cuſtodia retinuerat, a te propemodum reſtitutum eſſe in libertatem, latioreſque illi, & liberiores fines ad vagandum eſſe conceſſos; quamquam illi forti viro, nobiſque multis rationibus conjuncto, omnia ſemper optavimus, quæ illius commodum honeſtatemque attingerent, tamen in hoc tuo facto, non minus in gerendo modus, quam ipſa res geſta nobis lætitiæ ac jucunditati fuit. Sic enim ad

nos fuit allatum; te, cum ultro admonente nemine, illius liberandi mentem induxiſſes, tùm addidiſſe, noſtra præſertim cauſa te & ſedulo, & libenter id facere; ut quem nobis gratum eſſe intelligeres, omni indignitate cuſtodiæ liberares. Hæc tua ſingularis, & regia liberalitas a nobis intellecta, facile declaravit cum magnitudinem animi tui, tùm erga nos optimam voluntatem, quorum alterum commendatione, atque laude, alterum grata tanti officii memoria proſequimur. Quod ſi ii ſumus, qui quidem eſſe cupimus, ut imitatione Salvatoris noſtri nihil majoris æſtimemus, quam bonam voluntatem, potes exiſtimare, nos tuum hoc non mediocre munus, non ſolum hominis nobis cari, atque grati noſtra cauſa liberati, ſed multo magis animi tui adverſum nos in optimam partem ſpectati & cogniti, pari aliquando munere, cum Dominus dederit, repenſuros. Illud quidem interea Majeſtati tuæ ſignificandum duximus, hoc tuum beneficium in hominem eſſe collatum dignum tua omni humanitate, non modo propter virtutem, & fortitudinem, verum etiam propter fidem atque conſtantiam. Quacumque enim tibi conditione fidem ſuam obſtrinxerit, in ea eum certe confidimus permanſurum eſſe. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

XI. Ludovico Francorum Regi.

Dilecte Fili. Ex eis litteris, quas Julianus de Medicis noſter ſecundum carnem germanus ab Oratore Florentinorum, qui apud Majeſtatem tuam Legati officio fungitur, ad

ad ſe ſcriptas nobis miſit, intelleximus id, quod nobis maximæ lætitiæ ac jucunditati fuit, inducias inter te, & cariſſimos filios noſtros Ferdinandum Aragoniæ, & Siciliæ Regem Catholicum ad annum factas, in quibus Maſſimilianus electus Romanorum Imperator, & Henricus Angliæ, & Jacobus Scotorum Reges, aliique nonnulli Principes comprehenderentur; pactaque ac capitula, quæ inter vos conveniſſent, ad nos miſſa ſtudioſe legimus. In quibus illud optimum, & ſanctiſſimum exordium (vos ſcilicet idcirco laborare, ut, ad unitatem Chriſtiani nominis conficiendam, ſanguiniſque fidelium nimis diu, ac largiter effuſi rationem habendam, perfidoſque Turcas comprimendos, ut ſepulchrum Domini noſtri Jeſu Chriſti aliquando ex impiis infidelium manibus eripiatur, viam nobis, atque aditum aperiatis) noſtrum animum ita affecit, ut ſublatis continuo in cælum manibus Deo omnipotenti gratias infinitas ageremus, qui diuturnas Chriſtianorum inter ſe diſcordias, & diſſenſiones, in viam aliquando ſperatæ atque exoptatæ pacis perduceret. Itaque in tantam ſpem venimus concordiæ univerſalis conſtituendæ, ut vix gaudii noſtri atque lætitiæ modum inveniremus. Nam, ſi, dum in minoribus eſſemus, quantum potuimus ſemper, non ſolum conſilio atque ſententia, ſed votis precibuſque inſtitimus, ut arma inter Fideles Principes ponerentur, adverſus impios ſumerentur; poſtquam illius providentia ſine cujus nutu, ne folium quidem in arbore moveri credimus, in hunc altiſſimum gradum ſumus evecti, quid nos agere, aut quantum hujus rei cauſæ
labo-

laborare oportet, non ſolum noſtro perpetuo judicio ac deſiderio accenſos, ſed etiam Dei ipſius maximo beneficio obligatos? Hanc tamen, ut vere fateamur, ſpem noſtram, lætitiamque conceptam, illud imminuit, quod ſequebatur, Majeſtatem eamdem tuam a domeſticis periculis vacuam tandem & liberam, converſuram arma ad Italiam, ſuumque jus, ita enim ſcribitur, in ſuis rebus ablatis bello recuperandis perſecuturam, neque exiſtimaturam in eo, aut cuiquam injuriam, aut nobis moleſtiam aliquam poſſe inferri. Denique (ea enim aliquantum a ſupradicto capitulorum exordio diſcrepabant) non omnino Majeſtas tua velle arma deponere, ſed potius transferre videbatur, ut cum una ex parte otio, & quieti tuæ proſpexiſſes, libentius altero bello indulgeres. Sed per ſummi Dei bonitatem, & erga te beneficentiam, qui tibi tantum potentiæ & dignitatis tribuit, ut populo ſuo fideli defendendo, ac conſervando eſſet aptior; confer te parumper in eam curam, & cogitationem, ut intelligas, ſi arma tibi tantopere placeant, longe honoratiorem, & glorioſiorem militiam a te expectari. Nam in rebus quidem Italiæ, ſi quemadmodum credimus, a jure, & æquitate diſcedere non cogitas, quanto facilior ratio atque explicatior ad tuum jus perveniendi, per viam tractatus, & honorificæ compoſitionis proponitur; in qua nos utilitatem, & commoditatem tuam non modo adjuvare, ſed omni noſtro ſtudio, quantum cum Domino & juſtitia poterimus, procurare ſumus parati: neque id ſolum commodo, ſed honori etiam tuo atque exiſtimationi vehementer conſulere: per

per vim vero, atque arma rem velle gerere, tumultuſque denuo maximos concitare, non ſolum a Dei voluntate alienum longe eſſe, ſed etiam ab optimi Regis dignitate. Ac nos quidem, quoniam in memoria verſantur ea, quæ tot annos continuos magno cum dolore vidimus, miſera, & calamitoſa detrimenta Italiæ, nihil mirum eſt, ſi & pro paſtorali officio, quod ſuſtinemus, & pro amore patriæ, cui tanquam homines, & non ingrati alumni affecti ſumus, metu impendentium malorum commovemur. Vidimus enim, nec commemorare poſſumus ſine dolore, maximas ſæpe cædes, atque ſtrages Chriſtianorum fieri, virginibuſque, & matronis nefariam vim inferri, urbes non paucas prædæ gladiiſque ſubjici, templa Deo immortali conſecrata, ſanguine, & acerbiſſimis rapinis violari; quæ talia, & tam acerba qui perpeſſi ſunt, perpetuum mœrorem; qui vero egerunt, brevem adepti ſunt lætitiam. Atque hæc ſi iterum expectanda, & perpetienda eſſent, quæ armis rurſum commotis, inſtare, & imminere neceſſe eſſet, ſane miſeram, & calamitatibus nimium addictam exiſtimaremus eſſe Italiam, quæ cum propter nobilitatem, & principem inter omnes nationes Imperii ac veræ Religionis gloriam, immunis omnium malorum eſſe deberet; tantis ultra cladibus, & calamitatibus eſt afflicta, ut nihil addi ad deteriorem conditionem poſſe videatur. Quare iis omnibus rebus adducti, & quæ dictat nobiſque inſpirat maximus auctor pacis, & charitatis Deus, tibi quoque perſuadere cupientes, Majeſtatem tuam quanto poſſumus ſtudio, per viſcera miſericordiæ Dei noſtri adhor-

hortamur, & enixe oramus, ut ſuum Chriſtianiſſimum nomen cogitet, velitque ſua in Deum pietate, noſtraque erga ipſum benevola & propenſa voluntate, imitari illum ſummum Regem, qui ſe inter cetera nomina pacificum appellari voluit; armiſque omiſſis ſibi periculoſis, Italiæ perniciofis, legitimam juris, & honeſtiſſimam compoſitionis viam perſequi: in qua nos illi non modo æquitatem noſtram, ſi eam requiſierit, ſed etiam benevolentiam paratam fore promittimus, ut inteſtinis inimicitiis dimiſſis, ea conſilia quæ inchoata ſunt omnino communis concordiæ conciliandæ, ſanctiſſimique in crudeliſſimos Chriſti hoſtes belli ſuſcipiendi ad debitum, & optatum finem perducantur. Quibus noſtris paternis, & amantiſſimis monitis ſi Majeſtas tua animum adhibuerit, cum ceteris quoque Principibus agere non ceſſabimus, ut hujuſmodi optatæ pacis ſocietate, non ſolum Italia, ſed omnes, quæ ubique crucem Chriſti agnoſcunt gentes nationeſque conjungantur. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

XII. Regi Catholico.

Dilecte Fili. Jucundiſſima nos delectatione affecerunt tuæ binæ litteræ, quarum una die 6. Aprilis, altera 26. ejuſdem menſis die ſcriptæ fuerunt. Pertulerunt enim ad nos tamquam vivam quandam, & loquentem effigiem, cum maximi, & præſtantiſſimi Regis, tum nobis amiciſſimi, & in ſanctæ Sedis Apoſtolicæ obſervantia, totiuſque Chriſtianæ Religionis propugnatione cum ſumma virtute glo-

gloriaque verſati : quæ omnia non quidem nova nobis, ſed tamen grata, & peroptata acciderunt. Itaque eas libentiſſime legimus, veteremque amorem tuæ erga nos Majeſtatis, cujus jam plurima, & maxima indicia ad nos profecta ſunt, in eis recognovimus; teque abſentem, tanquam præſentem noſtra benevolentia, noſtro animi ſtudio, & paternæ charitatis affectu ſumus amplexi. Memores enim ſumus, quod a tua Majeſtate acceperimus; & quantum tibi debeamus non obliviſcimur. Atque hoc privatum noſtrum officium eſt: publico vero Chriſtianæ Reipublicæ nomine; cui pro boni Paſtoris, & communis omnium Parentis officio magis affecti eſſe debeamus, quam tibi, habemus profecto neminem. Nunquam enim fruſtra, neque hæc ſancta Sedes, ſuis difficilibus temporibus; auxilium tuum, nec Fides Chriſti univerſa patrocinium requiſivit. Sed hæc clara ſunt, neque teſtimonio egent : quæ vero ad nos ſcribens, amantiſſime & ſapientiſſime admones, ſunt penitus infixa in curis, & cogitationibus noſtris; quæ quamquam ſua ſponte placerent, tamen tua auctoritate majorem nobis curam injecerunt: quare omnem noſtram operam, & voluntatem ad illa convertemus. Quod vero ſucceſſus habeamus ſecundos, Deus ille ſcrutator cordium, & ſublimator humilium, qui nos nihil tale meritos, nec opinantes ad ſummum honoris gradum advocavit, efficere pro ſua clementia dignetur: quanto enim minus nos & virtute, & ſapientia valemus, tanto erunt manifeſtiora opera Dei Altiſſimi. Verum hæc, re magis, quam verbis præſtanda ſunt. Illa vero, quæ extra litteras tuas commu-

municavit tuo nomine dilectus Filius Hieronymus de Vicht tuæ Majeſtatis apud nos Orator, ſtudioſe audivimus, planeque intelleximus, tibique viciſſim per eumdem Oratorem tuum, & Nuncium noſtrum nonnulla ſignificanda mandavimus, cui omnem fidem poteris adhibere. Quod reliquum eſt, Majeſtatem tuam certiorem facimus, nos erga te ita affectos eſſe, ut quantum cum Deo nobis licuerit, nihil ſit neque in amore tam magnum, quod non tibi debeamus, debiturique perpetuo ſimus. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

XIII. Regi Catholico.

Dilecte Fili. Licet intelligamus ex hoc ſummi Pontificis, & omnium Paſtoris loco, ad quem, quamvis immeriti, divina providentia vocati ſumus, patrocinium juſtitiæ & æquitatis nobis ante omnia ſuſcipiendum; tamen libentius id facimus, cum vel eorum hominum quibus prodeſſe cupimus dignitas, vel eorum apud quos auctoritatem noſtram interponimus, nota & multis in rebus ſpectata in hanc ſanctam Apoſtolicam Sedem voluntas, nobis fiduciam dat ipſius obtinendæ æquitatis: quod quidem Nobis nunc accidit, tùm in perſona Ven. fratris noſtri S. Epiſcopi Albanenſis, Cardinalis Arborenſis, Eccleſiæ Burgenſis perpetui Commendatarii, cui hujus Eccleſiæ Burgenſis poſſeſſionem ad hunc illi diem interdictam, & prohibitam, tradi, & concedi, poſtulamus; tùm verò in tua, qui nihil quod juſtum æquumque eſſet nobis, & Prædeceſſoribus noſtris ne-

negare conſueviſti. Quapropter, ſi hujus ſupradicti Ven. Fratris Epiſcopi Albanenſis, & vitæ integritas, & ſacrarum litterarum ſcientia, & in primis ſenectutis veneranda quædam antiquitas, quibus omnibus honorificum S. Romanæ Eccleſiæ membrum exiſtit, nos valde moverunt, ut illius commodi curam cogitationemque ſuſciperemus, Serenitatem tuam paterna affectione requirimus, ut te eadem ipſa moveant, adjuncta præſertim noſtra interceſſione, veliſque homini in extrema ætate conſtituto, meritis, & virtutibus eminenti, antequam ei ex hac vita migrare neceſſe ſit, dare hanc lætitiam ſui optati juris, & captæ Burgenſis Eccleſiæ poſſeſſionis: hoc nec juſtius quidquam, nec nobis gratius efficere potes. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

XIV. Viceregi Neapolitano.

Dilecte Fili. Diliximus ſemper etiam cum in minoribus eſſemus conſtituti dilectum filium Troilum de Rubeis propter illius quidem erga nos obſervantiam perpetuamque voluntatem, quam omnibus noſtris in rebus promptiſſimam oſtendit; ſed non minus etiam ob multas egregiaſque virtutes. Quare quòd altiori in gradu poſiti ſumus, majorem quoque rationem habere debemus nunc, cum accepimus, quod nobis valde moleſtum fuit, cum quibuſdam tuorum veniſſe graves in controverſias, ita ut periculum ſit, ne tuorum militum conſpiratione, & impetu gravius aliquid in bona, & fortunas antedicti Troili comparetur. Quocirca nos, & homini nobis caro

caro conſulere cupientes, & tui quoque honoris non minus, quam illius ſalutis habita ratione, petimus a te, quanto poſſumus ſtudio, ut reſpectu ad nos habito ipſum Troilum noſtra cauſa velis ſalvum atque incolumem eſſe. Quamquam hoc fortaſſe abs te non eſt difficile impetrare: neque enim tibi, & laudi tuæ quicquam aptius quam nobilibus viris favere. Sed illud etiam, quod aliquanto majoris eſt negotii, tamen te facturum confidimus, ut milites tuos a direptione bonorum dicti Troili contineas, neve permittas ejus res atque fortunas prædæ, & rapinæ eſſe. Hoc nobis gratius Nobilitas tua facere nihil poteſt. Datum Romæ anno primo.

Sadoletus.

XV. Pro Archidiacono Florentino.

UNiverſis, & ſingulis, ad quos hæ noſtræ litteræ pervenerint ſalutem. Propter quædam negotia noſtra, ut ea recte & prudenter adminiſtrentur, deſtinamus dilectum filium Franciſcum Minerbettum Archidiaconum Florentinum Camerarium noſtrum ſecretum, cujus fidei, & dexteritati valde confidimus. Cupientes autem, ut munus, & iter ſibi mandatum commode faciat, reliquos hortamur, & requirimus in Domino, noſtrarum vero provinciarum atque urbium Præſidibus, Præfectis, Gubernatoribus, Magiſtratibuſque mandamus, ut hunc ipſum Franciſcum ita recipiant, atque tractent, ut noſtram in eo gratiam poſſint promereri; eumque & commodis diverſoriis, & ducibus, ſi

opus

opus fuerit, directoribuſque itinerum, equis etiam commutandis, quò celerius, & melius, ſi ei videbitur, iter ſuum peragat, ſtudeant adjuvare, nullamque ei moram quovis in loco ulla ratione inferant: quod ſub noſtræ indignationis pœna volumus diligenter obſervari. Datum Romæ 1513 anno 1.

Leo X. Sadoletus.

XVI. DUCI SABAUDIÆ.

HOrtamur in Domino Nobilitatem tuam; pro noſtra reverentia, & Apoſtolicæ Sedis honore, ut per te gratiam, ac beneficium, quod dicto Andreæ contulimus, illi ſtabile, ac pacificum obveniat; ne lis eidem vel Procuratori ipſius ad capiendam dictæ Præpoſituræ poſſeſſionem inferatur, ad eamque pacifice, remotis impedimentis omnibus, obtinendam, tuam & humanitatem, & operam præſidio atque adjumento velis eſſe: in quo faciet nobis Nobilitas tua rem gratiſſimam, & ei obſervantiæ, quam ſemper S. R. E. præſtitiſti maxime convenientem. Datum Romæ 1513 anno 1.

Leo X. Sadoletus.

XVII. PATRIARCHÆ MARONITARUM.

VEner. Frater. Ex litteris dilecti filj Marci de Florentia Ordinis Minorum Obſervantiæ loci S. Salvatoris Siruthi in Syria Guardiani, cognovimus ea, quæ nobis ſummo gaudio, & incredibili lætitia fuerunt, te unum præſidem nationis Maronitarum gentis

tis Chriſtianæ, atque Catholicæ, & a vero Dei cultu, quem ſancta Romana ſervat Eccleſia in nullo aberrantis,regere eos populos non ſolum prudentia; ſed integritatis, & probitatis, & Religionis exemplo illos ad verum iter ſalutis dirigere: cujus tuæ in Domino noſtro Jeſu Chriſto rectæ voluntatis magnum indicium habemus, quod tu miſſo ad nos data opera nuncio tuo, nos tanquam Dei Vicarios in terris, Beati Petri Apoſtolorum Principis ſucceſſores, in capite univerſalis per totum orbem terrarum Eccleſiæ divina providentia, licet imparibus meritis, conſtitutos, quemadmodum decet, venerari, & debita tuo ac nationis illius nomine obedientia recognoſcere te velle, cupereque a nobis confirmationem hujus dignitatis, in qua nunc es, oſtendis; atque ut ejuſdem Guardiani litteræ ſignificabant, petis, ut tibi mitram & cetera ornamenta elargiamur.Nos Fr. noſter chariſs. ſimul atque hoc intelleximus, frugemque illam tantam fidelium animarum, quam veteres illi ſanctiſſimi viri, Deo inſpirante, ſeminaverunt, noſtris diebus nos collecturos ſperavimus; ſuſtulimus manus ad cælum, ac pro zelo Fidei, & Dei omnipotentis amore, cujus honorem & gloriam multo vita noſtra cariorem habemus, egimus ipſi Deo, & Domino noſtro Jeſu Chriſto gratias, qui in eiſdem pene locis, in quibus ut nos ſalvos faceret, ipſe nec ſaluti ſuæ, nec corpori pepercit, & ut nos ad æternam vitam vocaret, ipſe temporalem mortem ſuſcepit, non permiſerit penitus ſuum ſanctiſſimum, & glorioſiſſimum nomen aut aboleri omnino,aut perverſa ſuperſtitione coli; ſed te Fr. noſtrum po-

populoſque illos, qui, te præſidente in Fide Catholica illius nomini deſerviunt, voluerit veræ cognitionis divini nominis in eis ipſis locis eſſe ſucceſſores. Cum igitur inflammati ardore Religionis, & amore erga Fraternitatem tuam; omneſque illos Maronitas populos fideles atque Catholicos in gremium noſtræ paternæ charitatis, ut dilectos filios accipientes, vellemus ac cuperemus non ſolum ea, quæ idem Guardianus ſuo nomine a nobis poſtulat, tradere, & concedere, ſed etiam augere autoritatem, & dignitatem tuam, re in Concilio Ven. noſtror. S. R. E. Cardinalium multum agitata; quoniam hujus ſanctiſſimæ Sedis gravitas ex more Majorum & inſtitutis ſolemnibus, nihil niſi mature & ſummo conſilio agere ſolet, & ne quoque temere prolabatur, multis in tantis rebus decernendis & teſtibus, & rebus, & argumentis niti; tuas autem litteras nullas habebamus: & is homo, quem ad nos miſiſti, licet & bonus, uti poſſumus judicare, & prudens, tamen unicus, plenam nobis fidem ex inviolabili cærimonia Sedis Apoſtolicæ non faciebat; viſum eſt nobis, & eiſdem Fratribus noſtris remittere eum nuncium ad Fraternitatem tuam, & has litteras noſtras conſcribere, quibus tibi plurimam ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem noſtram impartiamur. Deinde te Frat. noſt. chariſſime de hac mente & optima in Deum voluntate ſummopere commendamus. Poſtremo te in Domino adhortamur, ut rem Spiritu Sancto cooperante bene per te cœptam omni ſtudio perficias, teque ut membrum Dei Eccleſiæ ſanum, & integrum, capiti, & nobis, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ univerſali adjun-

adjungas. Et quoniam nos ardemus deſiderio, non ſolum ornandi Fraternitatem tuam eis bonorum inſignibus, quæ a nobis petita ſunt, ſed aliquanto majora elargiendi, ut id ſalvo more, & inſtituto majorum noſtrorum tutius, & uberius faciamus, nos, & litteris authenticis, etiam lingua tua conſcriptis (in hac enim urbe Orbis principe, & omnium doctrinarum ſtudiis florentiſſima multos habemus Arabicarum notarum peritos interpretes) & Nunciis, pleniſſime de tua & nationis illius tuæ ad Catholicos ritus S. R. E. conformatione inſtruas, quibus etiam de rebus omnibus ad ſupradictum Guardianum ſcribimus; is enim, ſi difficilis tibi erit, aut periculoſa tuorum Legatorum miſſio, per Fratres ſuos ad Capitula generalia convenientes nos poterit inſtruere, ad quem Fraternitas tua omnia poterit ſua conſilia, & deſideria tranſmittere. Nos eo animo ſumus, ut ſi Fraternitas tua adhæſerit, ſicut jam cœpit, eis conſiliis, quæ orthodoxæ Fidei congruunt, & ad ſalutem animarum ſunt neceſſaria; omnes Sedi Apoſtolicæ divinitus datos ex Spiritu Sancto theſauros tuis honoribus, & commodis patefacturi ſimus, Deumque oraturi, ut te nobiſcum una incolumem in ſua ſancta Eccleſia, atque in bono propoſito perſeverantem conſervet. Datum &c.

Sadoletus.

XVIII. Regi Francorum.

Cum ſuperioribus diebus, laborante in extremis quondam Petro de Brignac Monaſterii Sancti Salvatoris de Rotono Ordinis San-

Sancti Benedicti Redonenſis Diœceſis perpetuo Adminiſtratore, nos dictum Monaſterium noſtræ, & Sedis Apoſtolicæ diſpoſitioni in pectore reſervaviſſemus, ac deinde ipſum, ejuſdem Petri obitu extra Romanam Curiam defuncti vacans, de quo tunc nullus præter nos ullo modo poterat diſponere, dilecto filio Ludovico de Roſſis, noſtro ſecundum carnem conſanguineo, & Camerario Secreto, motu proprio perpetuo commendaviſſemus, exiſtimavimus ſemper noſtram ejuſmodi proviſionem rite, & canonice factam, pro noſtra, & hujus ſanctæ Sedis auctoritate, & reverentia, nullum non modo impedimentum, ſed nec retardationem quidem ullam habituram. Itaque ob hanc cauſam ſcripſimus antea Majeſtati tuæ tùm proviſionis noſtræ proſecutionem, tùm ipſius Ludovici conſanguinei noſtri, quem paterno affectu diligimus, commodum commendantes. Nunc autem cum præter noſtram nobis expectationem eveniat, ut ejus Monaſterii poſſeſſio, & fructuum proveniemtium perceptio ipſi Ludovico adhuc aſſignata, traditaque non fuerit, Majeſtate tua, non uti ſperavimus, & optavimus, favente, ac dilecto filio Guillelmo, Confeſſore, ut intelleximus, tuo, impediente; non poſſumus non aliquantum mirari, præſidium, ac liberalitatem Majeſtatis tuæ, quam nos in maximis rebus promptiſſimam ſperabamus, in his, quæ non ita magna ſunt, nobis eſſe interclusam. Ipſum autem Guillelmum crediderimus pro ſui Ordinis profeſſione, & virtutibus aliis, quibus ornatus eſſe dicitur, non iturus obviam noſtris, & Sedis Apoſtolicæ decretis, quibus ipſe melius quam ceteri obtemperare

debuit, cum & nos non parvam alias ipſius meritorum habituri eſſemus rationem. Hoc autem in negotio, cum & nos alio modo delibe liberaverimus, & ipſe ex alieno Ordine exiſtat, dolemus noſtram de illo opinionem eſſe aliquantulum labefactatam. Ac ſi nulla inter nos ipſos atque te alia officia ac merita intercederent, tamen erat pietatis, & virtutis tuæ; habere reſpectum ad noſtram, & ſanctæ Sedis Apoſtolicæ dignitatem auctoritatemque, & quæ per nos decreta fuiſſent inviolata eſſe jubere. Nunc in tanta noſtra conjunctione atque amicitia, nihil minus expectari debuit, quam quicquam nobis a chariſſimo in Chriſto filio noſtro Ludovico Francorum Rege Chriſtianiſſimo eſſe negatum. His de rebus omnibus locuti ſumus largiter cum dilecto filio Joanne de Rupeforti nuncio tuo a nobis ad te redeunte, cui etiam mandamus, ut ad te noſtrum hujus rei deſiderium perferret. Majeſtatem tuam hortamur in Domino, & enixe requirimus, ut hac in re gratificari noſtræ voluntati ſtudeat; cum, & apud Regem nobis conjunctiſſimum, & pro homine charo, atque grato affine noſtro, de nobis benemerito, optimis ornato partibus, tuæque amplitudinis ſtudioſiſſimo poſtulemus: erit hoc nobis vere gratiſſimum. Datum Romæ 1514. anno ſecundo.

Leo X. Sadoletus.

XIX. Duci Engolismensi.

Cum ſuperioribus diebus &c. &c. *ut ſupr.* Itaque ob hanc cauſam, & ſcribimus ad chariſſimum Francorum Regem Chriſtianiſſimum,

mum, & ad Nobilitatem tuam ſcribendum duximus, te in Domino plurimum hortantes, ut pro noſtra, & hujus ſanctæ Sedis reverentia, & ex pietate ac Religione tua, ex qua valde commendaris, velis adeſſe & favere, ut dictus Ludovicus affinis noſter, quem propter ejus merita paterno affectu diligimus, charumque habemus, remotis omnibus obſtaculis, pro debito juſtitiæ, ejus monaſterii pacificam poſſeſſionem, tua Nobilitate interveniente, conſequatur: quod erit omnino nobis gratiſſimum, noſtraque erga Nobilitatem tuam liberalitate compenſandum. Sed de hac re tota cum dilecto filio Joanne de Rupeforti regio apud nos nuncio ſumus locuti, cui mandavimus, ut rediens, tecum noſtrum ejus rei deſiderium communicaret. Ei Nobilitas tua fidem circa hoc adhibebit. Datum Romæ 1514. anno ſecundo.

Leo X. Sadoletus.

XX. Regi Portugaliæ.

Poſtea quam Serenitas tua, ſuis Legatis, viris lectiſſimis ad nos miſſis, id, quod Regi Chriſtianiſſimo fuit conſentaneum, veram & ſinceram obedientiam Deo optimo maximo, nobiſque Dei in terris vices, licet immeritis, gerentibus, ac Sedi Apoſtolicæ præſtitit; cum munus eorum publice cum magna dignitate actum, habitamque luculentam orationem læti auſcultaviſſemus, & quæ viſa nobis fuerunt ad tuam ſingularem laudem, & commendationem pertinere, reſpondiſſemus; fuimus ab iiſdem Legatis tuis appellati, ut privatim eis copiam, & poteſtatem noſtri fa-

ceremus, quod habere ſe dicerent mandata, & munera, de quibus tuo nomine eſſent nobiſcum acturi: quod nos cum illis libenter conceſſimus (anteceſſerat autem rumor, & hominum expectatio non mediocris, propter famam, & nobilitatem eorum munerum, quæ abs te miſſa eſſe dicebantur, quo eſſet tua liberalitas teſtatior) die conſtituta advocavimus nobis Venerandum Fratrum noſtrorum S. R. E. Cardinalium cœtum univerſum; magnamque præterea multitudinem & copiam ornatorum ac præſtantium virorum tanti ſpectaculi celebritas concitarat. Itaque conſtituti in Conventu pleno ſummæ dignitatis excepimus adeuntes Legatos tuos, eorumque orationem de tua erga nos benevolentia, de muneribus miſſis, de animo in ſanctam Sedem Apoſtolicam, ac in Dei fidem egregio & præſtanti jucundiſſime accepimus, neque mediocri cum voluptate, munera ipſa aſpeximus, Elephantum unum Indicum incredibili corporis magnitudine, & Pardum unum aliquanto ſpecie ipſa venuſtiorem virgato corpore, & maculis diſtincto: ſed in Elephanto omnium admiratio major, vel propter memoriam antiquitatis, quod apud veteres hæc bellua Romæ frequens, tanto ſeculorum intervallo viſa non fuerit, poſtquam videlicet hujus maximæ, & nobiliſſimæ civitatis veteres illæ imperii, & potentiæ opes conciderunt; vel propter docilitatem belluæ atque diſciplinam, ita obtemperantis monitis, & præceptis rectoris ſui, ut fides fieret non falſo fuiſſe a gentilibus noſtris, litteris proditum, eſſe quandam illi belluæ cum genere humano ſocietatem. Atque hæc hujuſmodi animantium pro-

productio, & nobis iucunditati fuit, & popularem in primis habuit admirationem. Sed cum hoc ſpectaculo tranſacto, in medio eorumdem Fratrum noſtrorum, & in graviſſimorum, atque ornatiſſimorum hominum corona conſediſſemus, explicaverunt eo in loco miniſtri Majeſtatis tuæ veſtem deſtinatam rebus divinis, ac vere tantummodo dignam, quæ in theſauris Dei omnipotentis cenſeatur; cum nemo mortalis tam ſit arrogans, qui ſe tanto illo ornatu dignum putare queat. Sed ejus fulgor ſimul atque, involucris rejectis, ad oculos intuentium eſt oblatus, ſilentium primum, & tacita admiratio omnes tenuit: neque enim aut oculi ad aſpectum, aut vox ad laudem ſufficere poſſe videbantur; idque non injuria. Erat enim ea ſpecies, ea pulchritudo nobiliſſimi operis, qualem nec vidiſſemus antea unquam, nec videre expectaviſſemus; is ſplendor, qui ex candore, & copia tot gemmarum eſſe debebat; artem autem in eo, & varietatem operum omnes plane confitebantur etiam pretioſiorem eſſe materia, cum diuturnus labor nobilitatem ſummi artificii, ordine, & contextu mirabili margaritarum, antecellere omnibus Indicis, atque Arabicis opibus coegiſſet. Hoc dono conſpecto, in quo, & magnitudo animi tui, qui dedicaſſes, & ſummi Dei, cujus honori dedicaſſes, erga te beneficentia perſpiciebatur; lectæ ſunt litteræ tuæ, ſcriptæ incertum elegantius, an religioſius; te, quod primitiæ omnium rerum Deo dicandæ ſunt, primitias Lybiæ, Mauritaniæ, Æthiopiæ, Arabiæ, Perſidis, atque Indiæ in Dei honorem, nobis ipſius vices ſuſtinentibus dare, ac de-

dicare. Quorum omnium, & verborum, & operum magnificentia, a tanto & tam illuſtri Rege profecta, inuſitata quidem nobis & mirabilis viſa eſt, animo percurrentibus, quas tu provincias, quas regiones, quas oras tam terreſtres quam maritimas virtute ac victoria, Deo comite, peragraſſes; ut te præſtantiſſimum Regem non ſolum noſtra, ſed etiam antiquitatis memoria præbuiſſes. Sed multo clarior, atque admirabilior viſa eſt in tanto Rege, & optima erga Deum voluntas, & ſumma Religio: animus vero, & benevolentia erga nos, ceterarum rerum omnium nobis accidit jucundiſſima. Quamquam enim maximas, ac præclariſſimas res nobis dono miſiſti, tamen multo habemus gratiorem amorem erga nos tuum, quam cunctarum opum, & divitiarum apparationem. Itaque munera quidem tua, ut nobis chariſſima, in ſacrario noſtri delubri Palatini conſervaturi ſumus, te vero ipſum ac præſtantiſſimas virtutes tuas in corde, atque animo noſtro perpetuo conſervabimus. Utinam quas vellemus gratias tuæ Serenitati agere poſſemus: agimus quidem maximas; ſumuſque, ſi occaſio feret, aliquando relaturi. Sed referet Deus ipſe, qui nec pietatem tuam cœleſtibus ſuis præmiis, quæ maxima ſunt, irremuneratam, nec noſtram cupiditatem referendæ gratiæ, ut confidimus, irritam eſſe ſinet. Nos quidem, quod noſtræ eſt poteſtatis, & ſingularem benevolentiam tuæ erga nos voluntati perpetuo habituri ſumus, & ſummum honorem virtuti. Datum Romæ die XI. Maji 1514. anno ſecundo.

Leo X. Sadoletus.

XXI. Re-

XXI. Regi Francorum.

CHariſſ. &c. Cum ad nos allatum ſit, inter ceteros Genuenſes cives, qui Lugduni juſſu Majeſtatis tuæ detenti fuerunt, dilectum quoque filium Jacobum de Saulis, dilecti filii noſtri Bandinelli Cardinalis de Saulis patruelem fuiſſe; ſtatim, & dicti Cardinalis, & ipſius Jacobi cauſa commoti, quos ipſorum merito paterne diligimus, ſuſcepimus curam ſcribendi ad Majeſtatem tuam: & quoniam Jacobi ſalus nobis admodum cordi eſt, te in Domino enixe adhortandi, ut cum nobis perſuadeatur, nullam gravem hujuſmodi detentionis in eo ſubeſſe cauſam, neque ipſe de Majeſtate tua tam male commeritus ſit; velis eum intuitu noſtri, qui hoc abs te ſtudioſe petimus, ut tamen tuæ Majeſtati convenire arbitremur, eſſe clementem adverſus quidem omnes, ſed præſertim eos qui abs te cives tui creati, & in nnmero tuorum habiti ſunt, ex quibus eſt omnis Saulorum familia, quæ non magis Genuenſis naturaliter, quam tuo beneficio Gallica facta eſt, & eſt omnis tibi dedita. Denique Majeſtas tua, ſi hunc liberum nobis, & ſalvum condonaverit rem nobis gratiſſimam faciet. Romæ 1514. anno ſecundo.

Leo X. Sadoletus.

XXII. Cardinali Sedunensi.

DIlecte Fili noſter. Amavimus ſemper dilectos Filios Galeatium, & Antonium Mariam, eorumque Fratres de Pallavicinis,

totamque illam domum & familiam, tum propter ſplendorem generis, hominumque virtutem, quod ipſi inter primos Italiæ ornatiſſimi, ac in rebus gerendis ſtrenui ſemper exiſtimati ſunt; tum vero quod nos ipſos etiam ante conſtitutos in minoribus, domumque noſtram non mediocri benevolentia ſunt proſequuti. Acceſſit ad illum amorem priſtinum, etiam affinitas nobis cum ipſis Pallavicinis per noſtros conjunctiſſimos contracta, quod vinculum benevolentiæ etiam alienas voluntates conciliare ad conſpirationem amoris atque amicitiæ ſolet, veteres autem amicitias arctiore nodo adſtringere. Quare, ſi hæ cauſæ graves ad illos fovendos, & a nobis noſtra ope, ac patrocinio complectendos tuæ Circumſpectioni videri debent, potes etiam exiſtimare, quo animi ſtudio petere a te inſtituerimus, ut illos omnibus eorum in rebus, ac negotiis, quæ non modo commodum illorum, ſed honeſtatem etiam, dignitatemque familiæ attingant, habere velis commendatiſſimos. Quod, ut nobis poſtulantibus ſedulo ac libenter tribuas, confidimus, nos quidem in tua egregia erga nos maximis in rebus perſpecta voluntate meritiſque ſingularibus, quæ tu pro tui animi virtute, atque conſtantia velle augere quotidie debes; ſed tamen arbitramur amplitudini quoque tuæ convenire, habere in fide & clientelà tam illuſtrem familiam, quæ quali ſtudio te ſibi propitium, & propugnatorem adoptat, tali animo ſeſe, opus, vires, ornamentaque ſua omnia tam dignitatis quam fortunæ tuis honoribus commodis, temporibus offert, ac pollicetur. Nos quidem qui tuam

tuam erga illos inclinatam, & propitiam voluntatem, & ſtudioſe petimus, & concupiſcimus vehementer, affirmamus Circumſpectioni tuæ, te quid in illos ſtudii, operæ, liberalitatiſque tuæ contuleris, in hominibus gratiſſimis tibique deditiſſimis poſiturum, futurumque id tibi non modo honori, ſed etiam commodo, ac jucunditati; nobis vero rem ita gratam facturum, ut ad multa tua & præclara erga nos officia hoc in primis charum, & jucundum ſimus habituri. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXIII. MUTINENSIBUS.

Dilecti Filii. Multis nunciantibus, ſed præcipue dilecto filio Fabiano de Lippis Juris utriuſque doctore, Commiſſario noſtro ad nos ſcribente cognovimus; vos ſingulari quodam ſtudio, & amore ſtatus Eccleſiaſtici incitatos egregiam operam navaſſe, ut iſtius noſtræ civitatis nobis chariſſimæ poſſeſſio, quam nonnullorum fraus ac improbitas tergiverſando impediebat, a noſtris facilius acciperetur: quod fuit nobis admodum gratum. Nam cum civitatem ipſam noſtro, & S. R. E. imperio acceſſiſſe optabile nobis eſt, tum veſtram tantam hujus rei voluntatem, & ſtudia flagrantia erga dignitatem noſtram proſpexiſſe etiam jucundius. Quamquam quid Sedis Apoſtolicæ cauſa vos ſemper volueritis, nos non latet. Commendamus itaque in Domino devotionem veſtram, & hortamur, ut perſeverare in eodem animo ſtudioque velitis, detiſque operam pro veſtra parte, ut illa civitas a

nobis, quemadmodum optamus & cupimus, pacifice, & recte gubernari poſſit: nos enim pro noſtra erga vos paterna charitate ſumus curaturi, ut tam benemeritis de noſtra dignitate civibus, omnia a nobis cum Domino & juſtitia, jucunda, & commoda procedant; quod ita intelligetis, ut vos, nec ſtatus Eccleſiaſtici, nec noſtræ erga vos voluntatis pœniteat. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXIV. Leo Papa X.

(*Ex Commentariis Matthæi Caſtilionei p.122.*)

Dilecte fili, ſalutem, & Apoſtolicam benedictionem. Nihil eſt in hoc honore ad quem impares meritis, divina providentia vocati fuimus, quod nobis gratius aut magis jucundum accidere poſſit, quam eſſe quandoque apud nos præmia fortibus & bonis & præſtantibus viris conſtituta: ſit autem hoc idem jucundiſſimum, cum illæ quæ nos invitant ad liberalitatem cauſſæ ita conſentiunt, ut ad peculiarem ſenſum benevolentiæ noſtræ, communis quoque utilitatis ratio accedat, ut uno, atque eodem facto, & præmium ſpectatæ virtuti, & ſperatæ exempli imitationem proponamus. Cum itaque te etiam antea in minoribus cognoverimus ipſi, egregie ornatum eis dotibus, quæ ad præſtantem virum efficiendum accommodatæ ſunt, cum genere natus honeſtiſſimo, & litterarum ſtudiis antecellas, & bellica ex laude non mediocre nomen ſis conſecutus, quodque ante omnia nos movet, ſingulari erga nos & Sanctam Sedem Apo-

Apoſtolicam fueris voluntate atque obſervantia, dignitatis & meritorum tuorum rationem habere volentes, Nubilariæ caſtrum agri Piſaurienſis, nobis & S. Romanæ Eccleſiæ directi dominii jure ſubiectum, quod dilectus filius nobilis vir Franciſcus Maria de Ruvere, Dux Urbini, Almæ Urbis noſtræ Præfectus, S. Rom. Eccleſiæ Generalis Capitaneus noſter, in dicta civitate perpetuus Vicarius, tibi, liberis, poſteriſque tuis maſculis, qui ex te legitime orientur, cum arcibus, hominibus, juribuſque omnibus ejuſdem, in fidei tuæ præmium, & ſuæ benevolentiæ teſtimonium tradidit, & titulo irrevocabilis inter vivos donationis conceſſit, ſicut in dicti Ducis litteris uberius continetur, tibi tenore præſentium litterarum confirmamus; eamque ipſam donationem tam in univerſum, quam partes omnes, & ſingula in ea contenta approbamus, Apoſtolicæque noſtræ confirmationis, atque approbationis robore communimus; ſupplentes omnes defectus tam juris, quam facti, ſi qui forſitan interveniſſent in eadem: nec non quatenus opus ſit, Caſtrum ſupradictum cum omnibus juribus, arcibus, bonis, & pertinentiis, ac vaſallis ſuis, meroque & mixto imperio, & omnimoda juriſdictione, ac gladii poteſtate tibi, liberis, poſteriſque tuis maſculis, qui ex te legitime orientur de novo concedimus, in perpetuumque condonamus: contrariis etiam, de quibus ſpecialis & expreſſa mentio, ac forſitan de verbo ad verbum habenda eſſet, non obſtantibus quibuſcumque. Volumus autem apud Ven. Fratrem R. Epiſcopum Oſtienſem Camerarium noſtrum fidelitatis ſolitum per alios feudatarios noſtros

hujuſmodi præſtes juramentum, quodque in die SS. Petri & Pauli in recognitionem directi dominii, quod Sedes Apoſtolica obtinet, Cameræ noſtræ Apoſtolicæ cereum unum e cera candida libræ unius annuum cenſum, tu & ſucceſſores tui prædicti in perpetuum perſolvatis. Datum in Villa noſtra Manliana ſub annulo Piſcatoris die vigeſima ſecunda Maii milleſimo quingenteſimo quartodecimo, Pontificatus noſtri anno ſecundo.

Jac. Sadoletus.

A tergo. Dilecto Filio Balthaſſari Caſtilioneo Caſtri Nubilariæ Domino.

XXV. Jacobo Sabello.

Dilecte Fili. Quod, & virtus tua, & genus pollicentur, te in honore ſanctæ Matris Eccleſiæ, ac noſtro, ubi opus fuerit, defendendo egregiam fidem, & fortitudinem præbiturum; idcirco Præfecturam equitum ſeptuaginta cum titulis, & præeminentiis dari conſuetis, tenore præſentium concedimus, atque te cum eo ipſo equitum numero ad noſtra, & ejuſdem Eccleſiæ ſtipendia conducimus, cum aliiſque noſtris Præfectis, & Ductoribus equitum annumeramus, te in Domino hortantes, ut fide, & virtute tua promereri ſtudeas, quo noſtra erga te liberalitas his terminis contenta eſſe non poſſit; volumus autem quod hujuſmodi Præfecturæ tuæ tempus a data præſentium inchoare intelligatur. Datum Romæ Julii xi. 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXVI. Troi-

XXVI. TROILO SABELLO.

Dilecte Fili. Venit ad aures noſtras, te una cum quibuſdam aliis ea agere, & moliri parantem, quæ minime ſunt æqua; ſtatum civitatis Senæ, & dilecti filii Burgeſii Petruccii, ac illius Reipublicæ pacem, & quietem perturbare velle; quod nequaquam credere poſſumus. Hujus enim pravi conſilii nullam videmus eſſe rationem; nec vere quicquam eſt hoc tempore, quod gravius, & moleſtius accidere poſſit. Quamobrem primum quidem optamus falſa eſſe ea, quæ ad nos de te ſunt perlata; ſin autem in ea cogitatione, & apparatu verſeris, denunciamus tibi, nos ea acturos per quæ hujus te conſilii pœniteat. Nam cum dictam civitatem, & Burgeſium ipſum in noſtra fide, & cura habeamus, honoris noſtri potius, quam alienæ temeritatis ducemus rationem. Te monemus igitur, ſub pœna acris indignationis noſtræ, tibique mandamus, ut hac cura, & apparatione omnino deſiſtas. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXVII. LAURENTIO DE MEDICIS.

Dilecte Fili. Moleſte admodum, & graviter ferimus, ſi modo, quod non credimus, vera ſunt, quæ nunciantur, dilectos filios Troilum Sabellum, & Ludovicum Comitem Petiliani conſpirantes cum exulibus Senæ, eum qui nunc eſt iſtius Reipublicæ ſtatum velle perturbare. Cum autem Rempublicam illam, & dilectum filium Burgeſium Petruc-

truccium in noſtra fide habeamus, exiſtimemuſque, non ſolum honori noſtro conducere, ſed etiam utilitati iſtius Reipublicæ & civitatis Florentinæ nobis patriæ chariſſimæ conferre, habere finitimos amicitia, & benevolentia conjunctos; idcirco Nobilitatem tuam ſummopere hortamur, ut omni ſtudio, atque opera intervenire velis, quo dilectiſſimi filii Priores libertatis Florentinæ Reipublicæ, ceterique Magiſtratus, quorum hæc cura erit efficere, velint, quo Senenſis civitas, & is ſtatus, qui nunc eſt, incolumis & illæſus conſervetur, omnibuſque ſubſidiis etiam militum, & armorum, ſi opus fuerit, defendatur; in quo Nobilitas tua rem faciet ſe dignam, nobiſque admodum gratam. Anno ſec. 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXVIII. Cardinali S. Sabinæ.

Dilecte Fili. Dudum cupientes, ut dil. fil. Elzeario Geneſio familiari noſtro, ac capellæ noſtræ Magiſtro, de Canonicatu, & Præbenda Eccleſiæ tuæ Bajocenſis providere poſſes, tibi ut de Canonicatu, & Præbenda hujuſmodi, quæ tunc poſt unius menſis ſpatium vacare contingeret, juxta illius, olim Pont. fel. rec. Gregorii VIII. Prædeceſſoris noſtri ad tunc Epiſcopum Novionenſem directæ, quæ incipit, *Mandatum*, & aliarum duarum illam immediate ſequentium Decretalium formas provideres, per alias noſtras litteras mandavimus, prout in illis plenius continetur; cumque poſtea non abſque admiratione acceperimus nonnullos Canonicatus, & Præ-

Præbendas Eccleſiæ tuæ vacaſſe, quæ præfato Elzeario juxta tenorem earum litterarum conferre non curaſti; hortamur te, ut intuitu noſtro, qui præfatum Elzearium, propter ipſius virtutes, & nobis aſſidue impenſa ſervitia non mediocri proſequimur amore, de Canonicatu & Præbenda hujuſmodi providere cures: quod erit nobis gratiſſimum, & majori erga te, cum occaſio fuerit, liberalitate compenſandum. 1514.

Sadoletus.

XXIX. EPISCOPO VERULANO.

VEnerabilis Frater. Conceſſimus dilecto filio noſtro de Piſtoris, qui iſtic tecum negotia, & commiſſa gerebat, ut ratione valetudinis, qua affectus eſt, redire ſuo arbitrio poſſet. Cum autem de Fraternitate tua eamdem, quam prius, fiduciam in Domino habeamus; volumus, ut tu optimo animo, & alacri ſtudio noſtras & hujus ſanctæ Sedis apud dilectos filios Helvetios res gerere, & tractare non deſiſtas, in omnibuſque dilecto filio noſtro Julio Cardinali de Medicis, & dilectis item filiis noſtris ſecundum carnem fratribus, eorumque litteris, & informationibus obedias, & quæ ipſi tibi denunciabunt exequaris, dareque perſeveres diligentem operam, ut dicti Helvetii noſtram erga eos optimam voluntatem, & paternam dilectionem in dies cognoſcant. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXX. Lu-

XXX. Ludovico de Franco.

Dilecte Fili. Mirati admodum ſumus, te, qui noſter, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſubditus exiſtis, ac dilecto filio nobili viro Franciſco Marchioni Mantuæ deſervis, relicto eo ad cujus latus honeſtius adhærebas, ac nullo reſpectu ad nos & Sedem Apoſtolicam habito, eo animo adveniſſe, ut quietem, ac tranquillitatem civitatis noſtræ Firmanæ perturbare coneris: ſi modo ea vera ſunt, quæ nobis de te nunciantur. Quod cum nos permiſſuri nullo modo ſimus, neque velimus pacificum ſtatum illius civitatis turbari, aut carere domo quemquam, & propria ſatisfactione, niſi auctoritas noſtra, & culpa demerentis interceſſerit; monemus te, ut hoc conſilio, atque hac opera deſiſtas. Quod ſi tibi injuriam aliquam factam, aut te ulla re violatum eſſe putas, ſi nobis ſignificaveris, ea remedia adhibebimus, quæ tibi, & incolumitati tuæ fuerint opportuna: ſin autem ulterius, quod non credimus, tumultus ac turbas concitare proceſſeris, erit nobis neceſſe id agere, quo te hujus temeritatis pœniteat. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXXI. Oratori Florentino in Gallia.

Dilecte Fili. Quo ſtudio ſcribamus ad chariſſimum Ludovicum Regem Francorum Chriſtianiſſimum, ut Majeſtas ſua favere dilecto filio noſtro Ludovico Cardinali Sanctorum Quatuor, & ejus Procuratori in apprehendenda

denda poſſeſſione Eccleſiæ Venetenſis velit, ex intercluſo noſtrarum litterarum exemplo poteris cognoſcere. Cum autem ipſum Cardinalem ſingulari noſtra dilectione merito proſequamur, reſque ipſius non ſecus ac noſtras cordi habeamus, devotionem tuam hortamur in Domino, petimuſque inſtanter, ut omni ſtudio, ac diligentia dare operam apud præfatum Regem velis, quo dictus Cardinalis ſui juſti deſiderii compos efficiatur; ſicut ex litterarum noſtrarum ad eum miſſarum copia poteris inſtrui: erit hoc nobis gratiſſimum. Datum Romæ 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXXII. Episcopo Parisiensi.

Venerabilis Frater. Nota ſunt Fraternitati tuæ virtutes, ac merita dilecti filii noſtri Ludovici Cardinalis Sanctorum Quatuor, quibuſque nos illum plurimis, ac juſtiſſimis cauſis adducti impenſius in Domino diligamus. Cum igitur cupiamus eum Eccleſiæ Venetenſi, cui de ipſius perſona per nos fuit proviſum, favente Rege, conſequi liberam, & expeditam poſſeſſionem; Oratoreſque præfati Regis apud nos exiſtentes, Majeſtatem ſuam contentam eſſe, aſſenſumque præſtitiſſe dicant, unum eſt adhuc, quod deeſſe videtur, videlicet, ut Rex ipſe regias ſuas litteras ad Conſiliarios Ducatus Britanniæ mittat, eoſque moneat, ut Procuratori dicti Cardinalis opem, & operam in apprehendenda poſſeſſione præbeant opportunam. Cum autem intelligamus quanta ſit authoritas tua apud ipſum Regem, & quantum tu ipſius Lud.

Card.

pro quo, ut Deus, & Dominus noſter ſua cœleſti providentia actionibus noſtris tendentibus ad pacem favere dignetur, tuæ quoque Celſitudinis eſt, & orare eum, & orandum ceteris tuis omnibus mandare. De te vero, quanquam exiſtimemus, tua ſponte recte, ac juſte acturum omnia, innixum cum præſtanti natura tua, tum ejuſdem avunculi tui Angliæ regis prudentiſſimi conſiliis; tamen noſtrum quoque eſt, monere, atque hortari, ut in hoc regni tui primordio gratus primum illi ſummo Regi, & regnorum omnium largitori Deo ſtudeas eſſe; deinde te ita temperate geras, ut juſtitiam tuam, necnon in meritos beneficentiam omnes intelligant; pacemque in primis retineas, ſine qua nihil ſtabile & tutum tenere potes. De tuis vero, & Majorum tuorum quæ ad nos perſcribis privilegiis, nihil ſumus, niſi quod erit rectum & debitum, facturi; & cum in illis conſervandis; tum in ceteris omnibus, ad ſtatus tui firmitatem pertinentibus ita acturi, ut Celſitudo tua intelligat, curæ nobis eſſe & ſalutem, & dignitatem tuam. Datum Romæ die XXIII. Novembris 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXXV. IN SCOTIAM.

CHariſſima in Chriſto filia noſtra, & dilecti filii. Accepimus per manus dilecti filii Thomæ Nudiæ Notarii, & Cubicularii noſtri veſtras litteras XXII. die Junii proxime datas, quibus nobis, & Sedi Apoſtolicæ ſupplicatis, ut, ſervatis Majorum veſtrorum privilegiis (quod felic. memor. Romanos Pontifices præ-

deceſ-

deceſſores noſtros feciſſe, & nos pollicitos eſſe, affirmatis) Eccleſiam Sancti Andreæ, ac reliquas deinceps Eccleſias, ex petitione, & poſtulatione veſtra, in perſonas veſtris litteris comprehenſas transferre, & nominationes veſtras admittere vellemus; inque ea re, & veſtræ & totius regni ſaluti commoditatique conſulere. Quibus nos litteris reſpondemus; nos ab initio noſtri Pontificatus, cum eam perſonam a Deo nobis impoſitam ſuſcepiſſemus, ut tanquam communis, & univerſalis omnium fidelium pater curam ſalutis filiorum noſtrorum gereremus, ſpectaſſe ſemper, & cogitaſſe, quonam modo maxime illius regni commodis, & utilitati conſuleremus. Admonebat autem nos, & ad peculiarem quandam, erga veſtram nationem, benevolentiam incitabat virtus, & pietas, & in hanc ſanctiſſimam Sedem Fidemque Chriſti univerſam, claræ memoriæ Jacobi Regis quondam veſtri voluntas, ac obſervantia, quem & nos vivum patrio amore dileximus, & defunctum ſumus pio dolore, & miſericordia proſecuti. Cum autem is, ſicut Deo placuit, exceſſiſſet rebus humanis, ac mox Eccleſia S. Andreæ vacaviſſet, exiſtimavimus, cum eam dilecto filio noſtro Innocentio Sanctorum Coſmæ & Damiani Diacono Cardinali, noſtro ſecundum carnem nepoti commendaremus, futurum illud vinculum quoddam majoris conjunctionis inter nos, & veſtram nobis dilectam & charam nationem, quo ad majorem erga vos benevolentiam ſuſcipiendam incitaremur; ſicut nos ad vos tum ſcripſiſſe recordari poteſtis. Sed illius proviſionis, & commendationis noſtræ effectu circa poſſeſſionem non ſecuto, cum intelli-

telligere nobis videremur, vos malle dictam, & alias iſtius regni Eccleſias veſtræ nationis hominibus conferri, vertimus curam, ut ea in re, & deſiderio veſtro, & honori Sedis Apoſtolicæ conſuleremus, qui bene de ſe meritis, gratam ſe, & beneficam ſolet exhibere; nec diu tamen cogitandum nobis fuit, quin Venerabilem Fratrem Andream Archiepiſcopum tunc Bituricenſem hoc honore dignum ſtatueremus; cum præſertim ad illius dignitatem, & merita, multa accederent extrinſecus adjumenta, quæ nobis id maxime ſuaderent. Nam & quanto amore illum Rex veſter defunctus, ob fidem, & integritatem in eo cognitam, ſemper dilexerit, in memoria habuimus (ejús autem Regis judicium, & voluntas magni a vobis fieri debet) & quia de ejuſdem Andreæ Archiepiſc. prudentia, & virtute conſcii eramus, ſciebamuſque quantum ille pro communi pace, & bono Sedis Apoſtolicæ laboraſſet, aliquam gratiam per nos, & Sedem Apoſtolicam illi debere fatebamur. Tertio cum hominem veſtræ nationis veſtris Eccleſiis, & Prælatis præficiendum eſſe videremus, non habuimus hominem, qui & ſua virtute potior, & nobis gratior, & veſtro iſti regno, ac nationi utilior eſſe poſſit. Quin pro amore erga vos, & illam patriam noſtro; ut ad eam longe a nobis ſitam benevolentia, & beneficiis propius accederemus, præter dictam Eccleſiam S. Andreæ, & alia Monaſteria, quæ præfato Archiepiſcopo contulimus, etiam noſtrum de latere Legatum in iſto regno Scotiæ eum creavimus cum iis facultatibus, quas vobis proficuas, & ſalutares fore ob ſpirituales gratias, & emundationes veſtrarum conſcientiarum

tiarum non dubitamus. Atque hæc omnia egimus de Ven.Fratrum noſtrorum S.R.E.Cardinalium conſenſu, & conſilio, in quibus ſi ex veſtra natione aliquis promovendus fuit; hic, præterquamquod veſter eſt, & veſtra ex natione, nobis quoque & Sedi Apoſtolicæ gratiſſimus ſemper fuit. Si fides quæſita eſt, hic ſicut Regi veſtro defuncto uſque ad mortem fideliſſimus extitit, ita vobis ſummam fidem præbiturus eſt; ſi iſtius regni utilitas ſpectata, habere non poteſtis hominem uſu, & experientia rerum, & gratia, & auctoritate ſua vobis & ibi in regno, & hic in curia ad veſtra commoda procuranda utiliorem. Quare ſi hæ cauſæ & rationes vobis, ut ſunt, etiam juſtæ videntur, & ſi intelligitis in his omnibus perficiendis illius regni honorem, & commodum nobis ante oculos fuiſſe propoſitum, debetis etiam vos, pro veſtra perpetua in ſanctam Sedem Apoſtolicam reverentia, noſtris, & ejuſdem Sedis ſanctis, & bene conſultis deliberationibus acquieſcere. Ac nos quidem, & hoc fecimus, ut dictas Prælatias ab hominibus veſtræ nationis non amoveremus; & in futurum, ſi veſtram voluntatem ad noſtram in hoc negotio conformabitis, oſtendemus vobis, magnæ curæ eſſe nobis, non ſolum ſervare privilegia veſtra, ſed majoribus in dies donis veſtram nationem honorare. Et hæc quidem translatio, & promotio noſtra præfati Archiepiſcopi ante erat in Conſiſtorio noſtro facta, quam nos veſtras litteras accepimus: ſed etſi integrum nobis fuiſſet, non potuiſſemus melius, & ex judicio noſtro, & ex utilitate veſtra providere; & cum jam res bis mutata ſit, pro honeſtate, & gravitate Sedis Apoſtolicæ,

ſtolicæ, turpis jam eſſet alia permutatio. Itaque in hac ſententia perſiſtimus, ut bene per nos vobis conſultum, vosque gratulari potius ob hanc proviſionem noſtram, quam eam labefactare debere judicemus. Eos autem Prælatos, quos nobis nominatis, homines digniſſimos eſſe arbitramur: ſed, quod nunc non poſſumus, aliis occaſionibus libentiſſime ſumus facturi, ut eos, quibus Dominus dederit, muneribus illuſtremus. Nunc te hortamur chariſſima in Chriſto filia, & devotiones veſtras dilecti filii, in virtute illius ſanctæ obedientiæ, quæ cælum credentibus aperit, ut proviſionem Apoſtolicam de perſona præfati Archiepiſcopi factam libenter admittere, & acceptare velitis: in quo & rem Deo acceptam, & nobis gratiſſimam facietis, & magis etiam in poſterum noſtram erga vos paternam & ſingularem benevolentiam cognoſcetis. Sed de his latius ad vos ſupradictus Thomas de mandato noſtro referet, cui fidem indubitatam habebitis. Datum Romæ VIII. Decembris 1514.

Leo X. Sadoletus.

XXXVI. REGI FRANCORUM.

CHariſſime. Etſi obitu claræ memoriæ Ludovici, tui nuper Prædeceſſoris audito, non mediocrem animi dolorem concepimus, quod magnum Regem, & nobis, ac Sedi Apoſtolicæ, præſertim extremis his temporibus, amiciſſimum judicabamus amiſiſſe; tamen, cum eſſet ad nos perlatum Majeſtatem tuam continuo, ut quidem decebat, ſumma omnium lætitia, & voluntate ad regale ſolium evectam fuiſſe,

fuiſſe, nova gratulatione mitigavimus dolorem. Itaque commoti noſtra erga te paterna benevolentia & charitate, quam etiam, cum tu eſſes in minoribus, ſuſceptam, magnis & mutuis inter nos officiis nos aucturos ſperamus, has ad tuam Majeſtatem litteras direximus, nuncias cum noſtræ ex tua amplitudine ſuſceptæ lætitiæ, tum ſingularis erga te ſtudii, & amoris. Nos te, chariſſime fili, ſemper judicavimus cum ceteris virtutibus omnibus, quæ magno Principi conveniant, ornatum, tum præcipua quadam præditum erga ſummum Deum pietate, in illius ſanctam Fidem, & Romanam ac univerſalem Eccleſiam religione & obſervantia; cujus quidem rei egregiam alias laudem, nunc maximum ab ipſo Deo præmium es conſecutus, cum ejus recens in te tantum beneficium poſſis agnoſcere. Eo enim auctore, & largitore, Reges, & Principes nationum conſtituuntur, quos tam præclaro munere devinctos, ad referendam Deo gratiam, & illius ſanctiſſimam propagandam fidem, omnis & diurna, & nocturna cura debet excitare. Hac igitur de te ſpe, & opinione imbuti, gratias agimus primum Deo, deinde tuæ Majeſtati gratulamur, omni affectu & amore hanc dignitatem tuam complectentes, quam non ſolum optamus, ſed etiam ſperamus toti Chriſtianæ Reipublicæ fore ſalutarem; nobis vero, qui te in noſtræ viſceribus charitatis gerimus, ac Sedi Apoſtolicæ, quæ in te filio ſuo primogenito acquieſcit, jucundam etiam, & honorificam. Illud certe Majeſtatem tuam pro noſtra affectione paterna breviter admonendam putamus, ut conſideratis ſecum diligentius ſuperiorum

temporum, & rerum eventibus, nullam actionem velit putare, niſi quæ cum Deo, ac pietate, & cum Chriſtianæ Fidei commodo conjuncta ſit, dignam Chriſtianiſſimi Regis aut virtute, aut nomine: cum cetera, quæ ab hoc fine, conſilia aberrant, & plena ſemper ſint ingratæ ſollicitudinis, & eventus plerumque non habeant ſecundos. Quamquam hæc tu, Deo inſpirante, tua prudentia diligentius cogitabis. Nos noſtri erga te amoris fiducia parem nobis tuam voluntatem repromittentes, hac primo in re abs te cupimus nobis ſatisfieri, ut de Eccleſia Narbonenſi (quemadmodum nos deſtinavimus, & ſicut ad claræ memoriæ Prædeceſſorem tuum ſcripſeramus) velit Majeſtas tua libenter aſſentiri, ut dilecto filio noſtro Julio Cardinali de Medicis provideamus; cum præſertim Prædeceſſor tuus recompenſam Eccleſiæ Albienſis ei pollicitus, Vaurenſem obtuliſſet, dictuſque Cardinalis neutram ſit aſſecutus, & utrumque illarum cedere in tuam gratiam ſit paratus. Cujus quidem Cardinalis tum virtus, & integritas, tum erga Majeſtatem, & ipſius ſtatum obſervantia, & affectio digna eſt, quæ hanc ſuam erga ſe cognoſcat liberalitatem: nobis quidem, qui eum & pro ſuis ſummis virtutibus, & pro conſanguinitate ipſa vehementer amamus, Majeſtas tua faciet rem gratiſſimam, cui perpetuam gratiam debebimus. Die XXI. Jun. MDXV. Anno ſecundo.

XXXVII. EPI-

XXXVII. Episcopo Vesprimiensi. *Baroni Croatiæ.*

VEnerabilis Frater. Retulit nobis Venerab. Frater Epiſcopus Octocienſis Prælatus noſter domeſticus, Fraternitatem tuam in his periculis, & terroribus, quæ a perfidiſſimis Turcis, & patriæ tuæ, & univerſæ fidei Chriſtianæ imminebant, ea opera geſſiſſe, quæ & perſona tua, & eo ſacerdotii honore, quem geris, fuerunt digniſſima. Sic enim intelleximus, tuis conſiliis diligentiaque tua maxime effectum, ut res Chriſtiana bene, & feliciter gereretur. Viſum igitur nobis eſt, cum te de præteritis tuis laboribus commendare in Domino, tum ad futuros adhortari, ut in eodem perſeveres, bene de Deo noſtro, deque Fide Catholica promerendo, & ſtudio, & voluntate; cui rei, etſi magna in cœlo præmia ab omnipotente Deo propoſita ſunt, tamen nos quoque quantum in Domino poterimus, tuo honori, & commodis indulgebimus. Quo vero meliore animo, qui tecum in Turcas militabunt obire pericula pro Deo poſſint, tibi ac omnibus tecum in Turcas arma capientibus, de Dei omnipotentis, & Beatorum Apoſtolorum Petri & Pauli auctoritate confiſi, plenariam omnium peccatorum ſuorum indulgentiam elargimur, promittentes, ſi eos in bello tam pio obire contigerit, paratam illis fore gloriam cum Beatis ſempiternam. Supradictum autem Epiſcopum, quem ob noſtra negotia in eas partes mittimus, Fraternitatem tuam hortamur, ut ſtudioſe adjuvare velit, & ei de omni op-

portuno auxilio adeſſe. Datum Romæ die 1. Novembris 1515.

Leo X. Sadoletus.

XXXVIII. Comiti Joanni Corbariæ.

Dilecte Fili. Virtus tua, & animus in iis rebus excelſus & eminens, quæ ad verum honorem & Dei & tuum maxime pertinent, facit, ut te ſingulari in Domino benevolentia, & charitate complectamur. Quare & munera tua ad nos miſſa gratiſſimo animo accepimus, & de iis & tibi, & Deo noſtro omnipotenti gratiam habemus, quam maximam poſſumus. Ac aliorum ſæpe munerum pretia, aurum, & divitiæ faciunt; tua autem munera ob tuam virtutem pretioſiora fuerunt. Gratiam autem aliquam referre volentes, mandavimus Ven. Fratri Epiſcopo Octocienſi Prælato noſtro domeſtico, quem ad pecunias in iis locis ob fabricam B. Petri exactas ad nos comportandas mittimus, ut Nobilitati tuæ ex iis pecuniis DC. Ducatus auri condonaret, ut ea tua caſtra munires, quæ in finibus prope impios hoſtes ſunt poſita: atque etiam, ut de ſpiritualibus donis te honoremus, harum litterarum tenore, & Nobilitati tuæ, & eis omnibus, qui tecum una contra Turcas arma capient, adverſuſque eos pro fidei tutela belligerabunt, plenariam omnium peccatorum ſuorum indulgentiam, & remiſſionem, Dei omnipotentis, & Beatorum Apoſtolorum Petri, & Pauli auctoritate confiſi elargimur. Datum Romæ, *ut ſupra*.

Leo X. Sadoletus.

XXXIX. Gu-

XXXIX. Gubernatori Urbis.

VEnerabil. Frater. Commiſimus ſuperioribus diebus Venerabili Fratri noſtro F. Epiſcopo Tiburtino in alma Urbe noſtra, noſtro & Sedis Apoſtolicæ Legato, ut cum Fraternitate tua ageret, quo in cauſa dilecti filii Laurentii Craſſi Canonici Lateranenſis Venerabilem item Fratrem almæ urbis noſtræ Vicarium adjunctum haberes, ut cum eo pariter procederes: quod factum non eſſe miramur. Quare cum noſtræ conſtantis intentionis ſit, ut ambo ſimul, ac neuter ſeorſum cauſam eam cognoſcatis, mandamus tibi, & expreſſe præcipimus, ut juxta tenorem ſupradictarum litterarum noſtrarum præfato Legato directarum, adjuncto tecum Vicario noſtro, procedas juſque facias, non obſtantibus quibuſcumque. Datum Bononiæ XVIII. Decembris 1515.

Leo X. Sadoletus.

XL. Cardinali Eboracensi.

DIlecte Fili. Mittimus ad Cir. tuam exemplum litterarum, ad filium Regem chariſſimum, de congreſſu cum chariſſimo in Chriſto filio noſtro Franciſco Rege Francorum Chriſtianiſſimo per nos habito, deque deliberationibus noſtris ſcriptarum; in quibus, cum magna ſpe nobis oblata ſanctiſſimarum in Turcas expeditionum, ipſius Majeſtatem enixe adhortamur, ut ſuſcipere patrocinium pro parte ſua Chriſtianæ fidei velit; ſicut alias nobis benigniſſime pollicitus eſt. Tuam ergo

Circ. in cujus virtute, & erga nos benevolentia magnam ſpem hujus præclariſſimi operis perficiendi locavimus, ſummo ſtudio requirimus, & hortamur, ut, ſi unquam alias nobis rem gratiſſimam fecit aut factura eſt, & ſi Dei cauſa, & ſanctæ Matris Eccleſiæ, in qua ipſe tantam dignitatem obtinet, ſibi elaborandum eſſe putat; nunc illius Regis mentem, animum, ſtudium, voluntatem, opeſque, quibus abundat, virtutem, magnitudinem animi, qua ſumma præditus eſt, & omnibus aliis curis, & cogitationibus ad tam præclarum, & ſanctum opus revocare diligentia, auctoritate, precibuſque contendat, & denique efficere, ut nos hujus optimi, & ardentiſſimi deſiderii compotes efficiamur. Res longam orationem deſiderat, ſed noſter paternus amor erga te, & tua erga nos obſervantia paucis contenta eſt. Dedimus autem in mandatis Ven. Fr. Sil. Epiſcopo Unigornienſi iſtius Regiæ Majeſtatis apud nos Oratori; ut ad tuam Circ. pleniſſime perſcriberet, cujus litteris fidem habebis. Nos, iterum enim repetemus, ſi tuum ſtudium in hac voluntate noſtra nobis reſpondere cognoverimus; quemadmodum tamen certe expectamus, omnem noſtram ſpem, & opinionem virtutis tuæ cumulatiſſime expletam reputabimus, tuæque Circ. hoc immortale officium in animo ſemper conſervabimus. Datum Bonon.

Sadoletus.

LXV. Do-

XLI. Dominæ Engolismensi.

Dilecta in Chriſto Filia. Etſi certi ſumus, famam ipſam, quæ malarum præcipue rerum velox & feſtina eſt, ad ceteros tuos omnium rerum labores, gravem etiam nuncium de periculis Ungariæ ad paucos dies tibi allaturam...... Sed in tuam Nobilitatem in primis oculi, & mens noſtra converſa eſt. Scimus enim, & novimus virtutem & Religionem tuam, quæ in difficilibus, & duris rebus exercitata, nuſquam tamen a Deo pietateque deflexit, meritaque eſt, ut lætiore jam vultu divina benignitas res tuas reſpiciat. Nec tu certe hoc tempore ullum ſacrificium ſanctius, ullum obſequium gratius potes offerre, quam oſtendere re, & factis, illius fidem ſanctumque nomen, ne ab impuris violetur, maximæ eſſe curæ. Ac cernimus quidem ipſi, atque etiam a te, & iſto inclyto opulentoque regno expectandum eſt, filia chariſſima, ut partem oneris in Religione Chriſti adjuvanda, & populis ab interitu fidelibus vindicandis, prompto, & alacri vultu ſuſcipiatis; quo idem Deus omnipotens priſtinam nobis felicitatem, id quod facturum confidimus, referat. Et quidem his ipſis diebus venerant rumores de pace ſatis conſtantes, quæ inter Cæſarem, & Chriſtianiſſimum filium tuum conciliata diceretur, cujus optatiſſimi nuncii voluptas, ſi ut ſperamus, vera eſt (nam ad nos litteræ nullæ adhuc erant miſſæ) in ipſo temporis articulo publicata erexit omnium mentes; ut cum ex una parte iracundiam, & ſeveritatem ſummi Dei

metueremus; ex altera miſericordiam, & benignitatem experiremur, qui in maximis periculis Chriſtianitatis, haberet remedia ſuæ clementiæ tam parata. Hanc ergo pacem & concordiam inter eos, quam nos pro noſtra parte ſemper procuravimus, atque ſuaſimus interceſſimuſque apud Cæſarem pro ea tam ſæpius; ſive factam vehementer gratulamur: ſive futuram eſſe non dubitamus: cujus fauſto, & felici nexu, ſi modo nunc aliquantulum ſalus Ungariæ ſuſtineatur, audemus ſperare Deo freti, impium hoſtem, quæ conſilia nunc verſat, & in perniciem Ungariæ ac Chriſtianitatis totius machinatur, ea propediem in caput ſuum converſa, eſſe ſenſurum: quod ut contingat, atque hujus ſingularis gloriæ atque virtutis maximam filius tuus, & idem noſter ferat partem, eumdem Deum, miſericordiæ Dominum ſupplices deprecamur. Datum Romæ die XI. Februarii 1516.

Leo X. Sadoletus.

XLII. Chariſſimo in Chriſto filio noſtro Carolo Caſtellæ, et Legionis, ac Aragonum Regi illuſtri.

LEO PAPA X.

Chariſſime in Chriſto fili noſter, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Devotionem tuam in nos & hanc ſanctam Sedem Apoſtolicam plurimum in Domino commendamus; quod, prout litteris tuis nobis innotuit, dilectum filium Hieronymum de Freſcobaldis civem & mercatorem Florentinum Com-

Commiſſarium ſuper exigendis proventibus, occaſione Indulgentiarum, pro reparatione aggerum locorum maritimorum tui temporalis dominii inferioris Germaniæ per nos conceſſarum, & decimarum in eodem dominio impoſitarum, nos & Cameram Apoſtolicam concernentibus, a nobis deputatum, ad requiſitionem noſtram, & juxta noſtrarum tibi ſuper hoc directarum litterarum tenorem libens admiſeris; quod profecto nobis gratiſſimum fuit, cum hujuſmodi proventus per eum cujus fides & probitas nobis nota eſt, ac ab eo deputandos dumtaxat exigi ſtatuerimus. Hortamur igitur Majeſtatem tuam, ut noſtra contemplatione eumdem Hieronymum nobis gratum & acceptum; ac ab eo deputandos circa hujuſmodi exactionem jugiter foveas, ac eis ſic tuo favore aſſiſtas, ut ſibi commiſſa, ſublatis quibuſvis impedimentis & perturbationibus, omnino exequi poſſint, noſque ad complacendum eidem Majeſtati tuæ in reliquis amplius invitemur. Datum Florentiæ ſub annulo Piſcatoris die 25. Februarii 1516. Pontificatus noſtri anno tertio.

XLIII. Duci Borboni.

Dilecte Fili. Credimus Nobilitatem tuam facere optimo animo, cum pro dilecto filio Franciſco Maria de Ruvere Urbini Duce affine ſuo apud nos intercedit, oratque ut cauſam ejus audire & cognoſcere velimus. Agnoſcimus enim, præſtare eam officium, & bonitati ſuæ, & affinitati debitum. Nos vero ejus cauſam ſtudioſe cognoſcemus, rationeſque audiemus: quæ utinam tales ſint, ut

eas nobis, ſalva noſtra, & Sedis Apoſtolicæ dignitate, admittere liceat, aut ſaltem illatam contumeliam diſſimulare. Amavimus enim ſemper ipſum Ducem, & ſua, & Majorum ſuorum cauſa: idque multis, & magnis noſtris erga illum beneficiis non deſtitimus declarare. Sed ſi noſtra, & S. R. E. majeſtas ita aperte & graviter violata apparebit, ut noſtro & ejuſdem Sedis honori deeſſe non poſſimus, tunc erit & Nobilitatis tuæ, & chariſſimi in Chriſto filii noſttri Franciſci Regis Francorum Chriſtianiſſimi, ad propulſandam illatam nobis, & Eccleſiæ injuriam, omni veſtra ope atque auxilio adeſſe, ſicut conjunctio noſtra, & veſtræ religioſæ mentes poſtulant. Nos quidem eo animo ſumus, ut hanc cauſam ex Deo & juſtitia, & non aliter terminaturi ſimus. Datum Florentiæ.

Leo X. Sadoletus.

XLIV. Regi Hispaniæ.

Chariſſime Fili. Dilectus Filius Hieronymus de Wich tuæ Serenitatis apud nos Orator, vir & fide erga claræ memoriæ avum tuum præſtans, & nobis ob virtutem, & prudentiam ſuam non ſolum charus, ſed etiam maxime probatus, tuas nobis præbuit litteras 3. die Aprilis datas; atque ipſe ſuo ſermone diligentiſſime de tua probitate, erga nos benevolentia, in Deum Religione, multa adjunxit; ex quibus nos & litteris & ſermonibus ſingularem quamdam & jucunditatem, & lætitiam animo concepimus, jam certius cognoſcentes id, quod nos tamen tua præſtanti indole, & majorum tuorum exemplo indu-

Inducti ſemper expectavimus, te & virtute excellentem & pietate, quæ in Chriſtiano Rege laus primaria eſt, eximia, ea Sedi Apoſtolicæ ac nobis tuæ erga nos voluntatis præbere teſtimonia, quæ & noſtrum de te judicium non fallant, & ſint tum nobis ac eidem Sedi optatiſſima, tum tuæ Serenitatis laudi, & nomini in primis accommodata. Etenim cum talis animus ac voluntas erga Sedem Apoſtolicam ipſa per ſe omni laude digniſſima ſit, cum nihil in magno Rege ad prudentiæ, & pietatis famam clarius unquam fuerit, quam habere in omni honore præcipuam ſanctæ Sedis Apoſtolicæ auctoritatem, ſicut multa antiquarum rerum monumenta teſtantur; tum vero dubium non eſt, quin principibus tali virtute, & voluntate præditis, omnium actionum auſpex, & fautor Deus adſit, ſine cujus numine nulli unquam Reges proſperum rerum ſuarum curſum tenere potuerunt; quem tibi, ſi in hoc animo erga ipſius ſponſam Eccleſiam perſtiteris, non defuturum non modo ſperamus, ſed etiam pollicemur. Paterna quidem erga te charitas noſtra, etſi antea ſingularis & egregia ſemper fuit, tum tuis proximis litteris & d. Hieronymi relationibus, majorem in modum confirmata eſt; quam in omni occaſione ſumus tibi cum Deo declaraturi, ſicut latius, & copioſius cum eodem Oratore tuo collocuti ſumus; cui ad Serenitatem tuam noſtro nomine ſcribenti fidem plenam adhibebis. Datum in Villa Manliana 20. Aprilis 1516. anno quarto.

Leo X. Sadoletus.

XLV. REGI HISPANIÆ.

EGit nobiſcum diligentiſſime dilectus Filius Hieronymus de Wich, Majeſtatis tuæ apud nos Orator, quod & tu per litteras tuas, ut Ven. Fratrem Epiſcopum Cameracenſem hac proxime futura Domini noſtri natalis feſtivitate crearem Cardinalem, & in ampliſſimi Sacerdotii honorem vocare vellemus: in quo reſpondimus ipſi Hieronymo Oratori tuo, quæ neceſſaria fuerunt, & quæ nos cauſæ, & quæ rationes cogant, ut differre creationes hujuſmodi in aliquanto longius tempus compellamur; tuam vero Majeſtatem hortamur in Domino, & ab ea valde expetimus, ut æquo animo pati, & in bonam partem accipere hanc noſtram cunctationem uſque ad tempus tibi alias per nos promiſſum velit: quo tempore erit nobis curæ, concedente Altiſſimo; ut ſuæ tunc voluntati per nos largiter ſatisfiat, quod nos quidem ſemper & cupimus agere, & meditamur: de qua re tota ex litteris Oratoris præfati Majeſtas tua plene fiet certior, quibus fidem adhibebit. Datum &c.

Sadoletus.

XLVI. CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO HENRICO REGI ANGLIÆ ILLUSTRI.

LEO PAPA X.

CHariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Alias dilecto filio, Joanne de Bois Abbate Monaſterii S. Martini Tornacenſis ordinis S. Benedicti, jam

jam in ſenecta ætate conſtituto de idoneo coadjutore, nobis homine gratiſſimo providere volentes, dilectum filium Ludovicum de Roſſis, affinitate nobis arctiſſima conjunctum, qui nobiſcum in omni varietate ſtatus noſtri, adverſis, ſecundis, anguſtis, ampliſque rebus & ſtudio, & fide, & benevolentia ſemper affuit illi in coadjutorem cum ſucceſſione prædicti monaſterii de ipſius conſenſu adjunximus & creavimus, ac deinde ipſi Joanni Abbati exemptionem & collectoriam in dicta civitate Tornacenſi conceſſimus, prout in litteris ſuper utraque re confectis plenius continetur. Cum autem vehementer nobis cordi ſit pro noſtra paterna in Ludovicum affinem noſtrum charitate, quæ per nos vel conſanguinitati, vel virtuti ipſius, vel perpetuis ejus erga nos meritis debetur, ut quæ tum in beneficium & commodum ipſius proprium, tum contemplatione ipſius in alterius perſonæ, hoc eſt Abbatis ſupradicti ornamentum & honorem data & conceſſa a nobiſmetipſis ſunt, ſine ullo impedimento optatum exitum conſequantur; Majeſtatem tuam in Domino hortamur & quantopere poſſumus requirimus, ut ita tua regia illa benignitate eorum utrique velis, ut noſtra in utrumque beneficentia & voluntas, per te non modo defenſa, ſed etiam cumulata videatur. Quod erit ita nobis gratum, ut expectare a Majeſtate tua eo in genere gratius nil poſſimus. Quamobrem cum & res juſta ſit, & perſona in quam collatum beneficium, optime de nobis merita, & nos rei auctores, cujus acta tu pro Catholica voluntate tua, & in nos, Sedemque hanc Apoſtolicam obſervantia, proque item vere paterna charitate in te noſtra,

rata

rata ſemper habere conſueviſti; expectamus intelligere deſiderium noſtrum nutu tuo expletum eſſe. Qua quidem expectatione ne fruſtremur, abs te etiam poſtulamus. His autem de rebus omnibus ex venerabilis fratris Epiſcopi Wingornienſis Oratoris apud nos tui litteris, cui mentem voluntatemque noſtram omnem aperuimus latius intelliges; quibus fidem ut adhibeas, Majeſtatem tuam enixe hortamur. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die 2. Novembr. 1516. Pontificatus noſtri anno quarto.

Jac. Sadoletus.

XLVII. Dilecto filio nostro Thomæ tituli S. Cæciliæ in Transtyberi Presbytero Cardinali Eboracensi.

Dilecte fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Alias dilecto filio Joanni de Bois &c. ſine impedimento ullo optatum exitum conſequantur; intelligentes quantum tua auctoritas & gratia hac eis in re prodeſſe poſſit, Circ. tuam hortamur in Domino & toto animi affectu requirimus; ut quoniam quidem non dubitamus quantum cauſa noſtra velis, ita tuo favore & opera adeſſe utrique eorum ſtudeas, ut noſtra in utrumque beneficentia & voluntas per te non modo defenſa ſed etiam cumulata videatur. Quod erit ita nobis gratum & acceptum, ut tuam priſtinam & perpetuam erga nos obſervantiam ſummo amore conjunctam ſimus hoc facto recognituri. Omnino cum honor noſter ac hujus ſanctæ Sedis in eo vertitur, ut quæ

per

per nos facta ſunt, inviolata permaneant; tum talis eſt hæc perſona, ut quantum cum Deo nobis licet, ejus ornamenta & commoda tamquam noſtra propria ducamus. Quamobrem, cum & res juſta ſit, & perſona in quam collatum beneficium, optime de nobis merita; & nos rei auctores, cujus tu ſemper voluntatem & auctoritatem pro tua præſtanti virtute plurimi feciſti; expectamus officium tale Circ. tuæ, tum apud illum clariſſimum Regem ad quem etiam ſcribimus, tum vero apud temetipſum, ut quamprimum audiamus deſiderium noſtrum opera tua expletum eſſe: quod teſtimonium tuæ in nos benevolentiæ ſumus inter alia multa & magna non minimum exiſtimaturi. His autem de rebus omnibus ex venerabilis fratris Epiſcopi Wingornienſis, Majeſtatis iſtius apud nos Oratoris litteris, cui mentem voluntatemque omnem noſtram aperuimus, latius intelliges: quibus ut fidem adhibeas Circ. tuam enixe hortamur. Datum Romæ apud S.Petrum ſub annulo noſtro Piſcatoris die 2. Novembr. 1516. Pontificatus noſtri anno quarto.

Sadoletus.

XLVIII. Dilecto filio Petro electo Lavellin.

LEO PAPA X.

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum nuper Cathedrali Eccleſiæ Lavellinenſi, ex eo quod dilectus filius noſter Franciſcus tit. S. Marcelli Presbyter Cardinalis Surrentinus regimini & adminiſtrationi

tioni Eccleſiæ cui præerat, in manibus noſtris ſponte & libere ceſſiſſet, noſque ceſſionem ipſam duxerimus admittendam, vacanti, de perſona tua, nobis, & fratribus noſtris ob tuorum exigentiam meritorum accepta, providerimus, teque illi in Paſtorem præfecerimus, & in præſentia non valeas ob continua itinera, quæ de neceſſitate nos ſequendo ſubis, & alia impedimenta, litteras proviſionis hujuſmodi ſub plumbo expedire; nos volentes te præmiſſorum meritorum tuorum & virtutum intuitu ſpeciali gratia proſequi, harum tenore tibi facultatem concedimus & auctoritatem, actualem poſſeſſionem dictæ Eccleſiæ per te, vel Procuratorem tuum ad hoc legitime conſtitutum apprehendendi, illiuſque fructus, redditus, & proventus exigendi levandique; mandantes propterea dilectis filiis Archidiacono, Canonicis, & Capitulo dictæ Eccleſiæ & aliis omnibus ad quos ſpectat ſub pœnis & cenſuris Eccleſiaſticis, quatenus te ad hujuſmodi poſſeſſionem recipiant & admittant, ac in Epiſcopum, & Paſtorem recognoſcant; felic. record. Bonifacii Papæ VIII. prædeceſſoris noſtri quæ incipit „ Injunctæ „ & aliis conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ceteriſque in contrarium facientibus, non obſtantibus quibuſcumque. Volumus autem quod litteras Apoſtolicas proviſionis dictæ Eccleſiæ intra ſex menſes expedire tenearis: alioquin lapſo termino & litteris non expeditis, Eccleſia ipſa vacare cenſeatur eo ipſo. Datum Florentiæ ſub annulo Piſcatoris die 30. Jan. MDXVI. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

XLIX. PRIO-

XLIX. PRIORI, ET CONVENTUI S. MARCI FLORENTIÆ.

DIlect. Fil. Volentes vobis ea gratioſe concedere, per quæ iſtius Eccleſiæ & domus veſtræ, quam in viſceribus caritatis gerimus decori, ac fidelis populi animarum ſaluti conſulatur, ut eo ardentius ad bona opera & eleemoſynas inducantur, quo dono cæleſtis gratiæ uberius ſe noverint refectos; vobis & Eccleſiæ veſtræ in tertia Dominica Quadrageſimæ proxime futuræ Stationem cum iis indulgentiis & conceſſionibus, qnibus anno ſuperiore eandem Stationem, cum Florentiæ in noſtra patria eſſemus, in eadem Eccleſia veſtra indulſimus, pro porrigendis manus adjutrices tam pro ſe, quam pro defunctis ſuis, denuo concedimus & indulgemus, præſentibus d. Dominica tertia dumtaxat valituris. Romæ 1517.

Leo X. Sadoletus.

L. VICEREGI NEAPOLITANO.

DIlecte Fili. Sicut etiam heri ad te ſcripſimus, cum gravis animum noſtrum vexet cura, ne milites tam Hiſpani, quam aliarum nationum, ad eorum numerum ſe aggregantes, qui ſine certo imperio, & ſine lege vagantur, maxima non ſolum damna, ſed etiam pericula, non ſolum noſtro & S.R.E. ſtatui, ſed cunctæ Italiæ, ac tibi quoque commiſſis regionibus afferant, idcirco ad Nobilitatem tuam ſcripſimus, ut eos ſecundum tra-

ctata

ſtata inter nos, & chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Regem Catholicum diſtinere tamdiu velles, quoad ab ipſo Rege debitæ proviſiones, quæ cito venturæ eſſent, ad te venirent. Nunc hoc magis idem ad tuam Nobilitatem repetendum duximus, ut tanto ſtudioſius, ac celerius id faceres, quod nos per alias hodie litteras præfato Regi conceſſimus, ut de pecuniis ex ſancta Cruciata provenientibus ſtipendia illis tradere poſſet, & pro communi Italiæ ſalute deberet. Quare cum videas propinqua celeriter tibi parata eſſe ſubſidia, ac ſtipendia etiam, ſi quid interea oppignorari oporteret, quando id cito redimi poterit; ut id faceres pecuniæque aliquantum quoquo modo reperire non ceſſares, hortabamur; quemadmodum ad Nobilitatem tuam latius dilect. fil. F. P. E. Syracuſanus ejuſdem Catholicæ Majeſtatis apud nos Orator perſcribet; cui fidem, etiam quod ad nos pertinet, adhibebis. Datum Viterb. 1517.

Leo X. Sadoletus.

LI. P. Tolosæ.

Dilecte Fili. Accerſivimus dilectum filium Nicolaum; iidem requirentes ut cum ea navi, cuius præfectus eſt, nobis deſervire vellet in rebus maximi momenti: quemadmodum Devotionem tuam intelligere confidimus. Sed is, ſua voluntate optime nobis declarata, aſſeruit, ſe ob eam cauſam, quominus id faciat impediri, quod habeat ſuam fidem tibi obſtrictam ſuper eadem navi. Nos ergo non dubitantes, te iis rebus, quæ magni noſtra interſunt, favere, Devotionem tuam

tuam hortamur in Domino, & te enixe requirimus, ut noſtra cauſa liberare illius fidem velis, quo is ad negotia noſtra accedere quam primum poſſit: in quo facies nobis rem gratiſſimam. Datum Romæ 1517.

Leo X. Sadoletus.

LII. VICEREGI NEAPOLITANO.

Dilecte fili. Remiſimus dilectum filium Nicolaum Cantorineum, ut ſeſe appararet; qui liber & expeditus ad noſtra maximi momenti negotia revertitur. Hortamur Nobilitatem tuam in Domino, ut quibus in rebus favore, & patrocinio eguerit Nobilitatis tuæ, ei adeſſe noſtra etiam cauſa velis, & dare operam, ut is ad nos quamprimum licitum fuerit, redeat. Erit hoc nobis gratiſſimum. Datum *ut ſupra*.

Sadoletus.

LIII. CARDINALI CAMPEGIO.

Dilecte Fili. Nos deputavimus dilectum filium Marcum Carracciolum hujus Sedis Notarium Nuncium noſtrum ad Cæſaream Majeſtatem, noſtra apud eum negotia tractaturum, quem dante Domino confidimus celeriter apud ipſum Cæſarem fore. Quod cum ita ſit, donec idonea ad iter faciendum tempeſtas eſt, nos Circ. tuam grato vultu atque animo inſpecturi, te hortamur in Domino, ut quamprimum cum bona Ceſareæ Majeſtatis venia, viam ingrediens, ad nos, & almam Urbem noſtram te conferas, ſubiturus nobiſcum eam ſollicitudinis partem, quam iſta ampliſ-

ampliſſima dignitas Cardinalatus in te merito collocata requirit & exigit. Datum Viterb. 1517. ann. v.

Leo X. Sadoletus.

LIV. LEO PAPA X.

Dilecte Filii, ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Cum multi, & quidem præſtantiſſimi rerum ſcriptores, qui non ſine graviſſima latinæ linguæ jactura diliteſcebant, noſtro tempore e profundiſſimis quaſi tenebris in lucem prodierint, non poſſumus non majorem in modum ſtudioſis gratulari. Nam inter ceteras curas, quas in hac humanarum rerum curatione divinitus nobis conceſſa, ſubimus, non in poſtremis hanc quoque habendam ducimus, ut latina lingua noſtro pontificatu dicatur facta auctior, & bonarum artium cupidis ad maximos in diſciplinas progreſſus, non mediocrem apportatam fuiſſe opem. Idcirco nulli parcendum ducimus impenſæ, ut veteres ſcriptores ubique gentium diligentiſſime inquirantur, & ad nos deferantur. Sic enim fit, ut neminem ſui laboris pœniteat; multi ſua ſponte id oneris ſuſcipiant, ut in remotiſſimas penetrent regiones ad antiquorum monumenta vel hominum invidia, vel temporum injuria ſuppreſſa, e tenebris eruenda; gnari conatus ſui egregie præmia reportaturos. Ut tu nuper feciſti, dilecte fili, qui per tot barbaras, & diſſonas gentes in Siriam uſque, cum maximo diſpendio, nec fine vitæ periculo perveniſti; neque id alia de cauſſa, quam ut a ſitu, immo interitu, nonnulla

præ-

præſtantiſſimorum Philoſophorum ſcripta vendicares. Inter quæ quoddam opus, quod Ariſtotelis Theologia, ſeu Philoſophia myſtica inſcribitur (ſic enim libri titulus innuebat) quandoquidem egregia doctrina refertum Arabicis litteris ſcriptum, e Greco translatum deprehendiſti; quod latinum factum, nobis grato admodum munere obtuliſti; idque formis ad uſum communem excudendum noſtro etiam hortatu ſuſcepiſti. Qui ne irritus ſit hic tuus labor, ſi ſtatim poſt tuam editionem alii quoque excuderint, mandamus univerſis, & ſingulis per totum orbem terrarum ad quos hæ litteræ pervenerint, ſub excommunicationis latæ ſententiæ, his vero qui in noſtra hac S. R. E. ditione degunt, præterea ſub ducentorum ducatorum tibi applicandorum, & librorum quos impreſſerint amiſſionis pœna, ne poſt tuam editionem per decennium proxime futurum uſque audeant imprimere abſque tuo conſenſu. Abſolutionem vero omnium & ſingularium huic noſtræ voluntati contravenentium, nobis tantummodo reſervamus; atque iiſdem pœnis & imprimentes, & impreſſa volumina vendentes teneri volumus. Ne autem contra noſtram hanc inhibitionem audeat quiſpiam contumaciter inſurgere, mandamus, & præcipimus univerſis, & ſingulis Apoſtolicæ Sedis Legatis, Nunciis, Oratoribus, Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, Abbatibus, Prælatiſque omnibus Eccleſiaſticis, nec non eorum locum tenentibus, tum locorum omnium Gubernatoribus, ac Præſidentibus, & copiarum Ductoribus in virtute ſanctæ obedientiæ, & ſub ejuſdem excommunicationis incurrendæ pe-

pœna, ut requiſiti abs te, omni auxilio prohibeant, ne quis contra noſtrum edictum per prædictum Decennium audeat innovare. Ceterum, ſi quis tam audax, ac temerarius eſſet, qui noſtras has litteras vel divulgari prohiberet, vel divulgatas, ex locis ſacris, aut profanis amoveret; earundem pœnarum ſit reus. Conſtitutionibus, & ordinationibus apoſtolicis, ceteriſque quibuſcumque contrariis non obſtantibus. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die XXX. Decembris MDXVII. Pontificatus noſtri an. v.

Jacobus Sadoletus.

A tergo. Dilecto filio Franciſco de Roſis Rhavennati.

LV. NUNCIIS IN HISPANIA.

VEnerabilis Frater, & dilecte fili. Inſtitimus ſæpe, ac diu, & litteris, & Nunciis cum chariſſimo in Chriſto filio noſtro Carolo Hiſpaniarum Rege Catholico ſuper cauſa reſtitutionis Ven. Fratris Cardinalis Sanctorum Quatuor ad Eccleſias, & Beneficia, ut vel ex juſtitia, vel ex honorifica dicti Cardinalis, & hujus ſanctæ Sedis concordia rem quandoque terminaret, & hujus ſanctæ Sedis honori, qui exemplo Majorum, & Prædeceſſorum noſtrorum, ac Domini Salvatoris præcepto dictam reſtitutionem fecimus, conſuleret. Qua re in longum protracta, ad extremum præfatus Rex per ſuas ad nos, & Oratores ſuos litteras nobis ſignificavit, ſe cum primum ad Hiſpaniæ regna appuliſſet, rem omnem ad optatum finem deducturum, cauſamque terminaturum: quod nos quidem deſi-

deſideramus, & nominis & æquitatis reſpectu, & dictum Ven. Fratrem Noſtrum S. R. E. Cardinalem quotidianis de hac re precibus, flagitamus. Cum igitur ſperemus, Regem ipſum jam ad ſua Hiſpaniæ regna perveniſſe, aut cito eſſe perventurum, Fraternitati, & Devotioni veſtræ mandamus, ut hanc rem, & cauſam præfati Cardinalis, in qua & honor hujus ſanctæ Sedis conſiſtit, in curam, & diligentiam veſtram ſuſcipientes, ambo, vel alter veſtrum, noſtro nomine apud Regem inſtetis, ut quam primum hac re deliberanda, & cum juſtitia ac prudentia ſolita terminanda, nos, ſeque liberare hujus debiti atque officii moleſtia, atque onere velit; facturus in eo rem ſua fide & virtute dignam, nobiſque pergratam. In quo vos admonebit, & inſtruet dilectus filius Gabriel de Threſo miles Hieroſolymitanus familiæ noſtræ; cui auxilium, & opem, quam poteritis, impendetis. Datum Viterbii 1517.

LVI. Ægidio Matthæo Cardinali.

In Hiſpania Sedis Apoſtolicæ Legato.

Dilecte Fili. Scribimus ad chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum, Hiſpaniarum, & utriuſque Siciliæ Regem Catholicum litteras in favorem dilecti filii Marii de Urſinis & fratrum, hæredum, ac filiorum quondam Julii de Urſinis, Domicellorum Romanorum, pro eorum juſtitiæ executione commendatitias, quarum exemplum, tuæ Circ. præſentibus mittimus introcluſum. Cum autem his magnæ ſpei adoleſcentibus, nobiſque

que arcto cognationis vinculo conjunctis, præſertim in juſtitiæ executione deeſſe non poſſimus, Circ. tuæ per hæc ſcripta mandamus, quatenus apud Catholicam Majeſtatem dicti Regis, pro expeditione, atque executione juſtitiæ dictorum Marii, & Fratrum, noſtro nomine inſtes, eorumque cauſam omni ope juves, faciaſque ſuæ Majeſtati quam enixiſſime commendatam, ut quæ per dictæ Majeſtatis Judices, juſte judicata eſt, ſuæ tandem executionis debitum ſortiatur effectum; in quo Circ. tua, & juſtitiæ operam dabit, ut debet, & nobis rem quam gratiſſimam faciet. Reliqua, ſi quæ pro tua inſtructione opus erunt, ipſi tuæ Circ. dil. fil. Baccius de Bertis Florentinus, ipſorum Marii, & fratrum negotiorum geſtor latius explicabit. Datum Romæ apud Sanctum Petrum ſub an. Piſcatoris die 31. Aprilis 1518. Pontificatus noſtri Anno ſexto.

Leo X. Sadoletus.

LVII. EIDEM LEGATO.

Dilecte Fili. Ante tuum hinc diſceſſum commendavimus Circ. tuæ dilectos filios Franciſcum de Rubeis Notarium, & Camerarium, noſtrum familiarem, continuum commenſalem, & Rodericum Del-rio Licentiatum, ejus germanum; commiſimuſque tibi, ut eoſdem, illorumque res omnes, & negotia apud chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Hiſpaniarum Regem Catholicum, & dilectum filium noſtrum Hadrianum ſanctorum Joannis, & Pauli Presbyterum Cardinalem, & quoſcumque alios, Majeſta-

tem

tem regiam auctoritate & gratia propius appropinquantes, præcipue foveres: quod etſi non dubitamus te diligenter facturum, tamen quia hæc res nobis præcipue cordi eſt, ob paternam, qua dictum Franciſcum, ob ipſius virtutes & merita, complectimur, dilectionem, duximus ad te deſuper ſcribendum, ut res ipſa tibi fiat in memoria recentior. Gratiſſimum itaque nobis feceris, ſi Franciſco, & Roderico prælatis tantum favoris, & patrocinii impenderis, quantum pro tua virtute, & dexteritate opus eſſe duxeris: id enim nobis valde gratum, & acceptum & in eo ipſo diligentiam plurimum commendabimus. Datum Romæ 1518.

Leo X. Sadoletus.

LVIII. Ægidio Mathæo

Legato de Latere.

Dilecte Fili. Cum certis nuntiis, neque uno ex loco intellexerimus, tyrannum Turcarum ab Orientis expeditione reverſum Conſtantinopolim ſe contuliſſe, magnaque celeritate, & ſtudio ad apparandam claſſem ſe dediſſe, ita ut maximum numerum navium ex navalibus deducat, homines cogat, quæ ad victum neceſſaria ſunt undique conquirat; voluimus hoc ſignificare Circ. tuæ, ut cum chariſſimo in Chriſto filio noſtro Carolo Hiſpaniarum Rege Catholico id communicares. Quanquam nos quid is moliatur aut cogitet, nihil certo habemus, niſi illud, non dubitare nos quin immani, & effera crudelitate hoſtis ad cædem, & cladem ſe inſtruat generis

 Chri-

Chriſtiani; etſi præcipiti jam ætate non eſt fortaſſe univerſa vis ejus hoc anno pertimeſcenda: veruntamen ad Dei noſtri honorem, ad ſalutem Chriſtianæ Reipublicæ, ad noſtram vigilantiam, & iſtius Catholici Regis decus, ac dignitatem vehementer pertinet, nos & eſſe ad omnia, & videri paratos, ne quid nobis ab improviſo mali ab illo accidat, cum veri, & magni Principis ſit, qualis Rex Catholicus eſt, ſuo conſilio, non caſus beneficio, ſalvam retinere ſtatus, & nominis ſui dignitatem. Ac quod ad induciarum, quas induximus approbationem pertinet, nec nos quidem volumus ipſius Majeſtatem a Cæſareæ Serenitatis conſilio diſſentire, quem & amore, & ſanguine habet conjunctiſſimum. Sed quoniam Cæſaris voluntatis certam prope ſpem obtinemus, fore illum quem eſſe volumus, & induciis approbandis, & expeditione procuranda, veræ ſanctæ Fidei protectorem; idcirco Circ. tua ipſius Majeſtatem noſtro nomine hortabitur, ut promptum, ac paratum gerat animum omnia faciendi, quæ avi conſiliis conſona, ſanctiſſimæ Fidei fuerint opportuna; cum præſertim aliorum quorundam Regum earumdem induciarum approbatio ad nutum noſtrum parata ſit. Dum autem abit dies, neque jam conſiliorum, ſed factorum tempus apparet, cum, vel ſi velimus eſſe ſalvi, neceſſe ſit ſequenti æſtate habere præſidia, quibus ſi non obruere, at ſaltem ſuſtinere hoſtem poſſimus, Circ. tuæ mandamus, ut ejus Majeſtatem non tam cohorteris, quam obſecres, & per viſcera miſericordiæ Dei noſtri obteſteris, ut incumbat penitus in hanc curam ſua virtute & magnitudine di-

dignam, ſeque univerſalis ſalutis Fidelium, & ſanctiſſimæ Fidei, pro ſua regia parte, patronum profiteatur, ducem ſe præbeat, opes potentiamque ſuam Deo omnipotenti, ſui nominis immortalitati, ſuorum poſterorum ſecuritati dedicet; nec omittat occaſionem hanc, qua, hoſte contra nos armato, aut clariſſima victoria parienda, aut magna aliqua calamitas accipienda. Quamquam, ſi & animo & viribus eum promptum habebimus, exploratum ſit nobis de victoria: ut aliquid damni ſubeamus, hoſtilis erit virtus; ſed noſtra, ſi ceſſabimus, negligentia extimeſcenda. A conſiliis igitur ad facta veniendum, & tota urgenda res eſt, in quo tanto enixius volumus elaborare Circ. tuam, quanto cum conſtanti ſermone ad nos perfertur, Regem ipſum, & pio, & generoſo inflammatum eſſe ſtudio hujus ſanctiſſimi belli ſuſcipiendi; de quo agimus nos quidem Deo omnipotenti gratias, qui ſpiritum veri conſilii tanto Regi inſpiret, ſed & ipſius Serenitati habemus maximas: hæc enim ſunt perpetua ſalutis, & gloriæ fundamenta, quibus ſi adhuc viridis ejus ætas innitetur, nihil erit in omni magnitudine tam amplum, quod ipſe ſibi promittere non poſſit. Sed & quoniam ex magna Turcarum claſſe verendum eſt, ne pars aliqua otii impatiens, prædatum, & populatum per maria, & littora noſtra diſcurrat; gratum eſſet nobis, & reipublicæ, regnoque ſuo commodum, ut aliquid haberet ipſe in his oris maritimis Italiæ ac Siciliæ, idoneæ claſſis, ad arcendum hoſtem, ſuiſque rebus præſidia, noſtris etiam, ſi opus eſſet, ferret auxilia. Sed nos ingenio & prudentiæ tuæ committimus

mus rem totam, ex noſtra voluntate, & totius Fidei Chriſtianæ commodo tractandam. Cetera, quæ diſtinctius ſcribenda erant, dilecto filio noſtro Julio tituli Sancti Laurentii in Damaſo Presbytero Cardinali S.R.E. Vicecancellario, ut ſcriberet ad te mandavimus; cujus litteris Circ. tua his, aliiſque deinceps omnibus fidem ſummam adhibebit. Datum Romæ die 8. Auguſti 1518. anno VI.

Leo X. Sadoletus.

LIX. EIDEM.

Dilecte Fili. Scribimus ad chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Hiſpaniarum Regem Catholicum in favorem dilecti filii Alexandri de Lecanis, & Benedicti de Cripellis Cubiculariorum noſtrorum ſecretorum, circa percipiendam certam annuam penſionem trecentorum ducatorum ſupra fructibus menſæ Epiſcopi Melitenſis, eis per nos auctoritate Apoſtolica rite & canonice aſſignatam, prout in adjuncto Brevis noſtri exemplo perſpicies: quocirca te hortamur in Domino, tibi nihilominus committentes, ut apud dictum Regem noſtro nomine agas, & demum pro tua prudentia & dexteritate efficias, ut prædictus Rex Theſaurario ſuo regni Siciliæ committat & mandet, ut Alexandro, & Benedicto prædictis, vel eorum legitimis Procuratoribus penſionem hujuſmodi perſolvi faciat, in quo ſtudium, & diligentiam tuam in Domino plurimum commendabimus. Datum Romæ die 18. Auguſti 1518. Anno ſexto.

Leo X. Sadoletus.

LX. Ei-

LX. EIDEM.

Dilecte Fili. Delectaverunt nos mirum in modum litteræ tuæ ſcriptæ amanter erga nos quidem, ſed in Chriſtianæ Reipublicæ cauſa, & pie, & prudenter, quæ nobis peroptatum nuncium attulerunt, eſſe inducias quas indiximus quinquennales ab illo clariſſimo Rege Catholico acceptas & approbatas; idque inter ſolemnes divinæ rei ceremonias, quaſi Deo ipſo teſte: in qua re tuæ Circ. fidem, virtutem, prudentiam vehementer enituiſſe, teque optimi, & graviſſimi Cardinalis officio functum fuiſſe, non gaudemus ſolum, ſed pro ſingulari erga te amore noſtro, etiam gratulamur. Huic quoniam Regi per litteras gratias agimus, quorum exemplum ad te juſſimus mitti, & ea quæ ſuperſunt non videntur faciliora; reliquus labor tuæ Circ. fuerit, urgere & inſtare omni ſtudio, ut quæ ad belli apparationem neceſſaria ſunt, jam nunc in cura, & meditatione verſentur. Sicut enim ab illo præſtantiſſimo Rege prima laus occupata eſt pietatis ſuæ declarandæ, quam ceteri procul dubio nunc ſequentur; ſic arripienda prima gloria eſt, potentiæ ſuæ ad Turcarum terrores opponendæ. Eo enim initium faciente, reliqui principes non deerunt. Sed cum de hac tota re ſatis ſuperque edoctus inſtructuſque ſis, prudentia vero, & induſtria tua ſingularis monitorem non requirat; tuum erit dare operam, & omnes moliri vias, quo ad ſperatos optatoſque exitus noſtra optima & ſanctiſſima conſilia deducantur: ſicut latius ad te dilectus fil. noſter Julius de Medicis per-

ſcribit, cujus litteris fidem adhibebis. Datum Romæ die 24. Auguſti 1518. Pontificatus anno 6.

Leo X. Sadoletus.

LXI. EIDEM.

DIlecte Fili. Arbitramur Circ. tuæ cognitum, nos paterna charitate proſequi dilectum Filium Martinum Fernandes de Corduba, alias de Molina familiarem noſtrum; cujus lepiditate ingenii, & morum, quæ maxime extat in iis, quibus honeſtiſſime ocium traducitur, nos, quantum ab arduis negotiis interdum diſcedere licet, ſatis delectamur: Is, cum ſummopere deſideret inſigniri habitu Sancti Jacobi de Spata Ordinis Regii; ſcribimus ad chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Hiſpaniarum Regem Catholicum, ut noſtro ac meritorum dicti Martini intuitu, velit alicui in Romana Curia committere, ut Martino, attento quod ipſe in ſervitiis noſtris jugiter verſatur, & propterea ab ipſa Curia diſcedere non poteſt, habitum hujuſmodi, nomine Majeſtatis ſuæ conferat. Cum autem res hæc nobis curæ ſit, duximus etiam ad Circumſp. tuam ſcribendum, ut apud Regem præfatum noſtro nomine inſtes, ac pro tua dexteritate efficias, ut idem Martinus voti compos fiat; cui nos poſtea, occurrente opportunitate, de aliquibus redditibus providebimus, ut ſe juxta militiæ hujuſmodi exigentiam decenter valeat ſuſtentare. Datum Romæ die 28. Auguſti 1518. anno ſexto.

Leo X. Sadoletus.

LXII. EI-

LXII. EIDEM.

DIlecte Fili. Expectabamus in dies tuis litteris certiores fieri, Martinum de Molina familiarem noſtrum voti compotem eſſe effectum circa habitum S. Jacobi de Spata, quem ſibi a Catholico Rege conferri deſiderat. Cum autem per litteras tuas nuper nobis ſignificaveris, præfatum Regem ad hoc ſatis diſpoſitum eſſe, id nobis pergratum fuit: quippe non parvo tenemur deſiderio, ut præfatus Martinus, quem ob ejus lepiditatem, & ingenuos mores, præcipuamque probitatem paterne diligimus, id honoris, & gratiæ a dicto Rege noſtra cauſa conſequatur: & propterea ad illius Majeſtatem denuo ſcribimus, hortantes, & requirentes, ut talem diſpoſitionem ſuam ad votivum exitum perducat, prout ex adjuncto Brevis noſtri exemplo perſpicis. Tuum itaque erit, omni ſtudio, & dexteritate perficere, quod ex noſtra commiſſione ea in re mature, & prudenter cœpiſti: in quo voluntati noſtræ plurimum ſatisfacies. Datum Romæ die 26. Februarii anno 6.

Leo X. Sadoletus.

LXIII. EIDEM.

DIlecte Fili. Cum venerabilis Frater Raphael Epiſcopus Oſtienſis Cardinalis, regreſſu ad Eccleſiam Conchenſem ſibi auctoritate Apoſtolica conceſſo, in favorem dilecti Filii Franciſci de Mendoza Cubicularii noſtri ſecreti, fratris germani Marchionis de Mondeſar, cedere paratus ſit, noſque ob ejus

Franciſci virtutes & merita, ceſſionem hujuſmodi admittere velimus, ſcripſimus diebus præteritis ad chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Hiſpaniarum Regem Catholicum; vellet conſentire, ut expeditio ceſſionis dicti regreſſus omnino fieret. Cum autem poſtmodum acceperimus, præfatum Regem velle quemdam Cappellanum ſuum dicto Franciſco ea in re præferre, non parva admiratione ſumus affecti; animadvertentes eumdem Franciſcum, ejuſque progenitores, & conſanguineos nobilitate generis, ac præclaris facinoribus præſtantes, ſummam ſemper obſervantiam, & integerrimam fidem erga Catholicam Majeſtatem, atque etiam erga Sedem ſanctam Apoſtolicam præſetuliſſe, ac præſeferre. Quare Circumſp. tuam hortamur in Domino, tibi nihilominus injungentes, ut pro ſolita tua virtute, & dexteritate, apud Regem præfatum noſtro nomine inſtes, & quantum in te fuerit pro virili efficias, ut Rex ipſe conſenſum ſuum pro hujuſmodi Coadjutoria in perſonam præfati Franciſci expedienda, quamprimum mittat, prout a conſanguineis ejuſdem Franciſci requiſitus fueris; & ut occaſionem alloquendi ea de re præfatum Regem nanciſcaris, eidem Breve noſtrum his alligatum reddes. Datum Romæ die 29. Auguſti 1518.

Sadoletus.

LXIV. GA-

LXIV. GALEATIO BUTRIGARIO

Apud Cæſarem Nuntio.

Dilecte Fili. Mittimus tibi exemplum earum litterarum quas ad Illuſtriſs. Regem Catholicum pro habendo delectu præſtantium virorum, qui Matthæo Legato noſtro in rebus ſanctam Fidem concernentibus adeſſe debeant; inter quos nos maxime Joannem Epiſcopum Burgenſem, alias in hujuſmodi negotiis egregia virtute cognitum ineſſe cuperemus. Cum autem, ut res apte tractetur, in tua dexteritate valde poſitum ſit, mandamus tibi, ut cum præfato Burgenſi Epiſcopo re communicata, ita agas, & te geras, ut quoad commode fieri poteſt, cum voluntate noſtra præfati Epiſcopi honor a te conſervetur. Datum Romæ die 20. Julii 1518. Pontificatus Anno VI.

Sadoletus.

LXV. LUDOVICO COMITI PALATINO

LEO PAPA X.

Dilecte Fili ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Cum poſt eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter, & noſtram ſingularem in illum benevolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimique Ducis morte Chriſtiana paſſa erat reſpublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem revocaviſſet, quod

illius eximias Chriſtianiſſimaſque virtutes, mitem in primis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum per Dei miſericordiam donatum immortalitate, multoque majora, & beatiora præmia cæleſtis vitæ illi comparata eſſe confidebamus, etiam judicavimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam eſſe valituram, de cujus prudentia eam ſemper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos paſtoris cura ſollicitum haberet, & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ officium pertineret, has ad te ſummo animi ſtudio ſcribendas duximus, te impentius hortantes, ut poſt pietatis officia in mortuum, te nobiſcum una ad eam curam ac diligentiam velis convertere, in qua omnis maxime ſalus Chriſtianæ Reipublicæ conſiſtit, ut illi defuncto par aut etiam ſuperior, ſi fieri poteſt, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio, ſed opera, & ſententia tua huic facto conjunctior eſt. Non arbitramur Nobilitatem tuam præſtantem prudentia, egere conſilio: ſed tamen noſtra dignitas ac perſona requirit, ut quod optimum factu videatur eſſe, in medium conſulamus. Etenim ſi ullum unquam tempus poſt Romani Imperii nomen extitit, quod tuam poſtularet, & Collegarum tuorum fidem, vigilantiam, religionem, ſapientiam, hoc illud eſt, in quo omnis induſtria adhibenda, ut in Imperatore deligendo, Dei Redemptoris honori, Imperatoriæ auctoritati, Chriſtianæ Reipublicæ quieti, veſtræ quoque ipſorum, qui electuri eſtis ſaluti conſulatur. Nunquam (quod tibi in oculis eſſe certo ſcimus) habuit fides Chriſti potentiores hoſtes, nunquam

quam adverſus eam animo infeſtiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atque immanitati tota expoſita ſit neceſſe eſt Dei reſpublica, niſi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorum retundere inſolentiam, & auctoritatis nominiſque ſui magnitudine ſalutem tegere Chriſtianitatis queat. Hoc igitur in primis Nobilitas tua, poſitis ante oculos & penſitatis hoſtium viribus, ut provideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati reſiſti poſſit. Atque hæc neceſſaria eſt cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii, atque decus ſpectans, quod ſine eximia potentia, nec auctoritatem habere poteſt, nec majeſtatem Imperator. Capite autem labefactato & debili, quid ex ceteris ſperandum in bono publico ſit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus a te, Nobilitati tuæ ut curæ & cordi ſit, in Domino noſtro Jeſu Chriſto obteſtamur id eſt, ut cum Nobilitas tua ad ſuam dicendam ſententiam ſuumque dandum ſuffragium acceſſerit, ponat ſibi ante oculos & ſalutem & dignitatem Chriſtianæ fidei: ſalutem, ut quoniam grave ab impiis hoſtibus diſcrimen, & prope ſuprema imminet pernicies, in eam partem ſtudium ſuum convertat, ut par tantis rebus ac negotiis & nomine, & genere, & animo, & potentia eligatur Imperator: dignitatem, ut cum poſt hanc ſanctam Sedem, quæ ex Deo eſt, ſummum ſit in ſeculo Imperii culmen, qui tuo, & Collegarum tuorum judicio in id aſcenſurus eſt, ea habeat ornamenta quæ in tanto principe requiruntur potiſſima. Sit gravis auctoritate, prudens conſilio, maximarum rerum peritus,

animo excellens ſit, qui divinam erga ſe liberalitatem agnoſcat, fidei ſanctæ faveat, ſanctam Sedem Apoſtolicam, ut filius Matrem vereatur: qui pacem inter Chriſtianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios:ſub quo ſperare & confidere poſſit Chriſtiana Reſpublica, ſe in majorum ſuorum decus & poſſeſſionem veteris Imperii eſſe perventuram. Hæc nos, dilecte fili, a Nobilitate tua poſtulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroque generi & tuæ majorumque tuorum virtuti convenientia: ſed ut præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene conſulentibus, atque hoc in magni beneficii loco pro communi ſalute abs te expectantibus * tribuere debeat. Quod ſi effeceris, quod te non dubitamus facturum, cum Deo ac nobis rem gratiſſimam, tum vero publicæ ſaluti, in qua & tua continetur, admodum utilem feceris: ſicut de omnibus latius tecum dilectus Filius noſter, Thomas tituli S.Sixti Presbyter Cardinalis,noſter & Apoſtolicæ Sedis de latere legatus, & Marinus Caracciolus Notarius & Nuntius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuenſis diœceſeos, ſub annulo Piſcatoris die x. Februarii MDXIX. Pontificatus noſtri anno ſexto.

A tergo. Dilecto filio nobili viro, Ludovico Comiti Palatino, Sacri Romani Imperii Principi Electori.

Jacobus Sadoletus.

Ha

Hæ litteræ proximo menſe poſtea totidem verbis repetitæ fuerunt, & iteratæ, hac tantum ſub finem clauſula addita.

* *tribuere debeat*. Quod ſi forte aliqua ratione vel cauſſa, qualem nos cupimus, & reſpublica poſtulat Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud ſaltem pro tua in communem pacem utilitatemque Chriſtianæ fidei, egregia voluntate cogitandum atque agendum tibi eſt, ut is eligatur, in quo nulla ſit, vel cauſſa vel voluntas, aut univerſalis Chriſtianæ Reipublicæ quietis, aut ſanctæ hujus Sedis Apoſtolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus ſuum ſingulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobiſque gratiſſimum, tuæ Nobilitati in primis honorificum, ac publicæ utilitati, in qua & tua & omnium ſalus continetur, per quam erit opportunum. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die 2. Martii MDXIX. Pontificatus noſtri Anno ſexto.

Jacobus Sadoletus.

LXVI. LUDOVICO COMITI PALATINO

LEO PAPA X.

Dilecte fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præſtanti in Rempublicam Chriſtianam ſtudio bene promptam eſſe in hac proxima creatione futuri Imperatoris id conſilii capere, quod eam nos toties jam hortati ſumus, cum judicaremus ſan-

ctæ

ctæ Chriſtianæ fidei, & huic Sedi Apoſtolicæ maxime expedire hoc tempore, ut is in tantum gradum vocaretur, qui pacem firmare inter Chriſtianos, bellum transferre in impios hoſtes Dei noſtri, & virtute & prudentia, & & opum ſuarum potentia in primis poſſet: quique eſſet in maximis rebus cum laude verſatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim ſalus communis poſtulat, quo immanium Turcarum furori, & crudelitati obſiſtatur, ut ſimilis princeps, & par illis potentia, ſuperior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam eſſemus certi te pro religione & ſapientia tua non ſolum præclara omnia cogitaſſe, ſed etiam quæ præclare a te eſſent cogitata, ea ad effectum perducturum eſſe: tamen has ad te ſcribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, ut priſtinas admonitiones, ſuaſioneſque noſtras, quibus te ad reſpectum univerſæ rei Chriſtianæ, & hujus ſanctæ Sedis, pro honore, & gradu & præſtanti, virtute tua vocavimus, & quibus te multum tribuiſſe cognovimus, haberes ſemper ante oculos, agereſque id, quod agis, ut ex tua ſententia, tuoque ſuffragio, in creatione novi Cæſaris, & nos & fides Chriſtiana & ſancta Sedes Apoſtolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conveniat generi nominique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate eſt opinioni: niſi & alias dixiſſemus, & te ipſum intelligere confideraremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus ſæpe & ſæpius commemorare, ſi tua Nobilitas in hoc munere fungen-

gen-

gendo eam ſe nobis præbuerit, quam ſperamus, rationemque noſtri voti ac deſiderii, quod cum utilitate publica conjunctum eſt, ſe habuiſſe oſtenderit; præter conſcientiam, & gloriam clariſſimi facti, nos etiam curaturos, ut te nobis morem geſſiſſe nullo tempore pœniteat, ſicut latius tecum dilectus filius noſter Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis legatus noſter, & R. Archiepiſcopus Rhegienſis, & Martinus Caracciolus nuncii noſtri agent, quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo piſcatoris, die XIII. Maii, MDXIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

A tergo. Dilecto filio, Nobili viro, Ludovico Comiti Palatino Sacri Romani Imperii Principi Electori.

Jacobus Sadoletus.

LXVII. Carolo Duci Sabaudiæ, et Philippo Fratri.

Dilecte Fili. Etſi non credimus, Nobil. veſtras agere, aut cogitare quicquam, quod veſtro genere indignum, ac virtute alienum ſit; tamen, cum ad aures noſtras pervenerit, eos qui refectionem monaſterii Ordinis Cæleſtinorum ad honorem Salvatoris noſtri Domini Jeſu Chriſti in oppido Anneſiaci Gennebenſis Diœceſis, a nobis motu proprio, & ex certa ſcientia factam impedire, ac turbare non deſiſtunt, jactare favorem veſtrum; & hujus S. Sedis pro cultu, & augmento Catholicæ Fidei decretum, inane atque irritum reddituros ſperare; non poſſumus non mirari tantam eſſe quorumdam audaciam, ut

ut & quæ a nobis in honorem Dei conſtituta ſunt, violare, & Nobilitatum veſtrarum conſtantiam labefactare contendant. Nam ſi omnis qui Deo honos impenditur, in noſtram redundat ſalutem; qui ea, quæ ad honorandum, & colendum Dominum inſtituta ſunt, diſturbare conantur, ii & ſuæ profecto, & omnium ſalutis ſunt inimici. Quid autem ſanctius, quam erigere templa Domino Deo, in quibus ipſe caſtius, & religioſius adoretur? Quid autem ſalutarius populo fideli, quam habere oratores pro ſe apud eumdem Deum, interpretes deſideriorum ſuorum, votorum internuncios, curatores ſalutis? Qui vero hiſce rebus ſeſe opponunt, non illi profecto commune bonum, ſed aut iniquam ſuam opinionem, aut propriam ſequuntur utilitatem. Ac nobis quidem hæc res permoleſta accidit: affert enim diminutionem nonnullam dignitatis noſtræ, & auctoritatis Apoſtolicæ; ſed certe pati talium pravas invaleſcere ſuggeſtiones, minime omnium ad Nobil. veſtras pertinet; qui & propter egregiam veſtram pietatem favere Deo, & ſervis ejus ſemper conſueviſtis, & propter animi conſtantiam manere in priſtina ſententia debetis. Præbuiſtis enim conſenſum veſtrum erectioni hujuſmodi, voluntatiſque veſtræ, non ſolum verbo, ſed etiam patentibus litteris fidem feciſtis. Ac ſi quidpiam minus utile ita eſſetis polliciti, tamen virtus a vobis veſtra exigeret, ut conſtaretis vobis ipſis, præſtaretiſque promiſſum; quod hoc magnorum Principum proprium eſſe ſoleat, non revocare in dubium pollicitationes ſuas. Cum vero rem plenam laudis, plenam pietatis, prædicto oppi-

oppido veſtro perhonorificam, vobis, & populis veſtris ſalutarem veſtro ſemel aſſenſu comprobaveritis; eſt jam magnanimitatis veſtræ comprimere iniquitates eorum, qui & Deo, & huic Sedi, & honori nominique veſtro una & eadem opera injurium quid efficere conantur: præſertim etiam noſtra interceſſione accedente, qui nunc ſecundo ad vos ſcribimus eadem de re, digni, ut quidem arbitramur, qui primo quod volumus a vobis impetraremus; noſtra autem conjunctio, & paternus noſter in Nobilitates veſtras amor requirit, ut quæ juſte ſancteque poſcimus, facilia & plana apud vos inveniamus. Quapropter his rationibus omnibus permoti, noſtro, veſtro, hujuſque ſanctæ Sedis, & Dei omnipotentis honore, itemque dil. fil. Magiſtri Petri Lamberti de majori Præſidentia Abbreviatorum, & familiaris noſtri cura, & ſollicitudine, qui veſter fidelis ſubditus, dignuſque virtute ſua, cui favor veſter impendatur, gravi afficitur dolore, quam rem ipſe ſub veſtra fide curavit, & geſſit, cum facultatibus ſuis detraheret, ut Deo gratum quid, & patriæ ſuæ decorum ageret, eam ab æmulis ſuis, & iniquis oppugnari; Nobilitates veſtras hortamur in Domino, & omni ſtudio requirimus, per eum, cui hoc templum, & hæc dicata, & conſecrata erectio eſt, Salvatorem noſtrum, ut curetis atque efficiatis, quo hæc noſtra ordinatio, & erectio ſuum debitum conſequatur effectum, neque ullius malitia, aut cupiditate, aut ſuggeſtione apud vos impediatur: quod erit certe maxime religioni, & virtuti veſtræ conveniens, conſcientiæque ſalutare, nobis vero pergratum; atque

atque eo etiam gratius, quod re ipſa cognoſcemus; plus apud Nobilitates veſtras authoritatem, & interceſſionem noſtram, quam aliquorum alienis bonis prave obtrectantium falſas cauſas, & fictos ſermones valuiſſe. Datum Romæ 1519.

Leo X. Sadoletus.

LXVIII. Reipublicæ Venetæ.

DIlecte nobis, &c. Etſi non ſumus dubii, quæ nobis de rebus Orientis nunciata ſunt, tuam quoque Nobilitatem certis nunciis comperta habere, tamen noſtri officii eſſe exiſtimavimus, cum eadem ipſa ſcribere ad te, tum quid animi habeamus, quidque a te poſtulemus adſcribere. Nam quod Princeps Turcarum, & magnam paratam claſſem & terreſtrem exercitum in Caria ad ea loca, quæ maxime Rhodo appoſita ſunt, teneat, apparetque quotidie, quæ ad bellum gerendum, urbeſque obſidendas opportuna ſunt, multorum litteris, nunciiſque cognovimus. Quid autem meditetur & cogitet, & communis in illis regionibus fama loquitur, & nobis admodum ſuſpicioſum eſt, omnem eam videlicet belli comparationem ad Rhodum obſidendam ſuſceptam eſſe. Scimus enim quantum illi in ea urbe ad ſuum Imperium adjungenda momenti propoſitum ſit, ad ceteros conatus ſuos perficiendos; quo nobis contra diligentius illa retinenda & defendenda eſt. Frenum enim furoris illius, obex cupiditatis, arx & propugnaculum totius Chriſtianitatis in ea conſervanda urbe eſt poſitum. Sed nos fidenti animo, & alacri ſpe, Domino & Deo noſtro

ſtro Jeſu Chriſto Salvatori gratias agimus, quod rebus noſtris optime paratis, hanc hoſti ſuo injiciat mentem, Chriſtiana hoc tempore arma laceſſendi, ut quae in illum diu meditata, & prope ad finem perducta ſunt, citius & gravius ad illius perniciem erumpant. Habemus enim, quod tuam Nobilitatem nolumus latere, duorum potentiſſimorum Regum & præſtantiſſimorum Principum, Caroli electi Romanorum & Hiſpanorum Catholici, & Franciſci Francorum Chriſtianiſſimi conſignatam apud nos eorum manu & proprio chirographo fidem, ſeſe in hanc ſanctam expeditionem & animo & copiis eſſe paratos. Itaque & conjuncti inter ſe ſumma amicitia ſunt, & nobiſcum. Splendor enim tantæ gloriæ, quantam hoc præclaro bello conſecuturi ſunt, ad illorum mentes atque oculos divino numine oblatus eſt, quem mirabiliter concupiverunt. Nec vero deſinunt armare ſe uterque, cum alter inſtructiſſimam claſſem, alter equitatum jam habeat ornatiſſimum. Nam peditum fortiſſimorum virorum ingens copia præſto futura eſt. Sed ſi aliqua etiam reſtant agenda & amolienda, quæ hoc a nobis ſemper deſideratum ſanctiſſimum bellum adhuc videantur tardare, iis ſimul atque hoſtis bellicum cecinerit, præcipitatis & abjectis, continuo Chriſtiani maximi exercitus, eodem ſigno ad bellum accingentur. Agat ille modo, & impiam ſuam cupiditatem proſequatur; maximum profecto nobis dabit beneficium, dum cogitabit afficere injuria. Nec vero nos defuturi ſumus, non auctoritate, non opibus, non propria perſona noſtra, non ſanguine. Non enim nec qua in re libentius laboremus, nec ubi vitam,

tam, ſi opus ſit melius & beatius ponamus, hujus nobis vitæ mortalis conditio quicquam poteſt afferre. Quare quod ſupra etiam dictum eſt, hujus impii hoſtis arma non modo non timemus, ſed eo loco res ſita eſt, ut deſiderare etiam & optare debeamus. Quod vero petimus a Nobilitate tua, id ejuſmodi eſt. Primum ut tu quoque intentus in harum rerum occaſionem ſis; deinde ut claſſem & triremium copiam in procinctu habeas, ut noſtris militibus, ſive tranſeundum fuerit in Græciam, ſive navalibus præliis decertandum, facultas ſit navium, præſertim iis qui ab hac ora noſtra, & Italiæ littore tranſmittere voluerint. Cernimus enim, id quod tu quoque videre potes, poſtquam bellum ſemel inchoatum fuerit, maximam multitudinem militum etiam ſine ſtipendio ad bellum properaturam contentam honoris ſtipendio & iis præmiis, quæ ſunt a Deo Omnipotente pro ejus fide laborantibus in cælo propoſita. Sed hæc tu pro tua prudentia optime proſpicere potes. Nos etſi non dubitamus tecum iſto tuo prudenti & gravi ſenatu omnia facturos, quæ virtuti veſtræ congrua erunt; tamen hortamur in Domino, & vos paterne admonemus, ut laudis & dignitatis veſtræ memores contra communem hoſtem & animos armare, & vires veſtras maritimas præſertim parare non poſtponatis, Deo & Sanctæ Dei fidei præclaram, ut ſoliti eſtis, operam navaturi. Prima Januarii 1520.

Jacobus Sadoletus.

LXIX. PRIO-

LXIX. Priori Magnæ Carthusiæ.

Dilecte Fili. Neceſſario opus habentes opera dil. fil. Jo. Bapt. Prioris Triſulh, qui in veſtro religioſo, & ſacro Ordine profeſſus, a nobis ad magna noſtra, & Sedis Apoſtolicæ negotia tractanda idoneus judicatus eſt, cum etiam noſtra de eo opinio magis ex eo confirmetur, quod Ordo iſte & probitatem ingeneret hominibus, & fidem; decrevimus eum ad loca nonnulla mittere mandata noſtra curaturum, cumque id pro ſua religione & obedientia, tuam ad hoc accedere cupiat voluntatem & licentiam, duximus ad Devotionem tuam ſcribendum, te in Domino hortantes, ac in virtute ſanctæ obedientiæ requirentes, tibique mandantes, ut dicto Johanni Baptiſtæ ad peragendas commiſſiones noſtras quo opus fuerit profecturo, benigne, ac libenter facultatem & licentiam præbeas; quoad commiſſiones noſtras executus fuerit, tum peregrinandi, & ad varias regiones ac loca ſe conferendi, tum quibus in locis monaſteria veſtri Ordinis extiterint ad ea ſi placuerit divertendi, & juxta obſervantiam regulæ veſtræ, aut in communione cum ceteris fratribus, aut in aliis hoſpitalibus, quot dies opportunum fuerit, permanendi, indeque egrediendi, & cum negotium noſtrum poſtulaverit, eodem revertendi, aliaque agendi, per quæ ea quæ ad nos & ſanctam Sedem Apoſtolicam magnopere pertinent, curare, & tractare commode, ac ſine ullo ſcrupulo negotiari poſſit. In qua re, ſi ut volumus, facilitatem & voluntatem huic miſſioni noſtræ omni-

omnino accomodaris, facies rem nobis gratiſſimam. Datum Romæ.

Leo X. Sadoletus.

LXX. DESIDERIO ERASMO ROTERODAMO.

Dilecte fili ſalutem &c. Gratæ nobis admodum fuerunt litteræ tuæ: declararunt enim id, de quo addubitare aliquantum cœperamus, neque tantum ex quorumdam, quamvis prudentium & proborum teſtimonio, quantum ex ſcriptis nonnullis tuis, quæ circumferuntur; te nihilominus egregia & conſtante eſſe cum in nos ſanctamque hanc Apoſtolicam Sedem, tum erga communem pacem concordiamque, & inprimis publicam Chriſtianam & rem & legem voluntate; quod profecto præclare convenit, & huic ingenio, quod Dei beneficio ſummum ad optimas diſciplinas attuliſti, & eis ſtudiis pietatis, quæ ſemper es profeſſus. Itaque nos, quorum ſæpe ob animum verſabatur tui quamquam abſentis memoria, cum de tuis eximiis virtutibus aliquo præmio honeſtandis cogitaremus, pauliſper ex ea opinione deturbati, valde jucunde accipimus, reſtitutam in nobis eſſe, officio & diligentia litterarum tuarum, mentem priſtinam diligendi tui. Atque utinam, quod jam nobis conſtat certumque eſt de officio & voluntate tua in hanc Sedem ſanctam, communemque Dei fidem, id apud ceteros omnes cerneremus conſtare. Nam nec tempus ullum opportunius, nec cauſa juſtior unquam fuit, ingenium atque doctrinam impiis hominibus opponendi: nec vero quiſquam

ipſo

ipſo te, ut noſtrum eſt de tua eruditione judicium, ad tam laudabile opus aptior; in quo elaborant quidem & elaborarunt permulti ſumma cum pietatis & ſcientiæ fama. Sed & illorum corda direxit Deus, & de te tuæ prudentiæ permittendum eſt. Nos ad probra & contumelias ſeditioſorum hominum, divina ope & patientia armati, illud magis moleſte ferimus, quod cum zizaniis non parum bonæ ſegetis corrumpitur, omniſque de grege nobis credito jactura, animum noſtrum ſolicitudine afficit. Qui enim poſſimus non dolere detrimento bonarum mentium, quæ trahuntur in errorem, cum iſtos ipſos errorum & impietatis auctores ſalvos eſſe cupiamus? Sed neque deerit nobis Deus, neque nos muneri atque officio noſtro ſumus defuturi. Quod autem ad litteras tuas attinet, nos & de tua optima voluntate certum jam habemus, & tuum adventum in hanc urbem, quandocumque is fuerit, læte & gratanter ſumus accepturi. Datum Romæ 11. Januar. 1521. Anno octavo.

Jacobus Sadoletus.

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO CAROLO REGI CATHOLICO IN ROMANORUM IMPERATOREM ELECTO.

LXXI. LEO X.

CHariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Alias Celſitudini tuæ per litteras & nuncios noſtros ſignificavimus, quod cum plures falſi & hæretici

retici errores in inclita Germaniæ tuæ natione, auctore quodam Martino Luthero, ſeminati, & in libris impreſſi publice divulgati fuiſſent, ac nonnulli alii ab eodem Martino ſeditionis materiam quærente, ſeducti, hujuſmodi erroribus adhæſiſſent, ſicque alios inſuper ipſi excogitaſſent; nos, quorum proprium officium eſt vineam Domini, hujuſmodi vepribus in ea naſcentibus purgare, ac Dei Eccleſiæ unitatem, quantum in nobis eſt, præeunte ſemper Domino conſervare, ac periculis & offenſionibus præſertim latius, & in complurium detrimentum manantibus obviare, re diligentiſſime prius cum conſilio diſcuſſa, de Fratrum noſtrorum ſententia errores ipſos partim falſos ac hæreticos, partim vero a Chriſtiana pietate aberrantes, & rectas lædentes conſcientias judicando damnavimus, ac ejuſdem Martini libros dictos errores, ſeu aliquem eorum in ſe continentes, igni comburi; ipſique Martino, ut ab omni prædicatione & diſputatione abſtineret, ac intra certum tunç expreſſum terminum libros ab ſeſe editos combureret, erroreſque in dictis libris contentos revocaret, & de revocatione ipſa nos certiores faceret, vel ipſe ad nos ſub fide noſtra de ſalvo conductu ei a nobis conceſſo veniret, præcepimus, atque mandavimus. Quibus mandatis noſtris cum parere is contempſiſſet, ac in falſa ſua ſententia pertinax eſſe, quam ſaniori conſilio obtemperare maluiſſet; nos ipſum patientia noſtra abutentem, omneſque illi adhærentes, ejuſque fautores & receptatores, tamquam notorios & pertinaces hæreticos fuiſſe & eſſe, per quaſdam litteras declaravimus; & ut præmiſſa ad ipſius

ipſius Martini & aliorum notitiam pervenire poſſent, litteras ipſas in alma Urbe noſtra certis in locis publicari fecimus, & per Germaniam quoque, ope & auxilio ejuſdem Celſitudinis tuæ publicari mandavimus, ſperantes, quod ipſe Martinus hujus ſanctæ Sedis mandatis obedire, ac ejus determinationi de ſacræ Theologiæ magiſtrorum & juris utriuſque profeſſorum conſultatione, & eorumdem Fratrum conſilio & aſſenſu factæ acquieſceret in his, quæ non ſolum a nobis, ſed etiam antea, nobis necdum opinantibus, de majoris partis decreto a magiſtris univerſitatum Lovanien. & Colonien. pro orthodoxæ fidei veritate conſervanda damnata fuerunt; non ſibi ſoli arroganter, ſed plurimorum ſententiæ credere, & ipſos errores revocare, & ad noſtrum ac ipſius Eccleſiæ gremium redire tandem animum induceret. Nuper autem ex Nuncio noſtro intelleximus, Celſitudinem tuam officium advocati Eccleſiæ, cujus nominis ex ſua in Imperatorem electione ſibi comparavit, in mandatorum noſtrorum debita executione præſtitiſſe, & quantum in ea fuit, in nulla re defuiſſe; quo ipſe Martinus reſipiſceret, & ad viam veritatis rediret: prout etiam nos nullum officium prætermiſimus, ut ejus animam Deo lucri faceremus, ac pii inſtar paſtoris ovem perditam ad caulam reduceremus, & filium prodigum benigne reciperemus. Qui cum medicinam ſalutarem & paternam noſtram monitionem ſpreverit, & non ſolum ſe non emendaverit, ſed pejora prioribus fecerit & faciat in dies; & præmio & pœna ſibi per nos oblatis, pœnam potius quam præmium habere, impiuſque

que hæreticus eſſe, & membrum putridum fieri, & a fidelium conſortio excludi voluerit, & plures alios ad nefariam ſectam ſuam perduxerit, ſuumque potius nomen per impietatem & pertinaciam celebrari, quam Dei gloriam, pie & humiliter ſe gerendo, collaudari præoptaverit; nos ipſum alioſque cum eo quoſdam, ex quorum ſcriptis notorie nobis conſtitit, ipſum Lutherum ac falſa ejus ſcripta eos fuiſſe imitatos, & alios in publicatione aliarum litterarum nominandos, ac alios illis adhærentes, illorumque fautores & receptatores, notorios hæreticos eſſe declaravimus. Nunc vero, quod reliquum eſt, attendentes, quantum periculi Catholicis omnibus imminere atque accidere poſſet, ſi, quod abſit, debita litterarum, & ſententiæ declaratoriæ noſtræ hujuſmodi executio differretur; cujuſvemodi detrimentum ſuccederet, ſi mora quamvis parva interponeretur, quominus creſcenti peſti, ac morbo invaleſcenti occurreretur; cum, quod noſtri officii erat, id conſiderate ac diligenter per nos fuerit effectum, (ſiquidem ſacræ Theologiæ ac utriuſque juris profeſſoribus in conſilium vocatis, ac rebus omnibus, una cum Fratribus noſtris diligenter excuſſis & examinatis, præfati Martini, ejuſque ſequacium falſos ac damnabiles errores damnavimus, eorumque auctores ipſos tamquam morbidas pecudes, [illegible] totum gregem corrumperent, excluſimus, cenſuras & pœnas Eccleſiaſticas denuntia[illegible]us prius, deinde etiam inflicimus, adeo [illegible] nihil ſupereſſe videatur, niſi ut quorum [illegible] hæc poteſtas, mandata hi noſtra executio[illegible]bitæ mandari procurent) mente noſtra revol-

revolventes, neminem ex omnibus Regibus & Principibus Chriſtianis eſſe, ad quem magis quam ad Celſitudinem tuam pertineat, nobiſcum pro Catholicæ Fidei veritate laborare, opportuneque providere, & quod veteres Catholici Imperatores tam e Græcia, quam Germania, non ſolum exilio & pœnis, ſed ſuis etiam ſacratiſſimis legibus omnes a Catholicæ Religionis tramite deviantes hæreticos cenſeri, ac ei hominum generi nihil ex rationibus, nihil ex legibus commune cum ceteris, publicumque hoc crimen eſſe, decrevere; quia quod in religionem divinam committitur, in omnes committi, ac omnibus injuriam inferri videtur, & eos qui talia præſumerent, in Romano ſolo commorandi non debere habere facultatem, quin imo nil his reliquendum loci eſſe, qui ipſis etiam elementis injuriam facerent, nec ſolum Hæreticorum perſonas, ſed eorum libros ac monumenta perſecuti, illa ignibus tradi mandaverunt, ne videlicet adeo facinoroſæ perverſitatis veſtigia extarent aliqua, ſed flammis combuſta penitus ex hominum oculis & memoria tollerentur, ac immanem ſceleris & ſacrilegii magnitudinem par pœna ſequeretur: hæc nos claræ memoriæ Prædeceſſorum tuorum facinora egregia, plena ſapientiæ & veræ pietatis, de quorum gloria nulla unquam ætas conticeſcet, nobis ante oculos proponentes, ac cum tua Celſitudine conferentes, ſpe certa ſumus: quos tu cœleſtis erga te benevolentiæ donis viciſti, eos etiam pietate in Deum, & omni virtute ſuperaturum. Quem enim unquam Deus ſua mirabili providentia tam virenti ætate ad ſum-

mum imperium vocavit ? cui largius & in honore & in judicio indulſit unquam ? quem majoribus & firmioribus ſurgere fundamentis, & niti ad ampliſſimam laudem ſperandam voluit ? Accinxit te terrenæ poteſtatis ſupremo gladio ; quem fruſtra profecto ferres , juxta Pauli Apoſtoli ſententiam , niſi eo uterere , cum adverſus infideles , tum adverſus infidelibus multo deteriores Hæreticos . Hac ergo tuæ magnitudinis, qua , ut imperio , ita pietate maxima debes , ſpe freti ; tibique in memoriam reducentes , hanc primam eſſe oblatam occaſionem declarandi , quam tibi unitas & quies Catholicæ Eccleſiæ cordi ſit , Celſitudinem tuam hortamur in Domino , & per viſcera miſericordiæ Dei omnipotentis requirimus , ut eorumdem more Prædeceſſorum tuorum , qui Romanis Pontificibus Prædeceſſoribus noſtris in rebus dubiis ac periculoſis ſemper aſtiterunt , velis tanquam Princeps Catholicus , & de quo omnia , quæ per te pro Fidei Catholicæ exaltatione præſtari poſſunt , nobis promiſimus , cum debita executione litterarum declaratoriarum ſententiarum noſtrarum , nobiſcum , ut decet , convenire , & ut omnibus Chriſtifidelibus id innoteſcat , per tuum generale edictum in omnibus civitatibus & locis Germaniæ publicari curare , eumdem Martinum , & alios Hæreticos ei adhærentes , ac ejus fautuοs & receptatores , ipſiuſque perverſitatem ſequentes , illis pœnis,quæ in litteris noſtris contra eos decretæ fuerunt , niſi reſipiſcant , plecti jubendo , ac civitatum rectoribus & provinciarum tuarum moderatoribus , earumdem apparitoribus , & aliis officialibus , ſub pœnis ,

nis, de quibus tibi videbitur, mandare, ut per publicum edictum omnibus declarent atque ſignificent, ſe contra eumdem Martinum. ac Hæreticos ipſos damnatos, ei adhærentes, eorumque fautores, juxta litterarum noſtrarum tenorem eſſe proceſſuros. Præſtabis enim in hoc Salvatori noſtro Jeſu Chriſto obſequium in primis acceptiſſimum, propter quod diffuſius extollet gloriam tuæ Majeſtatis & famam, quæ etiam in poſteros tuos cum laude maxima deſcendet, & ultra æternæ vitæ præmium, quod exinde tibi proveniet, reperies nos & hanc ſanctam Sedem Apoſtolicam ad omnia quæ honorem & ſtatum tuæ Celſitudinis concernere poterunt, omni cum benedictione promptos. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die XVIII. Januarii MDXXI. Pontificatus noſtri anno 8.

Jacobus Sadoletus.

LXXII. CARDINALI EPISCOPO NOBILI.

INtelleximus ex litteris dilectorum filiorum Marini Caraccioli & Hieronymi Aleandri Nuntiorum noſtrorum, qua virtute Nobilitas tua in cauſa non ſolum noſtra, Sediſque ſanctæ Apoſtolicæ, ſed univerſæ jam Fidei Chriſtianæ, adverſus eam violare conantes ſe geſſerit, & quemadmodum ſuam pietatem & prudentiam contra impios & ſeditioſos homines pro unitate Chriſtiani corporis conſervanda ſe oppoſuerit; quod profecto nobis auditu fuit gratiſſimum: & licet huic tuo operi atque officio præmii locus in cœlo & apud Deum omnipotentem dignior & major comparatus

ſit ; tamen nos quoque agimus tuæ Nobilitati magnas in Domino gratias, hancque actionem tuam digniſſimam tua virtute, & in Deum ſummum vere Chriſtiana pietate, omni laude commendamus; quodque eſt reliquum, hortamur eamdem tuam Nobilitatem in Domino, ut ſuſceptam ſemel Fidei ſanctæ Catholicæ, & ejus cui Deo dante præſidemus Sedis Apoſtolicæ propugnationem, pari virtute & conſtantia in poſterum tueare; ut ſi fieri poteſt, etiam iſti qui & Deum, & communem pacem unitatemque Chriſtianam diſcindere quærunt, ad ſalutarem pœnitentiam converſi, veniam admiſſi erroris promereantur, aut ſi maligno ſpiritu obcæcati in pravitate perſiſtent; ne contagione noceant, a bonis mentibus fidelium arceantur. Quod apud ſummum Deum tibi fructuoſum, apud omnes homines tibi futurum eſt glorioſum, nobis vero ſupra omnia gratiſſimum; ſicut latius cum Nobilitate tua dilecti filii Martinus Caracciolus & Hieronymus Aleander notarii & nuntii noſtri, vel alter eorum noſtro nomine aget, quibus plenam fidem habebis. Datum Romæ 25. Febr. 1521. anno octavo.

Cardinalibus.
Nobilibus.
Quatuor Prælatis.
Quatuor aliis.

LXXIII. Nobili vel Prælato.

Dilecte Fili &c. Litteris Nunciorum noſtrorum, teſtimoniiſque multorum ad nos perlatum eſt, Nobilitatem tuam in hac adver-

adverſus Lutherum cauſa, in qua Catholicæ Fidei ſalus & veritas conſiſtebat, tantam præſtitiſſe virtutem, ac damnandis Martini erroribus, ipſoque pro hæretico, ut quidem eſt, reputando, ita religioſe & graviter ſe geſſiſſe, ut nos & Deo & tibi maximarum gratiarum debitores ſimus: Deo, quod is animum tuum ſui ſancti Spiritus igne ad defenſionem veritatis accenderit; tibi, quod conſtantia & pietate tua dignum eidem Spiritui Sancto in tuo pectore domicilium præbuiſti; hocque maxime neceſſario tempore contra impium furorem novæ debacchantis hæreſeos,& auctoritatem tuam omnem,& prudentiam oppoſuiſti. Quod cum virtute tua & nobilitate dignum, tum iſto ipſo chariſſimo in Chriſto filio noſtro Cæſare fuit digniſſimum, cujus ut honor maximus, ſic pietatis laus in hoc opere ſanctiſſimo præcipua fuit. Ac nos quidem memoriam tanti tui officii perpetuam in animo retinebimus; ipſe autem Deus ſpectator idem & remunerator bonorum operum, cui hæc a te opera navata eſt, & cui multorum fidelium animæ per te ſunt vel ſervatæ vel redditæ, ea tibi præmia large conferet, quæ ſunt omnibus humanis cogitationibus majora. Nunc quod reliquum eſt &c. *ut in Brevi Electorum*.

LXXIV. Marchioni Brandeburgensi.

Dilecte Fili &c. Agimus Nobilitati tuæ denuo gratias; quod officium ſæpe jam præſtitimus, & ut videtur ſumus præſtituri: cum, ſi tua eximia in hanc ſanctam Sedem & univerſam Fidem Catholicam quotidianaque me-

merita expendantur, nulla videatur oratio præſtantiſſimæ tuæ virtuti ac pietati reperiri poſſe par. Et quidem in officio, quod ad communem Chriſtianæ Reip. pertinet ſalutem, ita ſe gerit tua Nobilitas, ut facile appareat, multum te in eo amori quoque noſtro tribuere, & ei quam erga nos geris benevolentiæ. Sed etſi probris & contumeliis hominum, omnia uno incendio, & fidem & pacem & communem concordiam diſſipare volentium, quotidie perſona noſtra impetitur; minus multo id ægre ferimus, quam quod venenatis eorum & ſermonibus & ſcriptis bonæ & piæ mentes in unitate ſanctæ Fidei perturbantur: ut ſi omnis eorum furor in odium noſtri erumperet, nec divinam cauſam violare pergeret; quam eis libenter ignoſceremus, quam lætaremur, occaſionem oblatam exercendæ noſtræ & benignitatis, & clementiæ? Sed in Dei honore, in Fidei ſanctæ Catholicæ cauſa, ſi ſevere & acriter aut egimus aut ſumus acturi, non id hominum etiam inimiciſſimorum odio, quos & nos ipſi ſalvos eſſe cupimus, ſed noſtro urgente officio eſt faciendum; quamquam illis brevis ad ſalutem via parata eſt pœnitentia. Verum, quod nobis ſcribentibus fuerat propoſitum, & gratias tuæ Nobilitati maximas agimus, & ut obnitaris tua iſta ſingulari auctoritate & prudentia, ad extinguendum, quoad licitum fuerit, incendium, tuam Nobilitatem plurimum in Domino hortumur; ſicut cum eadem dilecti filii Nuncii noſtri agent, quibus fidem omnem habebit. Datum Romæ 16. Martii 1521. Anno octavo.

Simile Moguntino Cardinali.

LXXV. OF-

LXXV. Officiali Trevirensi (a).

Dilecte Fili &c. Ex litteris noſtrorum, & præterea multorum iſthinc nunciis cognovimus, qua tua devotio virtute, qua conſtantia, Spiritus certe ſancti afflata ardore, impiam Martini Lutheri & mentem & ſententiam confutaverit, ipſumque & Patrum, Majorumque noſtrorum, & ſanctiſſimorum Oecumenicorum conciliorum decretis, ſanctionibus, inſtitutis impudenter ac temere derogantem, aptis & expeditis interrogationibus ita irretierit, ut jam omnibus apparere incipiat manifeſto, eum innovare omnia voluiſſe, non ut corrigeret, ſed ut perturbaret populum ſanctum Dei, & tamquam miniſter Satanæ rectum dogma Catholicæ obſervantiæ ad perniciem animarum, & ſuam nimis gloriæ cupiditatem perverteret. Quæ res, utpote tanta virtute & pietate geſta, quantam horum temporum gravitas & commune Reip. periculum poſtulabat, etſi Deum omnipotentem & laudatorem ſimul & remuneratorem habitura eſt, nobis tamen ita grata accidit, tanta eam cum lætitia audivimus, ut poſſimus Devotioni tuæ affirmare, nihil nos nec jucundius hoc tempore, nec, ut etiam arbitramur, ad communem omnium fidelium ſalutem accomodatius accipere potuiſſe. Si enim huic ſanctæ Sedi Apoſtolicæ, cui divina providentia præſidemus, omnia debentur a nobis; gratiſſimam habeamus neceſſe eſt ejus per te ſuſceptam propugnationem: ſi vero pro Catholica veritate tuenda & pro grege noſtro a laqueis Satanæ liberando, & omnia perferre

(a) Joanni ab Eck.

quamvis aſpera & gravia, & mori etiam poſſumus; quo accipiemus gaudio talem per te publicæ ſaluti navatam operam, ex qua aditus factus ſit ad hanc immanem peſtem ex cordibus & mentibus Chriſtiani populi excindendam? Quod cum ita ſit, reſque Deo auſpice bene cœpta, per tuam virtutem & chariſſimi in Chriſto filii noſtri Cæſaris animi excellentiam, ceterorumque Procerum rectam voluntatem, ad ſuum ſperatum finem directa ſit; te non ſolum vehementer commendamus in Domino, ſed inſuper gratias agimus: quamquam te volumus in toto hoc negocio non nos ipſos gratiamve noſtram, ſed Deum & Dei Fidem & Reip. ſalutem intueri. Verum hæc quoque acceſſura ſunt; quæ ita nobis in animo ſunt infixa, ut donec tuam egregiam virtutem aliquo noſtræ liberalitatis inſigni teſtimonio non ornaverimus, non ſatis videamur eſſe quieturi; ſicut latius tecum Nuncii noſtri noſtro nomine loquentur, quibus fidem habebis. Datum in villa noſtra Malliana die prima Maji 1521.

LXXVI. CÆSARI.

CHariſſime &c. Cum in hac Catholicæ Fidei cauſa te advocato hujus ſanctæ Sedis adverſus impias opiniones novorum hæreticorum, ac filium præcipue iniquitatis Martinum defendenda, ea expectaremus de tuæ Majeſtatis animo atque judicio, quæ de maximo Principe & præſtantiſſimo Cæſare poterant expectari, fatebimur tamen verum; longe vicit virtus tua noſtram expectationem. Ita enim ad nos omnium conſtanti voce perlatum

ſatum eſt, tantam in te gravitatem, tam admirabilem inſignemque ſapientiam, tantum in te extitiſſe ſervandæ & cuſtodiendæ ejus, quam a Deo & patribus noſtris accepimus, Religionis ſtudium, ut omnibus manifeſte apparuerit, Deum tibi comitem, & Dei ſpiritum tuis optimis conſiliis adfuiſſe. Res igitur acta per te omnibus ſæculis memorabilis, exemplum ſalutare. Ceteros enim cernimus, auctoritatem tuam in damnanda perfidi hominis contumacia facile ſecutos. Qui modus? aut quonam hæc a te ſtudio geſta ſunt? quæ magnitudo animi? quæ conſtantia? cujuſmodi erga Deum pietas, digna quidem Cæſare, ſed ſummo & optimo Cæſare? Domine ſalvum fac Regem hunc, & exaudi nos in die qua invocamus te. Quid quod tute decretum tuum conſcripſiſti, altis illis & magnificis verbis exorſus; decere te, ex Ducibus, Archiducibus, Regibus, Imperatoribuſque oriundum ſimilia illis, in Dei omnipotentis honorem & fidei ſuæ ſanctæ ſalutem, agere, nec Majoribus tuis deeſſe. Scilicet hoc non eſt eſſe ſimilem, ſed longe virtute antecedere. Non enim jam te ex Majorum tuorum exemplo cohortabimur, ſed hæc erit animi tui & virtutis excelſitas, in univerſam poſteritatem omnibus Principibus exemplo. Nos quidem, qui novo quodam amoris affectu erga Majeſtatem tuam incitati ſumus, deprecantes tibi apud omnipotentem Deum omnia proſpera & glorioſa, gratias tibi agimus pro tuo officio tanto, non quas debemus; id enim eſt infinitum, ſed quantas animo capere aut verbis referre poſſumus maximas: quod & perpetuo acturi ſumus, id ſupra omnia de-

 ſide-

ſiderantes, ut aliqua ſeſe nobis offerat occaſio, ut quid de tua ſingulari natura ſentiamus, quantumve tua cauſa cupiamus, poſſimus tibi memorabili aliquo facto declarare; quod tamen Deo auſpice futurum confidimus. Sed & de his omnibus, & quam optemus, Majeſtatem tuam quæ bene cœpta ſunt ad ſalutarem finem deducere, ſcribimus Nuntiis noſtris, ut cum Majeſtate tua noſtro nomine communicent; quibus illa fidem habere dignabitur. Datum Mallianæ die 4. Maji 1521. anno nono.

Gratias tibi quas poſſumus habemus, Redemptorem noſtrum humiliter deprecantes, tibi concedat proſpera cuncta, impleat ſancta deſideria, tribuatque Majeſtati tuæ ſimilem ſemper animum, & parem virtutem.

Verba manu propria SS. D. N.

LXXVII. ELECTORI.

EX litteris quoque Nunciorum, teſtimoniiſque multorum, tum ipſa in primis fama divulgante, quæ nullum clarius factum latere ſinit, ad nos perlatum eſt, Nobilitatem tuam in hac cauſſa, in qua Catholicæ fidei ſalus & veritas conſiſtebat, tantam præſtitiſſe virtutem, ac damnandis erroribus Martini Lutheri, ipſoque pro hæretico, ut quidem eſt, reputando, tantam adhibuiſſe & religionem ſimul & prudentiam, ut certe Deo gratias agere maximas debeamus, quod talis viri Prælatique animum ſui ſancti Spiritus igne afflaverit, ejuſque conſtantiam & pietatem maxime neceſſario tempore pro ſuæ ſanctæ Fidei candore conſervando contra im-

pium

pium furorem novæ debacchantis hæreſeos ſtare voluerit; quod quidem dignum tua præſtanti virtute, dignum hoc quem geris honore, *dignum genere & Majoribus tuis*; ſed in primis iſto ipſo chariſſimo in Chriſto filio noſtro optimo, religioſiſſimoque Cæſare digniſſimum, cujus ut honor maximus, ſic pietatis laus eximia fuit. Vincit profectò facultatem & vim noſtram, ut vix te pari laude celebrare, vix idoneas gratias agere poſſe videamur. Sed nos memoriam tanti tui beneficii perpetuam in animo retinebimus; ipſe autem Deus ſpectator idem & remunerator bonorum operum, cui hæc a te opera navata eſt, & cui multorum fidelium animæ per te ſunt vel ſervatæ vel redditæ, is te profectò jam largis præmiis illuſtrabit; ut quotidie magis perſpecturus ſis, nulla re uberiores percipi fructus, quam vera pietate, & Dei legum mandatorumque obſervantia: quamquam nec nos, ubicumque locus nobis datus fuerit, Nobilitati tuæ deerimus. Nunc, quod reliquum eſt; quoniam falſis & peſtiferis opinionibus damnatis, hominis impii perverſitas & pertinacia frangenda eſt, ipſeque acrius inſequendus, ut nefario fomite errorum ſublato, qui abducti in pravum ſenſum, Satanæ perfidia ſunt, ad veritatis regulam & viam reducantur, hortamur Nobilitatem tuam in Domino, & per viſcera miſericordiæ Dei noſtri obſecramus, ut ſemel ſuſceptam hujus pernicioſæ labis a grege fidelium propulſandæ curam, provinciam, actionemque ad exitum perducas; inſteſque omni tua opera, auctoritate, diligentia, ut peſtilentis hominis, eorumque, qui cum eo ſen-

ſerint

ſerint pervicaciter, impietas nullum amplius locum inter fideles Dei inveniat, ſed vel exterminata ex omni Germania, vel pœna affecta ſuo exemplo doceat omnes, non eſſe a more Majorum divinitus inſtituto, nec a PP. & ſanctorum Doctorum ſanctionibus diſcedendum: (a) *quod etiam tibi aliquanto ſtudioſius elaborandum eſt, quod in corde & viſceribus ſtatus, dominiorumque tuorum, te quidem ut cernimus invito, hoc ulcus enatum latius in perniciem Catholicæ fidei manavit, cui tu pro tua ſingulari ſapientia in primis debes providere*. Qua in re Nobilitas tua, & in honorem ſummi Dei publicæ ſaluti Chriſtiani populi proſpexerit, & ſe digniſſimum nobiſque gratiſſimum effecerit, ſicut eum ea latius Nuncii iidem noſtri noſtro nomine agent, quibus fidem adhibebit. Datum Mallianæ 4. Maii 1521. Anno nono.

LXXVIII. CONFESSORI.

Dilecte Fili. Gratum eſt nobis, debere tibi quotidie novas gratias, ut etiam referre poſſimus: ſic enim tua virtus, fides, religioque mereretur. Nam quod optimo animo, quod præſtantiſſima pietate, quod ſingulari in Catholicam fidem & ſanctam Sedem Apoſtolicam voluntate eſt Cæſar; provenit id quidem a Deo potiſſimum, & ab illius optima religioſiſſimaque natura; ſed & tuæ.

(a) Notat P. Lazeri quod in cod. Biblioth. Colleg. Rom. hæc legitur adnotatio: *verba quæ ſequuntur, & adnotantur, addita tantum ſunt in litteris ad Ducem Saxoniæ*.

tuæ partes in cohortando non exiguæ fuerunt. Itaque tantum ille Chriſtianæ Reip. damnanda Lutheri impietate præſtitit, tam magnifice atque præclare auctoritatem ſuam ceteris exemplo eſſe voluit, ut nihil majus ſit, quod a maximo Principe expectare poſſimus. Agimus igitur ſublatis manibus in Cœlum & Deo, & illi, & Devotioni tuæ ingentes gratias, quas referet tibi quidem Deus; ſed & nos tuorum officiorum erga nos memoriam ſumus perpetuam in animo noſtro conſervaturi. Cernimus enim & cognoſcimus, quantum tu elaboraveris, qua cura, quo ſtudio, quanta diligentia fueris adnixus, ut ingens malum perniciosæ hæreſis, quæ ſenſim Germaniam omnem, tamquam peſtilentia quædam inficiebat, ipſo auctore damnato, comprimeretur, Satanæque per hunc modum in fidelium greges graſſanti, peſſimorum hominum miniſterium ſurriperetur. Quæ quoniam a te, Deo auſpice, cœpta, & magna ex parte confecta ſunt, de reliquo etſi non es hortandus; ſatis enim te eadem virtus tua religioque adhortatur; tamen Devotionem tuam hortamur in Domino, ut pergere eadem conſtantia, palmamque fractæ & penitus exterminatæ impietatis quærere tibi apud Deum & univerſum populum Dei non poſtponas: in quo quid tua virtus efficere poſſit, ſcimus; de optima voluntate non dubitamus. Certe id quod intelligere potes ipſe, erit hoc tuum tibi officium & apud Deum fructuoſum, & apud homines glorioſum; nobis vero ita gratum, ut quantum Devotioni tuæ pro eo debeamus, loco & tempore ſimus declaraturi: ſicut latius tecum Nuntii noſtri noſtro nomi-

nomine agent, quibus fidem habebis. Datum Mallianæ die 4. Maii 1521. Anno nono.

LXXIX. TUDENSI.

VEnerabilis frater &c. Præter nomen virtutis & litterarum, quo fraternitati tuæ jampridem eramus affecti, cum intelligeremus te egregia quadam ingenii & doctrinarum laude florere, accedit duplex jam officium, ut de tua in ſummum Deum pietate, in nos, hancque ſanctam Sedem obſervantia judicare liquido poſſimus. Nam in hac labe peſtifera, quæ per impietatem & ſcelus Lutherianum, in gregis nobis crediti perniciem latius manabat, cum talium virorum, qualis es tu, præſidio in primis Chriſtiana egeret Reſp. ſuſcepiſti tu munus non ſolum agendi & pro Catholica Fide laborandi, quod tibi commune fuit cum multis, ſed etiam contra impios pro defendenda vetere religionis obſervantia, ſcribendi; in quo præcipuam certe laudem, & a nobis ipſis, & omnium eruditorum judicio es conſecutus. At nos cum illam quidem præclaram orationem tuam libenter legimus, tum hæc noviſſima lætiſſime accepimus, te, ut Martini hæretica pravitas & perfidia totius concilio Germaniæ damnaretur, iſque pro hæretico reputaretur, omni tua opera & conſilio, gratia, auctoritate contendiſſe: pro quo ſanctiſſimo opere & labore tuo agimus fraternitati tuæ magnas gratias. Feciſti enim quod te dignum, quod virtuti tuæ, & iſti quam obtines dignitati, conſentaneum; ſed idem Deo acceptiſſimum, nobis gratiſſimum, qui hoc nunquam ex animo

mo & ex memoria noſtra amiſſuri ſumus. Itaque & noſtra tibi prompta voluntas & benignitas in omni occaſione futura eſt parata. Nunc quod ſupereſt, quoniam ut exareſcant rivi omnes errorum, fons ipſe impietatis penitus excindendus eſt, hortamur fraternitatem tuam in Domino, ut quam adhibuit virtutem a principio, eamdem deducat ad extremum; ut jam omnium confeſſione nefarii & contumacis hæretici Martini nec nomen nec veſtigium inter fideles populos in Germania conſiſtat: in quo optimum & conſtantiſſimum habemus Cæſarem; ſed & tua auctoritas non mediocri adjumento Chriſtianæ Reip. eſſe poteſt, ut quidem jam fuit. Quod ſupremum jam in cauſa hac officium tuis priſtinis multis & actionibus & officiis ſummi meriti cumulum adjecturum eſt; ſicut cum fraternitate tua copioſius Nuntii noſtri noſtro nomine agent, quibus fidem habebit. Datum Mallianæ 4. Maji 1521. Anno nono.

LXXX. GEORGIO DUCI SAXONIÆ.

DIlecte filii &c. Etſi non dubitamus Nobilitatem tuam qua cœpit virtute in cauſa, & Fidei Catholicæ, & S. R. E. adverſus impietatem eorum, qui & novas excitare hæreſes, & veteres ac damnatas revocare conantur, defendenda, eadem uſque ad extremum perſeveraturam; viſum tamen fuit nobis nunc cum tempus maxime opportunum adeſt, operam & auctoritatem tuam ut adhiberes ad refellendos impetus iſtorum, qui præ ſua & ambitione & iniqua iracundia pacem perturbare, zizania ſeminare, omnia

acer-

acerbo incendio permiſcere contendunt, has denuo ad Nobilitatem tuam ſcribere litteras, teque in Domino vehementer exhortari, ut cum priſtinam tuam virtutem atque prudentiam, tum veterem laudem Majorum tuorum, quorum in hanc ſanctam Sedem ſemper præclara extitit voluntas, in hoc maxime facto, hoc præcipue tempore, Concilio totius Germaniæ procerum coacto, expromere, & perſpicuam omnibus facere, ac cauſam S. R. E. conſtanter tueri adverſus malignitatem & iniqua conſilia novorum hæreticorum velles; ut præter cauſam Fidei, in cujus ſinceritate atque unitate ſalus omnium noſtrum conſiſtit, communis etiam pax atque concordia, te quoque auctore & defenſore incolumis conſervetur: quod certe digniſſimum ea qua fulges & animi & generis nobilitate, Deoque acceptiſſimum futurum eſt; nobis vero, qui tuæ Nobilitati ex animo ſemper favimus, gratiſſimum; ſicut tecum latius dilecti filii Marinus Caracciolus & Hieronymus Aleander notarii & nuncii noſtri, noſtro nomine agent, quibus ſummam fidem Nobilitas tua habebit. Datum Romæ die XVI. Maji 1521. Anno VIII.

LXXXI. Dilectis Filiis Chieregato et Hieronymo de medicis Canonicis Concordiensibus, vel eorum alteri.

LEO PAPA X.

Dilecte fili Salutem & Apoſtolicam benedictionem. Contulimus nuper dilecto filio Franciſco Chieregato decretorum Doctori cubi-

cubiculario noſtro Parochialem Eccleſiam S. Vitalis Villæ.... Concordienſis Diœceſis, per obitum bonæ memoriæ Joannis Epiſcopi Catanenſis, illius dum viveret ultimi commendatarii, extra Romanam Curiam defuncti, vacantem, noſtræque & Apoſtolicæ Sedis diſpoſitioni reſervatam, prout in aliis noſtris ſub plumbo conficiendis litteris plenius explicabitur. Cupientes autem ut hujuſmodi noſtræ proviſiones ſuum ut par eſt conſequantur effectum, ac providere volentes, ne dum litteræ ſub plumbo hujuſmodi expediuntur, poſſeſſio dictæ Eccleſiæ per quempiam occupetur indebite, illiuſque fructus diſtrahantur & diſſipentur, vobis per præſentes committimus & mandamus, ut ipſius Eccleſiæ poſſeſſionem fructuſque, redditus, ac proventus, auctoritate noſtra, nomine dicti Franciſci quam citius capiatis & conſervetis, neminique, præterquam eidem Franciſco, vel ejus legitimo Procuratori, cum primum litteras ſub plumbo, ut effertur, iſtuc miſerit expeditas, relaxetis & conſignetis, contradictores per cenſuras Eccleſiaſticas, & alia juris remedia compeſcendo. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die 26. Septembris 1513. Pontificatus noſtri anno primo.

Petrus Bembus.

LXXXII. LEO PAPA X.

UNiverſis & ſingulis ad quos hæ noſtræ pervenerint ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum in præſentia contingat, dilectum filium Franciſcum Chieregatum, civem

vem Vicentinum, notarium & cubicularium noſtrum in patriam & ad nonnulla alia loca, ob quædam noſtra & ſua negotia proficiſci; cupientes illum privilegiis, gratiis & immunitatibus, quibus ceteri familiares noſtri potiuntur & gaudent, pariformiter potiri & gaudere; univerſitatem veſtram & veſtrum ſingulos hortamur, civitatum vero & locorum noſtrorum gubernatoribus, locatenentibus, caſtellanis, officialibus, armigeris, ſubditiſque noſtris tenore præſentium mandamus, ut ipſum Franciſcum cum duobus aut tribus famulis, equis, valiſiis, bulgiis, aut quibuſcumque aliis ſarcinulis, ac rebus ſuis, abſque alicujus datii, gabellæ, bulletiarum, aut cujuſvis oneris ſolutione, per quaſcumque civitates, terras, caſtra, loca, paſſus, pontes, & portus, tam ſuos quam noſtros, libere & ſine impedimento ire, morari, tranſire, & redire permittant, ac eumdem benigne tractent, eique ſi opus fuerit, & ipſe duxerit requirendum, de ſcorta & ſalvo conductu provideant: quod erit nobis gratum. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die primo Maji 1514. Pontificatus noſtri anno ſecundo.

Jac. Sadoletus.

LXXXIII. Cariſſimo in Cristo filio noſtro Henrico Angliæ Regi illuſtri.

LEO PAPA X.

Cariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Dilectum filium Franciſcum de Clericatis cubicularium no-

noſtrum & Apoſtolicæ Sedis notarium, ac juris utriuſque doctorem ad Majeſtatem tuam mittendum duximus, eamdem ex animo & enixe rogantes, ut pro tua in nos, & hanc ſanctam Sedem devotione ac reverentia dilectum filium Polidorum in collectoria iſtius incliti regni nuper officialem noſtrum, quem deliquiſſe non credimus, & ſi quid deliquit, quod certe nondum intelleximus, per alias noſtras id nobis petivimus condonari, libertati & gratiæ priſtinæ reddere, & Collectoriæ domum & reliqua exportata reſtitui mandare velit; ac in primis dilectum filium noſtrum Hadrianum tituli S. Chryſogoni Presbyterum Cardinalem Bathonienſem, qui nobis ob ſingulares ejus virtutes, doctrinam, & inſignia in nos & iſtam Sedem merita chariſſimus & acceptiſſimus eſt, & qua poteſt opera, ſtudio, laudibus, ac ſedulitate, ut aliis noſtris ſcripſimus, de Majeſtate tua, ac toto ejus regno benemereri nunquam deſinit, omni benevolentia proſequi & confovere velit, quod certe erit Majeſtate tua dignum, ac nobis ita gratum, ut gratius profecto eſſe nihil poſſit. Exiſtimabimus enim, quicquid favoris, gratiæ, & beneficii eidem Cardinali conferetur, id omnino in noſtram propriam perſonam eſſe collatum; quemadmodum Majeſtas tua ab ipſo Franciſco coram latius intelliget. Datum Florentiæ ſub anulo Piſcatoris die 1. Decembr. 1515. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

LXXXIV. LEO

LXXXIV. LEO PAPA X.

Univerſis & ſingulis ad quos præſentes pervenerint ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum dilectus filius Franciſcus de Chieregatis cubicularius noſter & Apoſtolicæ Sedis Protonotarius, & juris utriuſque doctor de commiſſione noſtra in Galliam & Angliam iturus ſit; nos, prout æquum & rationi conſonum eſt, dignum reputamus, ut præfatum Franciſcum ſingulari prærogativa proſequamur. Idcirco Devotionem veſtram & veſtrum ſingulos hortamur & requirimus; ſubditis vero noſtris, & gentium armorum capitaneis ac ductoribus, necnon officialibus quibuſcumque expreſſe præcipiendo mandamus, ut pro noſtra & Apoſtolicæ Sedis reverentia eumdem Franciſcum cum comitiva ſua uſque ad numerum quinque, per omnes civitates, terras, oppida, & loca, tam veſtra, quam noſtra, necnon paſſus, portus & pontes quoslibet abſque ulla gabella datii, pedagii, portorii, fundinavis, aut cujuſvis alterius indicti vel indicendi oneris ſolutione, ire, tranſire, morari, redireque permittatis, non inferendo eis ullam in perſonis vel bonis directe vel indirecte, quovis quæſito colore vel cauſa, moleſtiam ſive impedimentum, & tales vos omnes & ſinguli cum præmiſſis vos geratis, ut apud nos & eamdem Sedem Apoſtolicam valeatis non immerito commendari. Datum Florentiæ ſub anulo Piſcatoris die 11. Decembris 1515. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

LXXXV. LEO

LXXXV. LEO PAPA X. (a)

Dilecto filio Franciſco Chieregato nuncio, notario, & cubiculario noſtro. Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Intelleximus te certis de cauſis diſtuliſſe trajicere in Angliam, ſicuti tibi pro certis noſtris, & dilecti filii noſtri Hadriani tituli S. Chryſogoni Presbyteri Cardinalis Bathonienſis negotiis peragendis, nuper mandavimus. Quare volumus, ut in illud regnum quam primum tranſeas, & quæ tibi commiſſa ſunt diligenter exequaris, nec inde recedas, donec aliud a nobis aut ab ipſo Cardinali habueris in mandatis. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die 12. Martii 1516. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

LXXXVI. Dilecto filio Francisco Clericato Notario et Nuncio nostro.

LEO PAPA X.

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Vidimus quæ ad dilectum filium noſtrum Hadrianum tituli S. Chryſogoni Cardinalem Bathonienſem nuper ſcripſiſti, placuitque admodum intellexiſſe, te tam benigne & humaniter a dilecto filio noſtro Thoma (b) tituli S. Cæciliæ Presbytero Cardinali viſum & exceptum eſſe, ipſumque Cardinalem tam bene diſpoſitum eſſe erga res & negotia ipſius Cardinalis Hadriani: nec enim aliter de

(a) Vid. ep. 83. (b) Vulceo Eboracen.

de ejus Circ. quæ manuum noſtrarum factura eſt, & præclaris virtutibus pollet, exiſtimari poterat. Laudamus in omnibus diligentiam tuam, hortamurque, ut in eo perſeveres, & ad ipſum Cardinalem crebro de iis quæ ad ipſum pertinere viſa fuerint perſcribas, & negotia ipſius Cardinalis quæ tibi committentur, ſolita fide procurare ſtudeas; in quibus nobis quoque apprime ſatisfacies. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die x. Maii 1519. Pontificatus noſtri anno quarto.

Bembus.

LXXXVII. Pro Francisco Cheregato.

LEO PAPA X.

Univerſis & ſingulis, ad quos hæc noſtra pervenerint, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Mittimus in Hiſpaniam dilectum filium Franciſcum Cheregatum, juris utriuſque Doctorem, Notarium, & familiarem noſtrum, hominem nobis ob probitatem aliaſque ejus virtutes admodum probatum & gratum, nonnulla negotia apud chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Carolum Hiſpaniarum Regem Catholicum noſtro nomine curaturum. Nos cupientes eidem Franciſco tutum & liberum iter ubique patere, Devotionem veſtram hortamur in Domino, ſubditis vero noſtris & gentium noſtrarum armigerarum Capitaneis, & ductoribus, militibuſque ad noſtra & S. R. E. ſtipendia militantibus diſtricte præcipiendo per præſentes mandamus, qua-

quatenus præfatum Franciſcum cum ſociis ſive familiaribus ſuis uſque ad numerum quinque, tam equeſtribus, quam pedeſtribus, necnon cum bulgiis, valiſiis, ſarcinis, & eorum bonis quibuſcumque per civitates, terras, oppida, & loca, foſſas, portas, & pontes, tam noſtra quam veſtra, terra marique, abſque ulla datii, gabellæ, portorii, fundinavis, aut cujuſvis, quacumque de cauſſa indicti vel indicendi oneris ſolutione, ire, tranſire, manere, redire libere permittatis; eumdem demum, ejuſque ſocios, & familiares intuitu noſtro, ita benigne, liberaliterque tractetis, ut apud nos, & ſanctam hanc Sedem merito in Domino commendari poſſitis. Datum Romæ apud ſanctum Petrum ſub anulo Piſcatoris die ultimo Novembris 1519. Pontificatus noſtri anno ſexto.

Jac. Sadoletus.

LXXXVIII. Dilecto filio Francisco Chieregato Notario et Commissario nostro.

LEO PAPA X.

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Ex tuis ad nos litteris agnovimus, quo honore iſta Catholica Majeſtas, pro Sedis Apoſtolicæ reverentia, te receperit, quove affectu atque humanitate promiſerit, ſe eam cauſam ob quam te deſtinavimus ſuper Aoripaldi Marchionatu, pro dilectis filiis Roberto & Camillo de Urſinis, noſtris ſecundum carnem affinibus cito & favorabiliter expedituram, noſtroque tam pio, quam juſto

juſto deſiderio ſatisfacturam ; quod quamquam pro explorato habuiſſemus , ob ejuſdem Majeſtatis perpetuum erga juſtitiam cultum & erga nos obſervantiam ; quia tamen ea res nobis , ut ſcis , valde cordi eſt , teque nos propterea quod tua opera aliis in rebus uti volumus , quanto citius regredi cupimus ; tibi tenore præſentium enixe injungimus , ut apud eamdem Majeſtatem noſtro nomine denuo , atque ſæpius inſtare non ceſſes pro ejus negotii celeri & favorabili expeditione , eidemque Majeſtati planum facias , nos hanc rem ita enixe cupere , ut præterquam Majeſtas ſuæ juſtitiæ & fidei avitæ ſatisfaciet , nobis etiam rem quam gratiſſimam ſit factura . Datum Pali Portuenſis Diœceſis ſub anulo Piſcatoris die 12. Februarii 1519. Pontificatus noſtri anno ſexto .

Jac. Sadoletus .

LXXXIX. Dilectis filiis Francisco Clericato Notario et Octavio Ursino Commissariis nostris .

LEO PAPA X.

Dilecti filii ſalutem & Apoſtolicam benedictionem . Cupientes eos tumultus , qui his ipſis diebus in terra noſtra Fabriani nequaquam publico , ut audimus , conſilio , ſed aliquorum temeritate exorti ſunt mature coercere , & adhibita paterna cura ſedare ; ac veſtræ virtuti , prudentiæ , integritati cum Domino plurimum fidentes , nec dubitantes , quin ea quæ vobis commiſerimus recte & cum laude

laude exequamini; vos Commiſſarios noſtros tenore præſentium facimus, conſtituimus, & deputamus, & in provinciam noſtram Marchiam ad dictos tumultus ſedandos proficiſci mandamus, dantes vobis harum tenore amplam & omnimodam facultatem, ſimul & poteſtatem, omnibus tam Officialibus noſtris, quocumque illi munere & titulo cenſeantur, quam etiam Communitatis Domicellis, Baronibus, ſingulis denique hominibus dictæ provinciæ Marchiæ, necnon gentium armigerarum noſtris & S. R. E. capitaneis, ductoribus, militibus tam equeſtri quam pedeſtri militia, ſtipendia a nobis accipientibus mandandi, imperandi, & ſub pœnis tam privationis & exilii, quam etiam pecuniariis, prout vobis videbitur, præcipiendi, ut vobis in omnibus quæ facienda duxeritis præſto ſint omni ſubſidio, favore, opera; voſque eos convocare, cogere, armare, quocumque vobis viſum fuerit vobiſcum ducere, aut quo fuerit opportunius mittere ac deſtinare, quæ per illos exequi volueritis eis injungere, necnon neceſſitate ingruente, pro pace provinciæ & Status Eccleſiaſtici, ſi improborum temeritatem retundi oportuerit, ab ipſis Communitatibus auxilia armorum atque hominum petere, quos alicubi ſuſpectos duxeritis in alias partes mittere, relegare; quos vobis & huic ſanctæ Sedi fideles cognoveritis, eos debitis honoribus honeſtare, eis qui peccaverint, quatenus publico bono fieri poſſit, veniam promittere, ſi ad ſanitatem redierint, eaque ſub fide noſtra firmare; ſi quæ fuerint onera populis impoſita graviora æquo, de eis nos abſentes certiores facere, ut nos cum

clementia & benignitate ſubditorum noſtrorum commodis conſulamus; denique omnia agere, exequi, ordinare, gerere quæ ad pacem & quietem dictæ provinciæ hujuſque ſanctæ Sedis honorem duxeritis opportuna, poſſitis & valeatis, earumdem præſentium tenore omnem vobis poteſtatem permittimus, omnia quæcumque aut noſtro nomine, aut veſtro conſilio in tali re feceritis, grata & rata habituri. Mandantes omnibus & ſingulis antedictis Prolegato, Gubernatoribus, Officialibus, Communitatibus, Domicellis, hominibus dictæ provinciæ, itemque gentium noſtrarum capitaneis, ductoribus, militibus tam equeſtribus quam pedeſtribus, ſub pœnis per vos præfigendis ac ſub gravis noſtræ indignationis, ac privationis omnium honorum, bonorum, & privilegiorum pœna; ut vobis & mandatis veſtris, non ſecus quam noſtris facerent, ſi nos præſentes imperaremus, obediant & pareant, vobis omni diligentia, fide, ſtudio, auxilioque aſſiſtant, recepturi a nobis & ſancta Sede Apoſtolica, ſi de ea bene meriti fuerint, dignum præmium. Vos ergo dilecti filii, ita vos in hac cura & adminiſtratione pro noſtro & hujus Sedis honore gerere ſtudeatis, ut veſtra virtus & diligentia apud Deum, noſque & ceteros omnes jure poſſit commendari. Datum Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die 24. Decembris 1519. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Jacobus Sadoletus.

XC. Di-

XC. Dilecto filio Erasmo Roterodamo. (a)

LEO X. PONT. MAX.

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Lætati admodum ſumus ex tuis ad nos literis Londini datis (b): pertulerunt enim cum amorem tuum, tum præclarum de nobis judicium, quod facis, quorum utrumque nobis gratiſſimum, hoc etiam erant ambo illuſtriora, quod non a quovis homine, ſed a viro doctiſſimo & nobis probatiſſimo, quem & in minoribus cognovimus, illa nobis accidebat gratulatio, quam ſumma ſcribentis fides, & ſumma eloquentia commendaret. Quapropter volumus tibi certo perſuaſum eſſe, nos alterum effecturos, ut virtutem & benevolentiam tuam erga nos ſingularibus noſtræ paternæ charitatis, occaſione oblata, excipiamus officiis: in altero conaturos, ut tuis egregiis de nobis judiciis ſtudia noſtra conſentiant: utinam autor ille

(a) Hæ literæ uti & quæ ſequuntur ad Henricum VIII. habentur inter Eraſmi ipſius Epiſtolas editionis Londinen. anni M. DC. XLII. iiſdemque locus eſſe debebat ſuperius poſt Epiſtolam XXXVI. pag. 51. Porro inter eaſdem Eraſmi Epiſtolas duæ aliæ extant Leonis X. & quidem perbreves ad eum datæ, quas idcirco omittendas duximus, quod in eis Sadoleti nomen ſubſcriptum minime reperiatur.

(b) Pridie ſcilicet calendas Aprilis ejuſdem anni M. D. XV. Habentur autem inter ejuſdem Eraſmi Epiſtolas edit. Londinen. lib. II. n. 3. col. 99.

ſummus bonarum non actionum ſolum, verùm etiam mentium, qui nos nullis inſignibus meritis ornatos, ſola ſua liberalitate & providentia ad hunc altiſſimum gradum produxit dignitatis ampliſſimæ, quemadmodum ea optare nos voluit, quæ ad optimum Chriſtianæ Reipublicæ ſtatum faciunt, & ſunt idonea: ita etiam muniat, qua ſit nobis expeditus curſus ad veram pietatem, atque virtutem inter homines inſtaurandam: & ſunt adhuc quidem aliqua inchoata per nos, quæ tu amanter in tuis literis attingis, ſed reſtant majora multa & difficiliora, ad quæ divino maxime opus eſt auxilio: quod ſi affuerit, dabimus operam, ut quo bene de nobis & natura noſtra ſentiunt, id vero judicio facere videantur. Verum hæc Deus miſericordiæ viderit. Nos & volumina divi Hieronymi & novi Teſtamenti, tua cura elaborata, jucunda quadam cupiditate expectabimus, & promiſſum tuum, quo omnium ſtudiorum tuorum fructus te nobis delaturum affirmas, in maximi muneris loco ducemus, in eoque gratiam tibi ſumus habituri. Amamus autem multum hoc nomine venerabilem fratrem Archiepiſcopum Cantaurienſem; quod in tua virtute ſtudiis ſuis confovenda, ſatis ipſe egregium teſtimonium perhibet, & virtutis & dignitatis ſuæ. Nos tum communi ſtudio noſtro, & amore erga bonas litteras, tum præcipua quadam opinione virtutis & doctrinæ tuæ, deſideramus admodum tuis ornamentis & commodis patere aliqua occaſione liberalitatem noſtram, ſicut & noſtra in te voluntas poſtulat, & virtus tua meretur. Datum Romæ apud Sanctum Petrum ſub anulo Piſca-

ſeatoris, die decima Julii Anno M. D. XV. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

XCI. Regi Angliæ Henrico ejus Nominis VIII.

LEO PAPA X.

CHariſſime in Chriſto fili noſter, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Extat quoddam noſtrum ſtudium erga homines doctos & ejuſmodi literas, quæ & re ſunt ipſa, & appellantur bonæ, ac animi affectio prope ſingularis innata quidem nobis a pueris & domeſtica diſciplina confirmata, ſed ætate progrediente etiam judicio aucta: tum quod homines hoſce qui optimas artes & literas ſectantur, minime malos eſſe, integerrimaque fide præditos ſæpe jam experti ſumus: tum quod ab hac ſcientia, & ſanctæ Eccleſiæ doctorum eloquentia, ſcimus maxima non adjumenta modo, verum etiam ornamenta in Chriſtianam Rempublicam profecta fuiſſe. His cauſis adducti, diligimus admodum in Domino dilectum filium Eraſmum Roterodamum, quem inter primos hujus ſcientiæ atque artis eſſe judicamus: notum quidem nobis ex domeſtico congreſſu antea cum in minoribus eſſemus, ſed deinde longe magis ex eis ingenii monumentis,quæ literis mandavit non notum ſolum, verum etiam probatum. Is ad nos ex Anglia, ubi nunc commoratur, literas miſit pleniſſimas officii, nobis hoc etiam gratiores, quod afferunt ſecum ab illo teſtimonium Regiæ iſtius virtutis, & magna-

nimitatis tuæ, qua commemoratione nihil nobis eſt pro noſtra ſumma in Majeſtatem tuam benevolentia jucundius. Eum nobis viſum eſt Majeſtati tuæ commendare. Neque illi nos nunc certam rem ullam a te petimus: neque vero ipſe hoc a nobis poſtulavit, ſed facimus ſponte noſtra, ut quibus nos ex animo bene volumus, eiſdem ab aliis quo poſſunt, ſimilem voluntatem, & benevolentiam requiramus. Erit igitur nobis vehementer gratum, ſi quid ipſe Majeſtatis tuæ gratiam, favorem, humanitatemve deſideraverit, ut ſi præter eam liberalitatem, quam ſponte tua deferres, etiam oſtendas magnum hac noſtra commendatione pondus acceſſiſſe. Hoc tum pergratum nobis fuerit, tum Majeſtati tuæ, ut quidem arbitramur perhonorificum. Datum Romæ apud S. Petrum ſub annulo Piſcatoris die decima Julii anno M. D. XV. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jacobus Sadoletus.

EPISTOLÆ NOMINE CLEMENTIS VII.

XCII. Regi Christianissimo.

Dilecte Fili. Non habemus hominem neque magis participem omnium curarum, & conſiliorum noſtrorum, neque cui magis fidamus Ven. Frat. Joanne Matthæo Giberto Veronenſi, Datario, & Prælato noſtro domeſtico, nec vero qui Serenitatis tuæ honori, nomini, amplitudini magis addictus ſit, ut ei non minus quam nos poſſit, & debeat Serenitas tua confidere. Is ergo apprime conſcius & laborum, & difficultatum noſtrarum, quarum

rum ipſe omnium fuit particeps, delectus eſt a nobis, qui ad Serenitatem tuam accedens, animi noſtri arcana intima omnia tibi aperiat, deque rebus cunctis quæ geſtæ ſunt reddat rationem; quas nos omnes profecto, propoſita ſemper nobis non minus tua, quam noſtra dignitate, & ſuſcepimus, & geſſimus. Poſtquam enim noſtrum amorem penitus ad te convertimus, duximus omnia eſſe communia, eodemque, & curſu, & eventu tecum decrevimus eſſe conjuncti, nuncque in eadem ſententia ſumus. Sed neceſſitati vis humana cum impar ſit, illud vehementer deſideramus, ut Serenitas tua, adhibita animi æquitate, & illo ſingulari ingenio, quo præcipue polles, audiat, & cognoſcat ex eodem Matthæo Giberto principia, progreſſus, fineſque rerum omnium: non enim dubitamus quin tu erga nos pari ſis voluntate. Quæ reſtant a nobis cogitata, & pro communi dignitate etiam decreta, ſi ea tibi & commoda, & honorifica fore exiſtimaveris; cum primum nobis propoſitum ſit ſemper ſatisfacere & voluntati, & amplitudini tuæ; in iis nec labori, nec periculo ulli parſuri ſumus, dum & tibi noſtram ſummam benevolentiam, & ceteris omnibus propenſam erga bonum publicum voluntatem oſtendamus. Quæ quoniam ab ipſo Johanne Matthæo uberius & copioſius tibi explicanda ſunt, remittimus te ad ejus orationem, cui non ſecus, quam ſi nos ipſi te alloqueremur, cupimus fidem abs te haberi. Nos omni eventu rerum, & temporum, declaraturi ſumus, noſtrum amoris ſtudium erga Serenitatem tuam ſuſceptum, neque caſu ullo neque tempore imminui, aut commutari. Datum Romæ.

XCIII. Duci Genuæ.

Dilecte Fili. Nullum tempus antehac tam neceſſarium fuiſſe judicantes, in quo de generali ſalute nominis Chriſtiani agendum, & conſulendum eſſet; & ſi præſens occaſio omittatur, omnia intuentes damna, & pericula nobis, & gregi Chriſtiano imminere; ad ponenda arma primi aditum fecimus, jactiſque pacis, & concordiæ fundamentis, tam pro nobis, quam pro eis, qui amici, & confœderati nobiſcum ſunt, pro communi commodo, & dignitate, omnia nobis tentanda, & experienda decernentes, elegimus Ven. Frat. Matthæum Gibertum Epiſcopum Veronenſem, Datarium, & Prælatum noſtrum domeſticum, cujus fides, labor, prudentia, ſingulari cum ſtudio noſtris cogitationibus omnibus ſemper adjuncta fuit, quem arcana noſtri cordis omnia tenentem ad Reges omnes, & Principes, & in omnem partem Chriſtiani Orbis, quacumque opus eſſet, mitteremus, noſtra conſilia explicaturum, ceteros ad conſenſionem cum boni publici tum privati cujuſcumque eorum, noſtris verbis, & precibus hortaturum. Cui cum mandaverimus, ut cum Nobilitate tua omnia communicet, tibique, & benevolentiam in te noſtram, & fidem, quam in tua virtute eximiam habemus, diligenter exponat; hortamur te, ut illi non ſecus, ac nobis certiſſimam fidem habendo, quæ ille abs te nomine noſtro popoſcerit, & quæ abs te cupimus fieri, tu in eis illum tuo conſilio, opera, authoritate adjuves; quod erit Deo, ac nobis maxime

me acceptum, laudi, & nomini tuo in primis honorificum. Datum Romæ.

XCIV. EBORACENSI.

DIlecte Fili. Commendamus denuo Circ tuæ Ordinem, & Fratres Sancti Franciſci de Obſervantia, qui cum Eccleſiæ Dei eum fructum afferant, qui ſit cœtui Fidelium, & ſecundus, & utilis, digni ſunt, quorum tu quoque & quietis & pacis rationem ducas. Atque in hac tua Ordinis in Anglia viſitatione, cujus tibi faciendæ a nobis facultas conceſſa eſt, ipſi quoque libenter parati ſunt, ſi quos eorum, regni iſtius turbatores aut ſpeculatores ratione improba compereris, ut punias eadem qua noſmetipſi faceremus animadverſione; in Lutherana quoque perfidia lapſos corrigas, & perſequare; reliqua vero quæ Officiorum, Magiſtratuum, locorumque diſtributionem continent, cupiunt ſibi eſſe ſalva, neque ſe in ſuis inſtitutis, & privilegiis impediri. Nos quidem arbitramur, magis timere eos in hac re, quam expertos eſſe poteſtatem tuam; ſed tamen proprium eſt virtutis tuæ, & ejus, quæ nobis bene nota eſt, prudentiæ, nullam præbere cauſam cuiquam conquerendi; quod nos ad Circ. tuam ſcribere voluimus, illam adhortantes, ut iſtorum animos vel dubitantes, vel timidos ſua benignitate, & temperantia confirmet; quod nobis non mediocriter futurum eſt gratum. Datum Romæ.

XCV. EBORACENSI.

Dilecte Fili noſter. Ex aliquot ſuis litteris Circ. tua, noſtra erga ſe officia commemorat; id jam a noſtra conjunctione eſſe alienum debet: ſumus enim, erga te ſicuti ſemper fuimus, & voluntate quadam eximia propenſi, & benevolentia. Et vero ejuſdem tuæ Circ. opera, dil. filius Laurentius ad Sarisburienſem Eccleſiam ab iſto Sereniſſ. Rege nobis fuit commendatus. Id & nobis magnopere gratum, & tibi profecto fuit honorificum. Dignum enim, & præſtantem, & omni virtute præditum Cardinalem, tuo ſingulari beneficio tibi in perpetuum devinctum reddidiſti: qui ſemper de te meritus eſt & amore, & obſervantia, ut talem animum erga eum ſuſciperes; qui cum nunc in Germania adeſt, maximis Sedis Apoſtolicis vel Chriſtianæ potius, negotiis occupatus, nos tibi, & noſtro nomine, illius debitas gratias agimus. Cetera, quæ nunc agantur & gerantur, utque acerrimum in Italia bellum recruduerit ad dil. fil. Melchiorem Langum Nuntium iſtic noſtrum, plenius ſcribi mandavimus cum Circ. tua communicanda, illam hortantes in Domino; & omni ſtudio requirentes, ut quantum auctoritate, quantum prudentia poteſt; potes autem maxime; tantum conferret ad ſtudia conficienda pacis, ſine qua res Chriſtianæ prope ad interitum redactæ ſunt. Datum Romæ XXIX. Nov. 1524.

Sadoletus.

XCVI. CAR-

XCVI. Cardinali Eboracensi.

DIl. fili noſter &c. In omni eventu rerum credimus, nos & Deo, & debito noſtro ſatisfacere, ſi ab optima Patris communis voluntate, & a conſervandæ Reip. Chriſtianæ cupiditate non diſcedimus. Ac poſſumus fortaſſis falli. Sed tamen pro certo habemus, & pene manifeſte cernimus, tantos Chriſtianitati afflictæ metus, tanta pericula impendere, ut niſi Dominus Deus ſua ineffabili miſericordia opem ferat, inſignem aliquam ruinam rebus Chriſtianis proxima æſtate paratam eſſe intelligamus. Quod nos quidem non deſtitimus prædicare, & monere, hæc penitus arma horrentes, quæ in perniciem Chriſtianitatis aſſumpta, nec pertinaciæ finem, nec damni & calamitatis faciunt modum. Sed tamen, cum in officio boni Paſtoris conſtantiſſime perſtitiſſemus, & ex Dei, ac veri Pontificis debito, & inopia etiam hujus ſanctæ Sedis nos in eadem ſententia confirmante; egimus huc uſque precibus conſiliiſque, ut pacis aliquando ineundæ, & concordiæ conciliandæ ratio haberetur; ſine qua pace Chriſtianitas ad extremum interitum eſſet jam perducta: nec ullæ tamen aures, aut ullorum animi eorum, qui in armis ſunt, vocibus adhuc primis veris & ſalutaribus patuerunt. Igitur omnibus tentatis viis, cum nihil per nos fuerit profectum, pluſque aliquorum obſtinatio, quam noſtra conſilia valuerint, ſuperioribus vero diebus Francorum Rex, viribus copiiſque præpollens, manum militum ad regnum Neapolitanum tentandum mittere inſtituiſſet; egi-

egimus tunc quidem multis allatis . . . rationibus ut ab eo conſilio deſiſteret. Sed nunc cetera ſibi cernens difficilia, ad eamdem deliberationem reverſus, ſive impotentiam noſtram agnoſcens, ſive conſilium noſtrum ab armis omnino abſtinendi intelligens, mittit Ducem Albaniæ ad idem regnum oppugnandum, qui cum iter faciens, per urbes, & ditionem noſtram, ſanctæque Romanæ Eccleſiæ, ac fidei noſtræ commiſſam tranſeat, non neceſſarium ſolum, verum etiam juſtum eſſe cenſebamus, cum ab exercitu atque armis eſſemus nudi, pactis & conventionibus cum ipſo Rege initis noſmetipſos, Statumque noſtrum & noſtrorum, tutum ab periculo, & ſuſpitione periculi conſervare. In qua conſultatione & cogitatione cum eſſemus, ecce litteræ Ven. Fratris noſtri Archiepiſcopi Capuani Nuncii noſtri ad nos allatæ ſunt, quibus ſignificat; Serenitatem Cæſaris, habito tamen ad nos & noſtram voluntatem reſpectu, ſine quibus nihil eſſet acturus, ad conſilia & ſtudia pacis propenſam eſſe: qua etiam ſpe & fiducia, quod neceſſario facere cogebamur, liberius fecimus, eaque conventionum capitula firmavimus, quæ facile aperteque demonſtrant, quo nos animo & qua in omnem partem modeſtia nil quæſiverimus aliud, niſi fidem, & ſecuritatem; tamen ſeorſum quoque Circumſpectioni tuæ & iſti clariſſimo Regi affirmamus, omnes curas, cogitatus, actioneſque noſtras nullum alium ad finem, quam ad commune bonum intentas eſſe. Cupimus quidem ſalvi ipſi quoque & incolumes eſſe; ſed ſi quid præterea incremento honoris & fortunarum noſtrarum a Deo opt. max. dandum eſſet,

eſſet, totum id libenter ad Reip. bonum rejicimus; carereque eo nos, dum res Chriſtiana publica potiatur, animum inducimus: cujus etiam pro ſalute & fidei Chriſtianæ commodo, caſus omnes & pericula æquo animo eſſemus ſubituri. Hanc igitur conventionem & fœdus concordiæ noſtræ, ut & neceſſarium & honeſtum, ut approbare & grate accipere Serenitas iſta, velit; Circumſpectionem tuam magnopere in Domino hortamur, cum de noſtro erga eam animo, ac ſingulari & eximia erga te voluntate, non ſolum in eis ipſis conventionum capitulis aperte teſtemur, ſed ſimus ſummæ amicitiæ & conjunctionis noſtræ fidem perpetuam præſtituri. Vere enim & novimus & confitemur, Serenitatis ejus ſtudium ac benevolentiam, erga nos, in hanc ſanctam Sedem obſervantiam, maxime nobis, & gaudio ſemper, & commodo eſſe, nec ullam tam aſperam accidere tempeſtatem poſſe, quin tua atque illius ſumma prudentia, auctoritas, virtus, firmiſſimæ anchoræ nobis vicem, ad omnes fluctus ſuſtinendos præbitura ſit. Quem animum veſtrum erga nos, omni in re & tempore jam nobis cognitum, ut omnibus noſtris ſtudiis, & officiis, & ſingularis benevolentiæ indiciis, & demereamur, & retineamus, ut ſemper antehac fecimus, nihil ſumus omiſſuri. Tua Circumſpectio, ut ad procurandam & conficiendam pacem univerſalem nobis aſſiſtere, eſſeque auxilio ſua præſtanti auctoritate, & ſapientia velit, illam in Domino plurimum obteſtamur: ſuper quibus omnibus miſimus dilectum filium Joannem Caſalium Notarium, & Nuncium noſtrum, fidum nobis, & probatum, qui te, quando quibuſdam de cau-

cauſis cogebamur Ven. fratrem noſtrum Archiepiſcopum Capuanum ad nos revocare, largius alloqueretur, & de omnibus noſtris conſiliis actiſque edoceret; cui Serenitas tua fidem ſummam habebit. Datum Romæ ſub anulo Piſcatoris die 5. Januarii 1525. Pontificatus noſtri anno ſecundo.

XCVII. Cardinali Moguntino.

Dilect. fili noſter &c. Superioribus diebus, cum de tumulto civit. Magdeburgen. ac de impiorum Lutheranam peſtem in eo populo ſpargentium factione, ad nos eſſet allatum, non mediocrem in animo noſtro concepimus dolorem. Nam & procuratione, atque cuſtodia noſtri dilecti gregis, quem a truculenta luporum rabie incolumem ſervare non poteramus, admodum mœſti ſolicitique fuimus, & tuæ quoque dignitati ac tuo honori, illo modo detrahi, pro noſtra in te paterna benivolentia ægre tulimus. Videbamus etiam exemplum in ea re toti Germaniæ ac Principibus, nobilibuſque præſertim perniciosum proferri, ſi imperitæ plebes illa ratione ſubducere ſe a ſuperiorum obedientia; & ordinem omnem diſciplinamque vitæ turbare & confundere conarentur: quæ cum omnia gravia nobis & dura videbantur, tum nihil durius, quam quod cum tanto animarum fidelium detrimento iſta nobis chariſſima & dilectiſſima natio invictæ Germaniæ tantis incommodis & calamitatibus erat vexata. Itaque tunc paterno affectu ſtudioque moti mandavimus dil. filio noſtro Laurentio Tituli S. Anaſtaſiæ S.R.E. Presbytero Cardinali, noſtro & Se-

Sedis Apoſtolicæ de latere Legato, ut nihil curæ laboriſque omitteret, pro reducendis ad verum Dei cultum ſanctamque & ſinceram fidem Chriſti iis qui aberaſſent, ac Circumſpectioni quoque tuæ omnem & meæ auctoritatis, & auxilii conſiliique ſui opem offerret atque præſtaret: quod & illum feciſſe omni cum diligentia, ſcimus. Cum autem nunc ab eodem Cardinali Legato noſtro intellexerimus, Circumſpectionem tuam, ut bonum & religioſum Sacerdotem ac magnanimum & ſeverum Principem decet, quorumdam amicorum & neceſſariorum Principum auxilio ſpeque ſuffultam, inſtituiſſe experiri, ut illa, pravo paucorum conſilio a fide, & Deo, & Epiſcopo ſuo debita, averſa, ad ſaniorem mentem reducatur civitas; ac ſi paternæ hortationes non valuerint, honeſtam illi vim etiam & juſtam adhibere; lætati non parum hoc nuncio ſumus, tuamque in eo plurimum & virtutem collaudamus & prudentiam, Circumſpectionem tuam in Domino enixe hortantes, ut capere & exequi hujuſmodi conſilia digna tuo genere, & illa qua es præditus dignitate non poſtponas, operamque omnem dare, ut quæ tibi commiſſæ animæ, in interitum abeunt errore ſuo ſempiternum; tua vigilantia & ſeveritate ad lucem vitamque revocentur. Nollemus vim, ſi aliter fieri poſſet. Sed ſi non poteſt, omnis vis quæ ſalutem affert iis quibus adhibita eſt, eſt indulgentia & remiſſione ſanctior. Quamobrem nos quidem, ut magno animo ad id opus ingrediare, tibi auctores ſumus, ac ut omnes vias experiare quæ prodeſſe poſſint, humanitatis quidem primum & manſuetudinis; ac ſi illæ
non

non profecerint, etiam ſeveritatis; quando utrumque omnino eſt charitas. Ac nos quidem ad diverſos Principes Germaniæ amicos tuos, & neceſſarios ſcribimus, hortantes eos & commonentes, ut tibi adeſſe firmo auxilio, communemque cauſam tueri tecum velint; ſuamque virtutem & opem omnipotenti Deo, & ſaluti patriæ ſuæ, in illa excindenda Lutherana peſte, ferre ac præſtare: quod facturos certo credimus. Agitur enim nobilitatis, & poteſtatis, & ſalutis omnium Principum cauſa communis, quæ etiam cum honore, & cauſa ſummi Dei conjuncta eſt; quos etiam cuperemus ad ſimile fœdus omnes, ac in Ratisbonen. conventu inter illos clariſſimos proceres factum fuit, cum Circumſpectione tua convenire; ut eſſet omnium incolumitas communi tutela, & defenſione tutior. Nos, ſi Circumſpectio tua rem bene cogitatam, & cœptam inſiſtere atque exequi perſeveraverit, non ſumus illi, neque auctoritatis noſtræ brachio, neque omnibus auxiliis, quæ præſtari a nobis potuerint, defuturi: idque tibi pollicemur, ac etiam ut perſeveres & pergas, injungimus; qua etiam de re, ad noſtros in Hiſpania Nuncios ſcripſimus, ut apud Sereniſſimum Cæſarem omnem operam, quo ipſius tibi quoque auxilio adſit Serenitas, adhibeant, & interponant: ſicut de his tecum ſupradictus Cardinalis Legatus noſter latius aget, cujus litteris fidem habebis. Datum Romæ die 7. Febr. 1525. anno ſecundo.

XCVIII. MA-

XCVIII. Matri Regis Christianissimi.

DIlecta in Chriſto Filia ſalutem, & Apoſt. Benedict. Quantum dolorem acceperimus, & quantum animo fuerimus perturbati ex hoc caſu acerbo, & inopinato, qui filio tuo Regi præſtantiſſimo, & nobis omni amore chariſſimo accidit, tuæ prudentiæ eſt exiſtimare. Sive enim illius ſtudium erga nos, & ſanctam Sedem Apoſtolicam, ſive virtutem atque animum dignum illo honore quem gerebat, ſive rerum humanarum imbecillitatem varioſque & incertos caſus cum animo noſtro cogitamus, omnia ſunt ejuſmodi, ut magnum in eo detrimentum videatur feciſſe hæc Apoſtolica Sedes, & univerſa Chriſtiana Reſpublica. Nos quidem adhuc propemodum ſtupemus, nec ſatis mentis ſumus compotes, cum defigimus cogitationem noſtram in conſiliis ſummi Dei, qui hæc rara, & mirabilia quandoque evenire vult, ut ab omnibus intelligatur, unam eſſe in rebus ſtabilem, & firmam, quæ ipſi tribuitur, fidem, ac pietatem; cetera omnia incerta, caduca, fragilia, quibus confidere nemo ſapiens poſſit. Cujus rei documentum, ſi unquam alias, nunc profecto maximum, & apertiſſimum a Domino Deo datum eſt. Sed tamen, etſi res luctuoſa, & acerbus eſt dolor, quem te matrem indulgentiſſimam pro tali filio accipere neceſſe eſt, cujus nos etiam calamitatem patrio mœrore proſequimur; attamen tibi prudentiſſimæ & religioſiſſimæ feminæ omnis tanti doloris levatio ab eodem ipſo Deo petenda eſt. Ille enim diſpo-

diſponit res noſtras ſecundum altitudinem divitiarum conſilii ſui, per quam quæ nobis ſæpe aſpera & intolerabilia videntur, eadem proficua & ſalutaria ſunt. Siquidem multa ſenſibus noſtris gravia incidunt, & moleſta, quæ eadem animabus afferunt ſalutem. Omni enim honore & dignitate hujus mundi, ſalus animæ multo eſt præſtantior, quam maxime affert, & comparat patientia, cujus omnis actio, atque exercitatio in rebus adverſis cernitur. Atque hæc nos non ideo ſcribimus, qnin maximam ſpem habeamus, & filium aliquando tibi, & regno Galliæ Regem ſuum; & nobis, ac Sedi Apoſtolicæ nobiliſſimum Principem reſtitutum iri; quam ſpem in nobis, & Dei bonitas, ac providentia, & Cæſaris benignitas valde confirmat; ſed ut Nobilitas tua patienter ſuum caſum ferendo, atque ipſi Deo ultro gratias agendo, omnemque ſuam fidem in eo collocando, celerius divinam opem, ac clementiam impetrare mereatur. In quo nos quoque, nec tibi, nec filio tuo deerimus. Quantum, & noſtræ apud Deum preces, & apud optimum Cæſarem valebit auctoritas, inſtabimus, & enitemur, ut ſit filii tui ſalus, ac libertas in priſtinum locum reſtituta: quod majore cura, & ſtudio efficiemus, quam audeamus nunc polliceri. Tu ſi quid eſſe in nobis arbitrare, quod opportunum eſſe poſſit ad tuum dolorem conſolandum, atque levandum, ita volumus confidas, id totum tibi paratum eſſe, ut nihil ſimus gratius habituri, qnam ea omnia tibi præſtare officia, quæ certiſſima eſſe teſtimonia poſſunt noſtræ ſingularis, & propenſæ in tuum, & filii tui amorem voluntatis.

Da-

Datum Romæ die 4. Martii 1525. anno ſecundo.

XCIX. Matri Regis Christianissimi.

Dilecta in Chriſto filia. Quod intelleximus te aliquantum ægre tuliſſe, quod nos, qui prius dilectum filium noſtrum Joannem Cardinalem de Salviatis Legatum ad Carolum, Regesſque alios, & Principes, communis pacis & concordiæ cauſa deſtinatum iter per Galliam habere inſtitueramus, deinde commutato conſilio, ut maritimo curſu uteretur injunximus; id nobis non parum moleſtum fuit. Noſtras enim actiones optimo animo ſuſceptas in ſuſpicionem adduci, non poſſumus ſatis æquo animo ferre, præſertim apud te, quæ de noſtra in te, ac chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Regem Chriſtianiſſimum, natum tuum amantiſſima voluntate, ſi adhuc parum certa es, & etiam nunc dubitas, profecto rem alienam a tua prudentia, & de noſtra fide, ac natura injuſte detrahis; ſi vero non dubitas, planeque eſſe conſcia potes, nos animo amiciſſimo nihil aliud, niſi de pace univerſali, & de filii tui ſalute, ac liberatione cogitare, indignum eſt, te vel ſuſpicari aliquid ſiniſtrum de nobis, vel ſi nihil ſuſpicaris, dare tamen indicia, & ſermonis argumenta, per quæ ceteri, te ſuſpicionibus adverſus nos offenſam exiſtimare poſſint. At nos, quod ad rem ipſam pertinet, qua cura fuerimus, qua ſolicitudine, ut ne bellum immite & aſperum, quod imminere in Galliam, atque erupturum eſſe videbatur, recrudeſceret, totaque Chriſtianitas diutur-

diuturnis armis afflicta & debilitata, hoc etiam vulnere concideret ad ejus perniciem prope ſupremo, teſtis Dominus Deus, & teſtes toties a nobis, & tanta cum cura ſcriptæ miſſæque litteræ, teſtes nuncii, quos jam multos ob unam hanc cauſam quoquoverſum deſtinavimus. Sed hæc teſtimonia ita volumus apud te fidem obtinere, ſi tu ipſa quoque optima teſtis es: ſunt enim hæc omnia a nobis, tua Nobilitate conſcia, acta, & tranſacta; & nunc, cum Legatum noſtrum juſſimus ad Cæſarem ire, atque in Hiſpaniam de pace, & filii tui liberatione, & hujus ſanctæ Sedis dignitate acturum; prima noſtra cogitatio fuit, ut ad te ille primum contenderet, conferretque, & communicaret tecum noſtra conſilia, quæ maxima ex parte ad tuum commodum pertinebant. Sed cum repente, & præter expectationem non ſolum noſtram, verum etiam inſciis illis, qui Cæſaris victoriæ in primis adjutores, & in agendis rebus fideles miniſtri electi erant, qui ejus conſilii participes fierent, dil. fil. nobilis vir Vicerex Neapolitanus Sereniſſimum filium tuum in Hiſpaniam tranſportaſſet, nos hac inexpectata re commoti, ac dubitantes, ſi Legatus noſter deliberanti Cæſari non adeſſet in tempore, ne quid fieret conſiliis noſtris & pacis, & dignitatis conſervandæ contrarium; Legatum approperare juſſimus, & omiſſo itinere terreſtri, quod longum, & tardum fore videbatur, claſſe navigare. Dabat autem nobis cauſam non Cæſaris ipſius mens, aut parum propenſa ad omnem clementiam, & humanitatem voluntas, ſed quia ſciebamus, quam multi eſſent, qui quò aut actiones ſuas clariores

riores facerent, aut fidem, & induſtriam ſuam magis jactarent, ceteros, & facile, & libenter calumniarentur: quorum iniquitati, in ipſo articulo capiendæ deliberationis fuit occurrendum, ut ipſius Cæſaris, quanquam firma, & recta per ſeſe mens, noſtris tamen etiam conſiliis, & monitionibus adjuvaretur. Conſilia autem noſtra quæ ſint, quanquam tuæ Nobilitati notiſſima eſſe debent, tamen hic aperte, & ingenue profitebimur, cupere nos & ſuadere, ut belli cauſæ omnes amoveantur, ut ſalus, & dignitas filio tuo reddatur, ut noſter, & Sedis Apoſtolicæ honor conſervetur: huc curæ omnes noſtræ, huc cogitationes tendunt, in quibus non minus Cæſari ipſi conſulimus, quam aut tibi & filio tuo, aut nobis. Cum enim dignitatem utriuſque noſtrum illius voluntate confirmari quærimus; maximam illi profecto attribuimus dignitatem, qui quod victor tanti belli extitit, potuit etiam caſu evenire: ſin autem bellum, & victoriam pace, & prudentia compoſuerit, erit iſta laus jam propria, & perennis ipſius Cæſaris. Hæc ſunt, quæ a Legato noſtro ad Cæſarem deferuntur, quæ quia celerius deferenda erant, idcirco eum juſſimus maritimis curſibus approperare: & tamen mandavimus, ut cum primum appuliſſet Maſſiliam, homines certos ad te mitteret, qui te rerum harum omnium redderent certiorem, tuaque mandata expoſcerent, & illa ipſi Legato referrent; quod ab illo fuiſſe factum non dubitamus. Illud pro noſtræ conjunctionis amore Nobilitatem tuam paterno affectu monitam volumus, ut minas, & verba atrocia, quæ iſthic in nos & Legatum noſtrum

ſtrum jactata feruntur, compreſſa eſſe velis; quæ etſi incredibilia ſunt, tamen cum ſermonibus hominum circumferuntur, omnes in eam opinionem adducunt, tanquam parva apud vos habeatur Sedis Apoſtolicæ ratio: quod cum noſtræ & ejuſdem Sedis dignitati contrarium eſt, tum vero rebus veſtris etiam inutile. Nihil enim in exiſtimatione, ut nobis videtur, neque in opinione acquiritis, cum honori Sedis Apoſtolicæ, & noſtro detrahere judicamini. Sed hæc, ut falſa ſunt, ſic etiam ut falſa eſſe appareant, a vobis eſt, tuæ potiſſimum Nobilitatis prudentia operante, contendendum. Nos quidem, quantum nobis datum deſuper fuerit, neque de amore noſtro erga te, & filium tuum, neque de cura conſervandæ communis omnium dignitatis quidquam remittemus, omniaque experiemur, ut intelligant omnes, officio boni Pontificis, diligentiam noſtram non defuiſſe; ſicut Deo freti, & in bonitate Cæſaris fiduciam habentes, piis noſtris conſiliis divinam clementiam opem confidimus allaturam. Datum Romæ.

Sadoletus.

C. CÆSARI.

CHariſſime &c. Etſi diebus ſuperioribus, cum bellum in Italia maxime arderet, nos miſerantes duram hujus nobiliſſimæ regionis conditionem ac gregi noſtro dilecto, paſtorali cura affecti, alia quadam via ad communem pacem tendebamus, ſublatiſque inter Serenitatem tuam, & Regem Francorum diſſidiorum cauſis, concordiam ſuadebamus: ta-

tamen poſtquam Deo Omnipotenti aliud viſum eſt, atque ejus nutu ac numine, arma non per compoſitionem dimiſſa ſunt, ſed per victoriam detracta; id quod evenit, eveniſſe nos quidem lætamur, ut ad arbitrium & providentiam tuam, cum magna tua gloria bello feliciter confecto, ipſo Franciſco Gallorum Rege capto, & in tuorum ducum poteſtatem redacto, ſalutis & quietis omnium ſpes ac ratio delata fuerit; in qua conſtituenda hoc tibi magis elaborandum eſt, quo ſunt in te divina beneficia majora. Nam cum tua Serenitas aſſecuta fuerit victoriam, cui ſimilem, nec priſca unquam ſæcula viderunt, non in eo tua magnitudo ampla eſt, quod viceris; poteſt enim hoc ſæpe etiam indignis fortuito & caſu evenire; ſed in eo tua virtus præclara & glorioſa futura eſt, ſi hac victoria, juſte, temperate, prudenter uſus fueris. Quanquam nos hoc magis ex abundantia cordis, & amoris erga te noſtri ſcribimus, quam quod judicemus, te hujuſmodi monitionibus indigere, quem ſemper novimus tum Deo deferentem tantum, quantum ab optimo Principe æquum eſt deferri, tum in ampliſſimis donis ac beneficiis, quæ tibi ab eodem tributa ſunt, gratiam illi & pietatem ſemper referentem. Sed eſt hujus temporis occaſio ejuſmodi, ut nunc maxime per te providendum ſit, ut omnes intelligant, victoriam & felicitatem tuam omnibus ſaluti & commodo eſſe, quo maxime modo illa ſtabilis & diuturna futura eſt; in qua tamen voluntate ac deliberatione & manere te, & eſſe manſurum, tum tua proba mens & juſtiſſima natura, tum etiam duces & actores tui hac ſua virtute & temperan-

tia oſtendunt: in eorum enim modeſtis actionibus jam apparere omnibus incipit lumen integritatis & ſapientiæ tuæ. Nos quidem pro noſtro perpetuo de tuis præſtantiſſimis virtutibus animi judicio, proque ea benivolentia, qua Serenitatem tuam ſemper mirifice proſecuti fuimus, tibi de omni honore, & gloria, & amplitudine gratulamur, maximamque ad nos ex iis rebus lætitiam perveniſſe confirmamus. Ac, quod cum voluntate ſummi Dei, & Italiæ tranquillitate, omniumque ſalute fiat, tibi ad tuam victoriam & felicitatem ſtabiliendam, augendam, confirmandam, omnem noſtram opem, amorem, ſtudium, auctoritatem, diligentiam, deferimus & pollicemur. De quibus omnibus, & aliis etiam, quæ arctius & melius meam optimam voluntatem in res tuas oſtendant, dedimus mandata per litteras dilecto filio Baldaſſari Caſtiglioneo Notario & Nuncio noſtro, aut eo abſente Jo. Corſio Oratori Florentino, ut cum tua Serenitate uberius & plenius agant, quibus illa fidem omnem habebit. Datum Romæ IX. Kal. Mart. MDXXV. Anno ſecundo.

CI. Dominæ Margaritæ.

Dilecta in Chriſto filia. Ex regione Hollandiæ, & circumadiacentibus locis, in quibus tuæ Nobilitatis poteſtas & auctoritas ſumma eſt, quotidie ad nos deferuntur querelæ adverſus complures, qui ejus, quæ nunc debacchatur hæreſeos perfidia inquinati, vetuſta Eccleſiæ Sacramenta, & fidem ſinceri cultus Chriſti, non modo tranſgredi, ſed palam etiam reprehendere & oppugnare audent; quo-

quorum impietas etiam aliis poteſt eſſe nocumento; cumque nos de Nobilitatis tuæ religione & prudentia ita ſentiamus, ut de Catholica & in primis excellente muliere ſentiendum eſt, quam ipſi ſcimus, quo ingenio & quanta polleat virtute, tecum communicare eam curam voluimus, quæ nos pro noſtro paſtorali officio vehementer premit. Habemus enim ante oculos noſtros propoſitum, quid a nobis poſtulet & requirat ipſe Deus, cui ſoli regnum animarum ſubjectum eſt, quibus nulla eſt precioſior, nec majoris æſtimanda poſſeſſio. Hujus regni tutandi & defendendi laborem nobis hujus, quem gerimus, honoris pondus infert, quo vices Chriſti gerentes, de ſalute animarum ſoliciti eſſe debemus. Nec deſumus officio, quà noſtræ pertinent facultates; nam & conſilio & hortatione, & cura & monitis, errantibus ſubvenimus. Si qui vero ſunt pertinaciores, aut ſi quorum furor ſalutarem medicinam paſtoris ſui non recipit, nobis eſt ad Principatus & Poteſtates confugiendum, & eorum providentia ad auxilium invocanda; ut eorum auctoritate & metu, qui alias negligunt, ad ſanitatem reducantur. Hoc nos conſilio requirimus Nobilitatem tuam paterne atque amanter, ut adeſſe nobis ad juvandam rem Dei, & ad fidem Chriſti immaculatam conſervandam ferre opem velit, in eis locis præſertim, in quibus tu & jubendi & vetandi obtines poteſtatem. Ac novimus quidem hæc mala ipſa, tibi diſplicere: ſed in tanta virtute & tanta poteſtate tua, non ſolum ægre ferenda ſunt, quæ adverſus veterem morem ſanctæ Eccleſiæ tentantur & proferuntur, ve-

rum etiam juſta ſeveritate vindicanda. Idcirco enim Nobilitas tua præfecta a Deo eſt illis populis, ut in obedientia eos retineat & Dei, & Majorum. Neque vero tu poſt illum diem, qui extremus paratus eſt omnibus, quicquam ferre poteris ex tantis opibus, quibus prædita nunc es ante tribunal ſummi Dei, quod magis tibi patrocinio & adjumento eſſe poſſit ad immortalem beatam vitam conſequendam, quam curam & diligentiam adhibitam inter tuos, ut animarum ſalus, quarum maxime Deo cura eſt, inviolata cuſtodiretur. Hoc eſt proprium virtutis tuæ, hoc pietatis & religionis, quam ſemper erga Deum integram præſtitiſti, ut & vetus tuæ laudis opinio apud omnes homines confirmetur, & ſpes beatæ immortalitatis tibi apud Deum ſit exploratior. Nos hac eadem de re ad dilectum filium noſtrum Erhardum tituli ſancti Chriſogoni Presbyterum Cardinalem Leodien. ſcribimus injungentes, ut diligentiam & ſolicitudinem circa iſta adhibeat; cui tua Nobilitas omni ope & auxilio ut velit ſuffragari, illam in Domino valde adhortamur. Datum Romæ apud Sanctum Petrum die XXI. Aprilis M.D.XXV. Anno ſecundo.

CII. Carolo Romanorum Imp.

Chariſſime in Chriſto fili noſter &c. Cum a primis temporibus Pontificatus noſtri, intelligentes in quam curam & laborem, & in quæ tempora Chriſtianæ Reip. nos ad tantæ onus ſolicitudinis Deus omnipotens vocaviſſet, inſtitiſſemus procurare & ſuadere pa-

pacem, ſine qua Chriſtianitatem tot & externis & domeſticis malis, damnis, incommodiſque attritam, proximam eſſe exitio videbamus: recordamur, nos ex officii potius noſtri debito, quam quod ſpe ulla teneremur, ad eam actionem tunc adductos fuiſſe. Etſi enim Deum ſciebamus omnipotentem mutare ſæpe repente conſilia hominum in melius, & quæ difficillima videantur, ea cum omni facilitate conficere, tamen in tantis armorum contentionibus, & diverſis Principum Chriſtianorum ſententiis, non cernebatur paci locus; quam cum ſuadebamus, & ad eam hortabamur, proponebamuſque ea quæ nobis videbantur ad pacem propiora eſſe, ſtudio magis & deſiderio conſcientiæ noſtræ ſatisfaciebamus, quam ſpe proficiendi aliqua ſuſtentabamur. At vero nunc, poſtquam ejuſdem Dei omnia gubernantis judicio, quod tunc commune tibi cum aliis Principibus fuit, id totum videtur eſſe ad tuæ Serenitatis arbitrium poteſtatemque delatum, ut penes te unum jus belli paciſque ſit; eadem quidem ſumus cupiditate & ſententia, ut conficiatur pax, ſed ſpe & fide ducimur multo majore. Satis enim aſpirare cœptis optatiſque noſtris Deum cernimus, cum quod ab eo ſupplices precabamur, ejus nobis concedendi . . . ad optimum & Maximum Pontificem digniſſimumque Cæſarem videmus delatam eſſe poteſtatem. Nos vero, qui tanto ſtudio curabamus pacem, tunc cum pacis pene omnis ratio deſperata erat; nunc in tanta ſpe noſtra, tanta expectatione juſtiſſimæ & clementiſſimæ tuæ mentis ac voluntatis, ſi ab illa pacis actione deſiſteremus, faceremus inju-

riam profecto & ipſi Deo & honori noſtro; neque tunc pacem voluiſſe, ſed aliud quiddam ſpectaſſe videremur. Sed ſi quippiam habemus vel habuimus unquam deſideriis noſtris magis propoſitum, quam pacem, digni ſumus quos non exaudiat Deus. Si vero noſtra conſilia ipſius Dei honorem, communem Chriſtianitatis ſalutem, & bonum optatæ pacis ſpectaverunt, eumdem Deum oramus, ut Serenitatem tuam, in cujus manu pacem eſſe voluit, pacis jubeat eſſe effectricem; hoc eſt, ut quod ſanctiſſimam mentem tuam deſiderare cernimus (nihil enim clarius eſt, quam te velle pacem & appetere) ejus conficiendi & tranſigendi, remotis impedimentis omnibus, tibi a ſummo Deo tribuatur facilitas. Sed cur pax maxime neceſſaria ſit, aliqua dicenda ſunt, non tam illa quidem nova genere, quam gravia diuturnitate. Quibus niſi citum remedium adhibeatur, ut in effœto mortali corpore, longior morbus exitium & mortem affert, ſic in Chriſtianitate jam defatigata & attrita proximus eſt interitus expectandus. Urgent enim & opprimunt duo graviſſima mala atque incommoda Chriſtianitatem, quorum alterum eſt a Turcis, qui continuis ſucceſſibus elati, & noſtra ignavia ac negligentia in ſpem maximam erecti, Chriſtianæ Reip. penitus opprimendæ ineunt rationem. An tu trecentarum navium paratam jam claſſem & terreſtres exercitus in armis adeſſe juſſos, alio conſilio, aliaque mente coactos eſſe putas, niſi ut Septentrionales Chriſtianorum provinciæ ab ipſo littore Illyrici uſque ad Poloniam impiis illis armis & ſignis obruantur? An nos hæc ſoli intelligimus, tuaque Sere-

Serenitas harum rerum ignara eſt? Deferuntur quidem ad nos primum ex omni parte querelæ, nec quicquam jam crebrius aures noſtræ percipiunt quam oppidorum Chriſtianorum direptiones, hominum prædas, excidia agrorum, cum quotidie fere miſerorum ſanguinem effundi, viros & virgines in teterrimam ſervitutem abſtrahi, urbes, & oppida capi audiamus. Sed in his malis illud longe graviſſimum malum eſt, quod qui periculo proximi ſunt, quorum eſt periculum cum noſtro conjunctum, ii tamquam læthali ſomno oppreſſi, nullam videntur ducere ſui propinqui exitii rationem. Atque hoc malum externum eſt. Quid illud inteſtinum ac domeſticum, quo nullum majus neque pernicioſius ulla unquam aſpexit ætas? quod tua Germania tantis jam cladibus & ſeditionibus involuta eſt, ut nemo in ea jam ſit, qui habeat exploratam rationem non ſolum dignitatis, ſed etiam ſalutis ſuæ. Increbuit enim in animis imperitarum plebium furor immiſſus illis a Dei hoſte, & ejus hoſtis miniſtris, impiarum hæreſum auctoribus, per quem, conjurationibus nefariis popularium, omnis nobilitas & omnis Ordo Eccleſiaſticus in exitium vocatur, qui furor quorſum irrupturus ſit, graviter pertimeſcendum eſt. Non enim cernimus finem neque modum. Sed per Deum immortalem! Si tantis calamitatibus afflictæ & perditæ Chriſtianæ Reip. celeri pacis remedio non ſubveniatur, quid tandem ſpei aut ſalutis reliquum omnibus eſſe poteſt? Quis vero alius pacis & auxilii præter te idoneus futurus eſt auctor, qui ejuſdem Dei omnipotentis beneficio, tantis e cælo muneribus

es illuſtratus, ut facile appareat, quæſiviſſe ſibi Deum ſecundum cor ſuum Regem unum, tanquam alterum Davidem, qui Dei hoſtes conterat, populis fidelibus parcat; cujus tu Dei & propter virtutem ac religionem, ampliſſima beneficia meruiſti, & ejus beneficentiæ propter pietatem gratus eſſe vis, ad paciſque conſilia aſpiras. Ac pro tua ſingulari ſapientia optime cernis, remedia, & auxilia tot pernicioſis Chriſtianitatis cladibus quam primum eſſe neceſſaria. Sed ut voluntati tuæ locus ſit; ut quod religioſiſſime, & chriſtianiſſime deſignaſti, opere & facto compleas; idcirco hæc eſt a nobis tecum ſuſcepta adhortatio. Confidimus maxime bonitati tuæ, deferimus virtuti, prudentiam quoque & magnitudinem animi cognoſcimus. Sed ſi honori & gloriæ tuæ ſatisfactum a Deo eſt, ſi quæ priſtini belli & controverſiæ cauſa fuit, ea eſt & tua inſigni victoria, & ipſorum confeſſione hoſtium terminata: ſi nihil eſt majus aut amplius, quod moderatis & prudentibus animis poſci ab immortali Deo poſſit, quam quantum tibi cæleſti illius beneficio eſt tributum; oramus præcamurque Serenitatem tuam, ut in conditionibus pacis tractandis de te ad eam partem ... ut magis propter deſiderium pacis, faciles & benignas conditiones tuliſſe, quam propter difficultatem conditionum, paci locum non reliquiſſe videare. Hoc petimus, hoc hortamur, neque dubii ſumus, te ad omnia liberalia & humana promptum eſſe. Sed ut tua præclara mens, in ſua bonitate & ſententia permaneat, deprecamur. Nemo unquam princeps fuit, qui majora ſenſerit erga ſe Dei omnipotentis promeri-

merita, quam experta eſt Serenitas tua. Sed nemo etiam extitit unquam, qui illuſtriorem occaſionem habuerit referendæ illi gratiæ. Scimus nos & teſtamur, & vades & ſponſores inter te & Deum eſſe volumus; ſi tua auctoritate & clementia his luctuoſis temporibus conſtituetur pax, nullum unquam Principem & Regem nullum, aut majus obſequium Deo præſtitiſſe, aut ullo tempore eſſe præſtiturum. Carpimur paulatim, concludimur, in anguſtias redigimur, atque ex orbe terrarum univerſo, qui fere totus aliquando Regi Regum Chriſto Jeſu Salvatori noſtro paruit, in tres vel quatuor Chriſtianitatis provincias repulſi & coarctati ſumus, quæ ſolæ reſtant integræ: aliæ, aut penitus Deo rebellarunt, aut impiis ſectis & hæreſibus ad rebellandum ſunt propinquæ, aut in tanto periculo conſtitutæ ſunt, ut quaſi pro deſperatis & perditis habeantur. Quænam quæſumus tanta nos agit præcipites Dei ira, ut peſtem & interitum noſtrum ipſimet approperemus? Convertamur ad ipſum Dominum, & cum illi iras & injurias noſtras condonaverimus, ſperemus ab eo conſequi miſericordiam; quæ certe non deerit, ſi pie & humiliter fuerit petita. Et hæc tamen omnia in manu tua potiſſimum, fili cariſſime, ſunt, quæ ſi te, ut confidimus, ad conſtans pacis conſilium converteris, erunt tuo ducto & imperio non ſalvæ ſolum Chriſtianitatis res, verum etiam florentes. Non minor eſt gloria parcere hoſtibus devictis, quam eos vincere; pietas autem, & virtus, & ſapientia, multo major, pro cœleſti imperio ferre ſigna in Dei hoſtes, quam pro terrenis rebus depu-

gnare. Nos certe ardentes benivolentia erga te, & ſtudio laudis tuæ, ea conſulimus tibi, quæ arbitramur utilitati, dignitati, ampli- tudini tuæ accommodata: quid Dominus Deus appetat, perſpicuum eſt, nullum qui- dem illi eſt pace gratius & placabilius ſacri- ficium: tua mens jam plurima & clariſſima ſigna dedit virtutis & religionis in ſummum Deum maximæ; nemo eſt qui non ita exiſti- met, & perſonæ & dignitatis tuæ ipſum eſſe patronum & protectorem Deum: quantum illi debeas, cogitare tuum eſt; noſtrum ad- monere, quid nobis videatur, tantæ conſer- vandæ Dei gratiæ eſſe expediens. Illud qui- dem extremum, quod noſtri erga te amoris eſt adjungimus, cupere nos quicquid egeris & conſulueris, id Deum ipſum immortalem & omnipotentem, bene & feliciter tuæ Sere- nitati evenire jubere: quemadmodum de his, & ſiqua reliqua ſunt, mandavimus dilecto filio Baldaſſari Caſtilioneo Notario & Nuncio noſtro, ut cum Serenitate tua ageret; cui illa fidem ſummam præbebit. Datum Romæ ſub anulo Piſcatoris die 7. Maji 1525. Pontifica- tus noſtri anno ſecundo.

CIII. Duci Borbonio.

Dilecte fili. Litteræ tuæ die 11. & 12. hujus datæ, gratæ nobis majorem in modum, & jucundæ fuerunt: declaraverunt enim candorem, & virtutem animi tui, de nobis ac rebus noſtris amantiſſime cogitan- tis; quod & te ſemper feciſſe ſcimus, & in poſterum facturum non dubitamus. Dum enim curas, ut nota nobis ſint, & ea quæ acci-

accidunt, & conſilia cum illis tua; ſatis plane oſtendis quam erga nos geris benivolentiam, ab optima eam & ſincera procedere voluntate, pro qua, ut debemus, pari certe tibi amore, & ſtudio reſpondemus; quod utinam accidat, ut re poſſimus declarare. Nos & de iis quæ ſcribis ad nos ſentimus idem, quod tu, & ut nos de ſingulis rebus quæ in dies eveniunt facias certiores te valde hortamur.... quem profectum, curæ, & adminiſtrationi rerum Cæſaris in illis locis admodum gratulamur. Sapiente enim & probo rectore, omnia ſperandum eſt recte, & moderate eſſe agenda, quod tuæ mentis bonitas, conſiliique prudentia & pollicetur, & præſtitura eſt. Datum Romæ die 20. Junii 1527. (*id eſt* 1525.) anno ſecundo (a).

CIV. Herculi Gonzagæ.

DIl. Fili. Gravem noſtrum dolorem quem ex bon. mem. Sigiſmundi Cardinalis Gonzagæ patrui tui morte accepimus, cum alia quidem multa ſunt quæ poſſunt conſolari: nam & ipſius, quoad vixit, virtus, ac pietas erga Deum, propter quam certa prope ſpe & credulitate noſtra, ejus ipſius Dei eſt miſericordiam conſecutus; & honoris ſplendor ac dignitas, qua nobiliſſimam domum & familiam veſtram exornabat, magnum afferunt nobis ægritudinis levamentum: ſed nulla res in nobis conſolandis eſt præſtantior, quam quod in te, fili perdilecte, & in præclaris tuis virtutibus conquieſcimus. Ut enim translatæ plantæ, ſæpe lætiores uberioreſque con-

(a) Vid. notas inferius.

conſurgunt ; ſic in te & accepta a Majoribus nobilitas , & dotes patris , patrui , avorumque tuorum efflorescunt etiam magis , accedente doctrina , cui tu ita deditus es , ut optimæ artes in te cum optima mente & natura , quaſi ad te certatim ornandum , contendere videantur . Quamobrem nos te , ut ſi filius eſſes ex nobis natus , humana etiam benivolentia proſequentes , ut vero talem & tantæ ſpei in Chriſto filium paterna charitate complexi , Devotionem veſtram primum in Domino hortamur , ut ferre æquo animo caſum hunc doloris tui , & divinæ voluntati acquieſcere non poſtponas . Quod vero & noſtri in te amoris proprium eſt , & tua eximia virtute probitateque digniſſimum , tibi in verbo veri ſummi Pontificis pollicemur ; nos quicquid honoris & ornamentorum in patruo tuo veſtræ familiæ amiſſum eſt , id totum in te ipſo reſtituturos ; teque in proxima Cardinalium creatione , cujus tempus non longe abeſt , ad honorem ſummi Ordinis , & ad amplitudinem eximiæ illius & præſtantis in Eccleſiam Dei dignitatis libenter & ſtudioſe eſſe ſublaturos : in quo quidem honore ac judicio , & noſtræ erga te voluntati ſatisfacimus , & hujus S. Sedis commoditati ; cujus etiam intereſt , tales & tali ſpe præditos , tantiſque virtutibus ornatos habere penes ſe ſuorum honorum & maximorum præmiorum participes : quorum & dignitate , ipſa quoque reſplendeat , & conſiliis adjuvetur . Datum Romæ ſub anulo Piſcatoris 8. Octobris 1525. Pontificatus noſtri anno ſecundo .

CV. MAR-

CV. Marchioni Mantuæ.

DIl. fili. Gravi nuncio turbati ſumus ex obitu bon. mem. Sigiſmundi Cardinalis Gonzagæ patrui tui; neque ideo, quod aliquid illi mali accidiſſe exiſtimemus, qui cum virtute & bonitate eximia parem erga Deum pietatem habuit conjunctam, & fratre tuo, fratris ſui filiis clariſſimis, ornatiſſimiſque viris, aliis quoque muneribus & auctoritatis & opum a Domino Deo ita inſignitus, ut omni ratione beate vixiſſe in hoc ſæculo exiſtimandus ſit; ſed quia nos hominem chariſſimum, ſancta Sedes Apoſtolica Cardinalem digniſſimum hoc maxime alieno tempore amiſimus. Quod ſi nullus proprius hujus damni nobis ineſſet dolor, poſſemus ei vel de præterita vita gratulari, vel de præſenti, & æterna quam aſſecutus eſt gaudere. Siquidem confidimus ſummi Dei miſericordia, illius optimæ voluntati aſſiſtente, ad immortalitatem illum beatæ & cœleſtis vitæ fuiſſe ſublatum. Sed, ut hac ille felicitate jam fruatur, nos tamen ejus morte, ob ſingularem noſtram qua illi affecti fuimus benivolentiam, non poſſumus non dolere; cum præſertim tuo quoque dolore non mediocriter moveamur: paterno enim affectu tuam Nobilitatem proſequentes, omnia tua & læta & triſtia, aliqua ex parte ad nos putamus pertinere. Quoniam vero hujus acerbi caſus unicum levamentum patientia eſt, & divinæ voluntatis in bonam partem acceptio; nos quidem moleſtiam noſtram, ipſius defuncti memoria, & recordatione illius præſtantium virtutum conſolabimur; tuam vero

vero Nobilitatem ita ad æquitatem animi revocare contendemus, ut ſi quid in patruo tuo tibi & familiæ tuæ amiſſum honoris atque ornamentorum eſt, id ſimus tibi, Deo concedente, propediem relaturi, tuumque mœrorem, quoad nobis licitum fuerit, in non minorem lætitiam converſuri. Datum Romæ ſub anulo Piſcatoris die 8. Octobris 1525. Pont. noſt. anno ſecundo.

CVI. BARONI.

Dilecte Fili. Cum in hoc gravi, & turbulento motu, quo Turcarum tyrannus ad bellum inferendum Hungariæ ſe apparat, eas partes curarum, & ſolicitudinis capiamus, quas onus prægrave Pontificatus nobis imponit, videamuſque & auxilio noſtro opus eſſe & conſilio; auxilium quidem illud mittimus quod poſſumus: ſummam enim aliquantæ pecuniæ ex maximis rerum noſtrarum, & Sedis Apoſtolicæ anguſtiis comparatam ad te tranſmittimus; quam, & omnes illas pecunias, quæ reliquæ apud te, aut dilectos filios Faſcaros depoſitæ ſunt, volumus per te in hoc omne opus defenſionis iſtius regni diſpenſari, ſive te ipſo expendente, ſive per alios, quos judicaveris idoneos, diligenti tamen ratione omni per te retinenda, quando, & quomodo impendatur. Conſilio autem in eam rem potiſſimum inſtamus, ut cariſſimus Ludovicus Rex in caſtra ſe conferat, & in ſuo exercitu animandis, atque adhortandis ducibus, militibuſque ſuis verſetur: niſi enim id faciat, & offenſionem belli ac periculi certiorem, & ipſius Regis, ac nominis Hunga-

rici

rici ignominiam cernimus. Quare volumus, ut tu noſtro nomine, toto animo, toto ſtudio contendas ab eo, ut in hoc nobis omnino obtemperet; neque monitiones noſtras poſthabeat ullo pacto, aut negligat; quod ut ardentius, & magis aſſidue exequare, etiam tibi injungimus, ut ipſius Regis perſonam comitere, non tamen armis, & tumultui bellico te immiſceas; non enim eſt noſtræ, nec Apoſtolicæ Sedis dignitatis, ut Nuncii ejus, armis, & vi, ſed, ut conſilio, & prudentia rem gerant, quorum in te utrumque abunde eſt; quatenus quidem tuto, & ſine periculo licitum erit, ut cum Rege conjunctus ſis, noſtraſque illi monitiones, ut ingeras. Hoc eſt, quod tibi mandamus; illud etiam ſtatuentes, ut quæ tibi ad iter, & moram cum perſona regia extra Budam civitatem trahendam neceſſaria ſunt, tam in equis, quam in cetera ſupellectile, & noſtris & Sedis Apoſtolicæ pecuniis honeſte compares, in quibus omnibus tuam ſolitam fidem prudentiamque adhibebis. Datum Romæ.

Sadoletus.

CVII. ELECTORI.

VEnerabilis Frater. Quot & quantis, pro debito officii & ſolicitudinis noſtræ, urgeamur anguſtiis hoc tempore, Chriſtianæ Reipublicæ ancipiti, & periculoſo, Fraternitas tua poteſt ipſa per ſeſe, etiam ſine litteris noſtris exiſtimare. Nam, & Chriſtianitatis nondum ſedatæ, & compoſitæ graves motus veremur, & ab immani hoſte, Turcarum tyranno non jam metus neque terror; id quod

quod antea fuit; ſed præſens, & ultimum, & terra, & mari Chriſtianis rebus imminet exitium, & iſtius inclytæ Germanicæ nationis domeſticæ incommoditates nos promovent. Ac nos quidem, quantum homini fas eſt, quantum a Domino conceditur, & cura, & ſtudio, & iis auxiliis, quibus poſſumus laborantibus ſubvenimus, diſcordeſque animos placando, bonos hortando, in periculo poſitis opem ferendo, ſicut modo regno Hungariæ, & illi afflictæ nationi pecuniarum ſubſidium extractum ex maximis Sedis Apoſtolicæ difficultatibus miſimus, nihil prætermittentes, quoad nobis datum eſt, quod ad Patris, & Paſtoris officium pertineat, & quà vires deſunt, amore, & dolore gregi noſtro compatientes. Sed inter ceteras curas, illa nobis quoque inſidet non mediocris, quod in hoc propinquo Germanorum Principum conventu, qui Spiræ indictus eſt, cogimur extimeſcere, ne pravarum hæreſum ſemina aliquid veneni mali pariant, per quod Fidei Catholicæ, & Eccleſiaſtico nomini detrahatur. Quamquam magna eſt nobis ſpes in ipſis Germaniæ Principibus poſita, qui & propter prudentiam cavebunt, & propter religionem obviam ibunt, ne impiis Miniſtris peſſimarum poteſtatum tantum audaciæ, & facultatis tribuatur. Ac inter ceteros, cum nota ſit nobis Fraternitatis tuæ virtus, & in ſuſcepta fide conſtantia, etſi non dubitamus quin illa, etiam ſine hortatu noſtro, pro gradu, & honore ſibi a Deo collato, acrem (a) defenſorem veritatis, & rectæ Religionis ſe præbitura ſit; eam tamen ex amore potius, quam ob nece-

(a) In edit, *arcem*.

neceſſitatem hortandam duximus, ut ad id quod ſua ſponte factura eſt addat etiam aliquid, voluntatis, & operæ, noſtra cauſa, qui plurimum virtuti ipſius fidimus, atque in frænandis, & coercendis temerariis pernicioſiſque hæreſibus, ſiquæ ipſi ſerere zizania volent, conſulat, & Fidei Catholicæ, & dignitati authoritatique Eccleſiaſticæ; qua ſublata, omnis jam reverentia, omnis erga Superiores obedientia perierit: quod ita eſſe, utinam incommodo exemplo non eſſemus edocti; ſtudiumque ſuum præterea & omnem conatum adhibeat, ut regno periclitanti Hungariæ aliquod firmum auxilium ab iſta fortiſſima natione præbeatur, ad quod non ſolum cura, ſed celeritate eſt opus; ita regni illius res, ut te noſſe credimus, ingruentis hoſtis Turcæ rapinæ & direptioni expoſitæ ſunt, quibus tu certe conſiliis, & actionibus, & maximam tibi apud Deum mercedem, & apud homines gloriam es comparaturus; nos vero ita obligaturus, ut omnis tibi officii, & benivolentiæ futuri ſimus debitores: ſicut latius tecum dil. fil. noſter Nuncius, noſtro nomine aget, cui Fraternitas tua fidem adhibebit 1526.

Clemens VII. Sadoletus.

CVIII. Carolo V. Romanorum Imp. *Semper Auguſto.*

CHariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Non opus eſſe credimus (a), apud Serenitatem tuam multis verbis uti, ad demonſtrandum, quo jam

(a) In edit. *arbitramur*.

jam per tres annos ſtudio, quibus nos curis & actionibus, a noſtri videlicet Pontificatus initio, tum pacem communem totius Chriſtiani nominis, tum privatim tuam amicitiam & conjunctionem nobiſcum procuraverimus atque appetierimus; ſunt enim omnia acta cogitataque tibi propemodum æque nota ac nobis: ſumus nos quidem conſcii, nihil prætermiſiſſe, quod vel ad boni Paſtoris officium erga univerſum gregem, vel ad fidelis amici animum in tuam Serenitatem ſpeciatim pertineret. Quorum tamen bonorum operum, atque amoris erga te noſtri eum ſumus exitum conſecuti, ut repulſi jam toties a benevolentia & conjunctione tua, cum nullam æquitatem conditionum, nullum indicium veri amoris apud te invenerimus; ſive eorum artibus & dolis, qui nos cum Serenitate tua nunquam conjunctos eſſe voluerunt; ſive tua mente, oppreſſionem Italiæ & imminutionem noſtræ dignitatis meditante, ad ea conſilia a quibus & natura & voluntate ſemper abhorruimus neceſſario ſumus compulſi, ſerius quidem multo quam aut plurimarum rerum indignitas, aut honoris noſtri, & publici Italiæ boni ratio poſtulabat. Sed cum ad extremum ventum eſſet, cumque patientiæ noſtræ diuturnæ atque magnæ jam nomen & opinio ad negligentiam rerum publicarum, converteretur; coacti ſumus tandem ea capere arma, quæ & juſtitiæ, & Italiæ libertati & nobis ipſis poſſent eſſe præſidio, non offendendi cujuſquam cauſa, ſed tuendi & conſervandi honoris atque officii noſtri. Etenim ut commemoremus breviter cauſas, quibus adacti ſumus ita facere; meminiſſe potuit Serenitas

nitas tua, nos cum in Cardinalatu eſſemus, tibi ſumme addictos atque conjunctos, & vivo f. r. Leone X. fratre noſtro patruele, & deinde etiam mortuo, quo rerum tuarum is exitus eſſet, & ea gloria, quam tumet optabas, non laboribus, non periculis noſtræ perſonæ propriæ, non impenſis peperciſſe. Cumque deinde Divina providentia ad Pontificatus honorem vocati fuiſſemus, tuique tunc hoſtes in Italia magnas copias haberent, etſi pro Paſtoralis officii debito ab illis armis nobis abſtinendum erat, tamen ne rationes tuas impeditas relinqueremus, non ſolum Florentinorum, ſed ſanctæ etiam Romanæ Eccleſiæ copias in tuis ſubſidiis & caſtris verſari permiſimus; nec vero pecunias ſuppeditare ceſſavimus, nec ante quam depulſum illud periculum fuit, deſtitimus tuis ducibus favere & juvare. Poſtea vero, cum hic Pontificatus honor etiam in nobis patris perſonam expoſceret, decreviſſemuſque abeſſe ab armis & bellis, exercituſque & milites noſtros, tuis jam bene conſtitutis rebus, & non modo non inferioribus, ſed ſuperioribus etiam quam hoſtium tuorum, revocaviſſemus; tamen armis a nobis depoſitis, neque fideli conſilio Ducibus tuis in Galliam tranſeuntibus, neque inde pedem referentibus pecuniarum auxilio, pro rerum noſtrarum tenuitate, defuimus (a). Succeſſit ex illo intempeſtivo in Galliam tranſalpinam tuorum tranſitu, celerior & gravior in Italiam Gallorum irruptio, Rege maximi nominis exercitum ducente, ac urbis opulentiſſimæ Mediolani ab illis receptio. Quo tempore, cum du-

(a) In ed. *adfuimus* male.

duces tui de defenſione illarum regionum ſpem totam poſuiſſent, ac de earum inſuper, quæ tuæ erant propriæ, periculo commoverentur, nos etiam in magno noſtrarum rerum metu eſſemus; eis conventionibus occurrere coacti fuimus imminenti periculo, quas tu optime noſti (a) Ex quibus vidiſti tu profecto & cognoviſti, quæ nobis eſſet cura, quæ cautio rerum harum (b), ut nihilo minus tibi rebuſque tuis, quam & nobis caveremus. Hæc tu ſi noſti, quæ ad te certe pervenerunt, nihil opus eſt illius temporis actiones noſtras comprobare apud te, ſingulareque quoddam ſtudium noſtrum ſtatus honoriſque tui oſtendere; facile enim hoc tibi res ipſa declaravit: ſin autem vel non cognoviſti, vel oblitus es, erit tempus commodius, quo iſta exponemus, qui & Gallorum tranſitum in tui regni fines multis rebus remorati fuimus; & cum ſi ſocietatem illorum voluiſſemus ſequi, maxima nobis præmia, non ſolum proponerentur, ſed etiam eſſent parata, ab inſtituto noſtro non diſceſſimus: pluſque apud nos amicitiæ tuæ memoria quam præmium ullum valuit. Secuta eſt victoria tuorum adverſus Gallos, qua adepta, cum omnis nobis ſublata contentio videretur, cumque jam ſine cupiditate & partium ſuſpicione tibi videremur fœderis vinculo hærere poſſe, magnumque in eo beneficium Italiæ & Chriſtianitatis totius poſitum arbitraremur, non fœdus ſolum fecimus, ſed quo tui duces egentes pecuniæ alere, & ſuſtinere exercitum poſſent, eumque a noſtris finibus abducerent, centum illis dedimus du-

(a) In ed. inter Miſc. *noſtri* perperam. (b) In ed. *cum*.

ducatorum millia, conditione appoſita, ut ſi de fœdere aliqua dubitatio tibi oriretur, illæ nobis pecuniæ reſtituerentur. Eo fœdere plane a te non accepto, nec probato; cum propter æmulationes quorundam ex ducibus tuis, & ingrata ceteris conſilia, bon. mem. (a) Piſcariæ Marchio nonnulla jactare tractareque cœpiſſet, quæ in detrimentum tui ſtatus intendi videbantur, noſque etiam illa conſilia audiviſſemus, neque, fœdere abs te rejecto, eſſemus penitus aſpernati; quærentes ſcilicet, ſi tu nobis deeſſes, ſicut jam deeras, ubi poſſemus niti atque confidere; tamen neque a verbis ad facta aditum ullum tentavimus, & vincente tuam in nos duritiam amore erga te noſtro, recordamur te admoneri mandaſſe, ut duces tuos in Italia, quorum in manu res tuæ eſſent, curares de te eſſe contentos: quo certe officio probare debuimus, eſſe nobis vehementer curæ quietem & ſtabilitatem rerum tuarum. Deinde vero, maximo cum gemitu & dolore noſtro atque Italiæ totius, cum iidem duces tui ſtatum Mediolani occupaviſſent, atque arcem, in qua Franciſcus Maria reſidebat circumvallare inſtituiſſent, tamen, poſtulante a nobis curam & ſecuritatem adverſus indignitatem tantam Italiæ periculo, omnibus notis atque ignotis flagitantibus, paratis qui arma & auxilia conferrent, cunctis prope Chriſtianitatis Regibus nos animantibus; cum non videremur poſſe reſiſtere monitis, querelis, precibuſque illorum; cum nos officii noſtri debitum, Italiæ calamitas & periculum commune commoneret; tamen adveniente per eos dies dil. fil. Commendatore Herrera, a te

(a) In ed. *Parmæ*.

te ad nos tractandi cauſa (ut ipſe ferebat) miſſo, relapſi in priſtinam ſpem & cupiditatem benivolentiæ tuæ nobis quoquomodo conciliandæ, dimiſſis conſiliis, conſpirationibus, oblationibuſque cunctorum, gravi omnium indignatione & querela, qui ſe a nobis deſertos conquerebantur, ad te denuo confugiendum putavimus, quærenteſque tibi comparare gloriam pacandæ Chriſtianitatis, & moderationis tuæ omnibus declarandæ, meminimus, ea conventionum capitula, quæ prædictus Herrera attulerat, paucis in locis leviter immutata remiſiſſe ad te comprobanda, ſcripſiſſeque manu noſtra litteras, quibus te per Dei miſericordiam obſecrantes, ut depellere velles hanc ſuſpicionem, quæ de tua nimia cupiditate omnibus adhærebat; & perpetuitatem ac fructum amicitiæ noſtræ tibi pollicebamur, & conſilium fidele dabamus, & quæ petenda erant omni cum humanitate & benivolentia abs te petebamus; ſecuritatem videlicet Italiæ; Duci Mediolani, ſi quo pacto erraſſet, clementiam; nobis ipſis amorem; quæ tot noſtra opera atque officia erga Serenitatem tuam, necnon alia quamplurima, quæ tibi quotidie a nobis poſtulanti prompte ſemper concedebamus, ex quibus tibi commodum atque honor quotidie accreſcebat, quemadmodum a te accepta & recompenſata ſint, in promptu eſt cognoſcere. Primum, omnium tuorum in Italia agentium iniquitati & contuberniis (a) ita fuimus expoſiti, ut cum non omnia ſtatim ex illorum præſcripto & cupiditate egiſſemus, de noſtra fide & voluntate obloque-
ren-

(a) In ed. *contumeliis*.

rentur, noſque apud te ſuſpicionibus ſiniſtris onerare non deſinerent; nec reputantes quid officium noſtrum honoſque depoſceret, vellent nos ſecum in omne conſilium, quod illis placeret, ruere præcipites; atque ubi primum moderatius & circumſpectius nos contineremus, omnium præteritorum officiorum periret gratia: quibus tu profecto fidei multo pluſquam conveniebat habebas. Deinde in Senenſi civitate omnes nobis amicos & benivolos tanta tuorum acerbitas & iniquitas inſectata eſt, ut exterminata omni pene nobilitate, cædibuſque multis factis, nihil fieret apertius, quam eas contumelias & opprobria nobis ipſis impingi; cum nos patientia & diſſimulatione, atque ut omnes modeſtiæ partes erga te ſervaremus, nullum aliud remedium tot innocentium calamitatibus niſi a te ipſo quæſiſſemus; quod tantum abfuit ut præſtaretur, ut quotidie pejus atque acerbius illi in clades benivolorum noſtrorum, & noſtrum dedecus graſſarentur. Fœderis autem ipſius tua rejectio, quod nos cum tuis Oratoribus & agendi facultatem habentibus ictum, & a dilecto filio nobili viro Carolo De la Noy Vicerege Neapolitano comprobatum & ratificatum pro firmiſſimo habebamus, cum ejus non tam ratificatio abs te, quam executio ſola expectaretur, quid tandem tibi erga nos animi eſſe oſtendit? cum ſi quid in illo pro te eſſet, id libenter adſciſceres; in quo vero aut dignitati noſtræ aut commodo inſerviretur, id infectum irritumque dimitteres: ſicut in iis quæ ſeparatim ſtipulata fuerant, ſpolii videlicet terrarum & locorum Sedis Apoſtolicæ, & alio-

aliorum quorumdam repudiatio tua declaravit. Quo etiam eventu non ſolum pecunias noſtras ex pacto convento non recuperavimus, verum etiam contra promiſſum, & fidem datam, exercitus tui bona pars in S. R. E. locis & terris prope aſſidue verſata eſt, tantis & tam gravibus injuriis & detrimentis ſubditorum noſtrorum, & crudelilatis, avaritiæ & innumerabilium ſcelerum atque inaudita immanitatis fama, ut horribilis ſit & auribus humanis intoleranda commemoratio. Acceſſit in eis conditionibus, quæ inter Serenitatem tuam & chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Franciſcum Regem Chriſtianiſſimum apud te exiſtentem tractabantur; ut de illis noſtri Legati & Nuncii aut penitus celarentur, aut vix atque ægre, cum ipſi ſtudioſe inquirerent, de leviſſimis docerentur, & neque ea quæ auditu ex conjectura aſſequebantur, illis ad nos ſcribere permitteretur. Quo quidem tempore maximum dabatur ſignum tuæ & a nobis alienæ, & fidei noſtræ derogantis voluntatis. Mittimus innumerabilia alia, in quibus nulla unquam habita eſt ratio nec honoris, nec voluntatis noſtræ. Ad illas ipſas litteras, quas ad te tam humane & liberaliter ſcripſimus, ita reſponſum a te eſt, ut ubi clementiam Duci Mediolani petebamus, tu rigorem juſtitiæ offerres; ita tamen, ut nequaquam ex ordine juſtitiæ, judicium atque ſententiam pœna antecederet: ubi eorum quæ tunc adverſus rationes tuas a tuis ducibus jactata & ad nos delata etiam fuerant, culpam in quibuſdam eſſe dicebamus; tu (a) nos quodammodo criminarere,

(a) *Quo* in ed.

rere, illos immunes criminis faterere: quæ tibi benigne & large pollicebamur; ea tu tamquam tibi debita & obligata flagitares. In quo vero perſpicuum indicium conſtitit, nos abs te illudi & pro nihilo haberi, fuerunt ipſa illa capitula Herreræ remiſſa ad te, ut comprobarentur. Cum illi facultas primo conceſſa uberior eſſet, quod jam confectam concordiam cum Rege Chriſtianiſſimo habebas, tu reſtrictiora multo quam prius & jejuniora tranſmiſiſti, apertiſſime indicans nos poſtremos eſſe, & contemni abs te, ubi tibi cum aliis amicitia conveniſſet. Quibus tot animi tui erga nos non bene diſpoſiti ſignificationibus animadverſis; cum ſive ea tua eſſet propria voluntas; tuæ in nos voluntati vehementer diffidere cœpiſſemus: ſive quorumdam ex tuis, quod magis credimus, perverſitas & maligna ſuaſio; tantum tamen illos apud te poſſe, vehementer periculoſum intelligeremus nobis, totique Italiæ: perſtitimus tamen in ſtudio & amore pacis; perſtitiſſemuſque perpetuo, ſolitaque arma noſtra patientiæ induentes, permiſiſſemus Deo omnes actiones cogitationeſque noſtras; ſi non tuorum pertinacia in obſidenda arce Mediolani, illiuſque ultimum prope diſcrimen, nos ad ſuſtentandam libertatem Italiæ, diſcernendumque facta a verbis prope ſupremo tempore excitaviſſet: præſertim cum quo minus de tua voluntate dubitare poſſimus, tua in Hiſpania ad deprimendam auctoritatem ſanctæ Sedis Apoſtolicæ, & Summi Pontificis dignitatem infringendam propoſita pragmatica fuere edicta, Eccleſiaſticæ facultati & libertati derogantia; quibus in regno Neapolitano, Eccleſiæ Ro-

manæ feudo, ſimilia alia conſecuta ſunt; ſupradicti quoque Viceregis Neapolitani, qui ad nos ut veniret electus fuerat, apud Chriſtianiſſimum Regem remanſio, & cum eo novarum ſecum conventionum occulta & a noſtris ibidem agentibus abſcondita tractatio, fixum in te illud conſilium noſtræ auctoritatis deprimendæ, & amicitiæ omnino repudiandæ, perſeverantemque in ea opinione ſententiam indicaret. Quod confirmavit etiam nobis magis, dilecti filii Hugonis de Moncada, ad nos firmandæ amicitiæ cauſa cum amplis mandatis, ut ferebatur, miſſi, in regno Franciæ mora, tamquam eventum ſpeculantis; ut ſi illæ res tibi ex ſententia confectæ eſſent, nos tunc penitus poſthaberemur; ac deinde eodem animo cum Duce Mediolani potius paciſci contendentis: cum quidem interea tui in Italia agentes; ut omnino (a) & extra & intra appareret, contra nos quoque & S. R. E. ſtatum iniri conſilia; Parmam urbem noſtram proditione occulta eripere nobis tentaviſſent. Quibus tot & tantis injuriis & cauſis, inviti quidem & gementes de te deſperare & diffidere coacti ſumus, noſtramque amicitiam & benivolentiam, quam tu toties repudiaſti, multis & magnis Regibus adjungere; quorum optimum in Chriſtianam rem & Sedem Apoſtolicam animum ſi aſpernati eſſemus, non jam Paſtoris & communis Patris laudem, ſed ſuperbi & inſolentis nomen acquiſiviſſemus. Quod cum eſſet a nobis jam factum, & fide invicem data, fœdereque conſtricti cum eis Regibus eſſemus, acceſſit tum demum itineribus lente & tarde confectis dictus Hugo, nobis

(a) *Omnia in ed.*

bis tecum conjunctionem & conditiones eas afferens, quas nos cupidi tuæ amicitiæ, & ut nobis quidem videbatur, cum communi Italiæ & Chriſtianitatis commodo, tui etiam & commodi & honoris privatim appetentes; tam ſæpe abs te tamque vehementer cum requiſiſſemus, fuimus toties repudiati ac repulſi: quarum nunc accipiendarum occaſio & tempus præteriere. Atque ut impendens Italiæ grave ſervitutis periculum, ac turbationem univerſæ Chriſtianitatis, quantum in nobis eſt, propulſaremus armis & exercitu Sedem Apoſtolicam munire ſumus compulſi; abhorrentes quidem ab ipſa armorum tractatione, ſed tamen nullam aliam viam defendendæ juſtitiæ & pacis inter omnes æquis conditionibus ſperandæ, minime cernentes. Habes rationem noſtrorum actorum & conſiliorum, quæ idcirco ſummatim a nobis tibi explicata eſt, ut juſtificemus non ſolum coram Deo (is enim inſpector cordium eſt) ſed etiam coram omnibus hominibus actiones noſtras. Et nunc eo animo ſumus, atque ita coram eodem Deo ac te teſtamur; ſi Serenitas tua ad æquitatem & humanitatem referre ſe voluerit, noſtra arma non ſolum non adverſa tibi, verum etiam ad res vere glorioſas propitia futura: ſin autem in occupanda quotidie magis Italia, & aliis partibus Chriſtianitatis perturbandis, tu non tam naturæ tuæ (quam nos probam ſemper exiſtimavimus) quam cupiditati & conſiliis tuorum obſequi perſeveraveris, nos neque juſtitiæ, neque libertati Italiæ, in qua hujus quoque ſanctæ Sedis tutela continetur, defuturos, ſed juſta & ſancta arma moturos, non tam ad offenſionem tuam

(tibi enim omnia ſemper honeſta & proſpera optamus), quam ad defenſionem noſtrorum, & patriæ ſalutem, communiſque dignitatis. Quod, ut ne nobis, nimium ægre & invite hæc ipſa tractantibus facere neceſſe ſit, obſecramus te; fili cariſſime, per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, & per eam ſpem quæ de tua virtute, tamquam futura Chriſtiano nomini ſalutari, omnium mentes occuparat, ut providere velis, quo immoderatis cupiditatibus repulſis, & aliquid potius publico Chriſtianitatis bono condonando, quam omnia (a) ad te trahere conando, hæc Italiæ & Chriſtianitatis incommoda & pericula tua moderatione ſedentur. Eſt enim tibi profecto hujus curæ onus commune nobiſcum, & ambo a Deo in hanc ſolicitudinem pro commiſſis nobis honoribus ſumus vocati: in quo nos officio & debito noſtro, neque defuimus, neque quantum juſtitiæ patrocinium permiſerit defuturi ſumus. Tu vero, ſi quæ de tua in pacem generalem voluntate paſſim ferebantur, veras prudentiæ & pietatis radices habebant, habes occaſionem declarandi, quæ ſentiebas; omnia vere & ex animo ſenſiſſe, atque operibus verba comprobando, ſingularem optimi Principis laudem tibi acquirendi: qui ſi tam nobis vere amorem tuum cupientibus, in liberanda Italia, quam fœderatis noſtris, in ſuis juſtis & plenis humanitatis æquitatiſque petitionibus, ſatisfacere inſtitueris, erit id Serenitatis tuæ famæ & ſapientiæ melius multo accomodatum, & paci univerſali, ſecuritatique, tam rerum tuarum, quam totius Chriſtianitatis magis conſentaneum. Datum Ro-

(a) *Nimium* edit.

Romæ apud S. Petrum ſub anulo Piſcatoris die 23. Junii 1526. Pontificatus noſtri anno tertio.

Clemens VII. Sadoletus.

CIX. CÆSARI.

CHariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Aliqua ſunt, quæ nobis præter naturam noſtram, præterque voluntatem, cum ſumma quadam neceſſitate incumbunt; quæ ſi prætermittantur, nec boni Pontificis officio, nec juſtitiæ faventis, & patrocinantis Principis debito ſatisfacere poſſe videamur; quibus coacti ſumus inire ea conſilia, per quæ libertati Italiæ, & periclitanti ſanctæ Sedi Apoſtolicæ præſidio ſimus; in quibus tua diu tam a nobis expectata, & ab omnibus ſperata animi virtus & moderatio, ſi eam medicinam adhibere voluerit, quæ & felicitatem a parte tua habet, & ut nos quidem recte judicamus, etiam gloriam, & utilitatem; magnis erit terroribus, & periculis Chriſtianitas liberata: de quibus omnibus ſcribimus largiter ad dilectum filium Baldaſarem Cardinalem, ut cum Serenitate tua conferat, ac communicet. Obteſtamur per Dominum Jeſum, patrem omnis miſericordiæ, Serenitatem tuam, ut animum, & curam adhibere ad dictum Nuncium auſcultandum, & providere publicæ ſaluti, pace æquis conditionibus amplectenda, & continendis ſuorum cupiditatibus ac injuriis intra legum, & æquitatis fines velit, ut reliquis de vita, & de fortunis ſuis vivere ſecuris liceat: quod erit non famæ ſolum, & ſapientiæ tuæ melius

multo accomodatum, ſed tranquillitati etiam tam rerum tuarum, quam Chriſtianitatis totius magis conſentaneum. Datum Romæ die 25. Junii 1526. anno tertio.

Clemens VII. Sadoletus.

CX. REGI PORTUGALLIÆ.

CHariſſime in Chriſto fili noſter ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Credimus non ignorare Serenitatem tuam, quo in ſtatu nunc ſint Chriſtianitatis res, ancipiti videlicet & periculoſo. Nam & bellis inter nos impliciti, & a Turcarum Rege occupata prorſus Hungaria, Italiæ tam imminente, quid nobis bonæ ſpei ad præſidia noſtræ reliquæ ſalutis oſtendatur, plane nil videmus. Quanquam nos illi regno miſero atque infelici quibus potuimus auxiliis opitulati ſumus; atque, ut conſtat, & tibi conſtabit teſtimoniis eorum qui illas res bene noverunt, noſtra præſidia, noſtræ copiæ, noſtri milites, aut impedimentum Turcis non mediocre fuerunt, aut illorum certe impetus ſua clade & ſanguine ſunt remorati. Sed ſive ob hoſtium inenarrabilem potentiam, ſive quod Deus (id quod potius timemus) noſtris peccatis adverſus eſt, victis & confractis repagulis omnibus, illud eſt regnum in hoſtium infidelium poteſtatem redactum. Accidit illud nobis, illa regna ſervare & defendere cupientibus incommodum; quod bello eramus in Italia implicati, non tam quidem contra Cæſaris Serenitatem; nihil enim ab ipſo certi mali aut perniciei Italiæ parari putabamus; quam adverſus & illius exercitum & Duces, qui ſta-

ſtatu Mediolani occupato, omnibus ceteris ſimilem terrorem ſuæ nimiæ cupiditatis injiciebant. Cujus belli per nos ſuſcepti ſi tibi reddenda eſſet a nobis ratio, aut ſi tu clades, rapinas, direptiones, detrimenta miſeræ Italiæ perſpicere potuiſſes; non dubitamus quin juſtiſſimam vel potius neceſſariam cauſam noſtram judicaturus fueris. Exercitum quidem Cæſaris ſine ſtipendio tandiu retentum, omnium bonis & fortunis illi in prædam oblatis, qua licentia, quotque injuriis in imbecilles populos uſum fuiſſe putandum ſit, poteſt per ſe tua Serenitas cogitare. Nos igitur ad liberationem afflictæ Italiæ arma ſumpſimus, ut ſumus arbitrati, pia & juſta: nec quicquam nos aliud ſpectaſſe, quam ſalutem noſtræ & communis omnium gentium patriæ Italiæ, teſtimonio eſt, quod nihil in victoria ad nos emolumenti pervenire pacti ſumus; ſed tantum paſtoris & defenſoris juſtitiæ officio fungi voluimus. Contra autem ipſum Cæſarem, ejuſque res legitimas atque proprias ita nihil unquam ſumus damni machinati, ut cum ſuperioribus diebus Columnenſibus ſubditis noſtris quidem, ſed nobis parum fidis, arma in manibus ad portas Urbis noſtræ tenentibus, nos quoque firmam manum militum comparaviſſemus, qua illis facile ſuperiores in Neapolitanum Regnum intrare, & omnia turbare, ac labefactare potuiſſemus, ſimulatque fides eſt nobis per Columnenſes data, eos arma eſſe depoſituros, nihilque contra nos & ſtatum noſtrum tentaturos, ſtatim omnia armata præſidia dimiſimus, quaque in parte, ſi inimico animo fuiſſemus in Cæſarem, bellum flagrare & vigere oportebat,

ea ex parte ſummam pacem fecimus. Ergo in hoc ſtatu res noſtræ erant, cum eſt ad nos de Regis Hungariæ morte, & ejus exercitu cæſo, ac de Turcarum victoria allatum. Quo nuncio perculſi, cum cerneremus niſi apta remedia quærerentur, omnia in unam ruinam procubitura, ſtatim cœpimus conſilium, inſpirante Domino, quacunque ratione arma noſtra deponendi, ac juſſo accerſiri Ugonem de Moncada Cæſaris Capitaneo, induciarum tempus conſtituendi; quo interea noſmetipſi ad chariſſimos in Chriſto filios noſtros Cæſarem & Chriſtianiſſimum Regem accedere & efflagitare inter illos pacem, auxilium labanti Chriſtianæ Reipublicæ petere atque obſecrare, iram Dei denunciare, omnia denique tentare & agere quæ ad profectum pacis neceſſaria eſſent, valeremus, non noſtro incommodo, non populorum noſtrorum, non periculis ullis, aut maris, aut terræ, noſtram piam voluntatem deterrentibus. Hac re ſic deliberata, poſtero die mane, advocato Venerabilium Fratrum noſtrorum ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalium Conſiſtorio, ſignificavimus illis hujus ſuſcipiendi itineris mentem noſtram, quæ cum ab omnibus fuiſſet approbata, ſilentium tunc illis indiximus. Veſpere autem ejuſdem diei, vocatis Oratoribus omnium Principum qui apud nos erant, eamdem voluntatem noſtram illis aperuimus, inter quos dilectus filius Martinus de Portugallia Serenitatis tuæ nepos, cujus virtus, induſtria, prudentia, nobiſcum ſæpe alias, tum maxime in hoc omni periculoſiſſimo tempore ſatisfecit, optimus poteſt tibi eſſe teſtis; qui in conſiliis periculiſque noſtris omnibus, labore, diligentia,

tia, conſilio aſſiduus intervenit, & hactenus quæ . . . Cum ecce poſtridie ſummo mane tumultuoſiſſimus nuncius ad nos venit. Columnenſes oblitos fidei quam nobis dederant, iniquiſſima mente & voluntate, Duce jam dicto Ugo de Moncada Cæſaris Capitaneo cum magna manu eſſe ad Urbis portas, jamque ingreſſos mœnia ad perſonam noſtram vel necandam, vel captivandam præproperos advolare. Quo metu ſubacti, continuo ad arcem ſancti Angeli nos recepimus, atque illi noctu, longiſſimo . . . . confecto cum in palatium veniſſent, atque ibi perſonam noſtram non inveniſſent, ad cædes direptioneſque converſi ſunt. Quo in ſpectaculo acerbo & lugubri, quid eſt quod pro calamitate tanti mali ſcribere apte poſſumus? cum oculis noſtris videremus rapi, trahi, ferri omnia tam ſacra, quam profana (quamquam in ejuſmodi loco quid potuit eſſe profanum?) cum templum illud ſanctum & venerabile Beati Petri, quod caput, quod domicilium, quod fundamentum Chriſtianæ Religionis ſemper habitum eſt, Hiſpanorum & aliorum, qui cum illis erant, manibus cruentis videremus diripi, aras ſanguine fœdari, omnia ſacrorum miniſteria diſtrahi & dilaniari, necnon antiquum Sacrarium in palatio, in quo rem divinam perpetuo Romani Pontifices celebrare ſoliti erant, ita cultu & apparatibus ornatum, ut tamen in eo plus reverentiæ & ſanctitatis quam divitiarum eſſet, omnibus ornamentis, nullo ſacramento Religionis cupiditatem retardante, vidimus ſpoliatum; quibuſque templis & ſacris rebus, neque Gothorum quondam nimis feræ mentes, neque Vandalorum

Chriſto non parentium infidelitas, cum in hæc eadem loca barbaræ illæ gentes per vim invaſiſſent, ullam injuriam, ullum detrimentum propter reverentiam ſanctitatis attulerunt; noſtri, Chriſti nomen & characterem præferentes, nullam in partem pepercere, eis ducentibus, atque hortantibus, quos maxime ægre ferre tam atrox delictum & facinus oportebat. Nec hic illorum immanitas conſtitit, ſed diſcurſionibus factis, cum plurimæ domus prædæ fuiſſent datæ, cumque alias plures idem incommodi ſenſuras cerneremus, ita dolore victi & afflictæ Urbis miſericordia affecti fuimus, ut potius ad conditiones devenire, quam tam acerbum ſpectaculum diutius intueri ſuſtineremus: magna quidem noſtra & Sanctæ Sedis Apoſtolicæ indignitate; ſed de duobus maximis malis quod minus malum fuit, duximus eligendum. Itaque ad pactiones deſcendimus, ut utrinque arma in Italia ſuſpenderentur, quod nos quidem jam velle facere fueramus profeſſi; ſed magnus tamen in eo dolor, quod voluntate faciebamus, id per vim facere videri, ut eis.... omnibus qui in eo inſultu contra nos & ſedem Apoſtolicam ignoſceremus; quod etiam conceſſimus, conditione appoſita, quam tamen conditionem nec illi ſervaverunt, neque, ut apparet, ſunt ſervaturi. His pactis conditionibus illa procella ſummi periculi tum a nobis depulſa eſt; ſed tam ſubito & inſperato incommodo conſilium noſtræ profectionis ſublatum videbatur; diſſuadentibus fere omnibus, ut ab itinere deſiſteremus, quod jam nullam habiturum eſſet dignitatem, nec optati exitus pacis conciliandæ gratiam. Stetimus igi-

igitur ancipites & vehementer dubii, quid nobis eſſet agendum. Hæc linquere uti erant ſic turbata, parum cautum; ad conficiendam pacem non accedere, parũm pium videbatur. Cum, re denuo cum Venerabilibus Fratribus noſtris communicata, hoc conſilium captum eſt, ut mitteremus ad omnes Reges novos Nuncios; qui & calamitatem regni Hungariæ, & neceſſitatem pacis, & noſtrum quoque recentem caſum ſignificarent: ac ſi, coeuntibus eorum ad pacem & ſtudium concordiæ voluntatibus, aliquis eligeretur locus, in quo fieri commune Regum colloquium inter ipſos poſſet, noſmet denuntiarent ad illud colloquium eſſe venturos. Ac alii ad alios deſtinati ſunt; ad te vero, fili chariſſime, non habuimus dexteriorem prudentioremque Nuncium quem mitteremus, quam tuum ipſius Oratorem, cujus omni hoc tempore ſumma erga nos & hanc ſanctam Sedem officia extiterunt. Ille enim, nullo labore recuſato, ſæpe inter nos & Ugonem, jamdiu cum nec gladiorum, nec licentiæ militaris periculum, quod illi ab cupidis prædæ & ſanguinis militibus imminebat, illius pietatem & operam retardaret, omni ſolicitudine, omni ſtudio & opera conatus eſt, ut & illorum crudelem vim mitigaret, & nos ad compoſitionem cum illis adduceret; cui quantum debeamus vix poſſumus explicare: certe niſi ejus induſtria & auctoritas interceſſiſſet, aliquod majus malum illo die fuiſſet patratum. Cum igitur & teſtis fidelis, & prudens explicator, & optima mente atque animo in Chriſti rem prædictus a nobis eſſet judicatus, eum in ſecreto Conſiſtorio juſſimus introduci, ac illum obteſtati ſumus, ut iter

hoc neceſſarium ad te pro Chriſtiana Republica & Dei optimi maximi fide, ac pro noſtra dignitate ſuſciperet: quam petitionem noſtram, omnium Venerabilium Fratrum noſtrorum preces ſunt ſubſecutæ. Atque ipſe, ut eſt in omni pio labore promptiſſimus, etſi durius aliquantum ducebat, ſine tuo juſſu a ſua legatione diſcedere; tamen tanto conſenſu noſtro & Senatus Apoſtolici victus, ac optime exiſtimans, Serenitati tuæ, pro tuo eximio animo in rem Chriſti & publicam, id non ſolum probatum, ſed gratum etiam futurum, conceſſit noſtræ voluntati; atque hunc quoque, poſt alios multos, laborem ad te proficiſcendi. & ad Sereniſſimum quoque Cæſarem ſuſcepit, ad quem, quamquam & per alios curavimus perferri noſtra deſideria; tamen in ipſo tuo Oratore maximum momentum illius movendi, & ſuadendi poſuimus. Quæ autem a tua Serenitate requirimus, ea hæc ſunt; primum, ut quod ad pacem communem, & remedium adverſus crudeliſſimum hoſtem parandum pertinet, in eo velis omnem vim adhibere & virtutis & potentiæ tuæ: deinde, ſi alia ratio negotii conficiendi expeditior non occurrat, diem & locum & modum velis conſtituendum curare, ſuadendo hoc Cæſari, & ſi etiam tibi videatur, Chriſtianiſſimo Regi, ut colloquium ſanctum & ſalutare fieri poſſit; ſicut nos quoque ambos eoſdem Reges non ſolum hortamur per Nuncios noſtros, verum etiam obſecramus. Nos enim Serenitati tuæ pollicemur, ſi hujus optati colloquii data erit facultas, nos promptiſſimo & libentiſſimo animo illuc acceſſuros, perſonamque noſtram omnibus periculis pro Dei, & Fi-

& Fidei Chriſti utilitate & cauſa objecturos. Quod ita maxime fieri cupimus, ut etiam interveniat, ſi poſſit fieri, Serenitas tua, vel hortatrix concordiæ, vel conditionum confirmatrix; quod tua maxime auctoritate poterit effici. Nec tamen arbitramur, factum ullum præclarius aut glorioſus poſſe a te hoc tempore ſuſcipi, dignum tua & parentis tui gloria: qui quidem tuus pater, cum omnem ætatem ſuam in re Chriſti, & Religionis Chriſtianæ propagatione conſumpſerit, tantæque laudis hæreditatem tibi reliquerit; advenit nunc tempus, non optabile illud quidem, ſed tamen tibi quidem accommodum, quo brevi ſpatio, uno maxime & opportuniſſimo pacis opere, & conſilio, illius perpetuam & eximiam laudem, ex multis pietatis operibus acquiſitam poſſis adæquare. Debes autem hoc Deo, & eis divinis muneribus ac beneficiis, quæ tibi ab illo collata multa & magna ſunt: in quem ſi parum gratus reperirere, timenda illius ira indignatioque eſſet. Porro res Chriſtianæ in eum locum adductæ ſunt, ut aut celeri remedio maximis urgentiſſimiſque, non jam periculis ſed cladibus occurrendum ſit, aut nullum poſthac futurum ſit remedium: cujus remedii inveniendi nos ſummam quandam ſpem & opinionem in tua Serenitate ponimus, quæ ne nos fallat, etiam atque etiam te per viſcera miſericordiæ Dei noſtri obteſtamur. Sed de his copioſiora mandata ipſi tuo Oratori ad te perferenda dedimus, cui Serenitas tua circa hæc referenti fidem ſummam habebit. Datum Romæ apud Sanctum Petrum ſub anulo Piſcatoris die 18. Octobris MDXXVI. Pontificatus noſtri anno tertio. Jac. Sadolet.

CXI. Hel-

CXI. HELVETIIS.

Dilecti Filii. Non ignari eximiæ illius virtutis ſtudiique perpetui, quo natio iſta invictiſſima Apoſtolicam Sedem, ſanctamque Romanam Eccleſiam eſt proſecuta, ut primum ad ſummum hunc Pontificatus gradum fuimus aſſumpti, aliquem iſthuc mittere cogitavimus, qui nimirum, & ſanctæ hujus Sedis Nuncium apud vos ageret, noſtramque erga vos paternam benevolentiam omnibus declararet officiis, quæ optari a vobis, & a nobis præſtari poſſe cognoſceret. Sed enim, ut vos non latuit, ea paulo poſt conſecuta ſunt tempora, quæ omnes cogitationes noſtras conſiliaque interruperint, noſterque, & rerum omnium ſtatus noſtrarum,eo aliquando fuerit redactus, ut ejuſmodi amoris, ac pietatis ſigna potius accipere ab aliis neceſſe haberemus, quam Devotionibus veſtris, aut cuiquam ex aliis vere nobis dilectis dare poſſemus: nunquam plane in eo neque nobis, nec vobis ſatisfecimus. Quamquam, quod ad nos pertinet, uti veſtræ ſemper gloriæ & amplitudinis fuimus ſtudioſi, ita veſtrarum Devotionum perturbationibus, & incommodis, quæ ſane non mediocria viſa nobis ſunt, ut decuit parentem veſtrum amantiſſimum, vehementer affecti ſumus; nihilque prætermiſimus, quo, quantum cum Deo fieri a nobis poſſet, vobis, & veſtris rebus conſuleremus. Nunc autem, etſi novæ nos in dies premunt anguſtiæ, aliæque ex aliis difficultates aſſidue impediunt, perpetuo tamen commodi, & honoris veſtri impulſi deſiderio, diutius

dif-

differre nequivimus, quin aliquem ad vos Nuncium mitteremus, qui cum omnes inter vos pacem atque concordiam, tum quidquid ad veſtram amplitudinem, nominis gloriam, rerumque acceſſionem ſpectare videret, noſtro, & hujus ſanctæ Sedis nomine procuraret. Cum vero eum eſſe hominem optaremus, qui non nobis modo ipſis, ſed vobis quoque, & gratus, & probatus foret, ven. Fr. Epiſcopum Verulanum potiſſimum delegimus, cui etſi mandavimus, ut ad hoc noſtrum, pacis veſtræ, commodi, & dignitatis explendum deſiderium, amoremque erga vos quacumque in re opus fuerit declarandum omni opera, ſtudio, aſſiduitate incumbat; idem tamen ſua ipſius ſponte, quadamque erga vos animi propenſione eum eſſe facturum non dubitamus. Hortamur igitur vos, ut eo illum nomine excipere, atque animo velitis, quo a nobis eſt miſſus, & per ſe ipſe eſt profectus; in eiſque rebus omnibus, quas vobiſcum aget fidem omnem præſtare. Nam, quod ad cetera attinet, ſive veſtra ipſorum, ſeu noſtra, & ſanctæ Sedis agenda ſit res, nihil unquam a vobis expectavimus, niſi quod ab obſervantiſſimis, & optimis S. R. E. filiis expectari debet, quodque iis dignum ſit titulis, & honoribus, quos veſtra ſingulari fide præſtantique virtute a ſummis Romanis Pontificibus Prædeceſſoribus noſtris, a nobiſque meruiſtis; ſicuti de his, & aliis idem Epiſcopus pluribus eſt vobiſcum acturus. Datum Romæ Die 22. Auguſti 1532.

Clemens VII.

EPI-

EPISTOLÆ NOMINE PAULI III.

CX. CÆSARI.

CArissime in Chriſto Fili noſter &c. Etſi certi ſumus, famam ipſam, quæ malarum præcipue rerum velox & feſtina eſt, gravem tibi nuncium de periculis Hungariæ, ad paucos dies allaturam; tamen exiſtimavimus noſtrarum partium eſſe, quæ ex Nuncio ibidem noſtro Joanne Antonio Pulleone Barone Burgii, homine prudentiſſimo, & vigilantiſſimo accepimus, ea quam primum Serenitati tuæ ſignificare; futura illa tibi quidem moleſta, verumtamen cognitu neceſſaria: in his enim vulneribus, quæ afflictæ jam dudum, & labanti Chriſtianitati quotidie afferuntur, ad eum potiſſimum Auctorem confugiendum, unde ſalutaris medicina poteſt expectari. Ac de rebus quidem illius regni, in quo ſtatu ſint, quamve miſere & infirme ſe habeant, deque conſiliis hoſtium, quibus jam, & ſpe ipſorum, capta atque confecta, & noſtra prope deſperatione complorata Hungaria eſt, juſſimus capita ipſa litterarum deſcribi, & ad Serenitatem tuam mitti; ex quibus ſeriem totius negotii cognoſceres. Quid vero ad hæc tanta, & tam acerba mala ferri opis, aut conſilii inveniri poſſit, ut tantiſper ſaltem imminens excidium differatur, quoad conſtitutis deſiderata pace Chriſtianitatis rebus, aliquis aliquando Reipublicæ & veræ pietatis amor in Principum mentibus, & cordibus recaleſcat; teſtamur Deum, & Dominum noſtrum, nos nihil adhuc quod placeat, ſtatuere po-

potuiſſe. Sive enim viribus, & opibus ſit opus, omnia hic infirma, & extenuata ſunt; ſive etiam illa adeſſent, vix videtur brevitas temporis illius jam remedii capere vim poſſe. In qua nos cura, & cogitatione ancipites, ut primum litteræ illæ nobis redditæ fuerunt, advocavimus e veſtigio Venerabiles Fratres noſtros, atque eorum Conſilio & Cœtui, Regum & Principum Chriſtianorum Oratores, qui in Urbe aderant, etiam adjunximus, ut & nobiſcum, & cum illis una, cum teſtes eſſent miſeriarum, tum adjutores, ſi fieri poſſet inveniendæ ſalutis, quorum cunctorum deliberatione, & conſilio, quæ ſunt explicata, in alia ſcheda ſeorſum conſcripta ſunt. Illud quidem præ ceteris præſentius, & promptius remedium, & nobis, & illis viſum eſt; quoniam armis, & apparatu bellico occurrere in tempore ad illam nobilem, ac maxime opportunam Provinciam retinendam non poſſumus, ut unuſquiſque Principum per ſuum fidelem aliquem, ſubſidium pecuniæ in Hungariam mittat; per quod ex finitimis nationibus Bohemiſque præſertim, pedites conducti ſuſtinere impetum ingruentium hoſtium tantiſper poſſint, & regni illius ſpiritum, atque vitam ad aliquod commodius medicinæ tempus reſervare. Hoc unum conſilium reliquum videtur factum, in quo ſpes etiam nunc aliqua exiguæ ſalutis reſideat. Quod ſi neglectum, ac repudiatum fuerit, non veremur jam nos quidem, ſed pro certo ducimus, nos ad alterum annum Hungariam non habituros; fruſtraque deinde, & nobile membrum Chriſtianitatis, & propugnaculum nationis fortiſſimæ adverſus Turcarum intolerabilem poten-

tentiam deſideraturos. Quæ res cum ſic ſe habeat, ſcribimus ad cunctos quidem Principes, & eorum auxilium rebus Hungaricis imploramus; ſed in te unum præcipue, fili chariſſime, oculi, & ſpes noſtra converſa eſt. Scimus etenim Dei cauſa quid poſſis; novimus quid velis; quantum autem velle debeas, omnes ignoti, notique intelligunt: ad tantam autem naturæ bonitatem, tanto neceſſitudinis, & erga Deum gratiæ officio adjuncto, quid eſt vel tam arduum, quod pro Republica, vel tam laborioſum, quod pro honore Dei aut non ſuſcipere, aut nos de te non ſperare debeamus? Cernimus ipſi in quæ tempora vocati ad hoc pergrave jam, nequaquam autem jucundum Pontificatus adminiſtrandi onus fuerimus, infauſta videlicet, & turbulenta; quibus quidquid ſanandum, confirmandumque apprehendas, ut in ruinoſis parietibus putres ſtructuræ ſolent, ita tibi apprehenſum in manibus conteritur, ad nihilumque redigitur. Tenuimus tamen, Deo adjuvante, Hungariæ ſalutem uſque in hodiernum diem. Nos enim ſummam pecuniæ, quæ illuc a felicis recordationis Adriano Prædeceſſore noſtro miſſa fuerat, auximus. Nos jam aliquoties hordei, tritici, pulveris non mediocrem numerum ad ſuſtinendas arces Croatiæ miſimus. Nos Urbem Elizem (a) bis a Turcis obſeſſam, & pene captam, noſtro item bis ſumptu, noſtra cura liberavimus; ut quiſque in his regionibus opis indigus eſt, ita ad nos opem petitum advenit, quos nos

(a) Aliquod heic videtur eſſe librarii peccatum: ut qui primum has litteras edidit, animadvertit.

nos non ſinimus vacuos ſpei, opiſque diſcedere: & hæc facimus omni ipſi ope, omnibus prope vectigalibus deſtituti. Vincit tamen voluntas impotentiam, & fidei ac charitatis ſtudio difficultates omnes ſuperantur; quæ cum a nobis fiant ſumma egeſtate oppreſſis, quid a te expectandum eſt, fili chariſſime, in quem omnis Dei beneficentia tam large, & abundanter effuſa eſt? Neque nos te monemus officii & debiti, in iis regionibus celeri, & opportuno pecuniæ ſubſidio adjuvandis, quo jam ſuſcepto oneri, & impendio noſmetipſos ſubducamus, parteſque etiam noſtras in te transferamus; ſed ut tu nobiſcum una ad ferendam opem illi regno te accingas, in honorem, & ſalutem Chriſtianitatis, cujus tibi incolumitas prope æqua ex parte ac nobis commendata eſt. Quæ ſi, illa inclyta natione amiſſa, manca, & mutila facta fuerit, deformatoque corpore, hanc etiam notam tuæ ætatis ſæculo inuſſerit, ut, te uſque adeo florente & præpollente, immaniſſimis tamen hoſtibus prodita, & objecta fuiſſe videatur; quid te quæſumus opes tuæ, quid imperium, quid victoriæ inſignes adjuvabunt ad diluendam maculam nominis tui? Quam ad Deum omnipotentem cauſam dicturus es; apud quem certe dicenda eſt; quando cætera omnia caduca, & interitura ſunt; opus Religionis & pietatis ſolum eſt æternum. Sed hæc aget idem ille Omnipotens Deus, ut longe ſint a te, atque ab ætate noſtra, tuque potius; quæ invictiſſimo Rege, & Chriſtianiſſimo Cæſare digna ſunt, agenda, paranda, navandaque, ſuſcipias. Atque utinam, pace inter te Regemque Francorum conciliata;
de

de qua rumores venerunt ſatis conſtantes; ita opportuno tempore, ut junctis ſimul tanti boni malique nunciis (ſi modo pax ipſa vera eſt) & ſeveritatem ſimul, & miſericordiam Dei immortalis omnes admiraremur. Verum quæ huic periculo, propinquæ calamitati propulſandæ neceſſaria ſunt, ut Serenitas tua accurate, mature, pieque cogitet atque efficiat, illam in Domino adhortantes, omni animi ſtudio obteſtamur; de qua etiam cum ea dilecti filii noſtri Legatus, & Nuncius noſtris verbis agent; quibus illa fidem habebit. Datum Romæ die 19. Februarii 1536. Anno III.

Paulus III. Sadoletus.

CXIII. Archiepiscopo Trevirensi.

VEnerabilis Frater. Omnibus tentatis jam conſumptiſque remediis, quibus impiorum hominum mentes Germanicæ nationis ſanari poſſe ſperabamus, & pro noſtro erga illam nobilem nationem paterno affectu vehementer optabamus; cum nec lenia remedia, quæ primo adhibuimus quidquam profecerint, nec Generalis Concilii ratio, tot jam menſes in ipſis Germaniæ finibus aperti, atque habiti ullam prorſus apud eos auctoritatem, ac vim habeat; quippe quod apertiſſime contemnunt; nos cum ſatis jam ſpectatam omnibus patientiam, & lenitatem noſtram eſſe intelligeremus, id conſilii, non noſtra quidem ſponte, ſed neceſſitate compulſi, & coacti cœpimus, quo illorum pertinacia ſumma impietate conjuncta, Deo juvante, frangatur, nec ad reliqui Dominici Gregis, noſtræ tutelæ divinitus commiſſi perni-

niciem, ipſa impunitate corroboretur. Itaque noſtris paternis cohortationibus, & ſuaſionibus excitatus chariſſimus in Chriſto filius noſter Carolus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, fruſtra ipſe quoque mites vias omnes perſecutus, quo illorum animos ſanaret, quod optimo ipſius in Rempublicam Chriſtianam animo, ſummaque prudentia, & fortitudine, ac perpetua erga nos, atque hanc ſanctam Sedem obſervantia, dignum erat, fecit, ut arma contra Religionis, & publicæ pacis, ac tranquillitatis hoſtes, tam pia, quam neceſſaria caperet; cui nos ad tam ſanctum, & toti Chriſtiano nomini ſalutare bellum ea miſſuri auxilia ſumus, quæ noſtrum ardens reſtituendæ Religionis, & pacis publicæ recuperandæ ſtudium, ac deſiderium poſtulat. Magnam quidem ſpem habemus, reliquos Catholicos Principes nobiſcum eſſe ad hoc tam pium bellum ſanctiſſimo quodam fœdere conſenſuros; ſed eos id agere, & præſtare maxime decet, qui Eccleſiaſticis dignitatibus præditi, opes, quas ob eas ipſas dignitates poſſident, ad defendendam Dei Religionem, & ipſius Eccleſiæ cauſam ut conferant, arctiore quodam obligationis, & officii vinculo ſunt adſtricti. Sed cum alios ſperamus, hac in re muneri, & officio ſuo minime defuturos, tum id nobis de te præcipue pollicemur, vel quod virtus, & conſtans erga Deum pietas tua nobis optime nota eſt, vel quod ſacri es Romani Imperii Elector; quorum alterum, ut Religionem pro tuis opibus, & facultatibus tueare contra impietatis auctores, alterum, ut Imperatorem invictiſſimum, in tam præclaro conficiendo opere prompte ſe-

ſequaris atque adjuves, te debet impellere? Iſtuc accedit, id quod præclare pro tua prudentia intelligis, ut niſi illorum hominum furor armis reprimatur, quando alia ulla jam ratione fieri id nequit, omnium Eccleſiaſticorum Principum in illis regionibus, non fortunæ ſolum, & dominia, ſed ipſa etiam ſalus, & incolumitas in ſummo diſcrimine periculoque verſetur. Quamobrem, ut hoc bellum quantis poteris facultatibus juves, te etiam, atque etiam in Domino cohortamur; quemadmodum te facturum eſſe minime dubitamus. Nihil eſt profecto, quod aut tu Chriſtiano nomini ſalutarius, aut tuis fortunis, tuæque ſaluti defendendæ magis neceſſarium facere poſſis: neque dubium eſſe debet, quin Deus omnipotens, cujus hoc bello religioſo, & Fides Catholica, eo ipſo auctore, defenditur, cauſæ tuæ fautor propitiuſque futurus ſit, & Religionis ſuæ propugnatoribus ea & in cælo, & in terris præmia tributurus, quæ ſunt omnium maxima atque ampliſſima. 1546.

CXIV. Ad Concilium.

Venerabiles Fratres. Significaverunt nobis noſtri de latere Legati, qui ſanctæ iſti Synodo nomine noſtro præſident, vel in quorum perſonis potius nos, cura & affectu conſervandæ puræ immaculatæque Chriſti fidei, & Religionis præſidemus; vos velut pios probofque vineæ Domini cultores, non ſolum ea cogitare quæ præſentem fructum noſtro ſæculo afferant, ſed etiam longe in poſteritatem providere, ut ea ſemper agantur, curenturque, quæ & ad ſtabilimentum Catholicæ fidei, & ad im-

impiarum hæreſum tanquam malarum plantarum prohibitionem, extirpationemque apta ſint, atque opportuna: quam nos veſtram prudentiam, diligentiam, plenamque ſummæ pietatis voluntatem vehementer in Domino commendamus. Cum autem videatur Fraternitatibus veſtris in primis id ad hanc rem pertinere, ut cæleſte illud ſacrarum litterarum donum, quo Dei omnipotentis liberalitas tota in nos effuſa eſt, rite atque ſancte celebretur, exerceatur, in manibus omnium, quoad fieri poteſt, & in ſummo apud omnes honore habeatur; in eorumdem Legatorum litteris cognovimus, ſtatuere vos cogitare nonnulla, quæ ad augendum ipſarum ſacrarum litterarum ſtudium; animoſque hominum, & ad docendum illas, & ad diſcendum magis commovendos pertinere poſſint; ut, de Præbendis primo vacaturis ad Magiſtros ſacrarum lectionum deferendis, de Regularibus, aliiſque Prædicatoribus, nec non Eccleſiarum Parochialium Sacerdotibus, item de exemptis, & ſi quæ ſunt alia hoc genere conjuncta, de quibus in veſtris conſultationibus ſit diſputatum: hæc enim omnia ſcripſerunt ad nos, in veſtris nunc conſiliis congregationibuſque tractari. Sed quoniam aliqua ex his fortaſſe, quæ ad medendum perturbationi temporum Spiritus Sanctus a vobis ſtatui oportere demonſtrat, aut juri communi, & aliorum Conciliorum ordinationibus, aut etiam privilegiis ab Apoſtolica Sede conceſſis aliqua in parte videntur repugnatura, veſtras Fraternitates deſiderare ſignificaverunt, ut nos iis quæ a vobis ſunt in hoc genere decernenda, noſtrum conſenſum, & auctoritatem Apoſtolicæ approbationis adjiceremus; ut jure ſemper,
atque

atque honore Beatiſſimi Petri conſervato, quæ per ſacrum iſtud Concilium gerenda ſunt, firmitatem ſemper inviolabilis Decreti obtineant. Nos itaque illi fundamento innixi, ſuper quod Deus univerſam ædificavit Eccleſiam, veſtra juſtiſſima vota atque conſilia non ſolum commendatione, & laude, ſed etiam paterna in vos, & unumquemque veſtrum benevolentia proſequentes, volumus, atque decernimus, ut quidquid ſuper his a prædictis Legatis noſtris, vobiſcum una, hoc eſt, cum ſacri iſtius Concilii communicatione, & aſſenſu fuerit ſtatutum, id plenam, & perpetuam habeat roboris firmitatem; præmiſſis, ac aliis in contrarium facientibus, non obſtantibus quibuſcumque. Nunc quoniam ab his principiis, quæ a vobis poſita jam ſunt, expectanda ſunt, in Chriſtianæ charitatis fundamentum, reliqua plena ejuſdem, & pietatis, & prudentiæ, hortamur vos in Domino, ut divinum de vobis judicium agnoſcentes, qui culturam chariſſimæ ſuæ vineæ, ejuſque a pravis veperibus, & ſpinis purgationem, veſtris potiſſimum conſiliis, veſtræ diligentiæ, & fidei commiſſa credidit, velitis tempus hoc opportuniſſimum a Domino vobis datum, in eas curas actioneſque impendere, per quas priſtinus Catholicæ Eccleſiæ nitor, & dignitas Sacerdotalis in omni parte terrarum, in qua colitur Chriſtus, reſtaurata refulgeant: in quo opere ſancto, plurimumque laudabili nos ſemper auctores, & approbatores habituri eſtis. 1546.

Finis Epiſtolarum Pontificiarum.

NO-

NOVARUM EPISTOLARUM
APPENDIX.

*CXV. Dilecto Filio Ludovico de Arioſtis Ferrarienſi.

LEO PAPA X.

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Singularis tua & pervetus erga nos familiamque noſtram obſervantia egregiaque bonarum artium & litterarum doctrina, atque in ſtudiis mitioribus, præſertimque poetices elegans ac præclarum ingenium, jure prope ſuo a nobis expoſcere videntur, ut quæ tibi uſui futura ſunt, juſta præſertim & honeſta petenti, ea tibi liberaliter & gratioſe concedamus. Quamobrem cum libros vernaculo ſermone & carmine, quos Orlandi Furioſi titulo inſcripſiſti, ludicro more, longo tamen ſtudio & cogitatione, multiſque vigiliis confeceris, eoſque couductis abs te impreſſoribus ac librariis edere cupias; cum ut cura diligentiaque tua emendatiores exeant, tum ut ſi quis fructus

 ea

* Extat hæc Epiſtola ſive potius diploma pag. 2. primæ editionis Orlandi Furioſi Ludovici Areoſti, *in Ferrara per Maeſtro Giovanni Mazocco dal Bondeno a dì* XXII. *de Aprile* M. D. XVI. in quarto. Quam rariſſimam editionem mihi communicavit, ut eamdem Epiſtolam exſcriberem, qua eſt humanitate præditus, vir clariſſimus, deque optimarum artium ſtudiis, ac poeſi præſertim cum Latina tum Italica optime meritus Petrus Antonius Seraſſius, cujus diligenti opera & conſilio ſæpe in hoc ſtudiorum genere uſi ſumus.

ea de cauſa percepi poteſt, is ad te potius, qui conficiendi poematis laborem pertuliſti, quam ad alienos deferatur: volumus & mandamus ne quis te vivente eos tuos libros imprimere, aut imprimi facere, aut impreſſos venundare, vendendoſve tradere ullis in locis audeat ſine tuo juſſu & conceſſione. Qui contra mandatum hoc noſtrum fecerit, & admiſerit, is univerſæ Dei Eccleſiæ toto orbe terrarum expers excommunicatuſque eſto, nec non librorum omnium amiſſione, ac ducatorum centum (quorum quinquaginta fabricæ divorum Apoſtolorum Petri & Pauli de urbe, reliqui quinquaginta tibi & accuſatoribus executoribuſque pro rata adſcribantur) pœnis plectatur. Mandantes propterea univerſis & ſingulis Venerabilibus fratribus Archiepiſcopis & Epiſcopis, eorumque in ſpiritualibus Vicariis Generalibus, & aliis ad quos ſpectat in virtute Sanctæ obedientiæ, ut præmiſſa ſervari omnino faciant, contrariis non obſtantibus quibuſcumque. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum ſub annulo Piſcatoris die XXVII. Martii M. D. XVI. Pontificatus noſtri Anno quarto.

Jacobus Sadoletus.

LEO

* CXVI. LEO PAPA X.

Dilecto filio Beroaldo Juniori * * Palatii noſtri Apoſtolici Bibliotecario * * *, Notario & familiari noſtro antiquo ſalutem &c. Cum multis retro ſeculis Græcæ & Latinæ litteræ ob barbararum nationum colluviem periculum magnum adiiſſent, & calamitatem ſenſiſſent non parvam, ac ſequentibus temporibus cum Italia præſertim eo malo quodammodo liberata quieſcere cœpiſſet; multi Chriſtiani Principes ſcientiarum virtutumque ornamentis decorati, præſertimque Romani Pontifices Prædeceſſores noſtri litterarum & librorum reliquias inquirentes collegerunt; ac ut in poſterum talibus injuriis, quantum cum Deo poſſent obviam irent, diverſas Bibliothecas inſtituere, ubi tamquam in aſylo tutus ab omni injuria locus ipſis libris eſſet; iiſdem-

* Hæ uti & quæ proxime ſequuntur ad Hieronymum Aleandrum litteræ, ſive potius diplomata, extant pag. LXI. & LXII. Præfationis Generalis in Catalogum Codicum manuſcriptorum Bibliothecæ Vaticanæ a clariſſimis Præſulibus Aſſemanis Stephano Evodio Archiepiſcopo Apamenſi, & Joſepho Simonio ejuſdem Vat. Bibliothecæ Præfecto contextum: quibus, ut tam ingens opus ſummo litterariæ Reipublicæ bono incœptum, & ad tria jam volumina productum, quantocius ad umbilicum perducere valeant, felicia ac fauſta omnia adprecamur.

** Obiit Beroaldus die 30. Auguſti an. 1519. eique in Bibliothecarii Apoſtolici munere ſucceſſit Mag. Fr. Zenobius Acciajolus Ord. FF. Prædicatorum de Obſervantia profeſſor anno 1518.

*** Vide quæ de hoc *Apoſtolici Bibliothecarii* titulo habentur paullo inferius in notis ad Ep. ſeq. p. 198.

iiſdemque Bibliothecis viros litteratura moribuſque conſpicuos etiam magnis cum præmiis præfecere: quibus procurantibus res litteraria non modo detrimentum non pateretur, ſed incrementum quotidie ſuſciperet. Horum igitur Prædeceſſorum noſtrorum veſtigiis inſiſtentes, cum officium Bibliothecarii Palatii noſtri Apoſtolici, quod quondam Thomas Phædrus de Inghiramiis * Canonicus Baſilicæ Principis Apoſtolorum de Urbe, dum viveret, exercebat, per obitum ejuſdem Thomæ, qui apud Sedem Apoſtolicam diem clauſit extremum, vacaverit, & vacet ad præſens: nos ſumentes de litteratura, fidelitate, & prudentia tua fiduciam ſpecialem, ac ſperantes, quod ipſa Bibliotheca, tua doctrina ac diligentia conſervabitur, ac in dies ſuſcipiet incrementum, motu proprio, non ad tuam, vel alicujus alterius pro te ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtantiam, ſed de noſtra mera liberalitate, te, qui etiam continuus Commenſalis & Secretarius noſter antiquus exiſtis; ac quem nuper ob eximiam litteraturam, aliaque merita Accademiæ Romanæ in Præpoſitum præfecimus; in noſtrum & dicti Palatii Apoſtolici Bibliothecarium, quoad vixeris, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium recipimus, facimus, conſtituimus, & deputamus, cum omnibus & ſingulis honoribus, oneribus, ſalario, & emolumentis conſuetis;

tenue

* Patria fuit Volaterranus, dictuſque eſt Bibliothecarius a Julio II. anno 1510. die 17. Julii. Vide pag. LX. laudatæ Præfationis generalis, ubi diploma habes ejuſdem Pontificis ex Regeſtis Archivi Vaticani editum.

teque in locum dicti quondam Thomæ Phædri ad dictum officium, pariter quoad vixeris, ponimus, ſubſtituimus, & ſubrogamus, decernentes te ad officium prædictum, ejuſque liberum exercitium, & honores, onera, ſalarium, & emolumenta hujuſmodi recipiendum fore pariter & admittendum; ac mandantes dilecto filio moderno, & pro tempore noſtro, & Romanorum Pontificum ſucceſſorum noſtrorum Datario, ſeu alii, aut aliis, ad quos id ſpectat, ut ſalarium debitum Bibliothecario dicti Palatii pro tempore ſingulis menſibus integraliter tibi perſolvat, ac de illo plene & cum effectu ſatisfaciat, non obſtantibus &c. Nulli ergo &c. Si quis autem &c. Datum Romæ apud S. Petrum, Anno Incarnationis Dominicæ 1516. Nonis Septembris, Pontificatus noſtri anno IV.

Jacobus Sadoletus.

CXVII. LEO PAPA X.

Dilecto filio Hieronymo Aleandro * de Motta Canonico Leodienſi, Magiſtro in Theologia, ac Palatii noſtri Bibliothecario,

 Fa-

* Fuit hic poſtea Archiepiſcopus Brunduſinus, ac demum S. R. E. Presbyter Cardinalis, atque an. 1542. Kal. Februarii extremum diem obiit. Notandum tamen Aleandrum ad Cardinalatus honorem adſumptum, hoc Bibliothecarii munus deponere juſſum fuiſſe a Paulo III. an. 1538. ut ex ejuſdem Pontificis Chirographo, quo Auguſtinus Steuchus Eugubinus, Congregationis SS. Salvatoris Bononienſis Alumnus ſubſtituitur, pag. LXIII. dictæ Præfationis edito, perſpicuum eſt. Hinc vir clariſſimus Stephanus Evodius Aſſemanus Archiep. Apamenſis, Præfationis illius generalis author, ubi Biblio-

Familiari noſtro ſalutem &c. Cum vita hominum brevis & fragilis ſit, rerumque geſtarum memoria plurimum humano uſui neceſſaria, in librorum theſauris conſervetur; nihilque magis bonis moribus & optimis legibus, quam litterarum ſcientia conferre videatur: idcirco magno ſtudio, magnoque ſum-

---

bliothecariorum Apoſtolicorum ſeriem ab antiquiſſimis repetitam temporibus, nimirum ab an. 580. omnium primus adcurate eruditeque in medium profert, merito corrigendum cenſet Angelum Mariam Cardinalem Quirinum, *qui in conſpectu* (ſunt ejuſdem Præſulis verba) *Bibliothecæ Vaticanæ poſt inſignem Aulæ adceſſionem a Clemente XII. ei factam, quem adſabre delineatum ærique inciſum, una cum Summorum Pontificum, qui eandem Bibliothecam inſignioribus beneficiis exornavunt, nec non S. R. E. Cardinalium Bibliothecariorum ſerie, ac numiſmatibus, Romæ an. 1735. unico folio vulgavit, Hieronymum Aleandrum, quem Cardinalem creatum Bibliothecarii officium ac titulum abdicaſſe, ex laudato Pauli III. Chirographo oſtendimus, primum Cardinalium S. R. E. Bibliothecariorum, incautus conſtituit. Porro autem Auguſtino Steucho e vivis erepto*, Bibliothecarii Palatii Apoſtolici, *ſeu* Vaticanæ Bibliothecæ *nomen ex diplomatibus Pontificiis abrogatum fuit, eique ſubſtitutus ampliſſimus primum titulus* Bibliothecæ Vaticanæ Protectoris; *deinde vero* S. R. E. Bibliothecarii, *addita clauſula*, ſeu Vaticanæ Bibliothecæ Protectoris, *quo quidem titulo atque munere nonniſi S. R. E. Cardinales fuerunt deinceps inſigniti, quorum primus* Marcellus Cervinus, &c. Hæc aliaque permulta ſcitu digna clariſſimus Archiepiſcopus Aſſemanus in cit. Præfatione Generali, Catologi Codicum manuſcriptorum Bibliothecæ Apoſtolicæ Vaticanæ. In ea enim poſtquam de operis univerſi occaſione, methodo, atque inſtituto, plura docte eleganterque diſſeruit: de ejuſdem Bibliothecæ origine atque incremento, de Iconorum

ſumptu & induſtria conſuevere priſci reges, & rerum publicarum præſides, imprimiſque Romani Pontifices Prædeceſſores noſtri, conquiſitis undique eximiis in variis linguis, & omni ſcientiarum genere libris, ampliſſimas Bibliothecas conſtituere, & illis viros in hujuſmodi linguis & ſcientiis excellentes, magno etiam exhibito illis præmio præficere; quorum ingenio, eruditione, & prudentia Bibliothecæ ipſæ non modo conſervationem, verum etiam majus in dies & incrementum reciperent, & ornamentum. Horum igitur Prædeceſſorum noſtrorum veſtigiis inſiſtentes, cum officium Bibliothecarii Palatii noſtri Apoſtolici, quod quondam Zenobius Acciajolus Ordinis Fratrum Predicatorom de Obſervantia Profeſſor * dum viveret, obtinebat, per obitum ejuſdem Zenobii, qui apud Sedem Apoſtolicam diem clauſit extre-

 mum

nographica deſcriptione, ac illuſtrioribus ornamentis, deque regimine & inſignioribus ejus adminiſtris ſermonem inſtituit. Atque hæc omnia vir præſtantiſſimus ea proſequitur elegantia, ut in tanta rerum varietate pene ſolus latine loqui videatur; ea vero diligentia, ut nihil ſupra. Quæ quidem diligentia cum in quacumque illius Præfationis parte, tum in Bibliothecariorum & Cuſtodum ſerie potiſſimum elucet, in qua infinitas pene allucinationes, menda, anacroniſmoſque, quibus ſcatent Catalogi, vel antiquiorum Bibliothecariorum ab Onuphrio Panvinio, Cæſare Raſponio, & Joanne Ciampinio, vel recentiorum Bibliothecariorum ab Ang. Rocca ejuſque continuatore editi, ſua induſtria, labore, ac ſolertia corrigit.

* Hunc idem Pontifex Leo X. Bibliothecarium renunciavit menſe Septembri, anno Domini 1518. obiitque die 27. Julii an. 1519.

mum, vacaverit, & vacet ad præſens, nos volentes te, qui es magiſter in artibus, ac Hebraicam, Græcamque, & Latinam linguam in noſtra Pariſienſi univerſitate & aliis locis diu profeſſus; nec non dilecti filii noſtri Julii Tit. Ss. Laurentii & Damaſi Presbyteri Cardinalis S. R. E. Vicecancellarii ſervitiis inſiſtendo, & familiaris continuus commenſalis noſter exiſtis, ob ſingularem doctrinam & fidem & probitatem tuam favore proſequi generoſo, teque a quibuſvis &c. te in noſtrum & dicti Palatii Apoſtolici Bibliothecarium quoad vixeris, auctoritate Apoſtolica tenore præſentium recipimus, facimus, &c. Non obſtantibus &c. Nulli ergo &c. Si quis &c. Datum Romæ apud S. Petrum Anno Incarnat. Dom. 1519. VI. Kal. Auguſti Pont. noſtri Anno VII.

Jac. Sadoletus.

CXVIII. Universis et Singulis &c.

Cum, ſicut accepimus, dilectus filius Joannes Mazochus Bergomenſis Xenophontis librum cui titulus eſt *de factis & dictis Socratis* in quatuor diſcretum volumina, b. m. Beſſarione S. R. E. Cardinale Niceno interprete, antehac nunquam in lucem editum ut rempublicam litterariam ſua induſtria juvet, & bonis authoribus ad communem ſtudioſorum utilitatem augeat, ſuis ſumptibus imprimendum curet; nos qui hujuſmodi homines paterno amplectimur benevolentiæ & charitatis affectu; ne fructus quos idem Joannes de tot impenſis factis percipere ſperat, alii id ipſum opus de ejus exemplaribus excuden-

dentes percipiant, providere volentes; authoritate apoſtolica tenore præſentium omnibus & ſingulis chalcographis, bibliopolis, ac aliis cujuſcumque dignitatis, gradus, & conditionis exiſtant, ſub excommunicationis latæ ſententiæ & quingentorum aureorum dicto Joanni, Cameræ Apoſtolicæ, & executori æque applicandorum per contravenientes eo ipſo incurrendis pœnis expreſſe præcipiendo, inhibemus, ne ad ſeptennium ab emiſſione librorum hujuſmodi computandum, eorum quiſpiam per ſe vel alium ſeu alios abſque dicti Joannis expreſſa licentia, dictum librum ſimul vel ſeparatim imprimere; impreſſumve, niſi ab eodem Joanue vendere aut vendendum tradere ullis in locis audeat vel præſumat. Committentes nihilominus interim noſtris ac Sedis Apoſtolicæ Legatis, Vicelegatis, Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis eorumque Vicariis, ac omnibus, & quibuſcumque ad quos recurſus habebitur in virtute Sanctæ obedientiæ, ut eidem Joan. in prædictis pœnis tam publicandis, quam exigendis faveant & adſiſtant: omnia & ſingula ei obſervando, & ab aliis quantum in ſe fuerit inviolabiliter obſervari faciendo, contrariis non obſtautibus quibuſcumque. Datum in villa noſtra Manliana Portuen. diœceſ. ſub annulo piſcatoris die XXI. Novem. MDXXI. Pontificatus noſtri anno nono.

Jac. Sadoletus.

CLEMENS VII.

CXIX. Dil. Fil. Actio Syncero Sannazario,

Dilecte fili ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Accepimus librum gratiſſimo munere, quem tu ad nos de Dei & Domini Nostri Jesu Christi rebus ſcriptum miſiſti, cujus argumentum præclarum atque nobile, quum in te parem oſtendat animi pietatem, atque ingenii gloriam, ſitque in eo nomen quoque noſtrum ad memoriam eorum qui lecturi ſunt, qui quidem innumerabiles futuri ſunt in longa poſteritate, immortalitati quaſi commendatum; muneris tui magnitudinem hoc magis ſentimus, quod quomodo parem referamus gratiam, habere nos non arbitramur. Si enim immortalitas optata & grata eſt omnibus, qui præſertim animo vegetiore atque erectiore ſint, permagnæ ſunt illius partes nobis a te tributæ. Quamquam enim ea eſt appetenda maxime, illique elaborandum præcipue, quæ poſt diſceſſum ex hac vita, in illa altera vita felici & ſempiterna nos cum Deo ipſo collocat, tamen ne hæc quidem non libenter adſciſcenda, quæ producit ad poſteros noſtri nominis perpetuitatem. Pro qua qui illam cœleſtem & divinam immortalitatem non plane cognoverunt, maximis ſæpe tamen contentionibus & acerbiſſimis diſcriminibus vitam & caput ſuum objecere. Quod profecto non feciſſent, niſi a natura ipſa admoniti, ſummum quoddam bo-

num

num exiſtere conjectati fuiſſent, cujus in imagine & ſimulacro tsm multas partes exciperentur eſſe delectationis & gloriæ. Eſt enim profecto hæc famæ & laudis ad commemorationem hominum celebritas, imago illius veræ immortalitatis, quæ eximio dono omnipotentis DEI, uni Chriſtiano generi, PER DOMINUM NOSTRUM JESUM CHRISTUM propoſita eſt, ad quam potiſſimum aſpirare debemus, hanc vero ita caram jucundamque ducere, ſi proborum & prudentium teſtimonium nobis deferatur, quod quidem in te nobis egregie contigit. Non enim ingenio ſolum tuo honorati illuſtratique ſumus, ſed (quod nobis etiam gratius eſt) judicio comprobati. Etſi enim ingenii gloria concedis nemini, vel omnibus potius præſtas, qui in hoc ſcribendi genere cum laude verſati ſunt, tamen quum ipſo ſcriptionis argumento oſtendas, qua ſis pietate, ſapientia, religione præditus, jucundius etiam accepimus teſtimonium optimi & religioſiſſimi viri, quam ſtudium doctiſſimi. Quapropter macte virtute tu quidem: id enim es conſequutus, quo nullum majus homini bonum in hac vita exiſtere poſſe videatur. Maximorum enim donorum, quibus te affecerat DEUS, gratia illi (quoad mortali homini licuit) relata, illud jam ſummum & incomparabile veræ immortalitatis donum es promeritus, cui deinde jam gratia nulla eſſe par poteſt. Qui talentum acceptum multiplicatis mercedibus eidem domino reddidiſti, a quo acceperas. Ex quo quum fructum quoque non mediocrem tui libri dedicatione, ad nominis noſtri laudem ac memoriam redundare

volueris, tantam tibi habemus gratiam, quantam capere grati & memoris Pontificis tanto devincta officio mens poteſt, ſicut & re ipſa tibi oſtendere parati ſumus, & ut experiare etiam adhortamur. Datum Romæ apud Sanctum Petrum ſub annulo Piſcatoris die v. Auguſti M. D. XXVI. Pontificatus noſtri anno tertio.

Jac. Sadoletus.

NO-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

NOTÆ
IN EPISTOLAS PONTIFICIAS.

IN EPISTOLAM I.

Pag. 1. Joanni Galeatio Comiti.] Hic ille eſſe videtur Jo. Galeatius Corrigii & Caſtellatii Comes, quem Leo litteris datis hoc ipſo anno Maximiliano Mediolanenſi Duci commendat *lib.* III. *ep. Bembi* 25. Joannes alter, ſive Jo. Paulus Galeatius Sfortia a Julio II. de Piſaurenſi urbe exturbatus eſt; in eum, etſi hoc tempore viveret, iſta convenire non poſſunt.

IN EPISTOLAM II.

Pag. 2. Marchioni Montisferrati.] Hunc quoque Guillelmum Marchionem Montisferrati magnopere Leo diligenterque commendat eidem Maximiliano *lib.* 3. *Bemb. ep.* 3. & *lib.* 6. *ep.* 3. ſignificans, eum eſſe ſibi familiæque ſuæ omni neceſſitudine conjunctiſſimum; quod item ſcribit Raimundo Cardonæ *lib.* 3. *ep.* 4. Eumdem laudat *lib.* 6. 4. *&* 15. *&c.*

IN EPISTOLAM III.

Pag. 2. Johanni Lascari.] Hunc fuiſſe hominem *genere apud Græcos admodum illuſtri*, idem ſcribit *lib.* XI. *ep.* 5. *Bemb. & doctrinæ optimarumque artium & litterarum præſtantia & agendis rebus experientia, & morum probitate, omniſque vitæ comitate plane inſignem*. Eo homine mire delectatum eſſe Leonem, & hujus etiam patrem Laurentium, conſtat, imo viros alios principes, quorum Legatum ſæpius egit. Multa de eo Jovius *in elog. part.* 2. Aldus Manutius *in epiſt. nuncupat. Rhetorum Græcorum edit. a.* 1508. *&c.* Multum ei Romæ & Grecæ litteræ debent, cum nobilibus pueris e Græcia adductis ludum aperuerit in Exquiliis, *ex Jovio*; forte ubi Cardinalis Sedunenſis habitabat, cujus domum Leo Joanni petit, ſcribens Cardinalis Procuratori *lib.* XIII. *ep.* 19.

EPI-

IN EPISTOLAM IV.

Pag. 3. GEORGIO DUCI SAXONIÆ.] Georgium hunc mire laudat in litteris ad eum datis Sadoletus *lib.* XI. 1. 2. 3. 4. Clemens etiam VII. in litteris apud Raynaldum *ad an.* 1530. *n.* 169. Inimiciſſimum fuiſſe Lutheranis hominibus notum eſt, & teſtatur Georgius Spalatinus in *colleɛt. Script. Germ.* Menckenii *tomo* 2. *col.* 2128. Hujus obitum pariter Sadoletus deplorat in litteris Jo. Cochlæo ſcriptis VII. Id. Jul. 1539. *lib.* XI. *ep.* 8. & 9. atque hiſtorici omnes noſtri Surius, Spondanus, Raynaldus &c.

IN EPISTOLAM V.

Pag. 5. SIGISMUNDO REGI POLONIÆ.] Eidem aliam epiſtolam ſcripſit Leo *lib.* IX. *Bemb.* 3. Uladislaum fratrem Regem Pannoniæ commendans. Sacrum enſem miſit poſtea Leo viris aliis principibus, præſertim quinquennio poſt Maximiliano Imp. narrationemque ejus rei omnem executus eſt Jacobus Manlius, atque ex Manlio recitat Ciacconius in vita Alberti Cardinalis Brandeburgenſis *tom.* 3. *col.* 415.

IN EPISTOLAM VIII.

Pag. 10. MARCHIONI MANTUÆ.] Hic ille eſt Franciſcus, olim a Venetis copiarum dux etſi juvenis conſtitutus, ut Bembus *Hiſt. lib.* 2. *Guicciard. l.* 2. eſtque in horum temporum hiſtoria notiſſimus, cui etiam *officium Confaloneriatus S. R. E.* collatum fuerat litteris Apoſtolicis Julii II. dat. V. Non. Oɛtobr. 1510. *ap. du Mont Corp. diplom. tom.* 4. *part.* 1. *pag.* 131. Eundem *ſigniferum ſuum* vocat Leo *ep.* 15. *lib.* 2. *Bemb.* Ad Leonem etiam officii cauſa veniſſe Franciſci filium Federicum Gonzagam conſtat ex *ep.* 13. *lib.* 3. *Bemb.* Mortuus Franciſcus an. 1519.

IN

IN EPISTOLAM IX.

Pag. 10. TROJANO PRINCIPI MELPHIS.] Dux Melphitanus copiis præerat Senenſium qui Pontifici hoc tempore adhærebant; de eo Varchi *l.* 9. *Hiſt. Fl.* Alius ab hoc *Princeps Melphitanus*, cujus filiis doctorem volebat Sadoletus Lazarum Bonamicum *ep. nov. edit. Veron. lib.* XVII. 6.

IN EPISTOLAM X.

Pag. 11. *Propemodum reſtitutum eſſe in libertatem.*] Liberatum omnino fuiſſe & Venetorum exercitui deinde præfectum, tradit Nani *lib.* 1. *ad a.* 1513. aliique Venetarum rerum ſcriptores, Guicciardinus *lib.* XI. &c. ejuſque res in bello geſtæ ab iiſdem fuſe narrantur. Obiit an. 1515. dum, Bergomo recepto, ad Brixiam recuperandam ſe apparabat.

IN EPISTOLAM XI.

Pag. 13. *Inducias inter te*, &c.] De his induciis Daniel *Hiſt. Gall. ad a.* 1513. Guicciardinus *lib.* XI. &c.

IN EPISTOLAM XII.

Pag. 18. HIERONYMUS DE VICHT.] Hic epiſtola 17. *lib.* 1. *Bembi Hieronymus Viccus Regis legatus* appellatur, atque alibi ſæpe in iiſdem Bembi epiſtolis, in his atque aliis deinceps *Hieronymus de Vicht* nominatur, cujus frater Guillelmus Cardinalis creatus a Leone an. 1517. V. Ciacconium de utroque ſcribentem multa *col.* 399. *tom.* 3. Guicciardinum *lib.* XI. &c.

IN EPISTOLAM XIII.

Pag. 18. CARDINALIS ARBORENSIS.] Nimirum Jacobi Serræ, de quo Ciacconius *tom.* 3. *col.* 191. Quod vero ibi dicitur; Epiſcopum Albanenſem primo, mox Tuſculanum ſub Julio II. denique Præneſtinum ſub Leone fuiſſe, emendandum ex hac epiſtola eſſe cenſeo.

IN

IN EPISTOLAM XIV.

Pag. 19. Viceregi Neapolitano.] Raimundus Cardona Proregis Neapolitani munere fungebatur hoc tempore, ut vel ex Leonis ejuſdem litteris conſtat a Bembo exaratis *lib.* 1. 7. 15. 20. 25. III. 2. 4. 16. *&c.*

Ibid. Troilum de Rubeis.] Troilo Rubeo Parmenſi epiſtola ſcripta invenitur ejuſdem Leonis nomine a Bembo hoc ipſo anno *lib.* VII. 27.

IN EPISTOLAM XV.

Pag. 20. Franciscum Minerbettum.] Franciſcus Minerbettus Archiepiſcopus Turritanus ex. X. ſive XI. Legatis qui a Republica Florentina ad Clementem VII. ut de Pontificatu gratularentur miſſi ſunt; atque eorum ipſe primus, ut Varchi *init. lib.* 2. narrat; item ex Legatis IV. ſive V. Alexandro Duci ex *eod. l.* XII. & Ammirato *l.* XXX. Antea cum eſſet Archidiaconus Florentinus idem munus obivit, cum Leo Bononiam ſe conferens Florentiam veniſſet, ex Ammirato *lib.* XX. *ad annum* 1515.

IN EPISTOLAM XVII.

Pag. 21. Marci de Florentia.] Tempus quo ſcripta eſt epiſtola incertum; nec quis ſit conſtat Marcus iſte de Florentia. Nam quem Waddingus nominat *ad an.* 1438. antiquior eſt, quam ut hæc in illum convenire poſſint. Notum eſt quod de Maronitis legitur in Concilio Lateranenſi. Epiſtolam aliam Patriarchæ Maronitarum ad Leonem recitat Raynaldus *ad an.* 1514. *n.* 88. Videtur omnia illa hæc epiſtola præceſſiſſe; ideo hic eam collocavimus.

IN EPISTOLAM XVIII.

Pag. 25. Ludovico de Rossis.] Ludovicus hic Roſſius, ſive de Rubeis, Leonecto Roſſio & ſorore Leonis natus, ac Leoni eidem cariſſimus Cardinalibus adſcri-

adſcriptus eſt 1. Jul. 1517. Sammartani *tom.* 4. *Gall. Chriſt. pag.* 801. inter Abbates Rottoni (*Redon*) ordin. S. Benedicti poſt Petrum de Brignac recenſent hunc Ludovicum de Roſſis. In Diœceſi tamen Veneteнſi eam Abbatiam collocant.

IN EPISTOLAM XIX.

Pag. 26. Duci Engolismensi.] Franciſco Valeſio qui Galliæ Rex fuit anno inſequenti; dictus autem Dux Valeſius & Comes Engoliſmenſis ab obitu patris ſui Caroli an. 1496.

IN EPISTOLAM XX.

Pag. 27. Suis Legatis.] Legati fuere Triſtanus Cugna, Jacobus Paciecus, Joannes Faria. Hiſtoriam hujuſce rei habes ab Hieronymo Oſorio *de reb. Emman. lib.* 9. *pag.* 298. *edit. Colon. Allobr.* 1574.

IN EPISTOLAM XXI.

Pag. 31. Bandinelli Cardinalis de Saulis.] Leonis olim cariſſimi; quam tamen benevolentiam obortæ poſtea graviſſimæ ſuſpiciones extinxerunt, de quibus Guicciardinus *lib.* 13. Jovius, Cabrera, Folieta &c. V. & litteras Bembi *lib.* 1 v. *e.* 3.

IN EPISTOLAM XXII.

Pag. 31. Cardinali Sedunensi.] Cardinalis Sedunenſis, cui a Sadoleto atque a Bembo multæ litteræ Leonis nomine ſcriptæ ſunt, eſt Matthæus, ſeu Marcus Schiner, in horum temporum hiſtoria celeberrimus. Nomen in dubio videtur ex Bembi epiſtolis. Nam *lib.* x. *ep.* 17. legitur *Matthæo Cardinali Seduno Helvetio*. Eodem libro *epiſt.* 56. eodem anno ſcripta initium habet hujuſmodi *Ex litteris Marci Cardinalis Seduni* & *libri* xi. *epiſtola* 29. inſcribitur *Marco Cardinali Seduno* uti 35. ix. & 21. * In aliis prima littera

* *In vet. editione Baſileenſi an.* 1539. *quam præ manibus habeo, ubique legitur* Matthæus.

tera dumtaxat legitur *M.* unde ambiguitas fortaſſe orta. Ceterum Matthæum eum vocat Jovius in vita Leonis, *Hiſt. l.* xv. *&c.* atque alii vulgo.

Ibid. Galeatium et Antonium Mariam.] Antonio ſcribit *lib.* II. *epiſt.* 4. *Bemb.* ſuam in eum fratreſque benevolentiam ſignificans, promittenſque honeſtiſſimum in militia locum, quem jam dediſſe, indicat in litteris ad Thomam Campegium, quas Ciacconius etiam recitavit *in Vit. Jo. Baptiſtæ Pallavicini*; extat & *lib.* IX. *ep.* 5. ad Galeatium vero VII. 15. ad utrumque IX. II. &c.

Pag. 32. lin. 17. *Circumſpectioni tuæ.*] *Circum* & *Circumſp.* nimirum *Circumſpectio circumſpectus*, ſæpe occurrit in his litteris. Eſt honoris titulus hoc tempore. *T.* 4. *part.* I. *diplomat. I. du Mont pag.* 182. A. S. 1513. *d.* 23. *Mart. ante Paſcha in Bleſis... Renovatio amicitiæ confœderationis & ligæ perpetuo duraturæ, facta, inita, & concluſa extitit & eſt inter præfatum Chriſtianiſſimum Regem Franciæ &c. & magnificum, & clariſſimum D. Andream Gritti Procuratorem Sancti Marci, & circumſpectum Aloyſium Petri ſecretarium &c.* Thomas de Herrera in Alphabeto Auguſtiniano litteras Leonis profert Cardinali Ægidio, quarum hoc eſt exordium: *Cum nuper apud nos, doctis quibuſdam adſtantibus, ſermo de tua Circumſpectione incidiſſet &c.* Leo Viterbium ſe collaturus an. 1515. epiſtolam ſcripſit ſingulis Cardinalibus abſentibus. Exemplum ejus epiſtolæ, quæ data eſt Cardinali Bononienſi Achilli de Graſſis recitat Raynaldus *ad annu.* 25. in qua hæc habentur. *Nunc autem cum extimaremus ad eorumdem Sedis & Reip. dignitatem magnopere pertinere, ut de tota re ejuſque partibus Circumſpectionem tuam ceteroſque fratres noſtros S. R. E. Cardinales quamprimum conſulamus, ut quæ agenda deinceps ſint, communi omnium ſententia diſcutiamus, Ciſcumſpectionem tuam hortamur in Domino &c.* Quamquam Bembus a vocibus omnibus abhorrens, quæ latini ſermonis candorem contaminare videntur, hunc honoris titulum omittat in exemplo ſuo *lib.* XI. *ep.* 7. Aliud exemplum in Sadoleti vita poſuimus Clementis VII.

tem-

tempore: Leges idem nomen in epiſtola Bernardo Bibienæ Cardinali ap. Raynaldum *ad an.* 1518. *n.* 39. *Cum hodie Circumſpectionem tuam pro ſanctiſſimæ, & perneceſſariæ contra Chriſti nominis hoſtes expeditionis negotio &c.*. Neſcio, an tituli loco vox hæc ſit poſita in epiſt. Gregorii IX. ad Archiep. Brem. & Verd. (*tom.* XI. *p.* I. *collect. Labb. col.* 350.) *De veſtra igitur circumſpectione plenam in Domino fiduciam obtinentes &c.*

IN EPISTOLAM XXIII.

Pag. 33. MUTINENSIBUS.] Mutinam hoc tempore libentibus civibus in poteſtate Pontificis fuiſſe, ex hac epiſtola apparet. Die 19. Aug. 1510. Julio ſe Mutinenſes tradidiſſe, ſcribit Bembus *Hiſt. Venet. lib.* 10. etſi alii aliter rem narrant. Poſtea tamen hoc eodem anno Mutinam Maximiliuno Imperatori ſubjectam fuiſſe, conſtat ex *epiſt. lib.* II. 29. Leonis prid. Cal. Junii ſcripta, necnon anno qui proxime ſecutus eſt, ex *ep. ult. lib.* VIII. data non. Jul. anno ſecundo. Sed eodem anno prid. Id. Novembr. Vito Fruſto Præfecto Mutinæ Leo ſcribit *ep.* 11. *lib.* x. *Et mihi & Maſſimiliano Imp. deſignato fœdus initum eſt, pactique ſumus, ut is Mutinæ oppidi, ejuſque agri jus omne mihi cederet atque remitteret; quemadmodum ex diplomate quod ea de re confectum eſt, poteris cognoſcere... Quare velim ut Fabiano Lippo familiari meo jus, & poſſeſſionem oppidi Mutinæ cui praes, ejuſque arcis, agri, virorum omnium des, tradaſque liberaliter.* V. Ammirat. *Hiſtor. Flor. lib.* 29. *ad an.* 1514. Fabianus Lippus idem qui hic *Fabianus de Lippis*.

IN EPISTOLAM XXV.

Pag. 36. JACOBO SABELLO.] Inter hujus temporis nobiles Ducea recenſetur. V. Ammiratum *lib.* 28. *ad an.* 1504. De eo Varchi *in orat. funebr. Jo. Baptiſtæ Sabelli*, quem Jacobus ex Camilla Farneſia ſuſcepit.

IN

IN EPISTOLAM XXVI.

Pag. 37. Troilo Sabello.] Troilus Sabellus an. 1503. equitibus Senenſium præfuit, ut Malavolti *part.* 3. *lib.* 6. Lucenſibus deinde militaſſe an. 1506. Ammiratus narrat, poſtea ſub Renzio, ex Guicciardin. *lib.* 13. Conſpiraſſe hos cum exulibus quibuſdam tradit *ep. ſequent.* De turbis his ab exulibus excitatis, Malavolti *ad h. a.* Leo *ep.* 26. 27. 28. *l.* VIII. in quibus ad eos tumultus compeſcendos Pindarum Santeſium familiarem ſuum miſiſſe ſignificat, vicariumque ſuum eum facere, ſuamque auctoritatem illi attribuere. Notum eſt, mortuo Pandulpho Petruccio, patris auctoritatem in Burgheſium filium translatam.

IN EPISTOLAM XXVIII.

Pag. 38. Cardinali S. Sabinæ.] Renato ſeu Reginaldo de Prie Bajocenſi Epiſcopo.

IN EPISTOLAM XXIX.

Pag. 39. Episcopo Verulano.] Ennio Philonardo.

Ibid. *Apud Helvetios res gerere.*] Hoc munus ipſi demandatum ſcribit idem Leo *ep.* 37. & 38. *lib.* VI. *Bemb. Legatum ſuum* eumdem appellat *lib.* VIII. *ep.* 33. Ad eumdem extant & Matthæi Giberti epiſtolæ. An. 1536. Cardinalis creatus a Paulo III. poſtquam hoc eodem munere functus fuerat ſub Clemente VII. V. *epiſtolam hic noſtram* CIV. *

IN EPISTOLAM XXX.

Pag. 40. Ludovico de Franco.] Sciſcitatus virum doctum de Ludovico Franco, hanc ab eo conjecturam, poſtquam excuſſit omnia patriæ ſuæ monumenta, abſtuli; eſſe nimirum eum quem *Ludovicum Firmanum* Jovius vocat *lib. H.* XV. (*pag.* 305. *edit. Baſ.*

* *Nunc* CXI. *pag.* 182.

Baſ. 1578.) & brevius poſtea *Firmanum*; alii *Ludovicum de Firmo*, uti hic quoque legendum ſuſpicor: apographum enim noſtrum in nominibus deſcribendis præſertim, mendoſum eſſe experimento didici. Fuit hic e familia Guerreria, ſed cui proprium Gonzagæ cognomentum Marchio Mantuæ tradidit; quæ cauſa eſſe potuit, cur ſolo hic proprio & patriæ nomine nuncuparetur. In Epitaphio appoſito eidem, Mantuæ in Eccleſia O. P. legitur; *Vixit an. 47. fuit cum Franciſco IV. & cum Federico Gonzaga an. 34. ab altero civitate donatus, & quæ ampliſſima in ea ſunt, rebus omnibus ornatus, ab utriſque in comitem belli ſuſceptus. Duobus exercitibus præfuit, alteri Reipubl. Venet. alteri S. R. E. & Reip. Florentinæ. Ob. An. S.* 1530. Extat S. C. Firmanorum, *propter adventum magnifici viri D. Ludovici Guerrierii de Gonzaga, Patritii Firmani*. Ex quo conſtat ad conciliandam urbi tranquillitatem accitum, atque inter cetera ſtuduiſſe dicitur, *Illuſtriſſimis Mantuæ Principibus inſerviens Firmanæ civitati gratificari, & in noviſſimis perturbationibus, ac Tyrannorum oppreſſionibus, etiam cum magna impenſa conſulere.. magno Primatum civitatis ac Comitatus conſenſu, qui metu Tyranni exulabant exoratus, in quo cum minus profeciſſet, audita Pontificis mente Leonis X. qui Tyrannum fovebat, in hunc uſque diem juvandæ Patriæ conſilium ſuum diſtulit: nam licet opprimendorum hoſtium juſta daretur occaſio, quod ſine jactura prædicta fieri non poterat, univerſorum civium ſuorum precibus placuit acquieſcere &c.* Has viri eruditi conjecturas viſum eſt hoc loco ponere, ut quantum ejus diligentiæ debeam ſignificarem: nomen etiam indicaſſem niſi, quominus id facerem, omnino vetuiſſet.

Ibid. lin. 9. *Perturbare coneris.*] Magnas hoc anno turbas in Piceno fuiſſe, conſtat ex Epiſtola Leonis ejuſdem *Municipio Firmano*, *Bembi lib.* IX. 32.

IN

IN EPISTOLAM XXXI.

Pag. 40. LUDOVICO CARD. SS. QUATUOR.] Quis Ludovicus iſte ſit tit. SS. IV. Coronatorum, non equidem ſcio; ſed vereor ut pro *Ludovico* legendus ſit *Laurentius*. Laurentius Puccius Card. creatus a Leone an. 1513. tituli SS. IV. Coronatorum appellatur ſæpius hoc tempore, & Venetenſem Eccleſiam rexiſſe dicitur a Ciacconio *tom.* 3. *col.* 337. Simile librarii erratum ſuſpicati ſumus ineſſe ep. ſuperiori.

IN EPISTOLAM XXXII.

Pag. 41. EPICOPO PARISIENSI.] Epiſcopus hic Pariſienſis eſt Stephanus de Poncher; atque hoc tempore regiorum etiam Sigillorum, ut vocant, cuſtos erat.

IN EPISTOLAM XXXIII.

Pag. 42. IMPERATORI.] Nimirum Maſſimiliano.

Ibid. *Nobis ſecundum carnem affines, fratres Malaſpinæ.*] Affines ſuos dicit, quod Ricciarda filia Alberici Maleſpinæ & Lucretiæ Eſtenſis Laurentio Cybo nupſerit, filio Magdalenæ Mediceæ ſororis Leonis.

IN EPISTOLAM XXXIV.

Pag. 43. REGI SCOTIÆ.] Nimirum Jacobo V.

Ibid. *Ad regni regimen evectum.*] Accidit id, patre Jacobo IV. in prælio cæſo ſub Autumnum an. 1513. Hujus necis mentio fit in *ep. Leonis* 19. *lib.* v. data v. Id. Octobr. 1513. In Act. Rymer. *vol.* XIII. litteræ ſunt Leonis X. 29. Nov. ſcriptæ quibus Henrico Angliæ Regi annuit ut ſacro in loco Jacobi corpus ſepeliat.

IN EPISTOLAM XXXV.

Pag. 46. lin. 8. ARCHIEP. TUNC BITURICENSEM.] Is eſt Andreas Forman domo Scotus, Epiſcopus Moravienſis, qui cum eſſet Regis Scotiæ Legatus Ludovico Gal-

Gallorum Regi, electus eſt Archiepiſcopus Bituricenſis an. 1513. anno vero elapſo Archiepiſcopatum hunc S. Andreæ obtinuit. *V. Gall. Chriſt. tom.* 2. *col.* 91. Innocentius vero ille, eſt Innocentius Cybo, Franciſci Cybo Anguillariæ & Magdalenæ Leonis ſororis filius, quem Leo Cardinalem fecerat die 21. Sept. an. 1513. idque Ferdinando nuncians Hiſpaniæ Regi *ep. Bemb. V.* 7. *Scies*, inquit, *me ad* XI. *Cal. Octobr. fratribus meis E. R. Cardinalibus conſentientibus, Laurentium Puccium familiarem meum a dandis litteris, & Julium Medicem Archiepiſcopum Florentiæ deſignatum, patruelem meum, & Bernardum Divitium Bibienam Quæſtorem, atque Innocentium Cybum ſororis meæ filium, Innocentii Papæ VIII. nepotem, plurimis maximiſque de cauſis in Cardinalium Collegium cooptaviſſe... De Innocentio autem ſpero fore ut volumus: habet enim egregiam indolem conjunctam cum optimis moribus, quos ornat litterarum & bonarum artium ſtudiis, ut nihil jam ſit adoleſcente illo probius, elegantius, charius*. Rexiſſe eum inter ceteras Eccleſias, Eccleſiam S. Andreæ in Scotia, narrat Ciacconius *tom.* 3. *col.* 341. cui adverſari epiſtola hæc videtur, *effectu circa poſſeſſionem non ſecuto*. Regina hæc Scotiæ, eſt Margarita Jacobi IV. uxor, mater Jacobi V. cui (marito in prœlio necato) in regni generali conventu, in quo filius biennis Rex ſalutatus, regnum regendum traditum eſt, una cum duobus regni Proceribus. *Vt ep. ſup.*

IN EPISTOLAM XXXVI.

Regi Francorum.] Franciſco Valeſio, qui Ludovico mortuo Kal. Jan. an. 1515. ſucceſſerat.

Pag. 50. lin. 18. *Julio Cardinali de Medicis provideamus*.] Aſſenſum eſſe Franciſcum, conſtat ex *ep.* 15. & 16. *lib.* X. *Bembi*. Hinc diem correximus adſcriptum tunc epiſtolæ: legebatur enim XI. *Jun.* ſed legendum XXI. *Jan.* facili deſcriptoris errore conſtat: cum illa Bembi data ſit III. *Non. Febr. an.* 1515. *V. tom.* VI. *Galliæ Chriſt. col.* 112.

IN

IN EPISTOLAM XXXVII.

Pag. 51. Epis. Vesprimien. Baroni Croatiæ.] Veſprimium Hungariæ inferioris oppidum, ejuſque Epiſcopus ſubeſt Archiepiſcopo Strigonienſi. Baro autem Croatiæ Epiſcopus dicitur, qui *Præfectus Croatiæ*, *ep.* 24. *lib.* x. *Bemb.*, ubi & Vincentium Octocienſium Epiſcopum Leo memorat una cum Ghilio Cortonenſi, vocatque *Interpretes & Procuratores ſuos* „ *quos*, inquit, *ad certa Illyrici Croaciæque municipia*, *ut ſcis*, *firmanda & munienda*, *ad Turcarum impetus ſuſtinendos mitto*, *petente maxime & monente te* „. In ſequenti epiſtola noſtra Octocienſem Epiſcopum miſſum ſignificat ad pecunias *pro S. Petri fabrica* collectas, comportandas. Extant multæ ad Epiſcopum Veſprimienſem epiſtolæ Bembi *lib.* xi. 27., *lib.* xii. 4. 23. *&c.* Hæ ſcriptæ videntur antequam Roma Leo diſcederet. Dies tamen in apographo noſtro adſcripta eſt *prima Novembris*; cum ex narratione Paris ap. Raynaldum *ad an.* 1515. *n.* 24. & ex litteris datis ad ſingulos Cardinales, quarum exemplum unum ibidem Raynaldus profert, extatque *lib.* xi. *ep.* 9. *Bembi*, colligatur, Viterbii eo die fuiſſe; ac deinde Florentiam, Bononiamque veniſſe, litteræ quæ ſequuntur Bembi indicant, & Scriptores teſtantur. Forte ergo *Novemb.* menſis pro *Septembri* poſitus.

IN EPISTOLAM XL.

Pag. 53. Cardinali Eboracensi.] Notiſſimus hic Cardinalis (*Thomas Vulceus*) in Henrici VIII. hiſtoria. De eo & Ciacconius *tom.* 3. *col.* 342. Epiſcopi Unigornienſis, Regis Britanniæ Legati mentio fit in epiſtola *lib.* v. 19. *Bemb.* Collocutus eſt Leo cum Franciſco I. Bononiæ an. 1515. menſe Dec. *V. ep.* 12. *&* 17. *lib.* xi. *Bembi*.

IN

IN EPISTOLAM XLI.

Pag. 55. Dominæ Engolismensi.] Eſt hæc Aloyſia a Sabaudia mater Franciſci I. Gallorum Regis.

Ibid. *De periculis Hungariæ.*] Pericula, opinor, ea dicit quæ filio Franciſco Regi *lib.* xii. *ep.* 2. *Bemb.* data Id. Maii 1516. Leo narrat. & Epiſcopo Veſprimienſi *ep.* 23. ſcripta viii. Kalend. Jun. & de quibus Iſthuanus. Tempus tamen huic epiſtolæ adſcriptum non convenit; cum anno iii. nonis Februar. dederit Leo Florentia litteras *lib.* xi. 26. & indidem eſt xvii. Kal. Mart. (*lib.* xi. 27.) annus autem tertius Leonis ad Martium uſque menſem 1516. procedebat. In menſe ergo adſcribendo erratum puto.

IN EPISTOLAM XLII.

Pag. 56. Carolo Castellæ, Legionis, &c. Regi.] Succeſſerat Carolus (qui adeptus Imperium poſtea eſt an. 1519.) hoc eodem anno Ferdinando Regi mortuo xviii. Kal. Febr. Jam ſuperius monuimus, Bembi eſſe hanc epiſtolam non Sadoleti.

IN EPISTOLAM XLIII.

Pag. 57. Duci Borboni.] Carolo III. Gilberti Proregis olim Neapolitani & Claræ Gonzagæ filio, qui etiam Mediolanenſi Ducatui nomine Franciſci I. Gallorum Regis præfuit, & Comeſtabilis ab eodem Rege creatus an. 1515. Cetera de bellis ab eo geſtis, & miſerrima morte cum Romam oppugnaret an. 1527. notiſſima.

Ibid. *Pro Franciſco Maria de Ruvere.*] Varia uſus eſt fortuna. Urbini Ducatu ſpoliatus an. 1516.

IN EPISTOLAM XLIV.

Pag. 58. Regi Hispaniæ.] Carolo V. poſtquam is accepta avi morte, Hiſpaniarum ſe Regem dixit; quod Leonis etiam hortatu feciſſe, tradit Raynaldus *ad an.* 1516. *n.* 43.

IN EPISTOLAM XLV.

Pag. *60*. Episcopum Cameracensem .... crearem Cardinalem.] Inter litteras a Bembo ſcriptas *lib.* xv. 7. extat in qua Epiſcopum Cameracenſem Cardinalibus adſcripſiſſe nunciat Leo Cal. Apr. 1517.

IN EPISTOLAM XLVI.

Pag. *60*. Ludovicum de Rossis.] Eumdem commendaverat Regi Francorum. *V. ep.* xviii. *pag.* 24.

IN EPISTOLAM XLVIII.

Pag. *63*. Petro electo Lavellin.] Editam habes ap. Ughell. *t.* 7. *col.* 742. Eſt hic Petrus Priſcus e nobili familia Guglielmuccia de Amandula Firmanæ diœceſis, Panormitanus Archipresbyter & Card. Franciſci Remolini a ſecretis. Hic ergo factus eſt Epiſcopus Lavellenſis, cum ejus Eccleſiæ adminiſtrator perpetuus Franciſcus Remolinus Epiſcopus Surrentinus, adminiſtratione illa ſponte ceſſiſſet.

IN EPISTOLAM XLIX.

Pag. *65*. Priori et Conventui S. Marci Florentiæ.] Præcipuo quodam amore Leo S. Marci Congregationem complexus eſt, ut diplomatis datis *Bullar. Dom. tom.* 4. *n.* 29. 43. 106. conſtat, in quorum poſtremo, familiam ſuam vocat illius *Conventus & librariæ auctricem & protectricem*. Cum Bononiam ſe conferens, Florentiam veniſſet die ſacro Epiphaniæ, qui eſt dedicationis ejus Eccleſiæ, eam ingreſſus, plenariam Indulgentiam conceſſerat, aliamque domum luſtrans, & in Bibliotheca religioſos viros ad pedum oſculum admittens, ſacello juvenum qui ſtudiis operam navant largitus fuerat. Hæc ex Chronicis manuſcriptis vir eruditus P. Angelus Moncada ſcire me voluit, qui tamen de hoc diplomate noſtro nihil ſe comperiſſe nuntia-

tiavit. De religioſa illa domo, fuſe Vincentius Fontana *de Rom. Prov. O. P. tit.* 25.

IN EPISTOLAM LIII.

Pag. 68. *Requirit & exigit.*] Hæc quidem a Leone ſcribi videntur, cum recens eum Cardinalem creaſſet; creatus autem d. 26. Jun. an. 1517.

IN EPISTOLAM LV.

Pag. 71. *Aut cito eſſe perventurum.*] Pervenit in Hiſpaniam an. 1517.

IN EPISTOLAM LVI.

Pag. 71. ÆGIDIO MATTHÆO CARDINALI.] Ægidius Viterbienſis vir doctrina & prudentia ſpectatiſſimus is eſſe videtur, tit. S. Matthæi. Functum eſſe Hiſpanica legatione hoc anno, Paris de Craſſis teſtatur, ubi Legatos numerat ad Reges miſſos; *ii legati fuere Cardinalis de Campeggio ad Regem Angliæ, Cardin. Ægidius ad Regem Hiſpaniæ &c.* Idem Guicciardinus lib. XIII. &c. Legenda inter ceteras ad Ægidium *ep.* 38. *Bembi lib.* XV. qua Cardinalem ſe eum creaturum, Leo ſignificavit Cal. Quintil. Scripta ep. VIII. Kal. Quint. 1517. Antea etiam Legati munere functum apud Maximilianum Imperatorem, liquet ex *epiſt.* 13. *lib.* XI.

Pag. 71. *Nobiſque arcto cognationis vinculo conjunctis.*] Erat Leo matre natus Clarice Urſina. Franciſcus Urſinus Cardinalis a Leone creatus Leonis amitinus.

IN EPISTOLAM LVII.

Pag. 71. HADRIANUM SS. JOAN. ET PAULI PRESB. CARD.] Is Hadrianus VI. poſtea dictus, cum Leoni ſucceſſit.

IN EPISTOLAM LVIII.

Pag. 73. Ægidio Mathæo Legato de Latere.] Hoc anno magnum Chriſtiano populo Turcarum terrorem offuſum fuiſſe, & a Principibus de bello ei inferendo deliberatum, leges apud Guicciardinum *lib.* VIII. ceteroſque hiſtoricos, ex quibus Raynaldus &c. Leonem Chriſtianæ Reip. non defuiſſe, imo omnibus omnino nervis contendiſſe, ut Principes ad id gerendnm ſive exciraret ſive confirmaret, teſtantur litteræ Bembi *lib.* xv. 17. ubi & Lateranenſis Concilii de hoc bello ſuſcipiendo decretum commemorat, atque aliæ. Extat etiam *ap. Goldaſt. Conſt. t.* 2. conſultatio de totius belli ratione, impenſis, apparatu, duſtu &c. Romæ facta anno ſuperiori menſe Novembri. De Supplicatione, qua Leo a Vaticano ad S. M. *ſuper Minervam pedibus nudatis inceſſit*, ut ait Panvinius, ideſt ſine *ſottulariis*, *& crepidis*, ut Paris de Craſſis, prohibitus ne nudis omnino pedibus faceret, Jovius aliique narrant.

IN EPISTOLAM LX.

Pag. 77. Eidem.] De conſtitntis hujuſmodi induciis Paris de Craſſis apud Raynaldum *ad an.* 1518. *num.* 41. Extat etiam Oratio Sadoleti ipſius in earnm promulgatione habita XIX. Kal. Apr. an. 1518. in æde B. Virginis ad Minervam, ut in titulo Orationis hujus, quam pariter apographnm noſtrum habet, legitur; ea vero edita eſt inter alia Sadoleti Veronæ an. 1737. Poſt Orationem Sadoleti lectum eſt diploma expeditionis in Turcas ex Paride de Craſ. idque poſt ſupplicationem illam a Vaticano, de qua diximus.

IN EPISTOLAM LXI.

Pag. 78. S. Jacobi de Spata.] De equeſtri hoc ordine V. Heliot *part.* 2. *cap.* 39. *&* 40.

IN

IN EPISTOLAM LXIII.

Pag. 79. RAPHAEL EPIS. OSTIEN. CARDINALIS.] Eſt Raphael Galeottus Riarius, de quo V. Ciaccon. *tomo* 3. *col.* 70.

IN EPISTOLAM LXIV.

Pag. 81. GALEATIO BUTRIGARIO.] Galeatii Butrigarii Internuntii antea apud Ferdinandum Catholicum, meminit Leo *ep.* 16. *lib.* VII. ſcripta ipſi Ferdinando XV. Calend. Mart. 1514.

IN EPISTOLAM LXVII.

Pag. 87. CAROLO DUCI SABAUDIÆ ET PHILIPPO FRATRI.] Eſt hic Carolus III. qui Philiberto fratri ſucceſſit an. 1504. Philippus Nemoſii Dux fuit; cum Nemoſium Franciſcus I. Aloyſiæ a Sabaudia dediſſet; hæc vero in Philippum fratrem tranſtuliſſet an. 1528.

IN EPISTOLAM LXIX.

Pag. 93. PRIORIS TRISULH.] Triſultum, opinor celebre Carthuſianorum Monaſterium intelligit, qui locus Triſaltus olim dictus. De eo Lubin. *in Abbat. Italiæ; Abbatia tit. S. Bartholomæi de Triſulto Ord. S. B. ſive nigrorum Monachorum in Diæceſi Alatrina quinquageſimo ab urbe Roma milliario. In hanc an.* 1208. *per Innocentium III. Papam Pontificatus anno* 5. *introducti ſunt Carthuſiani*. Quis Jo. ille Baptiſta fuerit, me latet. In hunc locum ideo rejecimus hanc epiſtolam, quod annus ſit incertus. Codex librarii eum annum præferebat 1525. qui Pontificatui Leonis non convenit: annus forte 1521.

IN EPISTOLAM LXX.

Pag. 94. DES. ERASMO ROTERODAMO.] Multum Catholicæ rei incommodaſſe Eraſmum, præſertim

cum a Friderico Electore Saſſoniæ requiſitus, quid de Luthero ſentiret, excipere viſus eſt dumtaxat nimiam ſcribendi acerbitatem, cetera non improbare; omnes norunt. Atque illud etiam conſtat, ſæpius eum contra Lutheranos declamaſſe & Catholicorum partes ſuſcepiſſe. Itaque nunquam illum inter ſuos Heterodoxi homines numerare potuerunt; *qui noſter profecto non fuit* (inquit Georgius Calixtus *in Apparat. Theol.*) *neque eſſe vel audire unquam voluit*. Mirum ergo non eſt, indulgentiorem erga illum fuiſſe Sadoletum proprio nomine cum ſcriberet, atque ad eum ſcribentem nomine Leonis. Ceterum inter eos qui excuſare eum quoquomodo conantur, & qui vehementiſſime accuſant, placet Caniſii noſtri de Eraſmo atque ejus operibus judicium. *De corruptel. Verb. D. lib. 5. cap. 10. Nondum anni ſunt L. quod Eraſmus Roterodamus in humanis fuit, vir ſane ſua ætate ubique percelebris & præclare inter doctos exiſtimationis. Fuit in eo, quod negari non poteſt, ingenium lepidum, & perjucundum, Latinæ Græcæque linguæ peritia ſingularis, eruditio multiplex, mira ſcribendi facilitas & copia, eloquentia vero, ut illis temporibus, rara & admirabilis. Ceterum, quemadmodum diligentia ejus & doctrina ad bonarum artium ſtudia excitanda & a barbarie vindicanda, multis haud parum contulit, ita rurſus, ſi libere dicendum eſt, in rebus Chriſtianæ Religionis & quæ ad Theologiam ſpectant, tum ſibi tum aliis haud parum incommodavit. Etenim qua ipſe uſus eſt, hanc alios etiam docuit immodicam libertatem in Veterum ſcriptis, in Eccleſiæ conſtitutionibus, in Theologorum ſententiis, in publicis ritibus judicandis, imo & convellendis atque exagitandis. Igitur, quod Veteres de Philone viro diſertiſſimo dicere conſueverunt; aut Philo Platonizat, aut Plato Philonizat; hoc permulti de ipſo etiam tandem pronuntiarunt in hunc modum; aut Eraſmus Lutherizat, aut Lutherus Eraſmizat. Et tamen fatendum eſt, ſi ſincere judicare velimus, inter Eraſmum & Lutherum permultum intereſſe. Ille Catholicum ſemper nomen retinuit, hic Eccleſiæ Catholicæ manifeſtus non ſolum deſertor, ſed impius etiam oppugnator, multarumque Sectarum caput*

pue extitit : ille arte potius quam poteſtate , ſicut de Juliano dixit Oroſius , religionem eſt inſectatus , magnam ſæpe ſuis vel opinionibus vel erroribus cautionem ac moderationem adhibens ; hic autem natura vehemens , turbulentus , ardens , factioſus modum omnem exceſſit ; ad extremaque ruit præceps , tam arrogans ut nulli cederet , tam durus & pertinax in ſententiis , ut ſuis etiam ſæpe viſus ſit intolerabilis , tanto demum Eccleſiæ odio inflammatus , ut ad illius exitium aperto marte & furioſiſſime nihil non moliretur . Judicavit Eraſmus quæ in Theologorum doctrina & Eccleſia improbanda corrigendaque putabat , atque ita ſive ſciens , ſive imprudens Momum egit , ut magnam ſimul feneſtram Luthero & aliis aperuerit ad Religionem univerſam innovandam , & ad tumultus eos concitandos , quos in Chriſtiano orbe nunc maximo malo conſecutos eſſe videmus , ſatiſque deplorare non poſſumus . Unde illud etiam a multis uſurpari cœpit ; ubi Eraſmus innuit , ſive joco ſcilicet , ſive ſerio agens , illic Lutherus irruit , & quæ ille ova poſuit , hic tandem excubavit . Illud certo conſtat , Theologica Eraſmi ſcripta , quæ permulta ille quidem edidit , nec poſſe hodie , nec debere undequaque defendi : quandoquidem cenſura Eccleſiaſtica quæ apud Orthodoxos quidem valet ac valere debet plurimum , Eraſmica ſcripta , paucis exceptis , legi vetuit , & graviſſimas ob cauſſas , licet Auctorem ſuum non damnaverit , tamen ejus opera , velut lectoribus obfutura potius quam profutura improbavit. Alias Leonis litteras editas habes *tom.* 3. *oper. Eraſm. ep.* 179. 193. & præterea *lib.* 2. *ep.* 4. *lib.* 29. *ep.* 80. *edit. epiſt. Londin. an.* 1642. *

* Harum unam , in qua ſubſcriptum legitur Sadoleti nomen , habes num. xc. pag. 125.

IN EPISTOLAM LXXI.

Pag. 95. LEO X.] Anno ſuperiori 1520. XVII. Kalend. Jul. Leo Bullam *Exurge Domine* (quam recitat Raynaldus *num.* 51. extatque in *Bullario Romano*) contra Lutherum emiſerat, in qua erroribus ejus XLI. recenſitis illum monuerat ut ab eis recederet. An. 1521. III. Non. Jan. aliam pariter emiſit *Decet Romanum Pontificem*, quæ in *Bullario* pariter extat, & ſine proemio apud Raynaldum *num.* 1. in qua Lutherum, & qui eum ſequuntur non reſipiſcentes, ſed magis obfirmatos damnat, decernitque, in Hæreticorum pœnas eos incurriſſe. Præter has litteras, alias ſcripſit eodem exemplo ad Cardinales, Principes &c. quæ huic ſubjiciuntur. Imminebat enim Conventus Wormatienſis; & multi qui Luthero primo adhæſerant poſtea reſipuerant, ut Leo hac altera *Bulla* narrat.

IN EPISTOLAM LXXII.

Pag. 101. MARINI CARACCIOLI ET HIERONYMI ALEANDRI.] Hos miſſos in Germaniam, *qui Pontificiæ Bullæ executionem urgerent*, narrat Ulembergius *c.* 5. *Vit. Luth.* Quid ab iis geſtum ſit tradit Johan. Cochlæus *de act. & ſcript. Luth. ad an.* 1520. *Venerat jam Carolus V. Imp. ex Hiſpaniis per Oceanum in Flandriam & Brabantiam terras ſuas hæreditarias, Imperialia comitia celebraturus Wormaciæ. Qui, ubi a nunciis Apoſtolicis Marino Caracciolo & Hieronymo Aleandro accepiſſet, Bullam Papæ Leonis X. contra Lutheri libros editam, memor titulorum ſuorum, cum diceretur & eſſet Rex Catholicus Hiſpaniarum ac Imp. RR. religioſæ ſuæ & pietatis & obedientiæ, mox certiſſima exhibuit indicia, ſevere præcipiendo ut Lutheri libri a Sede Apoſtolica damnati publice comburerentur. Combuſti ſunt igitur per lictores & carnifices, tum in Brabantiæ urbibus, tum in civitatibus Imperii, Coloniæ, Moguntiæ.* Acta ab Aleandro præſertim in Conventu Wormatienſi deſcribit idem Cochlæus ad an. 1521.

IN EPISTOLAM LXXIV.

Pag. 103. Marchioni Brandeburgensi.] Eſt hic Joachimus Marchio Brandeburgenſis, cujus in Remp. Chriſtianam *obſequium atque cultum*, in ſe ipſum vero *veterem & obſervantiam & ſtudium* Leo prædicat *ep.* 24. *lib.* III. *Bemb.* Clemens VII. in litteris apud Raynaldum *ad an.* 1530. *n.* 90. affirmat ſibi narraſſe Cardinalem Campegium, *non potuiſſe* illum *aut ſentire præclarius, aut loqui ardentius, aut ſe gerere dignius in ea perſona pientiſſimi Electoris & Principis, quam ei Deus omnipotens ad ſuæ Religionis tutelam hoc tempore contulit.*

Ibid. Pag. 104. lin. ult. Moguntino Cardinali.] Alberto nimirum Joachimi fratri, qui ſedit Moguntinus Archiepiſcopus ab an. 1514. ad 1545. Creatus autem eſt Cardinalis a Leone an. 1518. V. Serarium *lib.v. rer. Mogunt.* & *Hiſtoriam duorum actuum an.* 1513. *Auguſtæ habitorum*; quorum unus ad Albertum hunc pertinet & diem quo rubrum galerum ſolemni pompa induit.

IN EPISTOLAM LXXV.

Pag. 105. *Aptis & expeditis interrogationibus ita irretierit.*] Teſtatus eſt ipſe Lutherus in Actis Wormacienſibus a ſe deſcriptis: *Orator Imperii dixit, me non ad rem reſpondiſſe &c.* Coehlæus ad an. 1521. interrogationes ejus narrat: *Orator itaque Cæſaris Joannes ab Eck vir eloquens, & juris peritus, Officialis generalis Archiepiſcopi Treverenſis Principis Electoris Lutherum primo Latine, deinde Germane hunc in modum allocutus eſt. Cæſarea Majeſtas huc te, Martine Luthere, accivit his duabus de cauſſis. Principio, ut libros hactenus tuo nomine vulgatos agnoſcas hic coram ſi tui ſunt. Deinde jam agnitos, an omnes potius haberi, an quicquam ex eis revocare velis. Ad hæc &c.*

IN EPISTOLAM LXXVI.

Pag. 107. *Decretum tuum conſcripſiſti, &c.* Extat hæc ſententia latine reddita (lingua enim Burgundica ſcripta a Carolo fuerat) apud Cochlæum *de Act. Luth. ad h. a.*

Ibid. Pag. 107. *Altis illis & magnificis verbis exorſus.*] Hoc eſt ejus ſententiæ apud Cochlæum initium: *Vobis conſtat genus me ducere a Chriſtianiſſimis Impp. a nobili natione Germanica, a Catholicis Hiſpaniæ Regibus, ab Archiducibus Auſtriæ, a Burgundiæ Ducibus, qui omnes Eccleſiæ Romanæ filii ad mortem uſque fideles perſtitere.*

IN EPISTOLAM LXXVII.

Pag. 108. Electori.] Non uni, ſed pluribus miſſum eſt hoc litterarum exemplum, Trevirenſi, Saxoniæ &c.

IN EPISTOLAM LXXIX.

Pag. 112. Tudensi.] Tudenſem opinor Epiſcopum intelligit Ludovicum Marlianum natione Belgam, qui ſedit ab an. 1518. ad diem 2. Octobris 1521. ut Prudentius de Sandoval in Antiquitat. Tudenſibus Hiſpanice ſcriptis & Bragæ editis an. *1610. pag. 191.*

IN EPISTOLAM LXXXI.

Pag. 114. Chieregato et Hieron. de Medicis, &c.] Leonis nomine hanc ſcripſit Bembus; ſed hic eidem locum dedimus, quod de Franciſco Clericato ageret ad quem ſequentes epiſtolæ pertinent, quas unum in locum conjicere voluimus. De Franciſco Clericato, ſive Cheregato (utroque enim modo latine vocatum invenies) Cochlæus ad an. 1523. & vitæ Hadriani VI. Scriptores: fuit enim Hadriano chariſſimus, ab eo ad conventum Norimbergenſem miſſus. Sed & Leo

Leo Clericato plurimum uſus eſt, ut ex his litteris patet, V. & Card. Pallavicinum *Hiſt. C. Tr. lib.* 2. *cap.* 6. *n.* 9. *&c.* Quis ille ſit Jo. Epiſcopus Catanenſis recens mortuus, non pronum eſt affirmare.

IN EPISTOLAM LXXXIII.

Pag. 117. *Hadrianum tit. S. Chryſogoni Presb. Card. Bathonienſem.*] Hadrianus hic Bathonienſis Epiſcopus & Cardinalis creatus ab Alexandro VI. Pontifice, Leoni primo cariſſimus, poſtea in ſuſpicionem initæ adverſus eum conſpirationis venit, ut narrat Jovius *lib.* 4. *Vit. Leonis*, qui addit, eumdem Leonis clementiæ diffidentem, ab urbe meſſoria habitu profectum uſque ad vitæ exitum nullo perſequente latebras mutaſſe. Garimbertus ementito habitu Venetias Hadrianum veniſſe tradit, vocatumque a Leone, nec parentem, Cardinalatu & Sacerdotiis ſpoliatum, & nihil unquam de illo amplius auditum. Idem fere Pierius Valerianus *de litterat. infel.* Politioribus litteris apprime imbutum, teſtatur libellus ab eo editus *de Sermone latino & modis Latine loquendi*. Periculum vitæ aliud, quod adiit, hauſto veneno, narrat idem Jovius *lib.* 2. *V. magni Conſalvi*.

IN EPISTOLAM XCIII.

Pag. 130. DUCI GENUÆ.] Huic quoque Legatus mittitur Gibertus, atque ut videtur, eodem tempore; etſi hujus legationis in Vita Giberti (*Operibus ejus præmiſſa*) nullam vidi commemorationem fieri, cum ceteroquin reliquas ejuſdem res diligentiſſime perſequatur.

IN EPISTOLAM XCIV.

Pag. 131. EBORACENSI.] Tempus quo data eſt incertum. Vulceus Cardinalis a Leone creatus menſe Sept. an. 1515. ex Aula pulſus an. 1529. Hic eam collocavimus, quod ſuperiorem in eod. noſtro ſequeretur. Quantum apud Henricum VIII. olim valeret Vulceus & vulgo notum, & Guicciardinus tradit *lib. xv. ad an.* 1524.

IN EPISTOLAM XCV.

Pag. 132. *Ex aliquot ſuis literis*.] Videtur hoc Vulceus feciſſe, cum Legatos Pontifex miſiſſet ad pacem ſive inducias ſaltem obtinendas inter Carolum V. & Galliæ atque Angliæ Reges; his vero non aſſentiretur Vulceus ut Guicciardinus *lib*. xv. *ad h. an. &c.*

Ibid. lin. 7. *Dil. Filius Laurentius*.] Laurentius Campegius is eſſe videtur, qui Sarisburienſi præfuit Eccleſiæ, miſſus a Clemente VII. ex Jo. Cochlæo *de Act. Luth. ad an.* 1524.

IN EPISTOLAM XCVII.

Pag. 136. Cardinali Moguntino.] Alberto de quo *ad epiſt.* lxxiv. Fuit autem non Moguntinus ſolum Archiepiſcopus, ſed Archiepiſcopus etiam Magdeburgenſis, Joannis Marchionis Electoris filius & Joachimi frater; de cujus ſtudio in Catholica religione tuenda Trithemius *in Hiſt. S. Maximini*. *Dominus Albertus ex Marchionibus Brandeburgi, Princeps nobiliſſimus, Moguntinæ & Magdeburgenſis in Saxonia Eccleſiarum inſignium Archiepiſcopus, atque Primas Germaniæ reverendiſſimus, Chriſti devotiſſimus Archi-Præſul, cum cultor, & amator, & venerator Sanctorum Dei maximus eſſet, Reliquias & ſacra buſta eorum ſumma cum veneratione ſemper, ubi licuit, inquiſivit, de pulvere cum honore levans, auro & argento veſtivit; honorem quoque debitum ſingulis exhibuit, & omnem memoriam feſtive celebravit. Mox enim, ut ſummi Pontificatus duplicem apud Germanos, domino providente, apicem ſuſcepit, totum ſe Chriſtianæ religioni mancipavit &c.* De eo plura Serarius in Vita, & ex Serario Raynaldus *ad h. an. n.* 54. narrantque a Catholica Fide avocare eum conatum Lutherum; cum nihil profeciſſet, dixiſſe iratum; *Recte inſtitutus eſt Romæ Albertus, ideoque Lutheranam doctrinam noſtram flocci facit*. De hoc tumultu Magdeburgenſi hoc anno, aut ſuperiori, nihil Cochlæus, aut Surius, Raynaldus &c.

qui

qui tamen teſtantur univerſim, Germaniæ urbes tumultuatas eſſe.

IN EPISTOLAM XCVIII.

Pag. 139. Edita eſt *Hiſtor. Genealog. Sabaudiæ Guicheron. t. 3. pag. 456.* Nos eam alicubi ex Archivo Vaticano reſtituimus: erat tamen & in codice illo noſtro cum inſcriptione *Ludovicæ Engoliſmenſi*.

IN EPISTOLAM CI.

Pag. 146. Dominæ Margaritæ.] Auſtriacæ, Maximiliani Imp. filiæ, quæ mortuo Philiberto II. Duce Sabaudiæ an. 1504. cui nupſerat an. 1501. poſt Johannis Hiſpani Infantis mortem, in Germaniam apud patrem ſe receperat. Eidem Provinciarum Belgicarum curam pater commiſit an. 1508. ut Miræus *in Chron. Belg.* eaſque rexit magna prudentiæ fama, & Catholicæ Religionis tuendæ ſtudio. De ſuis ipſe infortuniis & vita ſcripſit, præter alios multos, de quibus Guicheron *in Hiſt. Gen. Sab. pag. 615. Elle fut Gouvernante des Pays-Bas & aequit tant de reputation par ſa prudence & merveilleuſe conduite, que tous les Hiſtoriens Flamans l'on tout hautemet loüé, & particulierement des ſoins qu' elle prit d'arreſter les progrez que faiſoit en ces Provinces la nouvelle hereſie de Luther.* Mechliniæ mortua extremo anno 1530.

Ibid. Pag. 148. lin. 11. *Etbardum . . . . Card. Leodien.*] Erhardus Marchianus, Comitiis Leodii celebratis an. 1523. ediſtiſque contra Lutheranos latis, ſummo ſtudio ac diligentia annifus eſt, ut in Hæreticos animadverteretur, tollereturque hæreſis, ut narrat Chapeavil, *in Chron. Leodien.* V. Ciaccon. *t. 3. col.* 420.

IN EPISTOLAM CIII.

Pag. 154. Duci Borbonio.] Epiſtola in die adſcribendo certe mendoſa: nec enim convenire ſimul poſſunt annus 1527. & Clementis annus 2. Falſum eſſe

eſſe primum annum, liquet ex die quo Borbonius obiit 6. Maii 1529. Præterea vel ex privatis Sadoleti litteris conſtat, eo anno v. Maii jam eum Carpentoracti fuiſſe. Ad hunc ergo annum 1525. Clementis, a die XIII. Kal. Decembris ſecundum pertinet epiſtola.

IN EPISTOLAM CIV.

Pag. 155. *Card. Gonzagæ morte.*] *Mortem ſubiit* (ait Oldoinus *t.* 3. *col.* 261.) *ex monumentis Vaticanis die* 4.° *ſeu* 5. *ex Ciaconio vero* 9. *Octobris*. Ciaconium erraſſe vel hæc epiſtola demonſtrat. Herculem mire laudant hujus temporis hiſtorici, præterea Bembus, Hoſius, Sadoletus. Natus annos XV. creatus eſt Epiſcopus Mantuanus, cedente eo munere Sigiſmundo patruo. Annorum XXII. Cardinalium collegio ann. 1527. a Clemente adſcitus: Concilio Tridentino Legatus præfuit, cui muneri immortuus menſe Martio 1563. Extant ad eum Sadoleti privatæ epiſtolæ, atque inter eas *lib.* XV. 1. qua conſolatur eum de fratris morte, atque inter cetera; *utinam alter mihi facile veniret in mentem, qui tecum videretur eſſe comparandus, qui in tanta nobilitate tantam manſuetudinem &c.*

IN EPISTOLAM CV.

Pag. 157. *Card. Gonzagæ patrui sui.*] Erat enim Sigiſmundus Franciſci II. frater, ex quo natus hic Fridericus II. primò Mantuæ Marchio, deinde an. 1530. a Carolo V. apud quem Mantuæ hoſpitatus fuerat, Ducis titulo ornatus; deinde an. 1533. & Montisferrati Marchionatu auctus.

Ibid. lin. 11. *Ornatiſſimiſque viris.*] Hercule & Ferdinando, quorum poſtremus Marchionum Guaſtallæ caput.

IN EPISTOLAM CVI.

Pag. 158. *Ad bellum inferendum Hungar.*] Jampridem Leo, vix factus Pontifex, inſtante Thoma Card. Strigonienſi bellum juverat, ut refert Iſthuanus *lib.* 5.

Idem

Idem multo magis fecit, cum Ludovicus Hungariæ Rex Stephanum Verbeicum ad ſe legaſſet, ut periclitanti regno ſuccurreret. Clementem VII. 50. aureorum nummum millia eidem Ludovico Regi miſiſſe, narrat Raynaldus *ad an.* 1526. *n.* 59. Res tamen infeliciter ceſſit, ut idem Iſthuanus tradit *lib.* VIII. Buda expugnata a Solimano, & poſt miſerabilem Mohacianam cladem, pereunte Rege in Caraſſi paludibus.

IN EPISTOLAM CVII.

Pag. 160. lin. 20. *Conventu qui Spiræ &c.*] De hoc Cochlæus ad h. a. *Eo anno juſſu Cæſaris vocati ſunt Spiram Princeps & Status Imperii ad celebranda Comitia, atque ad conſultandum in commune, tum de pace & Religionis negotio, tum de ſubſidio Hungaris contra Turcas ferendo.*

IN EPISTOLAM CIX.

Pag. 173. lin. 24. BALDASAREM CARDINALEM.] Sic in apogr. noſtro: ſed legendum *Balthaſarem Caſtilionem:* erat enim hic Pontificis Nuncius apud Cæſarem, cujus litteræ, dum eo munere fungebatur, leguntur inter *epiſt. Princip. lib.* I.

IN EPISTOLAM CXI.

Pag. 183. lin. 10. EPIS. VERULANUM.] Functus fuerat eadem legatione Epiſ. Verulanus Ennius Filonardus ſub Julio II. & ſub Leone X. atque ad eum extat *ep.* 38. *lib.* VII. *Bemb.* in qua Leo laudat fidem ejus, operam, diligentiamque in rebus cum Helvetiis adminiſtrandis. Viciſſim illum Helvetiis commendat *ep.* 33. *lib.* VIII. Vide *epiſt. hic* XXVIII. Ceterum epiſtolæ huic adſcriptus an. 1532. vitioſus eſt vel ex Sadoleti vitæ rationibus: aberat enim eo anno & conſequentibus ad an. 1536. Carpentoratenſi Eccleſiæ ſuæ reſtitutus. Subſtituendus ergo vel an. 1524. quo fidem Catholicam retinendam decreverunt; quare a Clemente eodem laudantur litteris quæ extant apud Raynaldum *ad h. a.* *n.* 52. excitanturque, ut in eo qui proxime futurus
erat

etat conventu pergant religionem tueri : vel ad aliquem ex proxime conſequentibus, quibus hæc Filonardi Legatio commemoratur a Pallavicino *Hiſt. C. Trid. lib. 2. cap. 12. num. 5.*

IN EPISTOLAM CXII.

Pag. 184. Cæsari.] Suſpicor tamen anni deſignationem non recte ſe habere; in menſe ſaltem nominando erratum eſt. Nam hoc ipſo anno Carpentoracte ſcribit Gryphio *ep. 16. l. v.* III. Kal. Jul. Sadoletus, ut diximus; nec niſi Autumno Romam venit, unde poſtea ad hunc ipſum, ut videtur, Antonium Pulleonem ſcribit idib. Novembr. *ep. 16. lib.* IX. Hungaria ſæpius a Turcis miſere vexata eſt. *De regno Hungariæ ab hoſtibus Turcis oppreſſo & capto* exſtat Homilia *t. 3. oper. Sad. nov. edit. pag. 1. & inter Conſilia Bellica edita in Officina Groſiana an.* 1603. *vol. 2. pag.* 240. habita, ut opinor an. 1514. quo Chriſtianum exercitum Solimanus vicit, ut Iſthuanus *lib.* 14. & ex Jovio, & Bellajo Raynaldus *n.* 46. Anno ergo ſequenti, poſtquam Romam redierat Sadoletus, hanc epiſtolam Pauli III. nomine ſcriptam ſuſpicor.

IN EPISTOLAM CXIII.

Pag. 188. Archiep. Trevirensi.] Electus v. id. Auguſt. 1540. mortuus an. 1547. die 23. Martii ex Browero *lib. 21. Annal. Trevir.*. Atque hoc nimirum anno bellum Smalcaldicum cœptum eſt, quo Elector Saxoniæ vivus captus : *finemque accepit*, ait Spondanus *ad an. ſeq. num. 11. bellum Germanicum magno animo a Carolo Cæſare, hortationibus & auxiliis Pauli Pontificis ſuſceptum.*

Ibid. Pag. 188. *Nec Generalis Concilii ratio.*] Habitæ hoc anno *Seſſiones 6. 7. 8. 9. 10.* nec Paulo Pontifice præterea ullas.

IN-

INDEX RERUM
IN EPISTOLIS PONTIFICIIS OBVIARUM.

(*Notæ Romanæ Epiſtolam, Arabicæ paginam denotant.*)

A

Acciajolus (Zenobius) Ord. Præd. de Obſervantia Palatii Apoſtolici Bibliothecarius a Leone X. renunciatur. cxvii. 199.
Aleander (Hieronymus de Motta) Canonicus Leodienſis, Theologiæ, & Latinarum, Græcarum, Hebraicarumque litterarum Profeſſor, Bibliothecarius Apoſtolici Palatii a Leone X. eligitur. cxvii. 197. 198. &c.
Alviano (Bartholomæus de) a Rege Francorum Ludovico ſub arcta cuſtodia diu retentus, tandem propemodum reſtituitur in libertatem. x. 11. Leoni X. acceptus. x. 72. Ejus laudes. *Ibid.*
Andreas Archiepiſcopus Biturīcenſis Jacobo IV. Scotiæ Regi magnopere acceptus. xxxv. 46. Ei Leo X. tradit Eccleſiam S. Andreæ & alia Monaſteria in Scotia, ſuumque de latere Legatum in eodem Regno creat. *Ibid.*
Arborenſis Cardinalis Epiſcopus Albanenſis, Eccleſiæ Burgenſis perpetuus Commendatarius. xiii. 18. Eum Regi Catholico commendat Leo X. *Ibid.*
Arioſtis (Ludovicus de) Leonis X. ante Pontificatum familiaris. cxv. 193. Libros vernaculo ſermone & carmine Orlandi Furioſi titulo inſcriptos, in lucem edit. *Ibid.*

B

Beroaldus (Philippus Junior) Bibliothecarius Palatii Apoſtolici a Leone X. renunciatur. cxvi. 195. 196.
Bibliothecarum antiqua inſtitutio cxvi. 195. cxvii. 198. 199.

Bor-

Borbonius Dux affinis Franciſci Mariæ de Ruvere Urbini Ducis, cujus cauſam Leoni X. commendat. XLIII. 57.
Brandeburgenſis Marchio de univerſa fide Catholica deque Apoſtolica Sede optime meritus. LXXIV. 103. 104. Ejus zelus in hæreticis coercendis. *Ibid.*

C

Campegius (Thomas) Nuncius Apoſtolicus Leonis X. apud Cæſarem, Cardinalis ab eodem Pontifice renunciatus, Romam revocatur. LIII. 67.
Cantelmus (Roſtanius) Sanctium & Fabricium Nuncios ad Leonem X. de Pontificatu gratulaturos mittit. VI. 8.
Caracciolus (Marcus) Apoſtolicæ Sedis Notarius, Leonis X. Nuntius apud Cæſarem. LIII. 67.
Carolus Romanorum Imperator, Hiſpaniæ ac utriuſque Siciliæ Rex, Inducias Quinquennales a Leone X. Pontifice indictas accipit, & approbat. LX. 77. Bellum parat adverſus Turcas. *Ibid.* In Comitiis Wormatiæ ſententiam fert contra Lutherum. LXXVI. 106. 107. Bellum atrox in Franciſcum Galliæ Regem conficit, ipſo rege capto, redactoque in ſuorum ducum poteſtate. C. 145. Ejus laudes. *Ibid.*
Caſtilionens (Baltbaſſar) Leonis X. in minoribus familiaris. XXIV. 3. Nobili genere natus, & in ſtudiis litterarum excellens. *Ibid.* Ex bellica quoque laude haud mediocre nomen adeptus. *Ibid.* Confirmat ei Leo X. Caſtrum Nubilariæ, quod ab Urbini Duce acceperat. XXIV. 35. Notarius & Nuncius Clementis VII. apud Carolum Cæſarem. C. 146. CII. 154. CIX. 173.
Chieregatus (Franciſcus) civis Vicentinus Notarius & cubicularius Leonis Pont. LXXXII. 115. Gallicum atque Anglicum iter ejuſdem Pontificis juſſu ſuſcipit. LXXXIII. 117. A quo mittitur in Hiſpaniam. LXXXVII. 120. Poſtea Commiſſarius deligitur una cum Octavio Urſino ad terræ Fabriani tumultus ſedandos. LXXXIX. 122.
Chriſtianæ Reip. pericula. LXV. 82. 86.
Clemens VII. Joannem Mat-

Matthæum Gibertum Epiſcopum Veronæ ad Franciſcum I. Galliæ Regem mittit. xcii. 129. Ord. Fr. S. Franciſci de Obſervantia laudat, & Card. Eboracenſi commendat. xciv. 131. Quid cum Franciſco I. & Carolo Cæſare egerit pro firmanda pace. xcvi. 134. Principes Germaniæ hortatur, ut ad hæreſim Lutheranum profligandam omnem operam conferant. xcvii. 138. Agit cum Cæſare pro Franciſco I. Galliarum rege in libertatem reſtituendo. xcviii. 140. Cardinalem Joannem Salviatum Legatum ad Cæſarem mittit. xcix. 142. Ad Margaritam Auſtriacam ſcribit, ut in hæreticos Belgii animadvertat. ci. 146. Carolum Cæſarem etiam atque etiam rogat, ut tandem aliquando pacem ſtatuere velit. cii. 148. cix. 173. Quid Clemens cum Cæſare egerit priori ſui Pontificatus triennio. cviii. 162. 163. 164. &c. cx. 175. 176.

Clericatus, v. Chieregatus.

Corbarius (Joannes) Comes. xxxviii. 52.

Corſius (Jonnes) Orator Florentinus apud Cæſarem. c. 146.

Craſſus (Laurentius) Canonicus Lateranenſis. Ejus cauſa agitur coram Pontificis in urbe Vicario & Gubernatore Urbis. xxxix. 53.

Cripellis (Benedictus de) Leonis X. Cubicularius ſecretus. lix. 76.

E

Elephans bellua apud veteres Romæ frequens xx. 28. Ejus docilitas ac diſciplina. *Ibid.*

Emanuel Rex Portugalliæ lectiſſimos viros ad Leonem X. Pont. Max. Legatos cum ampliſſimis muneribus mittit, ut ei obedientiam ſuo nomine præſtent. xx. 27. 28. Quæ fuerint munera, & quam Pontifici accepta. *Ibid.* Ejuſdem Regis laudes. xx. 30.

Eraſmus (Deſiderius) v. Roterodamus.

F

Fabrianum terra Pontificis. lxxxix. 122. In ea tumultus excitantur. *Ibid.*

Fer-

lis extremum diem claudit. civ. 155.

I

Jacobus IV. Scotiæ Rex de Romana Sede optime meritus. xxxv.45. Ejus laudes. *Ibid*.
Jacobus V. Scotiæ Rex ab omnibus Proceribus dicitur. xxxiv. 43.
Januarius (Antonius) Neapolitanus Leonis X. in minoribus familiaris. vii. 9.
Inghiramiis (Thomas Phædrus de) Canonicus Baſilicæ Principis Apoſtolorum de Urbe, Volaterranus, Bibliothecarius Palatii Apoſtolici a Julio II. dictus. cxvi. 196.
Italia bellis calamitatibuſque devaſtata. xi. 15. Ejus laudes. *Ibid*. Bellum atrox in ea recrudeſcit. xcv. 132.

L

Langus (Melchior) Clementis VII. Nuntius in Anglia. xcv. 132.
Laſcaris (Joannes) Græcarum latinarumque litterarum ſcientia præſtans, a Leone X. accerſitus, Romam venit. iii. 2.
Lecanis (Alexander de) CubiculariusSecretus Leonis X. lix. 76.
Leo X. litteras, litteratoſque viros magnopere colit. iii. 3. liv. 68. xci. 127. Concilium Lateranenſe a Julio II. incœptum abſolvit. iii. 3. Enſem & pileum benedictum Sigiſmundo Poloniæ Regi a Julio II. decretum, ſtatim ad eum mittit. v. 5. Omni ope curat, ne Ludovicus Francorum Rex ad Italiam arma convertat. xl. 14. 16. Eumdem Regem ad bellum Turcicum ſuſcipiendum hortatur. xi. 16. Poſſeſſionem Mutinæ per commiſſarios ſuſcipit. xxiii. 33. De Franciſco I. ad Galliæ regnum evecto, gaudet. xxxvi. 49. Comiti Joanni Corbariæ dc. ducatus auri condonat, ut muniat caſtra prope fines Turcarum poſita. xxxviii. 52. Colloquium habet cum Franciſco Galliæ Rege pro expeditione adverſus Turcas. xl. 53. Magnam librorum omnium ac præſertim veterum ſcriptorum copiam, ex univerſis Mundi plagis, nulli parcens expenſæ col-

colligit. LIV. 68. Inducias Chriſtianis Principibus indicit, ut expeditio contra Turcas ſuſcipiatur. LVI I. 74. Fidem obtinet a duobus Hiſpaniæ ac Franciæ Regibus eorum manu & chirographo conſignatam, qua utrique in expeditionem adverſus Turcas ſeſe paratos eſſe pollicentur. LXVIII. 90. Lutheri errores damnat, eique præcipit, ut omni prædicatione ac diſputatione abſtineat, & intra certum terminum libros ab ſe editos comburat, & Romam ſub fide de ſalvo conductu veniat. *Ibid.* Lutherum ejuſque fautores tamquam notorios & pertinaces hæreticos iterum iterumque damnat. LXXI. 97.

Ludovicus Comes Palatinus Sacri Romani Imperii Princeps elector. LXV. 81. Ejus laudes. LXVI. 86.

Ludovicus Comes Petiliani una cum Troilo Sabello in Republica Senenſi novis rebus ſtudet. XXVII. 37.

Ludovicus Francorum Rex inducias cum Ferdinando Aragoniæ & Siciliæ Rege Catholico ad annum facit. XI. 13. Ejus obitus XXXVI. 48.

Lutherus (Martinus) plures hæreſes in Germania ſeminat, ac publice libris impreſſis, divulgat. LXXI. 96. Pontificiam ſuorum errorum damnationem contemnit, & in hæreſi perſeverat. *Ibid.* Hinc ipſe ejuſque fautores ac receptatores, tamquam notorii & pertinaces hæretici a Leone X. Pont. M. declarantur per publicas litteras. *Ibid.*

M

MAgdeburgenſis civitatis tumultus a Lutheranis excitatus. XCVII. 136.

Malaſpini fratres Leonis X. affines. XXXIII. 42. A Maximiliano Imperat. in fraternum & familiare feudum reſtituti. XXXIII. 42.

Marchio Montisferrati Leoni X. in minoribus amicus. II. 2.

Margarita Auſtriaca Maximiliani Imperatoris filia, Belgii Provinciarum Gubernatrix. CI. 246.

Maronitarum gens Catholica, & a vero Dei cultu, quem Sancta Romana Eccleſia ſervat, nulla in re aberrans. XVII. 22. Ejuſ-

22. Ejuſdem gentis Patriarcha Leonem X. tamquam Petri Succeſſorem & univerſalis Eccleſiæ caput veneratus, ab eo petit confirmationem atque ornamenta dignitatis ſuæ. *Ibid.*

Maximilianus Romanorum Imperator. LXV. 81. Ejus mors a Leone X. deploratur. *Ibid.*

Mazochus (Joannes) Bergomenſis, librum de dictis & factis Socratis a Beſſarione Card. Niceno latine redditum, in lucem edit. CXVIII. 100.

Medicis (Julianus de) Leonis X. frater germanus. XI. 12.

——Julius Cardinalis integritate multiſque virtutum ornamentis præſtans. XXXVI. 50. Traditur ei a Leone X. Eccleſia Narbonenſis. *Ibid.*

Mendoza (Franciſcus de) Cubicularius ſecretus Leonis X. & frater germanus Marchionis de Mondeſar. LXIII. 79.

Minerbettus (Franciſcus) Archidiaconus Florentinus & Cameratius Secretus Leonis X. XV. 20. Ad quædam ejus Pontificis negotia peragenda mittitur. *Ibid.*

Mutinenſes egregiam operam navant, ut eorum civitatis poſſeſſio facilius a Pontificiis accipiatur. XXIII. 33. Ingens eorum erga Romanam Sedem ſtudium. *Ibid.* Leoni X. magnopere accepti. *Ibid.*

N

Nubilariæ caſtrum agri Piſauxenſis S. Romanæ Eccleſiæ directi dominii jure ſubjectum. XXIV. 5.

Nudia (Thomas) Notarius & Cubicularius Leonis X. XXXV. 44.

P

Pallavicina familia inter Italas nobiliſſima. XXII. 32. Affinitatem contrahit cum Leone X. *Ibid.* Ab eodem Pontifice Cardinali Sedunenſi commendatur. *Ibid.*

Paulus III. quid pro bello Turcico ſuſcipiendo egerit. CXII. 185. 186. &c. Archiepiſcopum Trevirenſem hortatur, ut Carolum V. Cæſarem in bello hæreticis inferendo adjuvet. CXIII. 188. Ad Tridentini Concilii Patres lit-

litteras ſcribit . cxiv. 190.

Petruccius (Burgeſius) Reipublicæ SenenſisPrinceps. xxvi. 37. xxvii. 37. & 38.

Philonardus (Ennius) Epiſcopus Verulanus Clementis Septimi Apoſtolicus ad Helvetios Nuntius . cxi. 182.

Pulleonius (Joannes Antonius) Nuncius Apoſtolicus in Ungharia Pauli III. & Baro Burgii . cxii. 184.

R

Roma urbs Princeps orbis , omnium doctrinarum ſtudiis florentiſſima . xvii. 24. Multi in ea Leonis X. ætate Arabicarum notarum periti interpretes . *Ibid.* Cladis ejuſdem urbis ac direptionis , Clemente VII. Pontifice accurata narratio . cx. 177. 178. 179. 180. 181.

Roſis (Franciſcus de) Ravennas ; ad libros conquirendos in Syriam proficiſcitur . liv. 69. Librum quemdam Ariſtotelis Theologia , ſeu Philoſophia myſtica inſcriptum,in lucem edit. *Ibid.*

Roſſis (Ludovicus de) Leonis X. Conſanguineus & Camerarius ſecretus.xviii 25. Traditur ei ab eodem Pontifice adminiſtratio Monaſterii S. Salvatoris de Rotono Ord. S. Benedicti Rodonenſis Diœceſis . *Ibid.* Coadjutor Joannis deBois AbbatisMonaſterii S. Martini Tornacenſis . xlvi. 61.

Roterodamus (Des. Eraſmus) litteras ad Leonem X. mittit , quibus ſe optima in Sedem Romanam voluntate eſſe ſignificabat. lxx. 94. Londinum proficiſcitur , ex eaque urbe iterum adLeonem ſcribit . xc. 125. Illum Leo Pont. HenricoVIII.AngliæRegi ſponte commendat. xci. 127.

Rubeis (Franciſcus de) Notarius & CamerariusApoſtolicus , Leonis X. familiaris , & continuus commenſalis. lvii. 72.

Rubeis (Troilus de) Familiaris Leonis X. ante Pontificatum . xiv. 19. Cum quibuſdam NeapolitanisPrincipibus in graves controverſias incidit . *Ibid.* Quare eum Leo X. Viceregi Neapolitano cōmendat . *Ibid.*

Rupeforti (Joannes de) Ludovici Regis Chriſtianiſſimi

niſſimi Orator apud Leonem X. XVIII. 26.
Ruvere (Franciſcus Maria de) Dux Urbini, urbis Romæ Præfectus, & S. R. S E. Generalis Capitaneus. XXIV. 35. Ejus cauſa coram Leone X. agitatur. XLIII. 57. Affinis Duci Borbonio. *Ibid.*

S

SAbellus (Jacobus) Præfectus equitum LXX. a Leone X. declaratur. XXV. 36.
—— Troilus Senenſis Reip. ſtatum perturbare conatur. XXVI. 37. XXVII. 37.
Salviatis (Joannes de) Cardinalis, a Clemente VII. Legatus mittitur ad Carolum Cæſarem, regeſque alios & Principes communis pacis & concordiæ cauſa. XCIX. 141.
Sannazarius (Actius Syncerus) ſive Jacobus librum de Dei & Domini Noſtri Jeſu Chriſti rebus ſcriptum Clementi VII. dicat. CXIX. 202. Ejus ingenii laus. *Ibid.* p. 203.
Saulorum familia Regi Galliæ addicta. XXI. 31.
Saulis (Jacobus de) Bandinelli Cardinalis de Saulis Patruelis. XXI. 31. Cum nonnullis aliis Genuenſibus juſſu Regis Chriſtianiſſimi Lugduni detentus. XXI. 31.
enenſis Reſpublica in fide & cura Romani Pontificis. XXVI. 37.
Sigiſmundus Rex Poloniæ multa adverſus Scythas memoria digna geſſit. V. 7.

T

TRidentinum Concilium laudatur. CXIV. 190.
Trojanus Princeps Melphis Leoni X. in minoribus familiaris. IX. 11.
Turcarum tyrannus ex Orientis expeditione reverſus Conſtantinopolim ſe confert, ingentemque claſſem celeriter inſtruit. LVIII. 73. Exercitum quoque terreſtrem in Caria, ad ea loca, quæ maxime Rhodo appoſita ſunt, tenet. LXVIII. 90. Ad bellum Ungariæ inferendum ſe apparat. CVI. 158. Calamitates ab eo Chriſtianis allatæ. CX. 174.

V

VIo (Thomas Cajetanus de) Ord. Præd. Ge-

Generalis Magiſter Leoni X. vehementer gratus. IV. 4. Procurator Georgii Saxoniæ Ducis in Concilio Lateranenſi. *Ibid.*

Ungharias regnum in maximum diſcrimen adductum. XLI. 55. CVII. 161. CXII. 184.

Urſini fratres filii quondam Julii de Urſinis magnæ ſpei adoleſcentes, & Leoni X. arcto cognationis vinculo conjuncti. LVI. 71. Ab eodem Pontifice Hiſpaniarum regi commendantur. LXXXVIII. 121.

Wicht (Hieronymus de) Regis Catholici apud Leonem X. Orator. XI. 18. Ejus laudes. XLIV. 58.

AN-

ANTONII FLOREBELLI
EPISCOPI LAVELLINI
EPISTOLÆ.

ANTONII FLOREBELLI
VITA
A VINCENTIO ALEX. CONSTANTIO
DESCRIPTA.

ANTONIUS FLOREBELLUS *Mutinæ honeſto loco natus, Jacobi Sadoleti Cardinalis potiſſimum opera, ad eam eloquentiæ laudem pervenit, qua magnum ſibi, familiæ, patriæ. attulit ornamentum. Etenim Sadoletus, qui Joanne Nicolao ejus patre familiariter utebatur, qua erat ſagacitate* ANTONII *ingenium ſubodoratus, captuſque adoleſcentis humanitate & doctrina, adeo illum amplexus eſt, ut vix unquam a ſe diſcedere paſſus fuerit, ſed in filii loco ſemper dilexerit, ejuſque & fide & induſtria cognita, omnium conſiliorum ſuorum participem eſſe voluerit. Conferre autem ſeſe cœpit* FLOREBELLUS *ad Sadoleti amicitiam atque convictum anno reparatæ ſalutis quingenteſimo trigeſimo tertio ſupra milleſimum* (a). *Morabatur ea tempeſtate* SADOLETUS *Carpentoracte, cujus erat urbis Epiſcopus, neque ſolum pietate ac doctrina, ſed etiam latinæ eloquentiæ laude unus omnium maxime florebat. Quantum vir hic præſtantiſſimus jam tum* FLOREBELLI *ingenio tribueret, vel exinde patet, quod quum anno* MDXXXIV. *de Clementis VII. Pont. Max. obitu Carpentoracte nuncius eſſet allatus, & Sado-*

(a) Florebel. Ep. I. ad Reg. Polum pag. 15.

doletus, ut, quibuſcumque poſſet officiis, ſuam erga Pontificem illum pietatem & eximium amorem declararet, juſta ei de more ample magnificeque facienda curaſſet, non alio in funebri illo apparatu Clementis laudandi munus dedit, quam FLOREBELLO *ſuo. Qui etſi juvenili adhuc eſſet ætate, neque ſatis temporis ad componendam orationem habuerit, tamen* III. *Calend. Novembris rebus divinis rite peractis in maximo ornatiſſimorum hominum conventu, tam amplo verborum ſententiarumque apparatu optimum illum Pontificem laudavit, ut omnes ac præcipue Sadoletum ipſum in magnam ſui admirationem pertraxerit. Quum igitur Sadoletus tantam in* FLOREBELLO *ad eloquentiam indolem ingeniumque conſpiceret, eum ad optimarum artium ſtudia omni ope direxit. Itaque quum ab ineunte ætate, non ſua, ſed patris & amicorum voluntate ad jus civile cognoſcendum ſeſe dediſſet, poſtea mutato conſilio ei arti nuncium remiſit, relictiſque imperitis illis legum interpretibus, Ciceronem atque Demoſtenem, & optimos quoſque Græcos & Latinos oratores diurna nocturnaque manu evolvere cœpit* (a). *Quantum autem brevi tempore & in utriuſque Philoſophiæ ſtudiis, & in rerum ſcientia pulcherrimarum profecerit, quæ poſteris reliquit præclara ingenii monumenta teſtantur. Etenim præter Commentarium de Vita Jacobi Sadoleti eleganter ſane atque adcurate conſcriptum, a nobiſque adnotationibus illuſtra-*

(a) Totam hanc ſtudiorum ſuorum rationem pluribus explicat ipſe Florebellus Epiſt. IV. ad Franc. Marium Molſam pag. 21. & ſeqq.

ſtratum, extant inter ipſius Sadoleti opera ejuſdem FLOREBELLI *Orationes duæ, altera ad Germanos de concordia, altera ad Philippum & Mariam Reges de reſtituta in Anglia religione, circumferturque omnium eruditiorum hominum manibus ejus liber de auctoritate Eccleſiæ, in quo cauſam religionis ita pie diligenterque propugnat, ut nihil amplius deſiderari poſſe videatur.*

Vixit FLOREBELLUS *in ea vitæ ac ſtudiorum ratione Carpentoracte aliquot annos, quoadusque Italiæ deſiderio abreptus a Sadoleto diſceſſit, ea tamen lege ac conditione, ut ſimul atque ille opus eſſe duceret præſentia ſua, extemplo ſe in Galliam revolaturum profiteretur. Profectus eſt autem Patavium, ubi aliquantulum commoratus, in patriam ſuorum viſendorum cauſa rediit. Accidit interea, ut dum* FLOREBELLUS *Mutinæ verſaretur, Carpentoracte Paulus Sadoletus* JACOBI *Card. fratris filius, Provinciæ illius Rector fuerit conſtitutus. Quo novo magiſtratu detentus, quum non poſſet Jacobo Patruo, eam quam ſolitus erat operam navare, neque hic alium haberet quempiam, cujus opera induſtriaque fidentius ac melius uti poſſet, præter* FLOREBELLUM, *ſtatim ad Joannem Nicolaum ejus patrem, ac poſtea ad ipſum* ANTONIUM *litteras dedit, quibus ab eo non modo petebat, ſed etiam flagitabat, ut ad ſe quamprimum contenderet. His litteris acceptis* FLOREBELLUS, *ſtatim tam egregiæ ſummi viri voluntati reſpondendum eſſe exiſtimavit, urbique Carpentoractenſi confeſtim & ſine ulla mora ſeſe reſtituit. Ex eo tempore optimo eidem eloquentiſſimoque Cardinali, (a quo*

non ſolum in familiaritatem ac conſuetudinem, ſed & in omnium cogitationum fortunarumque ſuarum ſocietatem tam amanter fuerat vocatus) in omnibus ejus curis, actionibus, vigiliis ſumma cum fidelitate & diligentia præſto ſemper fuit, ſuoque labore & in omni genere excellenti virtute effecit, ut ſæpe Pauli Nepotis deſiderium æquiore animo ferret. Inter hæc Sadoletus anno M. D. XLII. *a Paulo* III. *Pont. Max. Romam accerſitus, haud multo poſt Legatus ad Franciſcum Galliæ Regem pro ſancienda pace delectus eſt. In ea Sadoleti legatione, quantum* FLOREBELLUS *ingenio prudentiaque valeret, oſtendit. Nam & Bononiam cum mandatis ad Cardinalem Farneſium miſſus, & ad Regem Galliarum cum ipſo Sadoleto profectus, plura eaque difficillima negotia, arduis interdum ſuſceptis itineribus, incredibili celeritate confecit. A Legatione reverſus, & Carpentoracte paucorum menſium ſpatio commoratus, anno* MDXLIII. *cum eodem Romam venit. Inde Mutinam petivit, & ſub initium anni inſequentis urbi ſeſe reſtituit. Erat tum Romæ Reginaldus Polus Anglus Cardinalis, vir religione, doctrina, ac regia nobilitate, maxime præſtans; atque uti cum Sadoleto magna neceſſitudine conjunctus, ita quoque* FLOREBELLO *familiaris. Summis itaque ab illo Principe viro benevolentiæ ſignis officiiſque Romæ proſequutus eſt. Atque hoc quidem* FLOREBELLI *integritatis, necnon erga Sadoletum ſuum amoris indicium ſit, quod quum Polus Card. illius redeundi in Galliam conſilii ignarus, honeſtiſſimum ipſi in aula principis cujuſdam viri locum propoſuiſſet, ſtatim* FLOREBELLUS *ampliſſimam illam*

illam conditionem recuſavit: quo facto & patrono ſuo fidem & officium debitum præſtitit, probavitque omnibus animum conſtantem, & nullius rei, præterquam exiſtimationis bonæ appetentem & cupidum. Non enim muneris dignitas, non præmiorum ſpes ejus animum flectere potuit, ſed illico ſine ulla hæſitatione Polo reſpondit, malle ſe apud optimum atque omni virtute præditum Cardinalem Sadoletum, cujus jampridem in fide eſſet, cuique ſe probatum eſſe confideret, vivere, quam maximis propoſitis præmiis in illa Italiæ luce, in ampliſſimo urbis Romæ theatro verſari.

Nec ſolum FLOREBELLUS *Sadoleti, ſed etiam aliorum præſtantium virorum amicitias ſumma fide coluit. Nam & Franciſcum Molſam egregium poetam ita dilexit, ut nihil ſupra, & Franciſco Victorio Senatore Florentino familiariter uſus eſt, adeo ut nemo aurea illa ætate ingenii ac doctrinæ laude floreret, quem non ſibi ipſe amicum aliqua ratione reddere conaretur. Hinc quum ab ineunte adoleſcentia Petrum Bembum & Reginaldum Polum viros eruditione ac latina eloquentia excellentes, propter eximias eorum virtutes ingenti ſtudio atque amore complecteretur, nihilque ardentius exoptaret, quam ſe ad eorum amicitiam familiaritatemque conferre, litteras ad utroſque dedit elegantia ac humanitate ſumma conſcriptas, quibus tantam eorum hominum benevolentiam ſibi conciliavit, ut ſubſequentibus temporibus multum apud eos auctoritate & gratia ſemper valuerit. Quid de ejus cum Gaſpare Contareno, Federico Fregoſio, Gregorio Corteſio, Joanne Morono, Cardinalibus præſtantiſſimis neceſſitudine dicam? Satis*

ſit aſſerere tot FLOREBELLI *amicos extitiſſe, quot inſignes cum pietate tum doctrina viros ea ætas extulit.*

Dum Romæ FLOREBELLUS *ob excellens ac præclarum ingenium ſuum, magnorum virorum atque omnium ordinum gratiam ſibi conciliabat, accidit ut inopinatus caſus omnes vitæ ſtudiorumque ſuorum rationes deturbaverit, graviſſimoque eum mœrore affecerit. Etenim Cardinalis Sadoletus ad urbem iterum a Pontifice evocatus, ut ejus opera in Concilio Tridenti indicto uteretur; dum vir præſtantiſſimus ſapientia ac integritate ſua opem aliquam afflictis Eccleſiæ rebus afferre parabat, anno* MDXLVII. *morbo correptus,* XV. *Cal. Novembr. extremum diem obiit. Fuit tanti viri interitus luctuoſus ſuis, acerbus Pontifici Maximo, gravis bonis omnibus, ac præcipue* FLOREBELLO, *cui illius virtutes quotidiano uſu ac familiaritate exploratiores erant, quam ceteris. Itaque in patriam rediit; non tamen angoribus ſeſe dedidit, ſed eum virum ſe præſtans, quem ejus ſingularis eruditio & diſciplina a ſapientiſſimo viro tradita poſtulabat, ad ea colligenda animum appulit, quæ Sadoletus ad uſum poſteritatis elegantiſſime ſapientiſſimeque conſcripſit: qua in re non tam patroni amantiſſimi gloriæ, quam officio & publicæ conſuluit utilitati. Id ut præſtaret, in Galliam ad Paulum Sadoletum, qui in Epiſcopatu Carpentoractenſi Patruo ſucceſſerat, ſeſe contulit; (nam penes eum erant Sadoleti Cardinalis ſcripta omnia) atque una cum eodem Paulo nonnullas viri diſertiſſimi Epiſtolas collegit, eaſque Sebaſtiani Gryphii typographi illis temporibus celeberrimi opera*

Lugdu-

Lugduni edendas evulgandaſque curavit. Paullo poſt in Italiam reverſus, ad Urbem religionis ergo venit. Erat is annus M.D.L. *quo Julius* III. *Pontifex Maximus Jubileum indixerat. Paucis tamen menſibus Romæ* FLOREBELLO *eſſe licuit. Etenim quum Marcellus Creſcentius Cardinalis, qui tunc ob inſignem præſtantis ingenii laudem apud Principes viros Regeſque, imprimis gratia ac benevolentia florebat, ad Concilium Bononia Tridentum revocatum a Julio* III. *Apoſtolicæ Sedis Legatus miſſus eſſet, opuſque haberet in elucubrandis de rebus maximi momenti ad Pontificem litteris, ingenio hominis tum ob ſcribendi prudentiam atque elegantiam eruditiſſimi, tum ob rerum pondus ac magnitudinem ſumma fide ſummaque probitate præditi, ſtatim* ANTONIUM FLOREBELLUM *accerſivit, eumque graviſſimo illo honeſtiſſimoque muneri præfecit. Sed non ei licuit diu optimo illo Cardinali in orthodoxæ fidei cauſam tanto ſtudio incumbenti, operam navare ſuam. Quum enim Calendis Maii anno* M.D.LI. *Creſcentius Card. illius Concilii Seſſioni XI. ac deinde reliquis Seſſionibus præfuiſſet; decimæ ſextæ habitæ* III. *Calend. Maii anno inſequenti (a) ob graviſſimum morbum intereſſe non potuit. Itaque eo ingraveſcente, dum Romam repeteret, Veronæ Calendis Junii eodem anno extinctus eſt; magnumque bonis omnibus ac præſertim* FLOREBELLO, *ſui deſiderium reliquit.*

Interim Reginaldus Polus Cardinalis, (de cujus egregia ac propenſa in ANTONIUM *voluntate ſupra dictum eſt) primo*

L 6 *poſt*

(a) Fuit hæc ultima Concilii Seſſio habitarum ſub Julio III.

poſt initum a Julio III. Pontificatum anno, Roma exceſſerat, & Maguzanum in cœnobium Monachorum Ordinis Sancti Benedicti, quietum ſalubremque locum in agro Veronenſi haud procul a lacu Benaco poſitum, ſeſe receperat. Ad eum ſtatim FLOREBELLUS *poſt obitum Cardinalis Creſcentii divertit: lubentiſſimeque a ſummo viro in fidem & contubernium receptus eſt, ut ejus potiſſimum opera in Epiſtolis conſcribendis uteretur. In ea loci amœnitate* FLOREBELLUS *apud Reginaldum Polum quiete tranquilliterque verſabatur, quum ecce lætiſſimi ex Anglia nuncii afferuntur de regis Edoardi VI. Henrici VIII. filii obitu, deque Maria Edoardi ſorore, ad quam legitima regni illius ſucceſſio pertinebat, omnium ordinum ſuffragiis ad regale illud ſolium evecta. Qua quidem de re, in magnam ſpem Catholicæ in ea Inſula fidei reſtituendæ animis bonorum omnium erectis, Julius III. Pont. Max. ut id facilius perficeretur, Reginaldo Polo Legationem in Angliam decrevit. Quare Polus iter ingreſſus, quum proter varias a Cæſare in medium allatas difficultates non ultra ſibi progrediendum exiſtimaſſet,* ANTONIUM FLOREBELLUM *ad Carolum miſit, cui ſuum in Angliam ſeſe ſtatim recipiendi deſiderium exponeret, atque interim Pontificem Maximum de Cæſaris voluntate deque tota re certiorem fecit. Romæ Pontifex, Senatu coacto, alteram Cardinali Polo Legationem de pace inter Cæſarem & Gallorum regem concilianda committit. Itaque Polus itinere ſuſcepto, Tridentum pervenit, ac litteras ad* FLOREBELLUM *dedit cum mandatis, ut ipſum Cæſarem de altera Legatione*

ſibi

ſibi delata, deque ſuo ex Italia diſceſſu certiorem faceret. FLOREBELLUS *comiſſo ſibi officio perſunctus, Delingæ Polum convenit. Cum eo Bruxellas reverſus, & in Galliam ad Franciſcum Regem profectus, poſtea ad Cæſarem rediit, ſuperatiſque tandem omnibus difficultatibus, quæ Anglicanam illius Cardinalis Legationem tamdiu retardaverant, anno* M.D.LIV: *menſe Septembri cum eodem in eam Inſulam trajecit, ac Londinum pervenit. Haud facile dictu eſt, quantum* FLOREBELLUS *ex ſuo in Angliam adventu fructum cœperit, quantamque lætitiam, ut nullus eo die, quo illa natio ad Catholicam fidem reverſa eſt, tota ſibi vita lætior, nullus jucundior illuxerit; quemadmodum ipſemet in litteris ad Joannem Moronum Cardinalem Londini datis* VII. *Idus Januarii anno* M. D. LV. *teſtatum reliquit.* FLOREBELLUS *enim noſter, qui totæ illi rei interfuit, vidit profecto quemadmodum acta illa ſit atque confecta: quo nimirum ſtudio, qua pietate illorum optimorum Regum Philippi & Mariæ; qua cura, qua induſtria viri ſanctiſſimi ſapientiſſimique Poli Legati, qua conſenſione, qua concordia, quibus & quam lætis acclamationibus univerſi Anglorum Concilii, natio illa poſt tam diuturnum diſſidium fuerit Eccleſiæ Catholicæ reconciliata. Quapropter quum ea admiratione & gaudio ſe affici ſenſerit, quod ſumma ejus in Deum pietas, & excellens in Chriſtianam Rempublicam ſtudium poſtulabat, operæ pretium duxit tantam illorum regum pietatem luculenta oratione laudare: quæ quidem oratio rei ipſius dignitati ac magnitudini apprime reſpondit.*

Hactenus ea de ANTONII FLOREBELLI *Vita*

Pontifici perquam diligentem ac laudabilem aperam præſtitiſſet, anno M. D. LXVIII. *qui fuit S. Pii V. Pontificatus Maximi tertius, ætate jam laboribuſque confectus, venia impetrata, ab urbe in patriam ſe contulit, atque in otium ſeceſſit; in eaque vitæ ratione uſque ad obitum permanſit. Obiit autem Mutinæ anno* M. D. LXXIV. *ibique conditus eſt in Templo S. Margaritæ, eodem cum Joanne Nicolao Patre ac Ludovico fratre tumulo, quod vivens ſibi ac ſuis fecerat, hoc addito monumento.*

JOAN. NICOLAO FLOREBELLO PATRI OPTIM.
· FLOREBELLO FRATRI CHARISSIMO
ANTONIUS EPISCOPUS LAVELLINUS FECIT
ET SIBI ET POMPEJO FRATRIS FILIO
ORDINIS CHRISTI EQUITI
POSTERISQUE EJUS
A. AB ORTU SALUTIS M. D. LXXIV.

Majus ejuſdem Templi Sacellum cum Lodovico fratre exornaverat, ubi ex penicillo *hæc leguntur verba.*

CHRISTO DEO ET SALVAT. NOSTRO
ANTONIUS EPISCOPUS LAVELLINUS
ET LUDOVICUS FLOREBELLI FRATRES
FECERUNT.

SCRI-

ferat pleraſque S. Pii V. Epiſtolas ab Antonio Goubau Antuerpiæ emiſſas in manus hominum, an. M. D. XL. a Florebello fuiſſe conſcriptas, vir tamen cl. Hieronymus Lagomarſinins e Soc. Jesu in notis ad Epiſtolas Julii Pogiani tom. IV. pag. 147. vel nullas, vel certe paucas illius voluminis Epiſtolas ab eo concinnatas evincit.

ANTONII FLOREBELLI

EPISTOLÆ

NUNC PRIMUM COLLECTÆ.

EPISTOLA I.

ANTONIUS FLOREBELLUS REG. POLO.

Rogat ut ad ſuam amicitiam ſibi aditum aperiat.

CUM ſcriberem iſthuc ad Bembum, quem ego hominem admiratione quadam adductus præſtantiſſimarum ejus virtutum, jampridem amo vehementer atque obſervo, tametſi nullus antea mihi cum eo uſus, nulla familiaritas interceſsit, faciundum mihi viſum eſt, ut aliquid ad te quoque teſtificandi amoris, & obſervantiæ erga te meæ cauſa ſcriberem. Jamdudum eſt enim cum te, Pole, propter eximias tuas vir-

virtutes ita omni ſtudio atque amore ſum complexus, ut nihil magis exoptaverim, quam me quamprimum ad amicitiam tuam præſtantis, atque omni dignitate principis viri applicare. Sed antea quidem pudore quodam ſum deterritus, quominus ad te ſcriberem. Cum enim mecum cogitarem, quot quantiſque tu vel animi bonis, vel fortunæ ornamentis redundares, intelligebam, ſummam in te dignitatem, ac nobilitatem, ita cum pari prudentia, virtute, atque doctrina eſſe conjunctam, ut pauci admodum comparari tecum poſſe videantur. Ita fiebat, ut quo magis ſtudio, atque amore tui incenderer, hoc minus auderem in amicitiam me tuam inſinuare; quippe cum viderem nullam eſſe in me ingenii, aut doctrinæ præſtantiam, quæ in nonnullis antea fuit, qui ſe ad amicitiam tuam contulerunt. Cum vero hoc tempore ad Bembum ſcribens, pudorem hunc ſubruſticum meum dimittendum mihi ſtatuerim, atque id incredibili ejus viri humanitate fretus, veritus ſum, ne ſi tenere me diutius potuiſſem, quominus ad te quoque ſcriberem, parum perſpectam habere viderer humanitatem tuam: quam in te virtutem tam eximiam eſſe conſtat, ut cum reliquis virtutibus nemini ſis inferior, hac etiam ſis laude clariſſimus. Ac me quidem cum ſumma tua humanitas, ut has ad te literas darem hortata eſt, tum vero amicitia ea, quæ tibi cum Jacobo Sadoleto viro lectiſſimo ac præſtantiſſimo maxima intercedit, prope coegit. Etenim cum me ad amicitiam ejus atque convictum anno ſuperiore contulerim, cumque probe noverim, quantopere te ille amet, quantique faciat, nimi-

nimirum ego quoque parem tibi præſtare benevolentiam atque obſervantiam debeo. Atque hæc, quamquam non eo a me dicuntur, quo dubitem, quin mihi pro tua ſingulari humanitate aditum libenter ad amicitiam tuam ſis patefacturus, ſed potius ut intelligas, quo plures, & juſtiores cauſas habeam diligendi, atque obſervandi tui, hoc veriorem eſſe meum in te amorem, atque obſervantiam: tamen facere non poſſum, quin te quoque obſecrem, atque obteſter, ut quamquam alia nulla re conciliare tuam mihi benevolentiam poſſim, præterquam admirabili quadam amoris magnitudine, tamen te mihi, mi preſtantiſſime atque optime Pole, facilem præbeas, libenſque mihi fores, ut ita dicam, amicitiæ ac benevolentiæ tuæ referas. Enimvero ſi eos dumtaxat dignos amicitia tua eſſe ſtatueris, qui ſint tibi, vel ingenio, vel virtute, vel nobilitate pares, eris, mihi crede, inops ab amicis. Etenim quam multi tandem reperiuntur, qui vel genere, vel ingenio, atque doctrina, vel denique ulla virtute ſe tibi audeant comparare! Illud quidem tibi ſanctiſſime polliceor atque promitto, ut reliquis rebus ab iis vincar, qui te colunt, amant, atque obſervant, quorum magnam tibi eſſe copiam pro tua dignitate, ac nobilitate perſuaſum habeo, tamen fide, amore, atque obſervantia erga te parem me iis, ne dicam ſuperiorem, futurum. Vale mi preſtantiſſime ac nobiliſſime Pole. Carpentoracti VII. Id. Jan. MDXXXIV.

EPI-

EPISTOLA II. (a)

PETRUS BEMBUS ANT. FLOREBELLO S. P. D.

Ejus litteris officioſe ac amanter reſpondet.

EGo vero te in eorum, quos valde amo charoſqne habeo numerum libentiſſime recipio: vel quod id admodum cupere te oſtendis: vel ejus doctrinæ, quæ mihi ſe tuis in literis patefacit, nomine: vel etiam propter eam, quam es ingreſſus cum Sadoleto meo familiaritatem & conſuetudinem; a quo qui amantur & probantur, eos a me non diligi, nefas puto. Quæ de me prædicas, de iis eo magis tibi debeo, quo minus a me ipſo agnoſcuntur. Sed facis tu quidem amabiliter, ſi, quem diligere inſtituiſti, eum dignum eſſe oſtendis, qui diligatur. Reliquum eſt, ut quæ proficiſci ab amiciſſimo tui debent, ea de me tibi ipſe polliceare. Dabo operam, ne te fruſtra judicium ſuſcepiſſe intelligas. Sadoletis multam ſalutem. Vale. Quarto idus Sextilis. MDXXXIV. De Noniano.

EPI-

(a) *Ex libro Sexto Epiſtolarum Bembi Familiarium.*

EPISTOLA III. (a)

Ant. Florebellus F. Molsæ S. D.

Orationem in obitu Clementis VII. Pont. Max. Carpentoracte Jacobi Sadoleti Epiſcopi juſſu a ſe habitam, ad eum mittit, ut eamdem Hippolyto Medici legat.

CRedo jam iſthuc allatum eſſe, quanto omnes hi populi, qui Pontificiæ parent ditioni, Clementis VII. morte affecti ſint, cum Chriſtianæ Reipublicæ cauſſa ſummopere doluerint, quæ optimi, ac ſapientiſſimi Principis interitu magnum vulnus accepiſſe videbatur. De Sadoleto vero nihil attinet me ad te ſcribere, cum ſcias quantopere ſemper illum coluerit, atque amaverit, tum propter perpetuam ejus erga ſe indulgentiam, atque clementiam, tum propter ſuam incredibilem in illum pietatem, ac benevolentiam. Equidem tanto affectum dolore vidi, ut eum nihil in omni vita tuliſſe acerbius perſuaſum habeam, facile ut quiſque perſpicere, ac judicare poſſit, nunquam ab eo Clementis fortunam, ſed eximias virtutes, de quibus nunquam prædicare deſiſtit, ſpectatas fuiſſe. Ita-

(a) *Hanc, uti & ſequentem ad eumdem Molſam Epiſtolam, publica primum luce donavit paucis abhinc annis inter ipſius Molſæ opera vir præſtantiſſimus, omnique artium ſcientia pulcherrimarum excultus Petrus Antonius Seraſſius.*

Itaque quibuſcumque officiis potuit ſuam in eum pietatem, & eximium amorem declaravit. Juſta ei de more ample magnificeque pro ea copia, quæ hic fuit, facienda curavit, incredibili totius civitatis luctu ac dolore. Mihi ut eum laudarem, cauſſam dedit, cui ego muneri atque officio, pietate magis, ac ſtudio, quam ingenio, & dicendi facultate ſatisfeci. Nam præterquamquod perexiguum eſt in me ingenium, tum ne temporis quidem ſatis ad componendam orationem habui. Sed tamen, quod nefas eſſe arbitrabar, hoc dicendi onus ſubterfugere, atque hoc munus officii tam pium, tamque neceſſarium prætermittere, naturam mihi ſtudio pene vincendam ſtatui. Itaque ad III. Calen. Novembris, rebus divinis rite peractis, in maximo conventu ornatiſſimorum virorum eum laudavi. Fecit autem mihi incredibilem audientiam illius mortui mirum, quod civitatem hanc tenet, deſiderium. Eam orationem, vel verius oratiunculam idcirco ad te mitto, ut eam ampliſſimo Viro Hippolyto Medici legas, non quo ea digna ſit, quæ ab eo legatur, qui & ingenio, & judicio plurimum valet; ſed ut hoc habeat teſtimonium meæ in illum, & domum ejus totam obſervantiæ. Vale, doctiſſime & humaniſſime Molſa, meque, ut facis, ama.

Carpentoracti III. Novembris MDXXXIV.

EPI-

EPISTOLA IV.

ANT. FLOREBELLUS F. MOLSÆ S. D.

Suam erga illum benevolentiam declarat. Initam a ſe ſtudiorum rationem explicat, profertque cauſas ob quas Jus Civile reliquerit, ſeſeque totum ad Philoſophiæ ac bonarum artium ſtudia contulerit.

SEx aut eo plus menſes jam ſunt, Molſa humaniſſime, quo tu de Hippolyto Medice veneras, vidi; quo quidem tempore eam ex aſpectu tuo cœpi voluptatem, quam & mea in te obſervantia, & meum de præſtanti ingenio, doctrina, atque humanitate tua judicium poſtulabat, ita ut quanquam me eo veniſſe ob eam rem maxime ſcilicet lætarer, quod Jacobum Sadoletum, quicum magna mihi jam inde a pueritia neceſſitudo interceſſit, conveniſſem, tamen cumulum mihi gaudii ſuaviſſimus afferret aſpectus tuus. Sed ut inde me recepi Carpentoracte, nihil adhuc ad te ſcripſi, neque de meorum ratione ſtudiorum, neque, uti mos amicorum eſt, quo literas tuas elicerem, quibus de ſtatu fierem tuo certior. Quod officii genus, non eo a me prætermiſſum eſt, quin optatiſſimum mihi in primis ſit, & ſcire quid ipſe agas, & ſimul de ſtudiis meis aliquid ad te perſcribere: ſed cum mihi conſcius ſim, minime id oblivione amicitiæ noſtræ accidiſſe, non eſt cur longiorem ad id orationem comparem, ut demonſtrem me & initio admiratione quadam excellentis ingenii ac doctrinæ tuæ adductum, ad te

te amandum, & colendum acceſſiſſe, & poſtea non modo nihil de priſtina mea in te benevolentia detractum eſſe, ſed eam potius ex hoc meo abſentis tui deſiderio, atque hoc locorum intervallo accreviſſe. Ego enim cum diligere quempiam inſtitui, uſque eo conſtans in amore ſum, ut diſpunctio locorum meam in illum benevolentiam non modo non minuat, ſed potius augeat. Itaque tibi, mi Molſa, confirmo, vigere mihi aſſidue in animo memoriam tui, meque & ſæpiſſime de te cogitare, & cum Jacobo ipſo loqui ſolere cum inſigni quodam judicio meæ in te obſervantiæ. Quod ſi tu quoque amicitiæ noſtræ memoriam ſervas, gaudeo medius fidius mirum in modum, nec mihi quicquam poteſt tua mei memoria accidere optatius. Quanquam ſi ego bene tuos ſuaviſſimos mores, atque eximiam humanitatem novi, prorſus mihi perſuaderi non poteſt, quin eam mihi, quam meus erga te amor requirit, benevolentiam præſtes. Quare neque ipſe de mea in te voluntate debes dubitare, & ego de tua in me prorſus ſum perſuaſus. Sed jam aliquid tibi de ſtudiorum meorum ratione exponam, ne tu forte mirere, qui fit, quod cum ab ineunte ætate me ad Jus Civile cognoſcendum dediſſem, relicto eo, me ad bonarum artium ſtudia contulerim. Quod meum conſilium hoc facilius me tibi probaturum eſſe confido, quod memini dici a te quoque, cum a primo tempore ætatis eidem arti ſtudere cœpiſſes, paullo poſt ei nuncium remiſiſſe, ac relictis illis imperitis legum interpretibus Ciceronem atque Demoſtenem, & optimos quoſque græcæ, ac latinæ linguæ Auctores evol-

evolvere cœpiſſe. Ac niſi ego aliquando nefas eſſe duxiſſem, patris, & amicorum voluntati non obtemperare, nunquam profecto eam ſtudiorum rationem eſſem ſecutus. Non mehercle, quo juris ipſius cognitionem, aut homine libero indignam, aut parum adjumenti ad eloquentiam afferre ipſam exiſtimem. Nam certe neque ea parum olim dignitatis, obtinuit & eſt futuro oratori, ſi doctiſſimis hominibus credimus, in primis neceſſaria. Itaque & Romæ eruditiſſimis illis temporibus nulla vehementius, quam juris & eloquentiæ ſtudia viguerunt, & quodam tempore ſola prope juris ſcientia ſummo in honore fuit. Poſſem proferre, & commemorare quamplurimos; qui firmiſſimas amicitias, ſummos honores, maximas opes, laudem & gloriam ob eam unam ſibi compararint. Sed ut ea quondam ars præcipue floruit, ac dominata eſt, ita noſtris hiſce temporibus nulla tenuior, aut exilior putatur, ut ea re nemo fere præſtanti ingenio præditus eſt, quin & ab ea maxime abhorreat, & philoſophiæ, ac bonarum artium ſtudia multo libentius amplectatur. Quanquam enim ipſo Jure Civili nihil utilius, nihil ſanctius, nihil ad conſervandam Rempublicam accomodatius fieri poteſt, ſi quis modo, & reliquas bonas artes aſſumpſerit, quorum inſtructu, & comitatu mirum in modum ars ea locupletetur, tamen vitio recentiorum juris interpretum accidit, ut ab omnibus, qui ingenio, ac judicio præſtare videantur, juris ſcientia contemnatur: quod ſi novi Juriſconſulti veteres illos imitari voluiſſent, neque tantopere bonarum artium ſtudia contempſiſſent, non

fuiſſet meo quidem judicio difficile, Jus Civile in antiquum honoris, & dignitatis locum reſtituere. Sed quid eſt obſecro tam diſſimile inter ſe, tamque disjunctum, quam antiqui illi, recentioreſque Juriſconſulti? Illi præſtantiſſimis ingeniis præditi, atque omnium prope bonarum artium cognitione inſtructi, ſe ad Jus Civile cognoſcendum dabant, quo civibus ſuis & patriæ prodeſſent, fierentque ad capeſſendum Rempublicam, & ad maximas res gerendas paratiores. At vero quotus quiſque eſt ex his, qui ſe Juris Civilis interpretes eſſe profitentur, qui non & latinæ linguæ, & philoſophiæ penitus rudis, atque ignarus ſit? Cum tamen & ſermonis latini cognitio, & philoſophia ipſa, præſertim quæ ad mores pertinet, ad Jus Civile cognoſcendum ſit maxime neceſſaria. Atque hi tamen leguleì, & præclari, ut ſibi quidem videntur, Juris interpretes uſque adeo ſibi placent, tantumque ſibi arrogant, ut audeant ſe ſuperbiſſimo nomine Doctores appellare, cum nihil eis fieri poſſit indoctius, nihil imperitius, qui non modo reliquas bonas artes, quas ſe dicunt contemnere, penitus ignorant, ſed & leges ipſas, cum earum ſenſum aſſequi nullo modo poſſint, pervertunt atque corrumpunt, neque ullius ſcientiæ magis expertes ſunt, quam ejus ipſius, quam tantopere exoſculantur, quam aliis & ſtudiis, & artibus longe omnibus anteponunt. Quorum etſi prope innumerabilia extant volumina non ad interpretandas, ſed ad depravandas leges ſcripta & coacervata; quis eſt, qui bonas artes vel primoribus, ut ajunt, labris deguſtarit, qui ea poſſit attingere?

Non

Non latine, non ornate, non diſtincte ſe ſcribere profitentur. Nihil commode definiunt, nihil reale partiuntur, nihil apte concludunt, nullam denique artem nec dicendi, nec diſſerendi eſſe putant. Nec vero capeſſendæ Reipublicæ & gerendarum rerum ſtudio flagrant homines inertiſſimi atque turpiſſimi: quæſtus cupiditate incenſi, illi ſe ſtudio totos addicunt. Itaque tum inſcitia, tum avaritia atque inertia eorum factum eſt, ut præclara illa quondam Juris ſcientia in ſummam invidiam contemtionemque adduceretur, atque ut ab ea præſtantiſſimo quiſquis ingenio abhorreret, quod ſane mirum non eſt. Nam, cum Jus Civile non ex ſolis libris percipi poſſit, ſed lumen aliquod lucemque deſideret, iſti, quibus neceſſario interpretibus utuntur, ſi qui Juris Civilis ſtudio tenentur, non modo leges non explicant, atque illuſtrant, ſed & maximas illis inſcitia ſua tenebras offundunt. Itaque tantum abeſt, ut pigeat me Juris Civilis ſtudium reliquiſſe, ut & magnopere doleam, me in illo percipiendo tantum temporis atque operæ poſuiſſe, quippe qui potuerim jam aliquos in bonarum artium ſtudiis progreſſus habere. Sed obſequendum fuit parentibus, gerendus mos amicis, qui nihil eſſe præclarius, quam Juri Civili ſtudere mihi puero perſuaſerant. Sed ut primum judicium facere potui, quæ ſtudia, quæ artes, quæ diſciplinæ viam ac rationem bene beateque vivendi docerent, philoſophiæ ſcilicet, atque earum artium, quas optimas vocant, ſtudio flagrare mirum in modum cœpi; juris ac legum interpretes, qui nihil aliud, quam litigandi quamdam viam

docent, ſprevi atque contemſi. Cum vero Jacobo Sadoleto mirifice jampridem eſſem deditus, plurimumque ei tribui a doctiſſimis hominibus ſcirem, nihil ſtatui eſſe commodius, quam me ad ejus amicitiam atque convictum conferre, qui me, quæ ejus humanitas eſt, & perbenigne excepit, & ad bonarum artium ſtudia excitavit. Itaque ſtatui jam toto, ut ajunt, pectore poſthac ad Philoſophiam incumbere, quæ ut minus vendibilis ſit, quam Jus Civile, multo quidem per ſe eſt homine libero dignior, multo uberior, multo ad commendandum nomen immortalitati noſtrum accommodatior. Habes conſilii mei rationem. Superioribus diebus ad Camillum tuum ſcripſi, neque ab eo quicquam adhuc litterarum habebam. Scripſi etiam ad Fundulium, ſed vereor, ne ei epiſtola mea reddita ſit . . . . ad te miſi, ut ſi tibi videretur, quanquam ea . . . . ares. A te etiam, atque etiam peto mi Molſa ne gravere . . . . . . omni tuo certiorem facere. Vale.

Carpentoracti . . . . . 1534.

EPI-

EPISTOLA V. (a)

PETRUS VICTORIUS ANT. FLOREBELLO S.

Ejus Epiſtolæ reſpondet, qua ſuos in M. Tullii Ciceronis ſcriptis perpurgandis labores commendabat, ſeque cupidum oſtendit, doctos homines atque elegantes in eadem ſparta adornanda adjutores habendi.

ACcepi ad VIII. Kal. Jul. epiſtolam tuam amoris & humanitatis plenam, eaque mirabiliter multis de cauſis delectatus ſum: non poſſum tamen negare, cumulari me maximo gaudio, quod labores & vigilias meas tantopere a te probari & laudari video. Quid enim mihi gratius jucundiuſque accidere poteſt, quam nugas illas (ſic enim verius appellandæ ſunt) a te non ſolum non contemni, & negligi; verum etiam celebrari, & ſummis laudibus extolli? Scio equidem ſolere multos ſtudia, ſcriptaque amicorum promptius atque uberius, quam veritas poſtulet, laudare, neque id tamen pravo animo, aut callido aliquo conſilio facere, ſed aut naturæ bonitate inductos, aut quod ita ſe putant illis animum addere, alacrioreſque ad alia conanda efficere. Quid igitur ſuſpicer, te in hoc genere hominum eſſe non malo ſane, neque invido? an potius re diligenter acuteque perſpecta, ita ſentire, & loqui.

M 3

(a) *Extat lib. primo Epiſtolarum Petri Victorii Florentiæ apud Junctas an. 1586. in fol. editarum pag. 9.*

qui. Hoc melius eſt, ac meæ quidem certe laudi accommodatius. Cur enim facile credam, te falli poſſe ſummi ingenii, atque optimi judicii juvenem, in ea præcipue re, quam egregiè calles, & in qua tantum profeciſti, ut iſtius ætatis parem habeas neminem, majores autem, aut nullos, aut certe paucos: nam ut mentiri mea cauſa volueris, quo me ad aliquid majus tentandum excitares, nullo modo adduci poſſum, ut credam. Quid enim a me expectari gravius poteſt, quem pro ingenii mei infirmitate, & propter negotiorum familiarium occupationes, hæc quamvis parva, & tenuia præſtare potuiſſe, mirum eſt. Aut quid minus ab his, qui te noverunt, a ſe oriri poſſe exiſtimandum: qui, quo es pudore, & morum probitate, ne ſumma quidem utilitate propoſita, a vero tantulum deflectere poſſis. Sic igitur faciam, teque optima fide mecum egiſſe exiſtimabo, ac non ſolum mihi ipſi perſuadebo, ita eſſe, ut ſcribis, quod aliquid opis, utilitatiſque libris M. Tullii attulerim, ſed etiam ceteris, hujus epiſtolæ tuæ teſtimonio, qua de meo illo ſtudio præclarum judicium feciſti, me non omnem operam luſiſſe, probare conabor: quo magis etiam tibi obligatus ſum, qui mihi laborum meorum uſque iſtinc tamquam laudationem miſeris: cujus auctoritate, & ſplendore poſſem levia mea hæc ſtudia confirmare, atque in honorem adducere. Nihil autem me aliud ad id negotium impuliſſe, niſi incredibilem quandam cupiditatem ſtudioſos Ciceronis adjuvandi, compertum unicuique eſſe debet: ea autem tanta fortaſſe fuit, ut me mearum virium obliviſci faceret; majuſque

me onus ſuſcipere, quam mei humeri ferre valerent. Sed quoniam tu ita vis, bona ſpe ſmus. Unum tantum velim (idque ex animo peto, atque oro) reliquos, qui elegantiſſimis M. Tullii ſcriptis delectantur, aliquid operæ laboriſque in illis perpurgandis ponere. Dedecus enim eſt, profecto dedecus omnium ſtudioſorum, in libris illis ullam maculam reperiri, quos ſemper in manibus habent, & ex quibus omnem ſermonis nitorem, verborumque elegantiam mutuantur: multa autem ſunt menda, quæ facilius a pleriſque judicari poſſunt, quam tolli; ſed quod uni non conceditur, alii datum eſt, ac nulla prorſus errata ſubterfugere poſſent tantam doctorum, & ingenioſorum hominum in hanc rem conſpirationem: quod ſi hoc factum fuerit, quamvis ſine laudis meæ detrimento eſſe non poſſit, ſiquam in hoc negotio meruimus (illi enim & plura, & meliora facile adferent) tamen incredibili lætitia afficiar: antiquum namque illud meum conſilium ſic adjuvabitur, atque exitum reperiet, quod ego ſolus ad finem perducere non potui: atque id quod tantopere expetivi, & in quo tantum laboravi, perficetur. Cur autem me pudeat auxilia aliorum in difficili, atque honeſta re implorare? cum ipſe nihil ceſſaverim, neque ullum laborem recuſaverim, atque etiam profitear, quicquid potero in reliquum tempus, me libenter ac ſtudioſe eſſe facturum. Sed de hac re nimis jam a nobis diſputatum eſt. Amicitia autem noſtra, cujus retinendæ te cupidum eſſe oſteudis (ut ſpero) perpetua erit, multum ſane ad eam confirmandam valuit hæc tua elegantiſſima atque huma-

niſſima epiſtola, non quod, ego ingenii, candoris, modeſtiæ, & humanitatis tuæ memoriam depoſuiſſem, quam ſemper, ut debeo, conſervabo, ac ſanctiſſime colam: ſed quia, poſtquam te mihi in amorem reſpondere perſpexi; tantopereque laudi, atque honori meo ſtudere ſenſi, mirifice aucta eſt egregia illa mea erga te voluntas ac benevolentia, & ſimul ſpero fore, ut quandoque præſentes illam tueri, ac celebrare poſſimus, quam vix dum inſtitutam, iniquitas temporum magno cum meo dolore interrupit. Rainerio Deio non potui tuo nomine ſalutem dicere: abeſt enim ille Lugduni, qua in urbe ampla & honeſta negotia gerit: ſi qua alia in re tibi opera mea utilis eſſe poteſt, gratiſſimum mihi facies, ſi ea, ad omnia tua commoda utere. Vale mi optime ac ſuaviſſime Antonii. Dat. III. Non. Jul. CIↃIↃXXXVII.

EPISTOLA VI.

ANT. FLOREBELLUS REG. CARD. POLO.

Primum excuſationes adfert, quod tamdiu prætermiſerit officium litterarum; poſtea ejus ac Bembi in ſe collata beneficia multis verbis commemorat.

EA mihi ſæpe abs te, Pater ampliſſime, pro tua ſingulari humanitate benivolentiæ ſigna impertita ſunt, ut magnopere mihi elaborandum eſſe intelligam, ne unquam ullo in genere meum erga te officium requiras. Itaque hoc tempore non mediocri ſollicitudine angor, quod mihi deliquiſſe, & vehemen-

menter ab officio diſceſſiſſe videor, qui tam diu nihil ad te literarum dederim, ex quibus eum me eſſe in te colendo obſervandoque perſpiceres, qui multis juſtiſſimiſque de cauſis eſſe debeo. Id quod, etſi mihi conſcius ſum, non negligentia a me prætermiſſum fuiſſe, ſed quod veritus ſim, ne inepte facerem, ſi cum nullam ſcriptione dignam rem haberem, inanes ad te epiſtolas mitterem, tamen non tam animum meum hæc excuſatio reficit, quam tua conſolatur humanitas. Ad eam igitur confugio, teque, ampliſſime Patrone, deprecor, ut non ex intermiſſione mea hujus officii; ſed tum ex præclariſſimis virtutibus tuis, tum ex ſumma arctiſſimaque neceſſitudine, quæ tibi cum Sadoleto Collega tuo Patrono meo intercedit, tum ex illis non obſcuris, ſed perſpicuis, & illuſtribus, quæ dixi benevolentiæ ſignis, meam erga te obſervantiam metiare. An, ut reliqua omittam, quæ a te in me profecta ſunt, oblivisci unquam potero, quid proxima hyeme, cum Romam veniſſem, mecum egeris? Quantæ curæ tibi commoda mea eſſe oſtenderis? Quam me honorifico teſtimonio apud clariſſimum Virum ornaveris? In quo tu, quo ego conſilio in Italia manſiſſem, ac Romam veniſſem, videlicet ignorabas, ſed tamen ſtudium erga me tuum, cura commodorum meorum, conſilium ornandi mei, teſtimonii honos, tui de me judicii ſignificatio, ita mihi in intimis ſenſibus inhæſerunt, ita grata, & jucunda acciderunt, ut neque ulla unquam ea ex animo meo delere oblivio, neque gratiam, quam tibi eo nomine debeo, ulla ſatis declarare poſſit oratio. Ego enim is ſum,

qui nihil in vita tantopere concupiſco atque expeto, nihil tanti faciendum puto, quam tuum tuique ſimilium, hoc eſt optimorum, graviſſimorum, ſapientiſſimorumque Virorum ſtudium atque judicium. Id ego cum ad animi bene a natura conſtituti voluptatem jucundiſſimum duco, tum ad laudem, & gloriam ampliſſimum judico. Idque me non verbis modo profiteri, ſed animo etiam ita ſentire tu profecto eo tempore intelligere potuiſti. Non enim illa conditio, de qua mecum amantiſſime agebas, non præmiorum, quæ proponebantur ſpes, animum meum movere & flectere potuit, ſed cum maxime lætarer, me abs te tali viro dignum illo loco, atque aptum illi muneri judicatum, ſine ulla dubitatione reſpondi, quemadmodum meminiſſe te arbitror, malle me apud hunc optimum virum, & omni virtute præditum, cujus jampridem in fide eſſem, cuique me probatum eſſe conſiderem, vel in tenui fortuna atque in remotiſſimis regionibus, quam maximis propoſitis præmiis in illa Italiæ luce, in illo ampliſſimo Urbis Romæ theatro vivere. Cujus me mei conſilii non modo poſtea unquam pœnituit, ſed eo quotidie ſum etiam vehementius delectatus. Videor enim & patrono meo fidem, & officium debitum præſtitiſſe, & tibi cui me æque atque illi probatum eſſe cupio animum conſtantem, & nullius rei præterquam exiſtimationis bonæ appetentem & cupidum probaviſſe. Hæc eo commemoravi, & fui longior, quam putarem, & quam fortaſſe neceſſe fuit, non uti gloriarer, quod minime facere debeo, me functum eſſe munere probi hominis & offi-
cioſi

cioſi clientis, ſed ut cum videas me in memoria habere illuſtrem illam amoris tui ſignificationem erga me, cumque intelligas nihil mihi eſſe officio & exiſtimatione bona gravius atque antiquius, ſimul etiam me tui non minus, quam debeo ſtudioſum, & colentem exiſtimes, præſertim cum in benivolentia tua non minus præſidii mihi, quam ornamenti poſitum & conſtitutum eſſe re ipſa experiar. Scio enim ab iis omnibus, qui iſtic noſtra curant, tui, & omni laude ornatiſſimi Bembi non ſtudium & auctoritatem modo, ſed operam etiam & diligentiam in illa controverſia, quæ nobis cum Lippomano Epiſcopo Veronenſi eſt, ita promptam & paratam eſſe, ut nullum ipſis fere officii munus reliquum faciatis; ita vos laborare, ita ea de re cum Pontifice Maximo accurate, cum Lippomano vehementer locutos eſſe, ut ne a propinquis quidem hominibus, plus ſtudii, amoris, diligentiæ, ſedulitatis expectari potuerit. Quæ quidem officia veſtra non dici poteſt, quam tum Sadoletis ambobus, tum mihi ac reliquis, quorum ea res eſt, grata jucundaque acciderint. Itaque maximas utrique veſtrum eo nomine gratias & habemus & agimus. Nec poſſum plane adhuc conſtituere, utrum ex ea controverſia voluptatis plus an moleſtiæ capiamus. Nam cum moleſtum nobis eſt tantum de ea re negocii & habere nos, & vobis etiam faceſſere, de qua re nulla ſubeſſe deberet dubitatio, ſi modo ab iis, a quibus maxime oporteret, major juris, æquitatis, officii, exiſtimationis, quam utilitatis & divitiarum ratio duceretur, tum tanta ac tam inſignia veſtra talium vi-

rorum ſtudia perſpicere erga nos, nobis tam jucundum eſt, quam honorificum atque amplum. Ac vos quidem aliter facere, non poteſtis. Etenim ad benemerendum vos de veſtris amicis, de clientibus, de amicorum item & clientum veſtrorũ familiaribus & omnino non de notis modo, ſed de ignotis etiam & alienis hominibus, natura genuit, voluntas aſſuefecit, uſus exercitatioque firmavit, nec vos ullum amplitudinis veſtræ fructum majorem atque uberiorem eſſe ducitis, quam ut iis, qui in rebus ſuis opera, conſilio, gratia, auctoritate, patrocinio veſtro egeant, quantum fides veſtra patiatur, opem atque auxilium feratis. Iſto cum vos animo ad bene promerendum ſitis, quid ego ac reliqui, qui in vobis tantum præſidii experimur, quo tandem erga vos animo quam grato, quam memori, quo ſtudio, qua fide eſſe debemus? Equidem ipſe, ut de me loquar, quanquam non dubito eundem ceterorum quoque ſenſum eſſe, nec ad referendam vobis gratiam, ſi modo id ulla ratione unquam poſſem conſequi, quicquid voluntate mea exiſtimo fieri poſſe acrius, neque ad habendam ac prædicandam ardentius: voſque pro eximiis utriuſque veſtrum erga me meritis, ita colere perpetuo, & obſervare inſtitui, ut etiamſi præſentibus officiis ab aliis abſens vincar, ſtudio tamen, & amore erga vos, & grati animi memoria ſim nemini conceſſurus. Hoc me in te animo eſſe, Pole, ut perſuaſum habeas, meoque ſuperioris temporis ſilentio ignoſcas, atque ut tuam erga me voluntatem conſerves, qua nihil mihi me hercule optatius eſt, aut carius, te etiam atque etiam rogo. Vale.

Car.

Carpentoracti .... Octobris MDXLIV.

Sadoletus Collega tuus, & Paulus, uterque tui ſumme ſtudioſus & obſervans, tibi ſalutem plurimam adſcribunt.

EPISTOLA VII.

HIER. NIGER ANT. FLOREBELLO S.

Editum ab eo de auctoritate Eccleſiæ librum, magnopere ſibi probari declarat.

LIbrum tuum de auctoritate Eccleſiæ (a) nuper mihi a Paulo Sacrato traditum, perlibenter legi; quo quidem libro cauſam religionis, ita pie diligenterque defendis, ut nihil amplius deſiderari poſſe videatur. Atque ut cetera prætermittam, quæ me in ea lectione magnopere delectarunt, miris modis placuit mihi tua in increpandis hæreticorum moribus modeſtia. Quorum ego impuriſſimam vitam, dum in Germania eſſem, conſpiciens, demirabar eorum inſaniam, qui doctrinam hominum tam flagitioſorum ſequuti fuiſſent. Tu vero parce admodum ac leviter hunc locum attigiſti, ne incideres in eam procacitatem & maledicentiam, quam-

ad-

(a) *Iſte de auctoritate Eccleſiæ liber a Florebello conſcriptus & Jacobo Sadoleto Cardinali dicatus, legitur inter ipſius Sadoleti opera cum Moguntiæ, tum Veronæ edita; quamquam ſeorſum quoque evulgatus fuerit ab ipſo auctore Lugduni per Sebaſtianum Gryphium an. 1546. in quarto.*

adverſariis non injuria obiicis . In quo viſus es mihi egregius imitator Jacobi Sadoleti viri ſapientiſſimi ac modeſtiſſimi, qui ſcribendo dicendoque, aut neminem carpit unquam , aut ſi quis ei reprehendendus occurrit, ita redarguit , ut officii , & charitatis , ejus plena videatur eſſe reprehenſio . Neque vero dubium mihi eſt , quin hoc libello partem hoc tempore maxime neceſſariam tractaveris , cum adverſus impietatem & petulantiam eorum , qui eccleſiam tamdiu vexant , nihil habeamus , quod authoritate ipſius eccleſiæ firmius, & validius poſſimus opponere , Atque utinam multi ex noſtris contenti hoc veluti primo principio , ſingula religionis myſteria in diſceptationem & controverſiã non revocaſſent. Dum enim ea quæ jampridem ſancita & conſtituta ſnnt plurimis verbis comprobare ſtudent, authoritati eccleſiæ , plurimum detraxerunt: ſed hæc tu melius . Pergratum mihi fuit ex Sacrato cognoſſe vos iſtic valere . Verebar enim ne quirinalis iſte aer offenſionem aliquam vobis intuliſſet . Sane cœlum iſtud ab hominum frequentia ſemotum,æſtate præſertim non ſatis probo . Sed jamjam (ut audio) in Vaticanum commigrabitis . Utinam poſſem & ego apud vos vivere tribus menſibus . Eam enim veram & in terris perbeatam vitam ducerem , ſed neſcio quo pacto me nihil ſtudioſius,quam otium appetentem,in dies magis magiſque domeſtica implicant negotia , quibus ſi aliquando tandem explicabor , conſtitutum habeo ad vos proficiſci , quod quando futurum ſit , adhuc mihi eſt incompertum : faciam tamen antea vos certiores . De Sacrati ſtudiis nihil aliud ad te ſcribo , quam quod ſa-

ſæpe ſcripſi, hoc eſt ſumma ope hunc niti, ut avunculi cognatione & gratia dignus habeatur. Vale, & Cardinali noſtro ampliſſimo multam, te obſecro, meis verbis dic ſalutem.

EPISTOLA VIII.

ANT. FLOREBELLUS HIER. NIGRO S.

Præclaro ejus de edito abs ſe libro judicio reſpondet, deque propenſa in eo ornando Sadoleti Cardinalis voluntate multis agit.

PRobari tibi editum a me de auctoritate Eccleſiæ librum, libenter cognovi ex tuis literis. Etſi enim laudas eum multo uberius, quam landandus meo quidem judicio eſſe videtur, tamen jucunda mihi & ſuavis approbatio hæc accidit tua, quippe quæ ſtudii & amoris erga me tui judicium ac teſtimonium eſt. Atque ego quidem vehementer cuperem vera eſſe quæ ſcribis, eaque qua oportuit gravitate & rerum copia id a me argumentum tractatum atque explicatum fuiſſe, idque non laudis meæ cupiditate, ſed publicæ utilitatis. Certe enim tu veriſſime judicas ad refutandam eorum, qui his temporibus prolata ſunt dogmatum impietatem, nihil auctoritate Eccleſiæ gravius firmiuſque afferri poſſe. Sed ego in eo opere haud præſtare plus potui, quam qnantulum mihi a Deo facultatis impartitum ac tributum eſt. Exiſtent fortaſſe, (id quod vehementer opto) alii, qui tanta de re gravius ſcribent & ornatius. Quod vero de pravis adverſariorum mo-

moribus, & flagitioſo vitæ genere non plus attigi, quam quantum cauſa poſcebat, in quo modeſtiam meam tibi probatam eſſe ſcribis, plane ita faciendum fuit, ut & locum attingerem maxime neceſſarium, & id ſine ulla petulantia facerem, præſertim cum is admodum lubricus ſit locus, ac ſi vehementius egiſſem, majorem illis licentiam viciſſim accuſandi mores & prava inſtituta noſtrorum fuerim largiturus, qui nunc ſi reſpondendo ea qua ſolent maledicendi libidine efferentur, eorum futura eſt inſignior petulantia & procacitas. Sed de libro hactenus. Quæ de Sadoleti Patroni mei valetudine ex meis ad Sacratum literis cognoviſſe te ſcribis, ea tibi jucunda fuiſſe, minime miror. Neque enim quanti tu illum jampridem facias, ignoro, mutuique amoris ejus erga te teſtis ipſe ſum optimus, qui quum a me ſalutatus eſſet verbis tuis, & tua ſui memoria vehementer delectatus eſt, & multa mecum de te amiciſſime eſt locutus. Atque ut illius tui augendi ornandique ſtudium agnoſcere poſſis, paucis ante diebus de te cum ampliſſimo & clariſſimo Viro Alexandro Farneſio accurate locutus eſt, egitque ut quoniam is de mittendo Avenionem homine idoneo cogitat, qui illa in Eccleſia ipſius ſit Vicarius, te ad id honeſtiſſimum munus, ſi videretur, deligeret, quo quidem in ſermone tibi ejuſmodi dedit teſtimonium, quod perpetuum ipſius de tua virtute, probitate, doctrina judicium poſtulabat. Hoc ut ad te ſcriberem, mandatum mihi ab eo eſt, quo voluntatis tuæ certior abs te fiat. Nam ſi ab ea curatione ſuſcipienda te minime abhorrere cognoverit,

de

de ea tibi mandanda accuratius etiam acturum eſſe ſe oſtendit : omnino ut facilius deliberare de hac re poſſis ; munus id multo honeſtius eſt, quam quæſtuoſus, ſed vitæ quæ illis in locis degitur quies, regionis amœnitas, eorum quæ ad victum pertinent copia, imprimiſque hominum hoſpitalitas, quæ laus ejus gentis, ut mihi quidem videtur, propria eſt, quovis quæſtu homini præſertim a lucri cupiditate & ambitione remoto, potiora optabilioraque eſſe debent. Sed quid conſilii tibi capiendum putes, pro tua prudentia ipſe ſtatues. De ſtudiis Sacrati noſtri ejuſque ad virtutem doctrinamque progreſſu, quæ ſcribis, ea nobis jucundiſſima fuerunt. Sadoletus tibi, reliquiſque qui iſtic ſunt amicis ſuis Mattheo Dandulo, Lazaro, Rulloque optimis doctiſſimiſque hominibus ſalutem plurimam ſcribit. Vale.

EPISTOLA IX.

AL REVERENDISS. CARD. BEMBO.

De ſuo deque Cardinalis Sadoleti ſtatu poſt reditum e Gallica Legatione eum certiorem facit.

Reverendiſſimo & Illuſtriſſimo Signore & padron mio colendiſſimo. Mentre che la legatione di Monſignor mio è durata; ſe io non hò prima che adeſſo ſcritto a V. Sig. Reverendiſs. è ſtato, perchè tutto il tempo che haveva, ero sforzato ſpenderlo o in viaggi, o nel ſervitio di ſua Sig. Reverendiſs. delle cui occupationi & cure ancor io participava. Hora che hò tempo di potere ſodisfare in queſta parte all'obligo che tengo con i miei Signori e Padroni, non hò voluto mancare di fare con

con queſte poche righe riverentia a V. Sig. Reverendiſſima, come ſi conviene alla ſervitù ed oſſervantia mia verſo lei, & anche ſcriverle qualche coſa de l'eſſere di Monſignor mio, di che sò ch'ella piglierà piacere, ſiccome all'incontro io sò che ſua Signoria ſempre ſuole ſommamente rallegrarſi, intendendo del buono ſtato di V. Sig. Reverendiſſima. Egli Dio gratia ſtà ſano: giunſe quà alla fine del meſe paſſato, partitoſi con buona gratia del Rè, & di quelli Signori. La venuta di ſua Signoria Reverendiſſima in queſti luoghi, veramente a queſti poveri popoli ne loro travagli è ſtata di molta conſolatione. Et perche in fatto la ſtanza di Carpentras non è ancora ſicura dalla peſte, ſi tiene a San Felice luogo in ſimili tempi molto opportuno, & atto alli ſtudii; onde trovandoſi ora in quel dolce & ſolitario riceſſo, libero dall'altre cure & penſieri, ſi ripoſa ne' ſuoi ſtudj, & goderiaſi volontieri queſta quiete, ſe così a N. Signore piaceſſe. Io al preſente inſieme con Monſignor Paolo ſtò quà a Pernes, il quale luogo fin quì Dio gratia è netto dalla peſte, & ſi uſa buona diligenza per preſervarnelo, & godomi oltra la converſazione di eſſo Monſignor Paolo, ancora la familiarità di Monſignor di Bologna Vicelegato, Signore veramente virtuoſiſſimo, & d'aſſai l'uno & l'altro di eſſi è molto ſervitore di V. S. R̃ma, & inſieme con me le baciano la mano, & qui facendo fine, prego Dio che la conſervi lungamente & proſperi. Di Pernes alli XI. di Gennaro MDXLIII.

Di V. S. Reverendiſs. & Illuſtriſſima.

Obligatiſſimo Servirore

ANTONIO FIORDIBELLO.

EPI-

EPISTOLA X.

HIER. NIGER ANT. FLOREBELLO S. D.

Solatur eum de Sadoleti Cardinalis obitu, quem maxime Chriſtianæ Reipublicæ incommodum accidiſſe dicit, hortaturque eumdem, ut una cum Paulo Sadoleto, relicta a tanto Cardinali monumenta ab oblivione vindicet.

PErgratum mihi fuit ex Sacrati (a) *noſtri* ſermonibus *cognoſſe* (b) incolumem te in patriam revertiſſe. Sed mentio inter nos habita de te, deque Sadoleto ipſius avunculo, qui proxime eſt mortuus (c) auxit dolorem noſtrum, communiſque calamitatis memoriam renovavit. Nam ſi alienis hominibus, atque invidis, talis viri interitus non potuit non eſſe luctuoſus atque acerbus, præſertim hoc tempore, quo illius ſapientia & probitas afflictis rebus opem aliquam afferre potuiſſet; quanto luctuoſior acerbiorque eſſe debuit nobis amiciſſimis, quibus multæ eximiæque illius viri virtutes diuturna familiaritate, & quotidiano uſu exploratiores erant, quam ceteris? Amiſimus brevi tempore quatuor inſignes (d) viros, ejuſdem ordinis, ejuſdem in republica ſenſus & voluntatis, eoſque inter ſe ſumma neceſſitudine conjunctiſſi-

(a) *In edit. deeſt* noſtri.
(b) *In edit.* cognoſcere.
(c xv. *Calend. Novembris an.* 1547.
(d) *In edit. legitur* inſignes pietate cum doctrina viros.

ctiſſimos, Fregoſium, Contarenum, Bembum, Sadoletum, quatuor clariſſima ætatis noſtræ lumina (a) *veluti columnas quatuor Chriſtianæ pietatis* & (quod ad privatam meam calamitatem pertinet) omnes benevolo erga me animo atque egregia voluntate, quam ego cladem Reipublicæ quoties conſidero (id autem fit fere quotidie) toties iram in nos Dei Optimi Maximi perhorreſco, cujus gladium jam diſtrictum atque *evaginatum* (b) eductum in perniciem ſeculi noſtri *talibus nudari præſidiis facile animadverto* (c) Nam (quod ad illos attinet) gratulandum potius eſt illis, quos mortis (ut ita dixerim) opportunitas, tot jam imminentibus malis, ruiniſque ſubtraxerit, nobis vero deploranda eſt calamitas noſtra, quod tum præcipue ſubſederint fundamenta *militantis Eccleſiæ* (d) quum ea maxime *tot arietibus* (e) tot machinis *quatiatur* (f), ut nihil aliud jam quam *totius ſtructuræ* (g) vaſtitas & ruina *ſuperſit* (h). Quo fit, ut æquiore animo ferenda ſit non *ſolum* (i) amicorum mors, verum etiam noſtra, ſi *quando* (k) ean-

(a) *Verba quæ diverſo charactere ſignantur deſunt in perantiqua hujus epiſtolæ editione.*
(b) *In edit.* e vagina eductum.
(c) *In edit.* videre videor.
(d) *In edit.* Reipublicæ.
(e) *Deſunt in edit. hæc duo verba.*
(f) *In edit.* oppugnetur.
(g) *Hæc duo quoque verba in ed. deſiderätur.*
(h) *In edit.* ſupereſſe videatur.
(i) Modo.
(k) Forte.

eandem quam illi viam *ſunt ingreſſi* (a) & nos *percurremus* (b) antequam præcipitans nos tempeſtas abſorbeat. Memoria teneo Contarenum noſtrum ſupremo vitæ die quum a familiaribus ſuaderetur, ut eo animo perferret mortem, qui philoſophum & Chriſtianum hominem deceret (c); exhilarata fronte reſpondiſſe, agi ſecum feliciſſime, quod tum vita excederet, quum plurima, & maxima undique circumſtarent pericula: nec longe abeſſe tempus, quo *poſteri* (d) præclare actum cum mortuis eſſent arbitraturi. Quamobrem te hortor & amice moneo, ut ſi quis adhuc animo reſedit tibi dolor ex patroni amantiſſimi interitu, eum penitus abiicias, præſteſque te eum virum, quem tua ſingularis eruditio (e) *& diſciplina a ſapientiſſimo viro tradita poſtulat*: incumbas autem toto (ut ajunt) pectore, ut quæ Sadoletus ad uſum proſteritatis *elegantiſſime ſapientiſſimeque* (f) conſcripſit, ea *ne pereant*, (g) ſed primo quoque tempore proferantur in lucem. Hanc exiſtimo non poſtremam fore curam Pauli Nepotis, quem ſi tua diligentia adjuveris, non tam Sadoleti gloriæ (h), *quam*

(a) Confecerunt. (b) Ingrediemur.
(c) *In edit. additur*: ut cum vita pie ſancteque acta, mors ipſa conſentiret.
(d) Superſtites homines.
(e) *In edit.* & tantæ virtutis imitatio poſtulant.
(f) *Deſunt hæc duo verba in edit.*
(g) *Deſiderantur verba* ne pereant, ſed.
(h) *Verba diverſo charactere exarata in edit. haud leguntur.*

quam ille modo, (ut opinor) contemnit quam officio & publicæ conſules utilitati, In quo meam quoque ipſe operam pollicerer. niſi vos abunde ſatis facturos putarem. Cetera autem, quæ pertinebunt ad meam erga te benevolentiam declarandam, ita polliceor, & præſtabo, ut majore ſtudio polliceri & præſtare non poſſem, ſi Sadoletus viveret, meumque ipſe officium expoſceret, cui omnia debebam. Vale.

EPISTOLA XI.

ANT. FLOREBELLUS JOAN. MORONO CARD.

Orationem a ſe Londini habitam ad Philippum & Mariam Reges de reſtituta in Anglia Religione, ad eum mittit.

COgnoviſti jam ampliſſime Pater, ex literis, & nuntiis, qui iſthuc miſſi ſunt, quanto, & quam admirabili beneficio Deus optimus hanc Nationem Anglorum affecerit, quippe quæ poſt tam diuturnum diſſidium Eccleſiæ Catholicæ reconciliata ſit. Qua ex re non dubito, quin eam lætitiam cœperis, quam ſumma tua in Deum pietas, & excellens in Chriſtianam rempublicam ſtudium poſtulat. Cum his Populis gratulandum eſt, quos Deus pro ſua miſericordia reſpexit: dum Julio III. Pontifici Maximo, cujus pia ſollicitudo, & ſtudium hujus Gentis ad Eccleſiam revocandæ,eum quem merebatur exitum habuit. Quo nihil ei ſane perſuaſum habeo accidere potuiſſe optatius atque jucundius. Qui quidem etſi vel pro pietate ſua, vel pro munere, quod ſuſtinet, nihil ſpectavit aliud, quam ejus, cujus in Terris lo-

locum obtinet, honorem, & animarum ſalutem; tamen præter reſervatum ſibi in cœlo tam ſanctæ actionis præmium, tantam quoque gloriam adeptus eſt, ut hoc clariſſimum, & maximum ipſius Pontificatus lumen futurum ſit. Non enim hi modo qui ſunt, habent, quod maxima cum ipſius laude commemorent, verum omnis ſemper poſteritas, & meminerit, & prædicabit Julii III. Pont. Max. ſummo ſtudio, ac diligentia hoc tam præſtans, & nobile Eccleſiæ membrum, quod ab ipſius corpore jampridem avulſum fuerat ei reſtitutum fuiſſe: neque hæc in ſe minor futura hujus Pontificis eſt gloria, quam Gregorii illius Magni, cujus opera memoriæ proditum eſt, ab hac Gente Chriſti Fidem, ac Religionem ſuſceptam fuiſſe. Neque enim minus admirabile, imo vero ſi quis recte conſideret, admirabilius fuit tantopere alienatas inveterato jam quodam odio a Sede Apoſtolica horum hominum voluntates recuperare, & corruptas peſtiferis hæreticorum hominum diſciplinis mentes ſanare, quam hanc Gentem, cum nihildum illi cum Romanis Pontificibus fuiſſet, Chriſtianæ Religionis prorſus expertem ac rudem, luce veritatis oblata a ſimulacrorum cultu ad veram Dei Religionem traducere. Quemadmodum autem hæc natio agnitis erratis ſuis, ad communem Chriſtianorum Patrem rediit, qui illam cupide & peramanter amplexus eſt, ejus patris exemplo, de quo in Evangelio eſt, qui pœnitenti, & ad ſe reverſo Filio miſericordia commotus, non modo facile & libenter ignovit, ſed maximum etiam honorem habuit; ita faxit Deus Optimus; ut Germani hoc exem-

exemplo admoniti, & perſpecta illius Sanctæ Sedis benignitate atque indulgentia, ipſi quoque reſipiſcant, & Chriſti Vicarium ſalutis eorum ſitientem potius audiant aliquando, quam eos, a quibus decepti jampridem, & ab Eccleſia Chriſti ſeparati fuerunt. Equidem qui huic rei interfuerim, & quemadmodum acta illa atque confecta ſit, viderim; quo ſtudio, qua pietate horum optimorum Regum, qua cura, qua induſtria Sanctiſſimi viri, & ſapientiſſimi hominis Poli Legati: qua conſenſione, qua concordia, quibus, & quam lætis acclamationibus univerſi Anglorum Concilii, tantum adventus huc mei fructum cœpi, tantamque lætitiam, ut nullus mihi tota vita dies lætior, nullus jucundior illuxerit. Etſi autem ſingulari quadam dicendi facultate materies digna erat; non cujuſmodi in me eſt, ſi qua modo in me eſt: tamen auſus ſum horum Regum pietatem laudare, & tantum onus humeris tam imbecillis ſuſtuli. In quo ſuſcipiendo præ lætitia nimirum, & admiratione tantæ rei, ut ſit, parum perpendi vires meas. Quicquid autem hoc eſt, quod ego elucubratus ſum, viſum mihi eſt pro mea ſumma, & perpetua in te obſervantia una cum his literis ad te mittere. Exiſtimavi enim te, qui, pro tua humanitate, non invitus noſtra legere ſoleas, hanc oratiunculam propter ipſius argumentum tua pietate digniſſimum, multo libentius eſſe lecturum. Vale, & me, ut ſemper feciſti tuere. Londino VII. Id. Jan. MDLV.

F I N I S.

MAG 2033306